

ACEASTĂ EDIȚIE APARE SUB
SUPRAVEGHEREA AUTORULUI

Coperta și supracoperta : *Cristea Müller*

B. - Györfi

ION AGÎRBICEANU

O P E R E 1

SCHIȚE ȘI
POVESTIRI

1 9 6 2

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

ION AGÎRBICEANU

Mai tânăr cu doi ani decît Mihail Sadoveanu și Tudor Arghezi, Ion Agîrbiceanu e prezent de șase decenii încheiate în scrisul românesc. Modest, laborios, de cele mai multe ori nebăgat în seamă, uneori zeflemisit de critica formalistă, el a construit, în umbra marilor săi contemporani, o operă impresionantă, care abia în prezent începe să fie cunoscută în adevăratele ei dimensiuni și asupra căreia nu s-au emis încă judecăți critice definitive.

Continuator recunoscut (pînă la a fi confundat cu un «epigon») și totodată contemporan al lui Slavici, Agîrbiceanu deschide pîrtia uluitului Rebreanu, căruia îi supraviețuiește, fertilizează creația lui Pavel Dan, recunoscînd în el un discipol, dar și un emul, dă aripi memorialisticii lui Ion Vlasiu, asistă la ecloziunea, — salutată cu entuziasm, — a prozei actuale, în țesătura intimă a căreia (mai cu seamă în reflectarea realităților ardelenice din romanul lui Titus Popovici) își detectează cu satisfacție contribuția.

Situația scriitorului în istoria literaturii române continuă să fie totuși paradoxală : etichetat de critica formalistă interbelică drept un «sămănătorist», ridiculizat pentru «tendențiozitate» și pentru tenta moralizatoare, el s-a izolat de viața literară contemporană, preferînd să creeze în izolare estetică, menținînd în schimb un foarte intim contact cu frământările sociale interbelice. Dacă pînă la primul război mondial, legăturile lui literare pot fi ușor urmărite, în epoca următoare, deși deosebit de fecundă, scriitorul interzice orice raport între ceea ce a scris și diferitele grupări literare ale momentului. *«Am trăit mereu departe de cercurile care animează viața literară... Multe din criticile ce s-au scris despre volumele mele de literatură mi-au rămas necunoscute, datorită izolării în care am trăit. Nici interviuri nu mi s-au cerut...»* — mărturisește scriitorul, și amărăciunea ce respiră din cuvintele lui arată că divorțul n-a pornit de la el, sau numai de la el. Există, în urmărirea acestor ocurențe reciproce, un fapt semnificativ : bibliografia critică a operei lui Agârbiceanu, întinsă pînă la primul război (cînd se pronunță asupra scriitorului numeroși critici, dar și confrăți, sau chiar modești recenzenți din puzderia de reviste ce apăreau), scade vertiginos între cele două războaie, deși continuă să-i apară acum zeci de volume. Divorțul se declarase. Critica «serioasă» îl privea ca pe un «supraviețuitor», refuzîndu-i analiza atentă. Așa se explică de ce, în monumentală *Istorie a literaturii române* (ca și, de altfel, în fișa de revenire ce publică, în 1958, în *Contemporanul*, sub titlul *Probleme și exemple*), acad. G. Călinescu judecă întreaga operă pe baza lecturii ei parțiale, redusă, — cu excepția *Arhanghelilor*, — la scrieri minore, eludînd altele nenumărate, unde arta de povestitor și evocator al universului moral țărănesc l-ar fi condus pe istoricul literar la cu totul alte concluzii. La fel procedase odinioară Lovinescu, refuzînd, după ce se pronunțase în 1911 asupra operei, — cîtă era la acea dată, — să-i mai urmărească evoluția. Se revenea astfel (și Agârbiceanu nu este singurul în această situație) la ceea ce Gherea numise «critică judecătorească», cel puțin prin sentimentul sentinței definitive, fără drept de apel. Abia în condițiile revoluționare de după 1944 a fost posibilă și «revizuirea» acestui dosar, reeditările unor volume, interesul major al cititorilor și cel crescînd al criticii fiind tot atîtea indicii că opera lui Agârbiceanu

conține certe valori, un mesaj actual, capabil să trezească multiple ecouri. Nu întâmplător, tot în această etapă, calitativ superioară, a literaturii și criticii noastre, Agârbiceanu s-a întors către mișcarea estetică, manifestând un interes pasionat pentru fenomenul artistic actual și pentru efervescența ideilor realismului socialist. Scriitorul e printre noi și alături de noi, cu paginile adăogate în anii din urmă operei, cu dese intervenții în publicistica noastră, trădând interesul lui viu pentru tot ce se petrece în lumea socialistă : de la zborurile interplanetare, la noul profil al țăranului colectivist și al celui mai tânăr prozator ivit în fila de revistă. În repetate rînduri Partidul a arătat scriitorului înalta sa prețuire, socotindu-l drept unul din fruntașii prozei românești.

Critica literară actuală îi rămîne totuși datoare : cu o reexaminare a vechilor opinii, adesea arbitrară, emise asupra operei, cu o analiză științifică, marxistă, a acesteia.

2

E necesar, — pentru a satisface măcar în parte acest deziderat, — să procedăm la o incursiune istorică. Mai mult decît în cazul altor scriitori, la Agârbiceanu lămurirea contextului social și cultural în care se ivește și se dezvoltă anticipează importante concluzii. Or, tocmai această situație a omului și a operei în condițiile ardelenne de la începutul secolului a lipsit mereu din judecățile rostite în trecut. Și aceasta tocmai la un scriitor atît de strîns legat, nu numai prin tot ce a scris, dar prin însăși biografia lui, de viața Transilvaniei din ultimele șase decenii. Căci dacă majoritatea scriitorilor ce se afirmă în preajma lui 1900 părăsesc curînd teritoriul transilvan, stabilindu-se la București (Coșbuc și Slavici înainte, apoi Goga și Rebreanu), Agârbiceanu, — cu excepția refugiului din timpul primului război mondial, — a rămas legat de sol. El a fost, în multe alte privințe, prizonierul acestei provincii, atît de mult i-a simțit presiunea ideologică, povara istoriei, a mentalității și chiar a realității ei lexicale. De aici tendința unor critici de a-l privi aproape ca pe un scriitor «dialectal», în orice caz «provincial», de redusă circu-

lație, cu un timbru minor al operei, acceptat printre epigonii lui Slavici. E adevărat că moștenirea acestuia a fost utilă formării scriitoricești a lui Agârbiceanu, dar tocmai el avea să desăvârșească defrișarea inițiată de autorul *Marei*, desțelenind proza românească din Transilvania și netezind terenul, — pe plan național, — pentru apariția lui Rebreanu.

Sub raport istoric, epoca prezintă un relief frământat :

«*Lupta de eliberare socială și națională de sub jugul moșierimii și burgheziei maghiare, — al monarhiei austro-ungare, — formează trăsătura de căpetenie a istoriei social-politice a Transilvaniei de după 1867. În cadrul ei, rolul principal a revenit națiunii române, care era cea mai numeroasă. Lupta sa formează o parte integrantă a luptei pentru realizarea deplinei unități naționale a poporului român.*» ¹

Trei «generații» se succedaseră în răstimp în mișcarea literară din Ardeal : cea dintâi, grupată în jurul *Familiei* și animată de Iosif Vulcan, dăduse cu mult înainte un impuls, e drept, încă timid, prozei naționale, istorică, romantică, dar prevestind pe alocuri interesul pentru societatea ardeleană contemporană. Aceasta era agitată de un complex de probleme sociale, — legate de pătrunderea relațiilor capitaliste în sferă rurală, — și naționale, prin agravarea oprimirii poporului român. E ceea ce îl interesează pe Vulcan însuși în *Ranele națiunii* (1876) și în schițele *De la sate* (1893). În jurul intențiilor exprimate de Vulcan și ilustrate de revista ce conducea, gravitează și proza lui Ioan Al. Lapedatu, Ion C. Panțu, fără a mai vorbi de masiva colaborare a scriitorilor din «țara veche», stimulată prin varii mijloace de directorul *Familiei*.

Mai accentuată este însă direcția următoare, a *Tribunei* sibiene condusă de Slavici, cu o marcată tendință spre un «realism popular», vizibil nu numai în opera decisivă a animatorului grupării, dar și în a celor ce, atrași de ineditul acestei proze, îi urmau exemplul : Septimiu Albini, Virgil Onițiu, Enea Hodoș, Popovici-Bănățeanu, Ion Pop Reteganu, Vasile Ranta-Buticescu, — unii cultivând nuvela țărănească sau povestirea folclorică, alții continuând filonul romantic al *Familiei*. În fine, consolidarea grabnică a bur-

¹ *Din Istoria Transilvaniei*, București, Editura Academiei R.P.R., 1961, vol. II, p. 189.

gheziei românești ardelenе, ale cărei ticuri și vicii nu întârzie să se arate, aduce și transcrierea, în spirit satiric, a realității urbane.

Odată cu apariția, în 1902, a *Luceafărului*, se conturează o a treia pleiadă de prozatori transilvăneni, unii rămași în limitele foiletonului sau a evocării memorialistice (Horia Petra-Petrescu, Mihail Gașpar, Oct. C. Tăslăuanu), alții vădind resurse epice mai pronunțate (Aurel P. Bănuț, Zaharia Bîrsan, Al. Ciura), cu toții sprijinitori zeloși ai revistei (susținînd și foiletonul satiric al *Drapelului* din Lugoj), realiști declarați, trecuți prin experiența lui Slavici și a *Tribunei*. Între aceștia avea să apară, în 1902, Ion Agîrbiceanu, iar în 1908, Liviu Rebreanu.

Agîrbiceanu urmărea de mult mișcarea de la *Familia*, pe cea «tribunistă», nuvelele lui Slavici, foiletonul *Drapelului* etc., și va asimila din aceste lecturi multiple experiențe. Aprecia încercările satirice ale lui Virgil Onițiu și A. P. Bănuț, foiletonul lui Chendi (din perioada lui ardeleană), Tăslăuanu, Petra-Petrescu, proza țărănească, — de factură slaviciană, — a lui Z. Bîrsan, Al. Ciura, Mihail Gașpar. Unele din volumele acestora apăreau în imediata apropiere a momentului cînd Agîrbiceanu își începe colaborarea la *Luceafărul*, și numele lor se învecinează nu o dată în paginile revistei budapestane, sau în altă parte. Agîrbiceanu avea comun cu toți acești prozatori minori o formație intelectuală quasi identică (cursuri liceale similare în orașele ardelenе; studii superioare în capitala Ungariei — aproape toți au urmat aici literele și teologia, singur Bănuț face dreptul; lecturi comune). Profilul cultural asemănător și legătura cu aspirațiile din acel moment ale poporului român din Transilvania atribuie activității lor un accent diletantistic, în sensul bun, cu o risipire fertilă a energiilor în diverse direcții, din acute necesități culturale în slujba poporului, de unde și tentația, la unii cu totul temporară, pentru creația beletristică. Gusturile lor estetice se formaseră la aceeași școală — a *Tribunei* lui Slavici, de unde interesul constant pentru folclor (culegerea, prelucrarea sau transfigurarea lui cultă), admirația unanimă pentru clasicitatea rusă, din care de cea mai caldă apreciere se bucură Turgheniev și Gorki (circulația acestora, în traduceri semnate de chiar scriitorii pomeniți, în Transilvania epocii, e impresionantă). Ceea ce-i mai apropie este comuna luptă cu limba, din nevoia lichidării definitive a reminiscențelor latiniste, prin apropierea

maximă de limba vorbită, a poporului, intenția estetică nelipsind din acest act. În fine, tenta moralizatoare a scrisului tuturor a își are și ea explicația într-o platformă teoretică ce-i unea în fața fenomenelor social-politice ale societății contemporane. Influențele socialiste, narodniciste și sămănătoriste (ultimele, rezultat al contactului cu mișcarea din Țară) atestă un climat ideologic respirat în mediile intelectuale ardeleni și, mai ales, în epoca șederii la Budapesta a fiecăruia. *Luceafărul* budapestan a fost în bună parte retorta acestor frământări, și coloratura lui poporanistă, venind în întâmpinarea *Vieții românești* din 1906, își lasă amprenta și asupra prozei lui Bîrsan, Ciura, Petra-Petrescu, Tăslăuanu sau Agîrbiceanu, cum și-o lăsase asupra poeziei lui Goga și a Mariei Cunțan. Dar după cum unele elemente comune în structura poetică, sau coincidențele de motive lirice nu sînt rațiuni suficiente pentru a identifica lirica majoră a unuia cu modestul profil artistic al celuilalt, tot astfel, ar fi o greșeală să punem un semn de egalitate între personalitatea lui Agîrbiceanu și modeștii lui contemporani din Ardeal. E drept că-i unește un accent particular, de-ar fi să-l reducem la ceea ce Rebreanu numește undeva «eticismul» prozatorilor transilvăneni (și nu numai romîni, ci și maghiari și sași).

«Arta acestor creatori, — scrie autorul lui Ion¹, — nu e niciodată un simplu joc de cuvinte, sunete sau intenții. Scriitorul ardelean, mai mult parcă decît cel din alte părți, se simte legat veșnic cu pămîntul și socotește arta ca un apostolat. De aceea și literatura aceasta reoglindește mai puternic sufletul poporului, cu dorurile, bucuriile și speranțele sale.»

Analiza estetică științifică, marxistă, aplicînd principiul leninist al celor două culturi, confirmă prezența acestei trăsături la scriitorii ce se plasează în circuitul valorilor realiste. Lor le rămîne propriu caracterul obiectiv, realist, militant, și sensul etico-social al literaturii, de asemenea înclinația către epicul narativ, definită de numeroși observatori drept specific transilvăneană, de la Budai-Deleanu la Liviu Rebreanu. Dar toate acestea se pot petrece la diferite niveluri valorice, iar istoria literară reține în primul rînd,

¹ În prefața la *Povestitorii unguri ardeleni*, București, 1929, p. 4.

drept decisivă, experiența marilor personalități creatoare. În cazul nostru, experiența lui Ion Agârbiceanu.

Cu atât mai mult cu cât opera lui asimilează ceea ce dăduseră predecesorii (inclusiv Slavici), însumând tot ce era valoros în scrisul lor, operînd o sinteză în compoziția căreia, — e adevărat, — au intrat și unele limite, de viziune și artistice, ale aceloră, dar și nenumărate valori noi : o respirație epică incomparabil mai largă, un lirism cu un timbru inedit, o intenție de frescă atotcuprinzătoare, străină înaintașilor. Agârbiceanu îi depășește curînd prin energie creatoare, spontaneitate, uluitoare fertilitate, adîncime a sondajelor și vibrație superioară. Proza lui are un profil propriu din primul moment, păstrat de-a lungul deceniilor. Prin acest accent original ea se integrează curînd în circuitul valorilor general-românești, depășind granițele politice temporare ; cu mult înainte de desăvîrșirea unității naționale a poporului nostru, creația lui Agârbiceanu era apreciată și revendicată în mediile literare de peste Carpați. Opera lui a contribuit la acel «*proces de osmoză spirituală între Transilvania și celelalte provincii românești*»¹, alături de eforturile unui Coșbuc, Slavici, Goga, urmate mai târziu de Rebreanu și Mihai Beniuc.

Iar dacă Slavici adusese în lumina artei lumea lui «de acasă», din părțile Șiriei, ale Crișanei și ale teritoriilor bănățene limitrofe, dacă în poezia lui Coșbuc țîsnise impetuos peisajul, natural și uman, al Năsăudului grăniceresc, regăsibil de la 1912 încoace și în proza lui Rebreanu, cu Agârbiceanu intra în literatura romînă imaginea precis desenată etnografic, istoric și lingvistic a Cîmpiei ardelenе (scriitorul mărturisește că în majoritatea cazurilor a pornit de la imaginea Cenăzii natale), a bazinului aurifer al Țării Moșilor (înaintea lui Emil Isac și a lui Geo Bogza), a ținuturilor mărginene din jurul Sibiului. Abia cu el intră masiv și zona orașului ardelean în orizontul artei. Mai cu seamă al vieții burgheze dinainte de 1918 și dintre cele două războaie mondiale. Pare ciudat, dar Transilvania, cu o arit de veche tradiție a vieții orășenești, nu-și crease pînă atunci o literatură corespunzătoare. Imagini disperate, — și fără un accent particular, — întîlnim ici-colo la

¹ Ion Breazu, *Cuvînt înainte la Literatura Transilvaniei*, București, 1944, p. 1.

G. M. Zamfirescu, Gib. Mihăescu și Cezar Petrescu, din trecerea lor prin orașele ardelenne de după 1920. Rebreanu pierduse contactul cu viața ardelennească, și de câte ori va încerca proza urbană, cadrul va fi cel bucureștean. Agârbiceanu a intuit lacuna și s-a străduit s-o înlăture, prin propria-i operă, din care un întins capitol e destinat vieții orășenești transilvănene. Intenția pozitivă nu este însă acoperită de realizări majore, fie din lipsa unui suport ideologic sigur (carențele ideologice sînt încă mai vizibile în acest sector al operei), fie din pricina sfiei și stîngăciei cu care scriitorul continuă să se miște în mediul urban. O singură dată, în *Sectarii*, pamfletul izbutește să creeze atmosfera autentică a unei burghezii locale, surprinsă în postura ei de ridicul și comic. Suita de «frământări» orășenești din celelalte romane, cu tot bagajul documentar, sociologicește exact, al imaginii, rămîne, artisticește vorbind, la o tensiune scăzută. În schimb, viața satului e redată tulburător și intens, în realitatea ei morală în primul rînd, dar și în surprinderea unora din fenomenele social-economice tipice momentului istoric. Dacă nici acest tablou nu e scutit de unele voalări ale imaginii, el rămîne totuși cel mai complet document artistic asupra satului ardelean, a cărui viață e urmărită din ultimele decenii ale veacului trecut și pînă în pragul Eliberării. Singur Mihai Beniuc acoperă, în imaginea sa lirică, o realitate mai esențială și lansează un mesaj calitativ superior. În proză, însă, Transilvania rămîne «fieful» lui Agârbiceanu, cel puțin pentru etapa ce se întinde de la anii evenimentelor narate în *Ion* și pînă la cele evocate în *Străinul* și *Setea* lui Titus Popovici. Singuri Pavel Dan și Ion Vlasiu îl secondează, dar numai după ce proza lor însăși și-a plătit tributul cuvenit patriarhului... Intuiția lui Iorga s-a dovedit, — măcar de data aceasta, — justă, atunci cînd (în 1929) sancționa rezervele criticii formaliste față de creația lui Agârbiceanu : «*I se face astfel o foarte mare nedreptate, și va veni vremea cînd se va recunoaște cît de mult datorim adevăratului continuator al lui Slavici în regiunile acestea ardelenne.*»¹

Analiza științifică confirmă opinia istoricului.

¹ N. Iorga, *Istoria literaturii romînești, Introducere sintetică*, București, 1929, pp. 205—206.

Agîrbiceni, — așa cum o atestă numele, — se trag din Agîrbiciu, sat de pe linia Copșa-Mică—Sibiu. Strămoșul Pavel «a fost doisprezece ani cătană la-mpăratul» și s-a bătut în șase războaie. Bunicul, Vasile Boariu, mutîndu-se pădurar în fostul ținut «Alba inferioară», în comuna Cenade, nu departe de Blaj, a fost poreclit «Agîrghiceanu». Porecla s-a prefăcut în nume, fiul, el însuși pădurar, a fost trecut în acte Nicolae Agîrbiceanu. Acesta e tatăl scriitorului. Născut în Cenade «În casa de la pădurea Redea-Mare», tatăl ajunsese mai târziu pădurar «La Tufe», cea mai frumoasă pădure de stejar din hotarul comunei, apoi «vigil» peste pădurile mitropoliei blăjene. Om instruit, Nicolae Agîrbiceanu era abonat la *Gazeta Transilvaniei*, la *Foaia poporului* din Sibiu, la *Tribuna poporului* din Arad, și la o revistă humoristică sibiană, *Calicul*. «Meșter bun» la cîntat, era un om tăcut, înseninat numai de poeziile lui Coșbuc, dintre care învățase multe pe de rost, plăcîndu-i și *Haiducii* lui N. D. Popescu.

«Vigilul» de păduri se căsătorise cu Ana Olariu, ai cărei părinți locuiau «în partea de hotar numită Capul-Dealului», în case de piatră, cu pămînt destul în jur, livadă și stupi. Femeia nu știa citi, și aceasta era una din marile ei dureri «mărturisită de atîtea ori»; în schimb, avea darul povestirii și reproducea povești auzite de la păcurari mărgineni sau iconari pribegi rătăciți pe la Capul-Dealului, purtînd cu ei ceasloave și cărți populare, între care istoria «prea frumosului Arghir și Elena» sau a lui «Leonat și Dorofata» (titlul era astfel rostit de Ana Olariu). Iubind cinstea, munca și hărnicia, «nu era mulțumită cu orînduirea socială, cu împărțirea în oameni prea avuți și prea săraci» (*Mărturisiri*).

Nicolae Agîrbiceanu și Ana Olariu au avut opt copii, între care și pe Ion, viitorul scriitor, născut la 19, — după date mai recente la 12, — septembrie 1882.

O copilărie fericită pune «pecetea» ei pe sensibilitatea prozatorului. Se juca, pe ulița Borșului, cu alți copii, «de-a mașina», «de-a lungă», «ca pe la Pînca» sau, ținîndu-se de mîna într-un rotogol de fete și băieți, cînta cu ei:

«— Floare mirioare
Mie mi se pare

*Că-s mai mulți la voi,
Mai puțini la noi.
— Dacă vi se pare,
Haideți de v-alegeți,
Din gloata din toată,
Oacheșă din coadă,
Că-i cu geana trasă
Ca o preuteasă...»*

Satul natal e «*așezat în fundul unei căldări*», înconjurat de dealuri, gorgane, măguri, între care Măgura-Comandei e un punct geografic însemnat pe hartă. Pământul era împărțit în trei moșii ce aparținuseră unor nobili unguri; două intraseră în proprietatea mitropoliei de la Blaj, a treia, stingându-se neamul proprietarilor, o preluase statul austro-ungar. În sat trăiau români, țigani și sași, unii cu pământ, alții muncitori agricoli. E tocmai epoca în care istoria Transilvaniei înregistrează o masivă pauperizare, notabilă mai ales în centrul și răsăritul provinciei, unde țăranimea fără pământ atinge un procentaj variabil, de la 28 la 42%. În chiar ținutul Alba, unde se afla Cenadea, dispar, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, 13.000 proprietăți mici, adică aproximativ $\frac{1}{3}$ din totalul lor.¹ Fenomenul, observat de scriitor, va fi transmis și operei, în unele povestiri. Dar copilul de atunci era sensibil în primul rînd la farmecul vieții cîmpenești, iubind succesiunea anotimpurilor și a orelor, cu schimbarea nuanțelor cerului și a frunzelor, gustînd deliciile singurătății, visînd și el, ca alți copii, să atingă cerul cu mîna :

«Mă uitam adeseori, de la portiță, cum se lasă cerul, la răsărit, pînă pe coasta înaltă, prăpăstioasă, tivită cu marginea dinspre sat a pădurii frumoase. Ca toți copiii, credeam și eu, și doream să urc odată coasta să ating cerul cu mîna.» (Mărturisiri)

Pădurea e teritoriul sacru al acestui temperament, de pe acum, romantic. Urmărește aici vegetația bogată, coloritul divers al florilor, lumea mărunță a gîzelor, joaca mieilor, cîntecul de orgă al

¹ Cf. *Din Istoria Transilvaniei*, București, Editura Academiei R.P.R., 1961, vol. II, p. 209.

furtunii, dar mai ales îl invadează efluvii de miresme, urmărindu-l de-a lungul anilor :

*«Simt și acum mireasma pădurii, începînd cu mirosul lujerilor tineri și al florilor de primăvară și pînă la aroma ei de toamnă».*¹

Acest singuratec nu e totuși un mizantrop. Aceeași plăcere i-o furnizează ritualurile colective, «hodăișatul» de lăsatul secului, întoarcerea de la seceriș cu «cîntecul cununii», petrecerile din sat și munca la cîmp, «pogănici» pe lîngă plug, sluguliță pe lîngă batoză, în mireasma caldă a grîului proaspăt, spectator la pîrlitul porcilor, iarna, în bobotaia focului de paie... Observă «cu lăcomie» totul : traiul pitoresc al țiganilor, cel meticulos, ordonat și claustrat al sașilor, lumea ineputabilă a bătrînilor, atent la dinamica vieții, la dramele și înălțările oamenilor. E aici un strat de experiență primară, foarte complex, la care scriitorul se va întoarce mereu cu un fel de pietate și cu dorința de a găsi compensații pentru alte aspecte ale existenței, mai puțin tonice, la care va fi părtaș în anii maturității. Copilăria lui fericită va estompa de fiecare dată antagonismele, nimbînd portretele, chiar pe cele dureroase, cu o pulbere fină, care nu e numai a concepției lui etice, ci și o estompă a timpului, un filtru al amintirii.

Părinții scriitorului, deși cu opt copii, aveau un trai îndestulat ; tatăl era un om harnic, întrepid ; bunicii, și cei din sat și aceia din Capul-Dealului, aveau gospodării închegate ; mai cu seamă imaginea bunicii dinspre tată (așa cum se desprinde din portretul inserat în *Amintiri*) e a unei femei severe, puritane, cu o anume asprime imprimată de duritatea agoniselii ; casa părintească era «casă bună, de piatră, coperită cu țiglă», dovedind bunăstarea.

Copilul e dat la școală (în casă exista un imens respect pentru carte, pentru cultură), întîi în sat, cu «dăscălușu», învățătorul-țăran, apoi la gimnaziul din Blaj. Tîrgul e abia cu ceva mai mare decît satul natal, amplificat doar prin numărul sporit al turlor și al acoperișurilor de țiglă roșie. Pe ulițe întortocheate și noroioase, privind cu geamuri morocănoase spre apele galbene ale Tîrnavei, casele scunde unde jupînese hapsîne sau joviale țineau elevi în «cortel» se mai văd și azi. Copilul (evocat mai tîrziu în

¹ *Scrisoare inedită...* în *Făt-frumos*, VII, 1932, nr. 5—6, p. 260.

imaginea lui Ionică Albu din povestirea *Licean*,... *odinioară*) e zăpăcit de proporțiile turnului mitropoliei și de acelea, trupești, ale canonicilor-profesori. Desigur că a fost și el «sluguliță» pe lângă un «reverendisim» holtei căruia, între orele de școală, îi deretica chilia, îi aducea lemne, îi ațîța focul și-i umplea, serile, cana cu vin proaspăt, scos din chelar. Umbla în straiile lui de la țară, de pănură, și abia cînd ajunge «septiman» le schimbă cu altele, nemțești, în care se simțea stingherit. Învățătura era abstractă, metoda învechită, și copilul nu era atras de școală. Seara fugea la Minea, un ungur bătrîn, povestaș vestit, care-l transporta în lumea ficțiunii. Poposea uneori prin tîrgul de la îmbucătura Tîrnavelor cîte un circ, simbol al mirajelor călătoriei. Mai făceau elevii cîte-o escapadă, admonestată cu «consilium abeundi». Și mai erau oazele de lumină ale vacanțelor, acasă. Citea aici *Tribuna*, abonată de preotul satului; acela îl supunea la lectura «*cu glas înalt*» a articolelor de fond; elevul se repezea la foiletoane: «*povești, poezii, literatură populară, povestiri traduse*»¹.

Cîștigul real al anilor de gimnaziu acesta era: descoperirea literaturii. Lectura e pe nerăsuflăte și fără alegere: colecțiile de folclor, între care cea prestigioasă a lui G. Dem. Theodorescu, basmele lui Ispirescu, aventurile «pieilor roșii» tipărite la Brașov, poveștile ardelenesti ale lui Simu, dar și acelea ale lui Creangă, lăsîndu-i «*o mare bucurie și lumină în suflet*», isprăvile lui Păcală de Petre Dulfu, nuvelele lui Negruzzi, poeziile lui Alexandrescu, schițele lui Caragiale și proza lui Nicu Gane. Aceasta din urmă, citită în grădina gazdei, în singurătate, îi smulge exclamația admirativă, rostită cu glas tare: «*Ce fericit ești, Gane!*»

Copilul intuise dimensiunile și satisfacțiile actului de creație...

Scriitorul mărturisește că în romanele *Legea trupului* și *Legea minții* a fost «*împresurat de amintirile din școlile Blajului, de viața studențească de acolo*»²; unele episoade și portrete sînt evocate direct, mult mai tîrziu, în suita de «amintiri» atribuite «notarului Dămian», publicate în *Adevărul literar și artistic*.

¹ La apariția «*Tribunei*», în *Tribuna*, I, 1957, nr. 1, p. 1.

² Cf. *Cultura creștină*, 1937, p. 305.

Din perioada gimnaziului datează primele impulsuri ale creației proprii. Încearcă întâi muzica poeziei, citind la cercul de literatură al școlii, îndemnat de profesorul de română Gavril Precup. În clasele ultime, lectura lui se lărgise și tindea să epuizeze principalele monumente ale limbii române, de la Coresi la Hasdeu și la contemporanii Coșbuc, Slavici, Vlahuță. Ceea ce-l impresionează deocamdată este «*aroma limbii bătrânești*» (*Mărturisiri*). La Eminescu admiră «*arhitectura grandioasă, plină de rezonanțe uimitoare*» a *Scrisorilor*. Cultura lui are și un solid fundament clasic, trecînd prin *Odissea*, *Eneida*, Horațiu, Ovidiu, la istoricii Tit Liviu și Tacit. Poetul e însă atras curînd de sonurile romantice, fie germane (Goethe, Schiller, Uhland), fie maghiare (Petöfy, Arany), nu fără urme în propriile încercări.

Prima dintre acestea, publicată în *Unirea*, «foaie politică-religioasă» ce apărea la Blaj, e *Amintiri* (cu motivul reluat în proză sub titlul *Cula Mereuț*). Autorul, elev în clasa a VII-a (1899) dădea glas celei mai constante dragoste: pentru pădure; într-un cadru de eglogă, un păstor contemplă bolta înstelată, scoțînd din fluier «*triste note/De durere și de jale*», purtate pînă departe pe aripile vîntului. În aprilie 1900, tot în paginile *Unirii* își face apariția și prozatorul (cu schița *În postul Paștelui*). Deocamdată însă poetul e mai fecund. *Spre lumină, La Paște, Idilă* văd rînd pe rînd lumina tiparului, urmate de *Lăpușneanu* (în *Unirea X* 1900, nr. 25, p. 209), redactată sub puternica impresie a nuvelei lui Negruzzi, dar și sub aceea, mărturisită, a baladelor lui Arany și Coșbuc. Cadrul romantic e construit cu mijloace coșbuciene:

«*E iad de-ntunerec afară,
Furtuna cumplit clocotește,
Și ploaia în geamuri izbește
Cu picuri puternici. De-asăară
Și vîntul vniește.*»

Viziuni macabre amintesc factura poeziilor lui Bolintineanu:

«*Boierii-s! Cum vin cu turbare
Spre mine!... Schelete ce sună...*

Și capete n-au... și nebună
 Lucește-le arma... Mai tare
 Spre mine s-adună!»

Compunerile sînt semnate «*Alfius*», trădînd o atitudine livrescă, numele fiind împrumutat unei epode horatiene care laudă viața la țară.

La 2 iunie 1900 Agîrbiceanu primește diploma de bacalaureat și, în același an, pleacă la Budapesta, înscriindu-se la facultatea de teologie a universității regale maghiare, urmînd cursurile între 1900/1901 și 1903/1904 cînd obține «absolutorium». Din capitala Ungariei, cel ce ambiționa încă să devină poet continuă să trimită încercări la *Unirea* (*Trei sonete*, *Idilă*, *Tîrnava*, toate din 1901, și *Pastel*, din 1903). Încă din 1900 el colaborase și la *Tribuna literară* (cu *Rănitul*) și la *Tribuna* cu un Sonet «*cam plîngăreț*», îl apreciază retrospectiv autorul, «*cum era, mi se pare, pe atunci, curentul în poezia lirică la noi*»¹. Se îmbină peste tot, în versurile lui tinerești, ecouri tematice și strofice din Eminescu și Coșbuc. Tot sub pseudonimul «*Alfius*» el trimite *Familiei* (an. XXXVII, 1901, nr. 42, p. 280) *Vestala*, o elegie cu figurație clasicistă, dar cu un conținut afectiv liric, personal. Imaginile țîșnesc:

«. Din noianul depărtării,
 Din icoanele trecute... Jos pe țarmurile mării
 Satul ei... Copilăria... Mamă-sa cu-a ei povețe
 Și, săltînd pe malul apei, rumenă de tinerețe,
 Cum mergea cu alte fete la scăldat... Ș-a fost să fie
 Ca odată ochi de tineri, dulci ca o copilărie,
 Să s-oprească pe fînța-i albă-n alba spumă-a mării,
 Și de-atuncea ea aicea-i, el în fundul depărtării.
 Ce s-o fi ales dintr-însul, și pe ea ce-o mai așteaptă?»

Transfigurată romantic, răsună nostalgia propriei copilării, a satului cu scaldă și vreo idilă neîmplinită, torturînd nopțile de nesomn între zidurile seminariale. Dar mai ales sentimentul constrîngerii, al unei vieți de rigori teologale, de renunțări la chemă-

¹ La apariția «*Tribunei*», în *Tribuna*, I, 1957, nr. 1, p. 1.

rile firești ale vârstei, transpare în rugăciunea fetei către neîndurătoarea divinitate :

«Vestă, tu, ce-mi ții și mintea și pornirile legate
De altarul tău ; te-ndură și mă scapă de povara
Ce-mi zdrobește viața-n mine...»

Strigătul de dezrobire («Scapă-mă de jurământ!», reproșul amar («Nu vezi tu c-așa mă mistui, vie întru în mormânt») au o adresă clară, alta decît zeitatea păgînă.

După *Familia*, numele lui Agîrbiceanu figurează, — de data aceasta fără travestiul horațian, — în *Sămănătorul*, cu poeziile *Cîntece* (1903, nr. 38), prelucrări de folclor someșan și *Legendă slavă* (1903, nr. 51), amintind motivul de bază din *Legenda funi-geilor*.¹

5

Poetul își încheie curînd scurta carieră, făcînd loc prozatorului. Acesta publica de altfel, paralel, scene familiare din viața satului, frînturi de amintiri, portrete (unele subintitulate «copii de pe natură») reduse, sub raport artistic, la nivelul unor «fișe» pentru o creație epică notabilă. După *Unirea* (unde îi apar, trimise de la Budapesta, *Bunica*, *O poveste*, *Străjerul*) scriitorul e ispitit de schița satirică, în maniera celei cultivate de brașoveanul Virgil Onițiu, dînd (în 1902—1903) cîteva astfel de compuneri în paginile *Drapelului* din Lugoj, condus de Valeriu Braniște. Încercările satirice sînt scrise sub forma unor scrisori — «*Reminiscențe*» — adresate «*prietenului meu Strîmbu*» și sînt semnate cu pseudonimul, de pe acum sadovenian, «*Potcoavă*». Găsim printre ele scurte «fiziologii» de dascăli și popi «*patrioți naționaliști*», dialoguri despre tehnica viitorului, discuții asupra vieții economice, sociale și culturale a satului, cu aplicații la un loc imaginar, Rupturi, replică a Sărăcenilor lui Slavici. Sub titlul *Considerațiuni*, Agîrbiceanu mai publică o serie de foiletoane, interesante pentru ideile ce-l animau pe tînărul student budapestan.

¹ Asupra începuturilor literare ale scriitorului, vezi și *Steaua*, IX, 1958, nr. 3, p. 118 ș. u. ; *Tribuna*, III, 1959, nr. 11, p. 6, și nr. 37, p. 9.

În atmosfera Budapestei, mult deosebită de aerul stătut al Blajului, teologul urmărește cu interes crescînd mișcarea de idei a începutului de veac, curios de soluțiile socialiste, narodnice, reformiste, ce se agitau în jurul său, și care nu vor fi fost străine de criza mistică (vizibilă în subtextul poeziei *Vestala*), de acel «ceas negru», cum îl numește retrospectiv în *Mărturisiri*, cînd încep să-l bîntuie, ca un «vînt înghețat», întrebările : «Care e rostul vieții ? Ce ești tu ? Care e rostul tău în lume ? Există Dumnezeu ?» etc. (*Mărturisiri*).

Frămîntarea morală, — evocată mai tîrziu în romanele *Legea trupului* și în *Legea minții*, — va căpăta curînd o soluționare creștină definitivă, cu acceptarea dogmelor canonice, fapt cu importante repercusiuni asupra opticii scriitorului și a soluțiilor estetice adoptate.

În conturarea unei concepții sociale, amprente ale contactului cu ideologia socialistă sînt vizibile în *Romîni și socialiști* (publicat în *Răvașul* din Cluj, în mai 1903), unde soluții creștine și tolstoiste se amestecă cu ideea marxistă a acumulării, prin exploatare, a bunurilor materiale și a mizeriei, la poli sociali opuși. Simpatia pentru ideile narodnice, — între care aceea a «datoriei» și a rolului intelectualității ridicate din popor ocupă un loc central, — e vizibilă în suita de *Considerațiuni* publicate între 1904 și 1905 în *Unirea*. Se simte aci și lectura articolelor lui Iorga, din *Sămănătorul*, care făcuseră o bună impresie printre tinerii ardeleni, prin agitația zgomotoasă în favoarea ridicării culturale a țărănimii și a soluțiilor «morale» preconizate. În numele poporului romîn din Transilvania, suferind o dublă oprimare, Agîrbiceanu apelează, — de data aceasta în termenii lui Stere, — la «pătura cultă» :

«Noi alt sprijin nu avem decît pe aceia ce s-au ridicat cîtuși de cît pe o treaptă oareșicare de lumină. Pe noi nu ne sprijinesc cei puternici, pe noi nu ne bagă în samă guvernele, școalele noastre pot să se dărîme toate...»

A fi «dator» poporului însemna și obligația morală a unei existențe pusă în acord etic cu ideile propovăduite, pentru a nu repeta clișeul de ridiculizare a intelectualului, furnizat de Schopenhauer, care, deși preconiza «stingerea omenirii prin sinucidere»,

«trăia într-un palat foarte frumos, în chilii luminoase, iarna calde, vara răcoroase, cu ferestre orbite de lungi perdele». Imaginea, pe lângă ironia conținută, vădește de pe acum stilul oral, al povestirii țărănești, utilizat de scriitor chiar în tratarea unei realități abstracte.

Dezideratele ideologice sînt însoțite de intensificarea eforturilor de creație. Scriitorul are sentimentul că adevărata lui proză abia de acum se cere scrisă. În mărturisirile sale orale și scrise, el socotește de aceea drept adevăratul debut literar colaborarea la *Luceafărul* budapestan. Ea datează din 1902 cu schița *Badea Niculae* (nr. 8, din 15 oct. 1902). Aproximativ o sută de teologi ai facultății din Budapesta, cincisprezece erau romîni și aveau o societate literară proprie, cu lecturi în comun, din producții proprii, dar mai ales din revistele romînești, între care și *Sămănătorul*, la care se abonaseră :

«Sub castanul cel mai mare din grădina seminarului erau trei bănci pe care încăpeam toți romînii. Îi ziceam și noi și ceilalți clerici : București. Aici citeam „Sămănătorul“ cu glas tare și ascultam toți. Citeam înainte de toate bucățile iscălite de Sadoveanu. Lectorul eram, de obicei, eu.»¹

Ceea ce cuceri așadar pe Agîrbiccanu în paginile revistei bucureștene erau în primul rînd prozele lui Sadoveanu, nu atît debaterile sociale, de care totuși va fi influențat, dar cu nuanțările intervenite prin contactul succesiv cu *Luceafărul* și cu *Viața romînească*. Sadoveanu, însă, i-a «pus condeiul în mînă», dîndu-i, dintre toți scriitorii citați, imboldul unei creații originale. El o trimite *Luceafărului*.

6

Revista apărea din 1902, redactată și condusă de cîțiva tineri : A. P. Bănuț, care furnizase fondurile bănești, Al. Ciura, O. Goga, studenți în capitala Ungariei, și Oct. C. Tăslăuanu, funcționar, la

¹ *Admirație veche, în Tribuna, IV, 1960, nr. 43, p. 1.*

acea dată, la consulatul român. Acesta din urmă avea să devină, din 1903, directorul publicației, imprimându-i o direcție prepoporanistă. Ieșind în întâmpinarea *Vieții românești* din 1906, se delimita tot mai mult de ideile sămănătorismului iorghist, cu care avea să polemizeze chiar. Materialul publicistic și literar al *Luceafărului*, la care încep să colaboreze și scriitori din România, era axat, — cum o indică și versurile din Iosif, citate pe frontispiciul paginii de titlu, — pe ideea apărării intereselor sociale și naționale ale poporului român din Transilvania, confundat cu marea masă a țărănimii. Agârbiceanu se va integra curînd grupării.

*«Imi amintesc, — scrie eminentul om de stat dr. Petru Groza, — apariția primelor lui scrieri în revista „Luceafărul” din Budapesta, cu mai bine de jumătate de veac în urmă, legate toate de acea epocă de rezistență față de oprimarea națională din partea unui regim feudal șovin. El a fost unul din stegarii acestei lupte, dinamizînd mișcarea tineretului român de atunci.»*¹

Prozele scrise acum de Agârbiceanu refăceau, sub imbold sadove-nian, contactul cu lumea lui de acasă, rechemînd imaginile ei depărtate (*«Erau icoane ce se ridicau în suflet, pline de duioșie»*). Distanțele nu mai reprezentau nimic. Era ca și cum ar fi venit ai lui la Budapesta, bătrînii și codanele din Cenade, și, — ciudat ! — nici nu se simțeau stingheriți, iar cînd îi prezentă lui Tăslăuanu, acesta pretinse că țărănilor le stătea foarte bine, și îi introduse în pagina de revistă.

*«La început nu știam cine-i Agârbiceanu — își amintește Tăslăuanu*². *Trimetea manuscrisele cu litere subțiri și îndesate la redacție, și, pe care le găseam bune, le publicam, fără să mă intereseze cine este autorul și de unde vine.»*

Cuprins de febra scrisului, prozatorul publică astfel, — după *Badea Niculae*, — *În Sîmbăta Floriilor, Mătușa Stana* (toate din 1903), iar în ultimul an de studii teologice, *Mistrețul, Hoțul, Pe mal*. Scria mai ales noaptea, în sala de studiu, după ce «clericii» plecau la culcare, trezit uneori din lumea ficțiunii doar *«cînd un superior își întindea bastonul peste masa mea de scris spunîndu-mi : —*

¹ Dr. Petru Groza, *Ion Agârbiceanu*, în *Tribuna*, I, 1957, nr. 32, p. 1.

² În *Amintiri de la «Luceafărul»*, București, 1936, p. 15.

„Ce faci dumneata aici?” *Mi-era cald. Scrisesem mult și încontinuu.*» (Mărturisiri)

Întors la Blaj, absolventul e numit în funcția modestă de «sub-prefect» (un fel de pedagog) la internatul de băieți (1904—1905). În toamna lui 1905, o bursă și un împrumut de o sută de coroane din partea canonicului Ioan Micu Moldovan îl întorc la Budapesta, hotărît să studieze filologia clasică și istoria. Cu trei sute de zloți în buzunar și cu o mare dorință de a învăța, se și vedea profesor. Dar atmosfera prăfuită a universității îi schimbă încă o dată planurile: de la catedre, bătrânci decrepiți perorau împotriva... mișcării husite din Boemia (în 1905 !) sau proferau idei șovine, ridicînd în slăvi înțelepciunea habsburgică. Renunțînd la studii, își intensifică colaborarea la *Lucașfărul*, publicînd aici, în 1905, unsprezece proze, dintre care *Popa Vasile*, *Costea pădurarul*, *Căprarul*, *Împăcare* și altele vor intra în sumarul volumului ce pregătea. În același an convingerile sale estetice capătă un contur ceva mai precis, atît prin lărgirea lecturilor (Gherea, descoperirea marilor clasici universali), cît și prin intimul contact cu agitația de idei din jurul *Lucașfărului*, ceea ce îl conduce spre asemenea concluzii :

«Artă pură 'a existat și există de comun numai în mințile reci, pe care nu le-au dezghețat nicicînd flacăările sufletului aprins, căci flacăra, ca să nu ardă în zadar, trebuie să bată în vreo parte, trebuie să aibă o tendință și trebuie să nutrească o tendință.» (In *Paresimi*)

Revenind la Blaj ocupă pentru scurtă vreme funcția de «can- celist» la mitropolie. În martie 1906 se căsătorește cu Maria Aurelia Radu. Criza de conștiință nu-și epuizase încă resursele: intenția de a continua studii laice, întîrzierea intrării în cler, pot sugera o anume ezitare, întărită prin confesiunea unui suflet bîntuit de «întrebări violente» :

«La vîrsta de 24 de ani te frămîntă întrebări violente. Care e originea răului și a suferinței pe pămînt? Cînd te-au mușcat astfel de întrebări, porți urma mușcăturii o viață întreagă.» ¹

¹ Amintiri, în *Ramuri*, număr festiv, 1905—1924, p. 40.

Răspunsurile date de religie nu-l satisfăceau însă pe tânărul «cancelist», și chiar atunci când ele îl vor amăgi, «urma mușcăturii» va stigmatiza în continuare multe pagini ale operei.

În răstimp, tânărul Agârbiceanu se întorcea în Cenade, juca teatru împreună cu «studenții» și teologii veniți în vacanță : «ne-am avîntat la „O noapte furtunoasă” și chiar la „Năpasta”. Iar într-un an, când aveam un număr restrîns de actori, — studenți și domnișoare, — am fost silit să scriu o piesă teatrală a nume pentru ei.»¹

Dintre cei din Cenade puțini știau însă că modestul «cancelist» era, de pe atunci, un scriitor recunoscut. De la țară, volumul său de debut, editat de *Luceafărul* odată cu *Poeziile* lui Goga, apăruse în septembrie 1905, cu toate că mențiunea de pe copertă indică anul 1906... Cartea se difuzase, fusese chiar recenzată încă de la finele anului 1905, astfel că, în 1906, când scriitorul vizitează Bucureștii cu prilejul Expoziției jubiliare, el se regăsește firesc în mediul artistico-boem, în lungi convorbiri cu ardelenii Iosif Gorun, Zaharia Bîrsan, Chendi, care-l cunoșteau din scris. Cu un asemenea prilej, la «Carul cu bere», îl întâlnește și pe Coșbuc, al cărui cult în casa părintească din Cenade nu se stînsese nici o clipă. Rămăși singuri :

«— Și acum să-mi cînti tu o doină din Ardeal, — îmi zise el, privind ca în ceață.

— Nu știu cînta, domnule Coșbuc.

— Auzi vorbă ! Popă și să nu știe cînta ! se miră el, întorcîndu-se cu fața spre mine.

— Păi n-am glas, n-am voce, ureche am.

— Cîntă una bisericască, o priceasnă. Așa, încet, să ajungă pînă la urechea mea.»²

Agârbiceanu îl vizitează tot atunci pe Nicolae Iorga, voind să-l cunoască pe animatorul «sămănătorismului», și îl găsește acolo pe Emil Gîrleanu, care ne transmite acest portret de tinerețe :

¹ Teatrul în Ardeal — cîteva însemnări, în *Cele trei Crișuri*, IX, 1928, nr. 3—4, pp. 75—76.

² Amintiri despre G. Coșbuc și L. Rebreanu, în *Făclia*, 1956, 13 oct., p. 2.

Ion Agîrbiceanu
(fotografie din 1900)

«Pe un scaun, puțin cam în umbră, stătea un tânăr în haină lungă, neagră. „Domnul Agîrbiceanu”, îmi spuse dl. Iorga. Tânărul a zîmbit, și-n fața lui nespus de blîndă, în fața dimprejurul căreia barba blîndă ca aurul abia se statornicea, zîmbetul se strecura ca o rază.»¹

7

În *De la țară* (1905) materia e romantică, cu accente realiste în redarea conflictelor și tratarea portretelor, deși rezolvările sînt uneori ostentativ melodramatice (*Glas de durere*, *Costea pădurarul*, *Răzbumare*, *Hoșul*). Umanitatea figurilor are o notă de jovialitate și lirism în *Căprarul* sau în *Cula Mereuș*, totul fiind strecurat prin aura amintirii sau, — în *Dan jitarul*, — prin motivul baladesc, amintind pe Sadoveanu din *Cozma Răcoare*. În *Costea pădurarul*, — unde ecouri sadoveniene pot fi de asemenea descifrate, — se conturează interesul autorului pentru epicul sumbru, cu destine năprasnice și iubiri nelegiuite, intens colorate romantic. Darul portretistic al scriitorului se vădește prin concentrarea trăsăturilor și economia de epic, într-o intenție de monumentalitate. Sfîrșitul lui *Dan jitarul*, spre pildă, e redat cu o mare sobrietate și detașare, potențînd efectul dramatic: fiind iarnă și bolind de inactivitate, după un chef vînătoresc, eroul se avîntă în puterea nopții pe hotar.

«Și era pe la mijlocul lui ianuarie. Zăpadă multă, înghețată în troiene. Dan se miră că nu află nici o vită pe cîmp. Aleargă la Calea-Afundă, se repede spre Măguri, dă în Valea-Rea, nimic și nimic. Dan se mînie, își strînge fugarul în pîteni și se apropie de valurile Murășului. Ajunge în drept cu casa podarului, răcnește să vină luntrea. Dar nu se aude nimic, numai murmurul înăbușit al apelor ce curgeau mulcomite pe sub gheață. Dan își scoate biciul și-și învâluie fugarul cu el. Acesta, nebătut încă pînă acum, sare ca trăznit în două picioare, sforăie nebun și pornește furtună pe gheață, să treacă Murășul la crîșma din Deleni. Pe

¹ Emil Gîrleanu, *Priveliști din țară*, București, Minerva, f. a., p. 180.

la mijloc, însă, gheața e subțire, pîrîie, creapă în petece mari, apa fișnește, și murgul cu stăpînul lipit de spinare pierе în adînc.»

Tabloul, — grandios, — e construit cu trepidație și ritm, dintr-o succesiune enormă de verbe, creînd o dinamică a imaginii aproape filmică.

Dimensiunea baladescă e însoțită însă de pe acum cu notația realistică a banalului cotidian, surprinzînd latura antierotică (deci și antiromanescă) a existenței sociale : certurile mărunte dintre popă și dascăl (*Impăcare*), necazurile unei case grele, cu fată de măritat (*Popa Vasile*), prevestesc topica din *Ion*. Mărunta intelectualitate rurală duce deocamdată un trai nediferențiat (sau prea puțin) de acela țărănesc, ticăloșia vieții mizere fiind subliniată cu un accent amar, relevînd exploatarea străină. Asuprirea națională, strîns împletită, în Transilvania, cu cea economică, ia forme dramatice în *Glas de durere*. Destrămarea economică a satului, intensificarea pauperizării, sînt surprinse în cîte un monolog incisiv :

«Prea sîntem noi uitați de Dumnezeu în părțile aceste, mă dragii mei, — spunea Ilia Bumbului. Mai sînt ele sate, dar așa ticăloșite puține mai afli. Dascălul nostru e ca orice om din sat, iar popa, Dumnezeu să-l ierte, bea în rînd cu prostimea. În sat orice nădrăgar străin e domn și măriasa. Și noi plecăm grumajii și îngenunchiem ca vitele.» (*Glas de durere*)

Observația oprimării se dizolvă însă în concluzii resemnate («legea-i a lor, puterea-i a lor!») sau ironice («Și apoi zice la Evanghelie : Celui ce n-are și ce are i se va lua.»)

Procesul, cu valoare de document, e surprins și în *Plutașii*, dar cu o explicație eronată, în spirit naționalist. Vechii plutași veneau cu ceterașii după ei «de le îndulcea sufletul și le înșenina și nopțile cele mai negre», căci «mai demult duceau lemne de-ale lor, vezi bine, acum nouă ne-au rămas brațele».

Sondajul nu e prea adînc, figurația umană are totuși diversitate, iar firele epice ne conduc către principalele filoane pe care opera viitoare le va exploata cu precădere.

În primăvara lui 1906 Agârbiceanu e numit preot în satul Bucium-Șasa din Munții Apuseni. Timp de patru ani (pînă în 1910, cînd obține o altă parohie) n-avea să întîlnească, în peisajul urșuz, printre oamenii întunecați, nici un zîmbet, nici măcar un cîntec sau un hăulit de flăcău, seara, pe ulița satului. Peste tot se întindea, ca o pecingine neagră, sărăcia cea mai cumplită. Prosperitatea iluzorie de odinioară, rezultat al exploatării prădalnice a zăcămintelor aurifere, bogate pe la mijlocul secolului trecut, se spulberase, lăsînd în urmă doar fantasma aurului, febra lui tiranică. Pînă și în peisajul sălbatic, atît de diferit de acela al Cenăzii natale, noul paroh surprindea o chinuită resemnare, împletită cu îndîrjirea, sub cenușa căreia mocnea revolta. Nimic din ceea ce întîlnea în Bucium nu-i fusese dat să mai vadă, — cel puțin în asemenea grad, — înainte. Chipurile țăranilor lui de pe Cîmpie erau altfel, mai luminoase și mai sugubețe. Dealuri domoale și livezi roditoare se țineau de mîină, înconjurînd satul. Pădurile «erariului» se întindeau umbroase și primitoare, pînă departe. Peste tot era în peisajul natal ceva familiar și cald. Dincoace, tonurile verzi-vinete erau sumbre, zîmbetul se ștergea treptat, și de pe fața omului, și de pe aceea a naturii. Singură pădurea de pe Dealul-Mare, la intersecția șesului Ampoiului cu Abrudul, pădure de fagi, cu columne fantastice de dom vegetal, îl impresionează favorabil. Dar contactul cu umanitatea Țării de Piatră îl dezarmează. Durerosul dezacord dintre vis și realitatea aspră a vieții capitaliste îl răscolește și pe el, așa cum îi șocase și pe alți creatori contemporani. Opera se încarcă de noi sensuri etico-sociale.

«Anii cei dinții ai slujbei, — notează Agârbiceanu, — sînt plini de dezamăgiri pentru cei mai mulți dintre oameni; realitățile vieții iau locul visurilor, lupta grea pentru existență alungă departe preocupările idealiste din anii de școală și de... pregătire pentru viață! Numai pregătire pentru viață nu se poate numi o educație care te pune dezarmat, ca pe un pui golaș, pe pragul vieții...»

Și nu te zăpăcesc numai piedecile ce se pun în calea propriei tale vieți. Visurile nu se risipesc numai prin suferințe și greutăți

proprii, ci și prin întâlnirea lor în viața altora. Greu îți vei mai clădi o concepție optimistă asupra vieții, dacă în anii cei dinții ai contactului cu realitatea ți-e dat să vezi numai întunec, suferință și mizerie la aproapele tău...»¹

Reacția primă, de uimire, e înlocuită treptat cu observarea apropiată a ceea ce se petrece în jur. Scriitorul întreprinde o anchetă. Satul patriarhal și idilic, evocat în *Mistrețul*, *Cula Mereuț* sau *Căprarul*, dispare; amintirile copilăriei luminoase pălesc una câte una; în schimb se accentuează notele simptomatice din *Glas de durere*. În lumea unde pătrunde scriitorul, relațiile capitaliste se infiltraseră cu mult înainte, avuseseră deci tot timpul să-și desăvârșească ravagiile. Însuflețit de lecturi poporaniste, scriitorul se simte un nou popa Tanda: prefăcându-se că acceptă realitatea înconjurătoare, își pune în gând s-o transforme. Dar cum? Problema e dezbătută în nuvela *În luptă* (titlu semnificativ), cu care Agârbiceanu își inaugura colaborarea la *Viața românească*, din primul ei an de apariție (1906, nr. 7 și 8). Tezismul poporanist al scrierii e manifest, ca și iluzia căreia tînărul paroh îi cădea victimă. În schimb, în *Fragmentele* ce începe să publice în același an, și în 1907, în *Ramuri*, *Revista politică și literară*, sau în notația directă a celor văzute îl conducea către concluzii mai puțin liniștitoare.

Fragmentele sînt povestiri aproape reportericești despre viața, dar mai cu seamă despre moartea moșilor. Scriitorul nu le-a individualizat prin titlu decît mai tîrziu, cînd adună unele din ele în volumul sugestiv intitulat pentru realitatea în care pătrunsese: *În întuneric* (1910). Tehnica povestirii e aceea a portretului, utilizată și în volumul anterior, dar substanța prozelor și timbrul lor diferă simțitor. Siluetele umane sînt desenate febril, în cărbune, din trăsături mari și sumare, într-un fel de grabă, din nevoia imediată de descărcare, sub impresia nudă a unui moment trăit. Tonul povestitorului și-a pierdut căldura evocării și coloratura ușor idilică. În stilul sec, aproape dur, de proces-verbal (adevărate procese-verbale de deces!), o undă de amărăciune grea, ca un oftat abia reținut, izbucnește pe alocuri, în cîte o reflecție marginală, transcrisă la persoana întîi. Tonul general și aceste inter-

¹ Amintiri, în *Ramuri*, număr festiv, 1905—1924, p. 99.

venții ale autorului amintesc cele câteva schițe din viața țărănească aparținând lui Vlahuță : *De la țară, În străini, La arie* etc., unde nota tragică e de asemenea precumpănitoare. Orice duioșie dulceagă e absentă, făcînd loc unei lumini palide, care prinde în cercul ei, întotdeauna, figura unui muribund. Cadrul tabloului, întunecat și la Agîrbiceanu, lasă abia să se întrevadă siluetele personajelor secundare ; flacăra pîlpîitoare a unei lumînări luminează doar patul în care zace un om. Preotul a fost chemat să-l «dezlege», dar în locul actului ritual se încheagă, prin dialog, povestirea vieții țăranului. Vorbele sînt, la început, domoale, trădînd resemnarea, dar rememorarea cortegiului de suferinți, îndurate pe nedrept, stîrnește din nou revolta.

Aici moartea nu mai e un eveniment deosebit, zguduitor. În preajma ei oamenii continuă să se gîndească la necazurile zilnice, la un «advocatăr» care i-a înșelat, la vaca vîndută pe nimica, la tot ceea ce ei simt că-i înăbușă într-o lume ticăloasă. Moartea rezolvă ceea ce oamenii se simt incapabili să soluționeze : foamea, condiția umană degradantă, boala. Dacă epidemia rărește numărul copiilor dintr-o casă de om sărac, evenimentul e acceptat nici măcar ca o fatalitate, ci ca o necesitate materială, stringentă.

Orice mîngîiere evanghelică e, în asemenea condiții, de prisos ; oamenii au revelația condiției lor inumane, simt cu o intensitate clocotitoare nedreptatea ce li s-a făcut și caută înfrigurați o explicație adevărată, reală, căci în așa-zisa «fatalitate» a nedreptății vieții acesteia nici unul nu mai vrea să creadă.

Fragmentele au un caracter semi-reportericesc tocmai prin faptul că ele sînt relatarea directă a unor întîmplări, depoziții ale unui martor ocular. În fața parohului-scriitor defilează zilnic o sumedenie de figuri tragice : schilozi, hoți de aur, mineri roși de tuberculoză, cerșetori, o lume măcinată de mizerie și degenerescență fizică, cu o ereditate încărcată, torturată de o mistică sumbră și primitivă, ispitită din cînd în cînd de mirajul fantastic al aurului. Firește, aceste siluete nu au întotdeauna nici desul relief, nici suficient conținut epic. Ici-colo, autorul știe să surprindă pîlpîirile de umanitate din aceste suflete fără lumină, alteori însă trăsăturile fiziologice copleșesc portretele, umbrindu-le naturalistic. Scriitorul se afla abia la începutul carierei, încă derutat de ineditul și diversitatea realității crude în care intrase. Ea

îi furniza în schimb un imens material uman, extrem de variat tipologic, menit să alimenteze zeci de schițe și povestiri. Cu acestea se intensifică colaborarea la *Viața românească*, la *Luceafărul*, la *Revista politică și literară*. Prozele tipărite aici vor fi adunate în volumele *În clasa cultă* (1909), *Doă iubiri* (1910) și *În întuneric* (1910). O nouă ediție din *De la țară*, tipărită de data aceasta la Orăștie, în 1912, e completată de asemenea cu titluri noi : *Sluga nostru Culița*, *Vîlva-băilor*, *Angheluș*, *Virvoara*, *Melentea*, vădind fie contactul cu lumea Apusenilor, fie un timbru nou, lipsit de iluzii, izvorît din aceeași experiență.

Doi factori contribuie la această accentuare a direcției realist-critice din proza lui Agârbiceanu : experiența de viață din Țara Moșilor și ecourile imediate ale răzcoalelor țărănești din 1907. Acestea stîrniseră în răsunset variat în presa românească din Ardeal și Budapesta, în funcție de interesele de moment ale burgheziei românești transilvănene, dar și de atitudinea fățiș favorabilă cauzei țărănimii, a celei mai bune părți din intelectualitatea vremii. În afara relatărilor directe și a unor analize sociologice, publicațiile ardelenene acordă spațiu literaturii inspirate din răzcoale, larg reprodușă din revistele bucureștene sau din *Viața românească*, dar uneori semnată chiar de scriitori locali, între care Goga, Al. Ciura ș.a. E clar că agitația de idei în jurul dezbaterei «chestiei țărănești» îl antrenase pe Agârbiceanu și înainte ; în conștiința lui, îndoit influențată de ideile iorghiste, dar tot mai mult de poporanismul *Luceafărului* și al *Vieții românești*, evenimentele din 1907, evidenta vină de clasă a burghezo-moșierimii și sălbatica represiune, produc sensibile modificări de optică. Ele pot fi urmărite în prozele scrise sub impresia strigătului de dreptate al țărănimii, în *Fefelega*, *Virvoara* (publicate în 1908 în *Viața românească*), și în tot sumarul volumului din 1910, *În întuneric* (apărut de-a lungul lui 1907 și 1908, în mare parte în *Luceafărul*). Aducerea în prim-plan a figurilor de intensă suferință omenească (*Fișpanul*, *Gheorghiuț*, *Copilul Chivei*, *Teleguț*, *Prăginel* ș.a.) conține un considerabil potențial acuzator, de care scriitorul era pe deplin conștient. Perspectiva e, în ansamblu, dostoevskiană, chiar dacă prospecțiunea psihologică nu e întotdeauna adîncă. Priveștiștea tarelor, a durerii fizice și morale, a torturii și schimei de zîmbet, a convulsiilor și agoniei e goyescă.

La un nivel artistic superior, prin compoziția mai îngrijită, sînt *Fefealeaga*, *Luminița*, *Vîrvoara*, *Ceasul rău*, *Iarnă grea*, *Melentea*, sau povestirile romantice *Comoara*, *Valea-Dracului*, *Duhu-băilor*, unde, alături de «jurnalul» din «casa morților», realitatea Apusenilor pătrunde în zona artei și cu alte aspecte ale ei, morale în primul rînd: superstiții, tradiții sumbre, tortură magică, dimensiune a fantasticului etc.

9

Încă din *Fragmentul III* (publicat în *În întuneric* sub titlul *Dezlegare*) autorul surprinde apariția în conștiința eroului a certitudinii inegalității sociale:

«Pentru cei săraci îi prea mult. Pare că pe noi ne-a osîndit cineva», spune el.

Această «osîndă» planează asupra întregii galerii umane din *În întuneric*: Teleguț, Fișpanul Prăginel, Gheorghiuț, Sănduța, Chiva... Scriitorul cultivă «nuvela exemplară», admirabil ilustrată în *Fefealeaga*, povestire zguduitoare prin simplitate, a vieții unei femei din Apuseni. Cînd bărbatul ei trăia și «lucra în baie», scoțînd aur pentru alții cu «trei-patru zloți la săptămîină», oamenii îi spuneau femeii «Măria Dinului». Cînd a rămas văduvă, cu cinci copii și un cal bătrîn și orb, au poreclit-o «Fefealeaga», de cum și-a început «osînda» de Sisif feminin, urcînd și coborînd Dealul-Băilor, cu calul de căpăstru, încărcat cu minereu aurifer. În jur, natura sălbatică își dezvăluia măreția, își scutura frunzișul sau arunca un vâl verde peste pădurile înmugurite, primăvara, dar nimic din freamătul anotimpurilor nu-i mișca pe cei doi drumeți: calul era orb și bătrîn; femeia privea în pămînt, cu gîndul la banii trebuincioși pentru înmormîntarea copiilor, secerați unul cîte unul de ftizie. Fefealeaga simte «că-i amar», dar nu reușește să ajungă la identificarea vinovaților, bănuind mai degrabă un fatum nemilos, care ar interzice copiilor ei să treacă peste un teribil «prag», la cincisprezece ani. Durerea împietrește femeia și calul într-un grup statuar, simbolic:

«Femeia e înaltă, uscată, cu obraji stricați de vîrsat, arși de soare și de vînturi. Pășește larg, tropotînd cu cizmele tari, pline de

umflături uscate. Calul o urmează cu gîtul întins, scobîlînd din picioarele ciolănoase. Poartă pe spinarea adînc cufundată două coșarci dășăgite. Sub coșuri, cînd acestea se ridică puțin, se văd două petece mari, pămîntii. Calul e alb, dar, sub coșarci, s-a ros părul tot, și pielea, după ce s-a rănit mai întîi, acum e tare ca potîngul. Merge pe urma muierii, adormit parcă de tropotul cunoscut al cizmelor ei. Capul, mare cît o solniță, nu și-l mișcă nici la dreapta, nici la stînga. Femeia, iarăși, nu-i are grija, ci pășeste mereu înainte, și în răstimpuri zice așa, ca pentru sine :

— Ghii, mă Bator ! »

Notația e seacă, voit meticuloasă, cu amănunte urîte, lipsind portretul de orice urmă de idealizare, creînd în schimb, prin exactitatea gesturilor repetate mecanic, o puternică impresie de automatism, de secătuire sufletească și fizică, încît totul pare o imagine de coșmar.

Suspendarea timpului, măsurat doar de la moartea unui copil la agonia celui alt, indiferența naturii și a oamenilor dau o perspectivă infinită durerii eroinei, lăsînd-o, după moartea Păuniței, ultima copilă, într-un soi de vid sufletesc. Femeia ajunsese la termenul «osîndei», dar nu mai avea ce face cu propria-i viață, pomenindu-se deodată (după ce-l vinde și pe Bator) singură, părăsită într-o lume oarbă, dezumanizată.

Aceeași ironie amară plutește peste finalul povestirii *Luminița*, consemnare a biografiei unui «suflet simplu», în înțeles flaubertian. Baba Mîia, la capătul unei existențe fără bucurii, își așteaptă moartea, țintuită la pat, în fața geamului scund prin care defilează imaginile lumii de afară : ploile, norii, soarele, orizontul uman al satului. Cu toate că n-a făcut nimănui vreun rău, bătrîna se teme de iad, de viața de apoi, de judecata din urmă, păstrînd pentru clipa supremă o luminiță de ceară, să-i lumineze «drumul de veci». Timpul trecea greu, ploua mult, baba dialoga monosilabic cu fata, dar mai ales, rămasă singură, își imagina iadul, întîlnirea cu sfîntul Petru sau, într-o zi, plimbarea imposibilă, neverosimil de frumoasă, prin sat, unde schimba o vorbă cu vecinii, gusta din nemaipomenitele pere zemoase din livada dascălului, se bucura de soarele darnic. Legănată de ficțiune, baba Mîia se simțea ușoară ca un fulg, colinda cu închipuirea locurile copilăriei, grădina popii, măgura Frăsinetului, uli-

țele, lunecînd pe nesimțite în moarte. O străfulgerare de conștiință o avertizează prea tîrziu : gestul pripit răstoarnă ulcica pusă la îndemînă, lumînarea cade, și bătrîna moare cu mîna întinsă după această ultimă, unică mîngîiere. Grafia psihologică e magistrală, transcrierea stărilor euforice ale cașexiei nu-și are egal decît în stingerea învăluită în beatitudine a prințului Maxențiu din *Concert din muzică de Bach*.

Biografiile «exemplare» continuă în *Bunica Iova*, *Precupaș*, *Bădicul Pătruș*, *Tușa Oana* (toate din volumul *Două iubiri*), chiar dacă, pe alocuri, estompa lirică șterge semnificațiile directe ale exploatarei și suferinței generate de aceasta. Scriitorului îi e clară pricina mizeriei, vede antagonismele de clasă și indică principalii protagoniști ai dramei sociale la care asistă. În *Fefelega* apar schițate figurile bogătanilor satului, căroră femeia le cară minereul, prezența lor sugerînd în mîna cui stătea soarta ei și «pragul» vital al copiilor ei. În *Iarnă grea* (admirabilă prin dozarea efectelor realiste, ocolind orice accent melodramatic), domnii de la bancă, pe care baba Măriuca îi imploră zadarnic să-i dea bani cu împrumut, nu rostesc nici o vorbă ; dar prezența lor creionează un al doilea termen al conflictului social, cel ce poartă vinovăția pentru toată mizeria și foamea celor de jos. Din păcate, gestul de revoltă e rar, și notat numai în reacțiile individuale, ale unor temperamente impulsive (*Omul cu viață scurtă*, mai tîrziu în *Păcatul*), apărînd ca un accident în masa unei umanități pasive, purtîndu-și cu evanghelică resemnare «osînda».

Există de pe acum în opera scriitorului tendința unei diferențieri tematice. Sondajul se limitează însă, de preferință, la grupuri sociale consolidate, cu o tradiție istorică stabilită. Opera se va hrăni în continuare «din viața ălor două păaturi sociale din Ardeal : țărănimea și așa-numită la noi „pătură cultă”. Amîndouă păaturi sociale deplin formate : țărănimea — de veacuri, pătura cultă — mai bine de un veac. Fiecare cu norme de viață stabile, cu tradiții. Mai bine am cunoscut țărănimea, și din viața ei am scris zeci și poate sute de icoane, de tipuri, de fragmente, de crîmpeie

de luptă, de înfrângeri și biruințe.»¹ Dar foarte curînd interesul său se extinde și asupra galeriei umane a micii-burghezii și a intelectualității, amendată în tendințele-i ariviste, acaparatoare, ce-o îndepărtau de popor. În *clasa cultă* (1909) evidențiază, de pildă, «*primejdia depărtării, a înstrăinării unor intelectuali de țărănimea exploatată, de năzuințele poporului muncitor*»². Procesul diferențierii tot mai accentuate a unei intelectualități burgheze, trădînd colectivitatea din care s-a ivit, e urmărit cu certe aprehensiuni poporaniste, ideea «datoriei» abandonate fiind dezbatută în numeroase nuvele (una dintre ele se intitulează chiar, programatic, *Datoria*). Sînt tot mai dese tipurile de dascăli sau preoți de țară care se preocupă, dacă nu ei, atunci copiii lor, nu de durerile celor mulți, ci de propria chivernisire și asimilare în viața orășenească, cedînd invariabil în fața moravurilor, mentalității de clasă și pretențiilor burgheziei. Nu e mai puțin adevărat că scriitorul prezintă și atitudinea ironică a acesteia față de zbaterea intelectualului mic-burghez de a pătrunde în straturi sociale superioare. În *Întîiul pas*, mărunta intelectualitate, proaspăt ieșită din vechile straie țărănești, stingheră și ridiculă în comportamentul ei, se izbește de indiferență și dispreț. Alteori, tendința de «săltare» socială aduce și primejdia înstrăinării, complicată cu trădarea intereselor luptei naționale, ale cărei exigențe puteau declanșa, ca în *Donă iubiri*, un conflict cornelian, între dragoste și datorie. Morala era reîntoarcerea la popor, la nivelul vieții și aspirațiilor lui, eroii fiind nu o dată siliți să refacă traiectoria schematică a popii Tanda, în *Popa Tudor*, de pildă, chiar cînd accentul nu cade pe efortul constructiv, ca în nuvela mai întinsă *În luptă*. Oricum, povestitorul preferă eroi intelectuali conștienți de misiunea lor civilizatorică, mișcîndu-se într-un cadru ideal, de unde frecvente imagini de sate utopice, pe linia deschisă de Sărăcenii lui Slavici. Ideea e a unei colectivități umane unite, harnice, capabilă să transforme prin muncă sistematică și chibzuință intelectuală (uneori jertfă intelectuală) condiții sociale ostile sau o natură ingrată. Prosperitatea economică devenea simplă problemă de efort și inteligență, neglijîndu-se tot mai mult datele

¹ Pledoarie pentru proza scurtă, în *Tribuna*, II, 1958, nr. 13, p. 7.

² Ion Agribceanu despre măiestria literară, în *Luceafărul*, V 1962, nr. 8, p. 3.

istorice concrete ale alcătuirii sociale unde se puteau topi, ca picăturile într-o mare, inițiativele individuale izolate. Cu asemenea experiențe, — ce se mișcă vizibil pe suportul unei ideologii false, — scriitorul se îndepărta de zugrăvirea realist-critică a dramaticelor realități cunoscute în bazinul aurifer al Apusenilor. Mîhnirea celor observate acolo îi copleșise, determinînd căutarea febrilă a unor «soluții», traduse pe plan estetic în tentativa de a substitui realității sumbre, dar adevărate, una ideală, posibilă, dar pe altă cale decît cea preconizată de profeții poporaniști.

Realistul nu putea rămîne însă multă vreme prizonierul unei formule sociologice neverificate în practica istorică. Înțelegerea poporanismului se va nuanța curînd în concepția lui Agîrbiceanu, mai cu seamă în implicațiile estetice ale doctrinei. În 1910, scriitorul e printre cei ce răspund la ancheta inițiată de *Luceafărul* în problema poporanismului¹. Observînd că dezvoltarea literaturii merge «*mîna în mîna*» cu evoluția umanității, el traduce acest fapt prin lărgirea orizontului tematic, prin interesul crescînd pentru viața păturilor populare, proces de «*democratizare*» firească, ținta finală fiind «*adunarea tuturor oamenilor într-o mare familie omenească*». Progresul social nu sărăcește arta, lărgindu-i, dimpotrivă, cîmpul de investigație, oferindu-i subiecte tot «*mai bogate și mai neobișnuite*». La noi, însă, țărănimea continuă să ducă o existență izolată în tipare primitive, ținută departe de binefacerea civilizației moderne, între sat și oraș adîncindu-se prăpastia socială. Punctul de vedere al scriitorului față de «*poporanismul politic*» (și să se observe *detașarea de sămănătorism*), este credința într-o formă socială superioară, care să reunească poporul într-o mare familie, cu drepturi egale, țărănimea primind rolul proporțional numeric în viața de stat. Ideea e formulată în termeni apropiați celor din articolul-program al *Vieții romînești* din 1906.

Cît privește «poporanismul literar», el e înțeles de Agîrbiceanu într-un sens similar cu cel acordat de Ibrăileanu. Partizan al realismului, scriitorul crede că literatura e chemată «*să descopere viața*» și, implicit, viața celor mulți, al căror suflet trebuia înfățișat cu obiectivitate, « *așa cum este, ca o mare inconștientă, dar*

¹ Ion Agîrbiceanu, *Poporanismul — o anchetă literară*, în *Luceafărul*, IX, 1910, nr. 5, p. 141 ș. u.

plină de furtuni». Scriitorul privește reprobator intențiile dubioase ale sămănătoriştilor, indicați aluziv în persoana celor ce prezintă viața țărănească «*ca un spectacol pentru boieri, ca o variație, ca o curiozitate*», sau «*aceia care, — imitînd ce-i la modă, — s-apucă să descrie viața țăranilor, ș-apoi n-o mai scot din ha? ce?, din căciulă, opinci, mișos etc.*» Demagogi, ei, «*de cîte ori au lipsă de patriotism, înhață de plete pe vrun mocan*».

Descoperind, pe urmele lui Ibrăileanu, o direcție «poporanistă» ascendentă în literatura romînă (de la generația pașoptiştilor la contemporani), e clar că Agîrbiceanu acordă noțiunii un conținut foarte larg, tinzînd s-o confunde cu realismul însuși, cu o atitudine democratică, antidecadentă, în artă. Elogiind poporul, «*acest uriaș*» din care «*izvorăște toată puterea*», prozatorul preconizează o literatură inspirată din viața lui, ce se impune «*să fie cunoscută și simțită tot mai tare*»; dar combate orice exclusivism păgubitor, imaginea epocii trebuind transmisă integral, o dezvoltare «*unilaterală*» nefiind prielnică literaturii. Invitația era ca artistul «*să-și ieie subiectele de unde se pricepe, de unde se simte atras*»...

Scriș în 1910, acest răspuns publicistic exprimă însă atitudini mai vechi, prezente în creația proprie chiar de la începuturile ei. Direcția principală a operei era constant realistă. Un impas exista totuși. Scriitorul însuși nu-l ignoră. El e conștient că înțelegerea limitată a poporanismului poate constitui un zăgaz în calea zugrăvirii multilaterale a vieții. De aceea, în răspunsul la ancheta *Luceafărului*, încearcă să lărgească sfera termenilor, căci optica poporanistă conjugată cu cea teologică erau, oricum, factori limitativi. Lucrul apare evident de îndată ce scriitorul își confruntă încercările de pînă aci cu experiența marilor realiști ruși sau francezi, descoperiți acum cu alți ochi: «*Pînă la ei pot afirma că aproape nu-mi puteam da seama de marea valoare a prozei literare, a povestirii mari, a romanului. Însăși viața și-a deschis porți noi pentru mine, începusem a pipăi imensitatea luptei vieții, nesfîrșita ei bogăție și variație, culmile și prăpastiile ei.*» (Mărturisiri)

Realistii francezi îi sugerează construcția închegată a tablourilor sociale; proporțiile urieșesti ale lui Balzac, preciziunea de scalpel a lui Flaubert îl sperie totuși. Dostoievski îi apare ca un vrăjitor, purtîndu-l «*în vîrtejuri amețitoare, fără răsuflet*». Lectura lui Tolstoi, Gogol și Gorki îi arată pe aceștia ca «*mai masivi, mai*

solizi, mai omenești». Zile întregi nu se poate regăsi, trăind «în vîltoarea vieții ce se desprindea din pagini și te absorbea ca într-o prăpastie.» (Mărturisiri)

El simte dintr-odată silă de propriile-i cărți, teamă, paralizare a forțelor, ispită a renunțării.

11

În 1910 obține mutarea la Orlat, în apropierea Sibiului, unde va rămîne pînă în 1916. Ce schimbare de perspective ! Realitatea socială a acestui ținut mărginean era simțitor favorizată, dezvoltarea încetinită a relațiilor capitaliste în zona sudică a Transilvaniei urma, — sub influența gospodăriei săsești, — mai degrabă «calea americană» decît cea «prusacă», ce făcea ravagii în centrul și apusul provinciei. Peisajul era și el mai blînd, cu orizontul vălurit al Carpaților în apropiere, dar fără perspectiva imediată, amenințătoare, sumbră, a Apusenilor. Oamenii nu sînt măcinați de bolile sociale ce pustiau Țara Moșilor, temperamentele și ele au alt conținut, chiar dacă bărbații, iuți la mînie, erau impulsivi, trebuind să-și apere «*cu topoarele*» nevestele de... «*preparanzi*». Orlățencele erau «*un frumos neam muieresc, gătite și la lucru ca la sărbătoare*». Săliștea nu e departe, femeile din Orlat rivalizau cu frumoasele eroine ale lui Mikszáth. Nu e de mirare așadar că noul cadru îi apare scriitorului într-o lumină edenică. Ecourile realității groaznice din Apuseni îl urmăresc și aici, dar vor mai trece încă trei ani pînă cînd Agîrbiceanu va sintetiza observațiile sale într-un roman al Apusenilor, *Arhanghelii*. În acest răgaz continuă, deși mai distanțat, colaborarea la *Luceafărul* și la *Viața romînească* și se consumă primele încercări de romancier, două romane-exercițiu.

Nici autorul nu privește altfel *Povestea unei vieți*, publicată în foiletonul *Luceafărului* din 1912 (nr. 1 pînă la 32) și editat în volum abia în 1926, sub titlul *Legea trupului*. Modelul mărturisit era *Ana Karenina* și *Madame Bovary*, dar «drama» e narată din perspectiva epică a seminaristului, apoi avocatului Ion Florea,

tînăr intelectual ardelean, ale cărui crize morale transcriu (ca și experiența lui școlară de altfel), momente autobiografice. Intenția de reconstituire a unui tablou social (urban de data aceasta) se împletește cu fixarea imaginii vieții familiare. Destrămarea familiei în cursa îmburghezirii rapide a intelectualității romîne din Transilvania va fi una din constantele tematicii prozatorului. De mult intenționa acesta să-și încerce puterile în roman. Subiecte pentru mai multe volume purta cu sine de ani întregi, fără să aibă curajul să le abordeze. Ezitarea se simte, mijloacele sînt încă primitive, analiza pasiunii — stîngace, rezolvarea — melodramatică. Exercițiul e reluat în același an, — și pe o idee asemănătoare, — în *Căsnicia lui Ludovic Petrescu*, apărută în foiletonul revistei de la Orăștie, *Cosînzeana* (II, 1912, nr. 8 pînă la 27), de unde autorul n-a mai scos-o niciodată. Paralel, el desfășoară o activitate ziaristică notabilă, în paginile *Romînului* și a *Tribunei* din Arad, a *Luptei* (Budapesta) și se zbate să-și editeze cărțile, «*alergînd, cum am alergat cu toții, pe la editorii bucureșteni*». Așa și-l amintește Gîrleanu, care-l sprijină la editura «Minerva» (unde-i apare *În întuneric*), convins că Agîrbiceanu e un talent de mare viitor, dublat de un suflet plin de noblețe, candid și senin, contrastînd aparent cu «*lumea întunecată, tragică și aspră a operelor lui*». ¹ Tot acum Agîrbiceanu are prilejul, — prin 1911, — să-l cunoască pe Rebreanu, în redacția *Luceafărului*, mutat la Sibiu. Modestul paroh intuiește vecinătatea tumultuoasă a genialului său urmaș :

«*Cînd mi l-a prezentat Tăslăuanu, am rămas cu ochii la tînărul voinic, mai înalt ca mine, cu ochii albaștri, cu fruntea largă, purtată oarecum cu sumeție. Vorbea rar, cu glas domol, învăluit. (...) Nu descopeream nici un semn de neliniște la tînărul masiv din fața mea. Toată ființa lui radia încredere și hotărîre. Un fel de liniște grea, care părea să contrasteze cu tinerețea lui.*» ²

Rebreanu încă nu publicase volumul său de început, *Frămîntări*, Agîrbiceanu se pregătea să scrie *Arhanghelii*.

¹ Emil Gîrleanu, *op. cit.*, p. 181.

² Agîrbiceanu, *art. cit.*, în *Făclia*, 1956, 13 oct., p. 2.

Amintirea Apusenilor nu-l părăsise. Ea nu putea fi ștearsă nici de raiul temporar de la Orlat, nici de urmărirea, într-o proză de antrenament epic, a dramelor familiare. Scriitorul avusese răgazul să mediteze asupra fenomenelor observate în Bucium și să organizeze materialul numeroaselor întâmplări auzite acolo despre anii de prosperitate vremelnică. Deși ea se risipise de mult când scriitorul ajunsese în Apuseni, fantasma «Vîlvei-băilor» continua să tortureze imaginația aprinsă a foștilor mineri, iar siluetele vechilor «holoangări» începuseră a se topi în mit. Învăluite într-o atmosferă romantică, într-un cadru de povestire construită pe un schelet folcloric, apar ele întâi în creația lui Agăr-biceanu, în *Vîlva-băilor*, *Comoara*, *Valea-Dracului* etc.

Scriitorul cunoștea însă nu numai aceste proiecții în fantastic ale unei realități, — halucinantă în chiar datele ei obiective, — ci și condițiile istorice exacte ale procesului pătrunderii capitalismului aci, unde scoaterea aurului data de pe vremea romanilor, cu consecințele-i directe: tehnică înapoiată, exploatare prădalnică, mînă ieftină de lucru, dese accidente mortale, îmbogățirea rapidă a unora și pauperizarea masei, roasă de tuberculoză, secerată în proporții înspăimîntătoare de la vîrstă tînără.

Un medic contemporan scria următoarele:

*«S-a spus că, în rîndurile minerilor de aur, mortalitatea este comparativ mai ridicată decît în alte profesii... Aici, dacă clasa muncitoare nu s-ar înmulți prin imigrare din alte regiuni, în scurt timp... ar dispărea cu totul. În această direcție acționează condițiile care însoțesc viața de miner, bolile care rezultă din modul lui de viață. Numai calul minerului îndură mai multă mizerie și lipsuri decît minerul însuși. Din aceste motive este greu de găsit un miner peste 50 de ani.»*¹

Fefelega este ilustrarea artistică a documentului de mai sus. În *Arhanghelii*, scriitorul va relua analiza vieții moșilor aurari, nu din perspectiva fantastică, romantică, ci a tabloului social zugrăvit realist, în toate datele lui, de la acumularea primitivă de capital, la ravagiile morale aduse de noile relații și la fenomenele

¹ Apud *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 157.

legate de o exploatare efectuată în condițiile nedesăvârșirii revoluției industriale.

Realitatea Apusenilor mai fusese sondată în proza ardeleană de Al. Ciura, unul din prozatorii *Luceafărului*. Cu șase ani mai în vârstă decât Agârbiceanu, el venea din Abrud, din chiar centrul fantasticului teritoriu al «diavolului galben». Încercările sale epice sînt adunate, încă din 1904, într-un volum de *Visuri trecute* (editat la Blaj), apoi, în 1906, *Icoane* (tipărite la Budapesta), și, în 1912, la Orăștie, *Amintiri*, cea mai rezistentă culegere. Debutînd mai devreme, s-ar putea afirma că proza lui moțescă, cu holoangări, băieși mizeri, ciubărari etc., ademeniți de «Vîlva-băilor», l-a influențat pe viitorul evocator al minei «Arhanghelii». În orice caz, dacă Ciura a fost un punct de pornire, Agârbiceanu îl depășește încă din galeria de portrete cuprinsă în volumul *În întineric*, iar în roman, maturitatea lui e pe deplin probată. Talentul lui Ciura e mai limitat, respirația epică mai scurtă, însăși cariera lui scriitoricească se încheie curînd după primul război mondial (deși el moare abia în 1936).

Încă din *Legea trupului* se putea întrezări, dincolo de cazul de conștiință al eroului principal, preocuparea scriitorului pentru frământările sociale ale Transilvaniei. Cîteva scene ale romanului ne înfățișează, schițate fugar, aspecte ale luptei electorale, conflictul național și scurte sondaje în atmosfera culturală a timpului. Toate aceste episoade marchează o tendință spre fresca socială, tendință ce se realizează în romanul următor, *Arhanghelii*. Publicarea lui începe în *Luceafărul* XII (1913) cu numărul 1 (1 ianuarie) și continuă, cu mici întreruperi, pînă în numărul 24 pe același an. În volum, el e editat în 1914 într-o primă ediție, urmată de a doua abia în 1932.

Romanul lui Agârbiceanu tinde să fie, după *Mara* lui Slavici și cu mult înainte de *Ion*, o icoană vie a vieții ardeleni. Mai stăpîn acum pe arta sa, autorul a făcut de la primele încercări de romancier (prin lectura atentă a clasicilor și printr-o mai ascutită privire socială) progrese remarcabile.

Însăși compoziția *Arhanghelilor* trădează acest fapt. Autorul nu se mai risipește în episoade nefolositoare temeii ce vrea să ilus-

treze, și chiar intervențiile sale directe sînt mai rare și mai puțin supărătoare. Narațiunea e condusă strîns; suita de evenimente epice, luminînd tema centrală a romanului, contribuie la desfășurarea armonioasă a acțiunii, la creșterea ei, la dezlegarea realităților a conflictelor. Romanul acesta nu mai e o povestire prelungită, nu mai avem de-a face cu o narațiune plană, condusă pe un singur fir, urmărind doar soarta unui personaj central. Ramificarea acțiunii vizează destine paralele, romancierul urmărind acum casa Rodenilor, împărțită în mai multe «partide»: Elenuța cu fratele ei Ghiță, străini de lăcomia de avere a tatălui; Octavia și Eugenia, surorile cu fizionomii morale schimonosite de patima aurului; notarul Iosif Rodean, împins de aceeași patimă la nebunie; Marina, soția lui, femeie fără carte, dar intuind cu bunul ei simț țărănesc dezastrul ce-i pîndește. Obiectivul urmărește însă și casa Ungurenilor, «societari» și ei la mina «Arhanghelii», tînărul Ungureanu, «*rigorosant în drepturi*» (de fapt student perpetuu), apare și în viața zgomotoasă a studențimii de la Pesta, și în vacanțele de acasă, sau în aventura neinspirată cu actrița Irmușca etc. Romanul încheie în cîteva pagini foarte bine scrise și drama casei primarului Cornean: certurile lui cu Salvina, alungarea acesteia, moartea primăresei și însurătoarea lui Cornean cu Dochîța, fata săracă dar ispititoare, avînd în gesturile ei ceva din delicatețea «femeii ce mîncea un măr» a lui Geo Bogza: «...o văduvioară subțirică, nălțuță, cu fața albă ca de omăt, cu ochii ca doi cărbuni, mari ca doi sîmburi de piersică». Salvina se măritase cu Cornean din dragoste. Pe vremea aceea el era un «*băieș de bir*», iar fata avea zestre «*cinci fuști de aur*». Din zestrea aceea a izvorît apoi averea primarului, devenit acționar la mina «Arhanghelii», om bogat și pătimaș, iubind-o în ascuns pe Dochîța, fata săracă și frumoasă. În cîteva pagini se schițează viitoarea dramă a lui Ion al Glanetașului.

Unii se prăbușesc, alții se ridică, într-o necurmată mișcare, animată de diabolicele legi ale aurului. Romanul respectă această dialectică a realității istorice, relieffînd încetul cu încetul, în prim-plan, figura cămătarului Pruncu, un Gobseck țăran, asociat cu notarul Popescu, lacom și fricos, sau statura masivă a notarului Iosif Rodean. Planul al doilea e populat de siluetele schițate abia, dar prinse în atitudini tipice, ale doctorului Prințu și ale

avocaților Crăciun, Poplăcean sau Stoica, formînd «clientela» casei lui Rodean : unii pîndesc un moment prielnic pentru a-i cerși o «acție» la societatea lui minieră, alții, mîna Elenuței, fiica notarului, a cărei zestre, după cîte se zvonea, trebuia să fie colosală. Către sfîrșitul romanului își face apariția și domnul Paul Marino, mesagerul funest al unor capitaluri străine.

Complicarea planurilor cerea din partea autorului o mai matură stăpînire a mijloacelor de compoziție și pretindea îndeosebi o judecată socială mai sigură. Scriitorul satisface ambele exigențe, dînd dovadă de neașteptate intuiții. Cu forța unui document nealterat e zugrăvită aci nu numai viața tinerei burghezii romînești din Ardeal, cu toată virulența vîrstei ei istorice, ci și aspectele unei exploatare sălbaticе, în condiții tehnice înapoiate, scene ce ilustrează prefacerile capitaliste ale satului, țărani părăsind îndeletnicirile cîmpenești pentru a deveni muncitori, chiaburi travestiți peste noapte în mari proprietari minieri, ba chiar apariția capitalurilor străine, care aveau să acapareze apoi mare parte din bogățiile subsolului romînesc.

Complexitatea faptelor epice, varietatea eroilor și a planurilor de acțiune sînt strîns legate de prezența centrală a minei «Arhanghelii», care concretizează admirabil fenomenele istorice oglindite. De ea atîrnă existențele ce populează cartea ; ea își aruncă umbra greoaie asupra peisajului Vălenilor ; prăbușirea minei aduce prăbușirea eroilor și așterne o tăcere încremenită peste ținutul căruia îi dăduse o vreme viață. Mina «Arhanghelii» este de fapt eroul principal al romanului. Ea simbolizează, într-un fel, însuși capitalismul, cu cortegiul de nefericiri, mizerie, iluzie a stabilității, aparentă bunăstare, dincolo de care pîndește prăbușirea economică și disoluția moravurilor.

Sînt în *Arhanghelii* scene admirabil conduse, centrate întotdeauna pe o împrejurare grăitoare, capabilă să reliefeze în cel mai înalt grad personajele și clasa căreia îi aparțin. În scenele serbărilor de Paști scriitorul reconstituie obiceiuri străvechi, pline de pitoresc etnografic, dar avînd și un bogat conținut social. El știe să zugrăvească mișcarea mulțimii, aglomerînd un impresionant număr de personaje, din masa cărora individualizează pe viitorii eroi ai dramei. Remarcabile sînt și episoadele finale, cînd se licitează mina : atmosfera încordată a sfîrșitului casei Rode-

nilor începe de la notația de peisaj (o dimineată cețoasă de februarie, în aerul căreia se presimte dezghețul), continuînd cu notația reacțiilor fiecărui erou : toropeala ciudată ce-l cuprinde pe notar, liniștea lui înghețată, prevestind nebunia ; agitația fiicelor lui, spaima notăresei, luciditatea lui Ghiță și a doctorului Vraciu, ginerele. Tensiunea crește către un final dramatic : auzind că se licitează «Arhanghelii», Rodean se trezește din toropeală și, înnebunit, ia arma, vrînd să-l ucidă pe Pruncu. Trage, rivalul se prăbușește, dar mai are puterea să strige o ultimă și maximă ofertă, care-i trece în posesie mina.

Cînd scriitorul își surprinde eroii în sălbatica încheștare cu viața, narațiunea capătă un nerv nou în proza lui Agîrbiceanu, o remarcabilă suplete și intuire psihologică a atmosferei momentului. Stîngăciile mai sînt deseori prezente, în zugrăvirea vieții intime a personajelor. Și nu a eroilor negativi ai romanului ; planurile acestora, pasiunile lor, stăpînindu-i cu o forță diabolică, tot universul lor moral subjugat de patimă (îmbogățirea la unii, dragostea vinovată la alții), mentalitatea lor primitivă (superstițiile și chinurile «păcatului», care-i macină), toate sînt subliniate cu forță epică. Slăbiciunea apare de îndată ce autorul părăsește această zonă și caută să-i opună puritatea unor suflete sincere, nepervertite de patimi sau eliberate de ele prin puterea credinței. Psihologia clericului Vasile Murășan sau a Elenuței Rodean sînt inconsistente, gîndurile și preocupările lor sînt adesea extrem de naive, puerile. Dragostea lor însăși nu e un sentiment major, ci convențional și, pe alocuri, melodramatic. Scriitorul nu reușește să opună lumii roase de viciile capitalismului decît principii morale nude, fără viața artei. Lumea putredă a «Arhanghelilor» nu putea fi zdrobită de pasiunea sperioasă și potolită a celor doi îndrăgostiți, oricît cuplul lor viza un simbol. În roman nu apar însă acele forțe sociale care erau menite istoricește s-o doboare.

Abia mai tîrziu scriitorul va aduce în cîmpul său de observație lumea proletariatului luptător, în *Sîmbătă seara* (1934) și *Valurile, vînturile* (1941—1957).

Galeria de personaje a *Arhanghelilor* rămîne totuși bogată și variată, prin forța individualizării. Trăsături distinctive, bine marcate, conturează fiecare portret (portretul fiind, și în proza

anterioară a povestitorului, procedeul favorit). Cornean e un om impulsiv și pătimăș; Abrudean, imbecil, cu totul dominat de velleitatea de a-și vedea băiatul «domn», împotriva evidenței că progenitura nu făcea nici o treabă, risipind averea; Pruncu, avar și calculat, știe să taie la timp subvenția băiatului trimis la studii, utilizându-l în «afacerile» lui, așa cum și-l aliază, temporar, pe notarul Popescu. Rodean, asupra căruia scriitorul stăruie mai îndelung, are și ceva din lăcomia lui Pruncu, dar și orgoliul nemăsurat al îmbogățitului, ceea ce-l face imprudent și risipitor, împingându-l în cele din urmă la ruină.

Creație balzaciană, vădind o orientare conștientă către portretele de parveniți ai «comediei umane», Rodean e urmărit în ascensiunea lui economică, de la modesta slujbă de notar, la dispoziția atotputernicei birocrății austro-ungare, pînă la încheierea unei tranzacții matrimoniale care-l trece în posesia minei părăsite «Arhanghelii». Mina se dovedește bogată în aur, și notarul urcă rapid în considerația întregii regiuni. Notărășiei nu-i mai arde de straie țărănești, iar notarului să mai stea la dispoziția șefilor ierarhici. Gestul o sperie totuși pe nevastă, țărăncă crescută în judecata că orice funcționar e «domn», chiar dacă nu are lăscăie. Rodean cunoaște însă puterea aurului, al cărui miraj îi dă sentimentul puterii, într-un ton delirant:

«— Vezi satul ăsta? o întrebă Iosif zguduind-o. E al meu, întreg; îi bag în buzunar pe toți vălenarii cu băițele lor cu tot. Vezi drumurile, potecile pe colnice? Toate trag, toate se-ntîlnesc la mine-n curte! Da, privește orîncătrău vei voi! Peste foarte puțin timp nime nu va putea trece între Corăbioara și muntele Vlădenilor, fără ca să fi călcat pragul curții mele. Voi fi tot mai temut, tot mai puternic. Ce-mi pasă mie de-o zdreanță de slujbă?»

Cu mijloace primitive, ca să nu investească prea mulți bani, Rodean și asociații săi pun în lucrare o nouă galerie. Accidentele de muncă sînt dese. Oamenii le privesc ca pe niște «semne rele», și împotriva notarului nu îndrăznesc să cîrtească, fiindcă lui nu-i pasă nici de judecată, nici de comisii de anchetă. Trei oameni au căzut în vîrtej, pe Bumbea și pe Ilieș «i-a sfărmat pușcăturile cu danamită»; «a venit o comisie ș-a zis comisia să nu mai lucreze în vîrtej, da' parcă notarului îi pasă de comisie!»

Statura lui uriașă domină orice adunare ; cînd vine la oraș cu trăsura, lumea se dă la o parte înspăimîntată, căci mîină ca o vijelie (*«merge curat ca proorocul Ilie»*) ; băieșii îl salută adînc, el le răspunde *«noroc, noroc»*, cu un aer protector dar măreț, fără să schițeze nici cel mai mic gest ; însoțitorii lui își scot pălăriile și pentru el. Conștient că, în lumea în care trăiește el, averea acordă puteri nelimitate, putînd călca în picioare legi, diplome intelectuale, disprețuiește și legi și studii : *«— Știi tu, mă Ghiță, cît valorează azi o acție la „Arhanghelii“ ? Mai mult decît toate diplomele cîte le dă universitatea voastră în zece ani !»*

Autorul își privește eroul cu un ochi dezaprobator, critic, dar aversiunea lui pentru Rodean nu alterează conturul personajului, nu-l artificializează. Rodean este un posedat, și nebunia lui finală e în logica internă a personajului. Patima îl desfigurează sufletește, făcînd din el un neom. Brutal, lacom, plin de orgoliu, rîvnind mereu noi combinații care să-l salte cît mai sus în ierarhia economică a vremii, exploatînd pînă la sînge pe cei ce-l slujesc, el e o întruchipare admirabilă a patronului. Nici nu cunoaște decît slugi și vasali, iar vorba lui, chiar cînd e bine dispus, e repezită și aspră, obișnuit să comande și să fie servit.

Galeria tipologică se completează fericit cu figura jovială a popii din Gureni, cea astuțioasă a avocatului Pavel Crăciun, îmbietoarea Laura etc. Plimbîndu-și obiectivul în diversele unghiuri ale momentului social oglindit, scriitorul dădea astfel o imagine artistică elocventă a perioadei de consolidare a capitalismului românesc din Ardeal.

13

În anul cînd *Arhanghelii* apărea în volum, izbucnea primul război mondial. Scriitorul asistă îndurerat la urmările directe ale măcelului, începînd să consemneze în proza lui destinul combatanților anonimi, țărani din Orlat, luați de vîrtejul războiului, neștiind pentru cine luptă, întorși acasă schilozi sau cu mințile rătăcite. Deoarece *Luceafărul* fusese suprimat de autoritățile austro-ungare, cele mai multe din schițele și povestirile de război Agîrbiceanu le publică în *Pagini literare*, o revistă arădană cu o

existență efemeră, pregătind și un volum, *Vinerea patimilor*, care s-a pierdut în comunicațiile poștale capricioase cu România. Cum scriitorul trimitea întotdeauna spre editare manuscrisul (unica lui redactare), volumul n-a mai putut fi reconstituit. Începe de altfel, pentru familia Agârbiceanu, o perioadă de peregrinări dure-roase. După temporara înaintare a trupelor române în Transilvania (august 1916), la retragerea din fața ofensivei germane, Agârbicenii se refugiază și ei la Râmnicu-Vâlcea, iar de aici la Roman, pentru ca, după încheierea rușinoasei păci de la București, să fie evacuați (ca cetățeni ai imperiului austro-ungar, dar de naționalitate română) tocmai în Rusia, pe Don. Agârbiceanu nu se va reîntoarce în Transilvania decât la sfârșitul lui 1918, pentru scurtă vreme la Orlat, apoi la Sibiu, conducând, pe lângă Consiliul dirigent, ziarul *Patria* și, din toamna lui 1919, la Cluj.

În acest răstimp, el scrisese numeroase schițe de război, foiletoane, articole și, în 1915, obosit de spectacolul masacrului inutil al atîtor vieți tinere, pentru a se «izola» de război, redactase romanul *Legea minții* (*Povestea altei vieți*). Cartea e o replică la *Legea trupului*, care trezise vii critici în cercurile clericale, pentru descrierea realistă a dezlănțuirii unei pasiuni erotice, cît și pentru liberalismul autorului, care dăduse «cazului» o soluție anti-teologică, condamnată de biserica oficială : sinuciderea. În *Legea minții* (editată abia în 1927), conformismul creștin al scriitorului e manifest : Andrei Pascu, după ce se «răzvătăse» împotriva dogmelor (reminiscență a auto-experienței morale din perioada budapestană), acceptă etica creștină drept singura soluție de viață. În partea a doua, eroul se dedică muncii constructive, de ridicare a țărănimii, iar în ultima, rămas văduv, rezistă tentațiilor erotice rămînînd «în darul de sus», salvîndu-se prin credință, spre deosebire de predecesorul său, Ion Florea.

În schițe și povestiri, războiul apare la Agârbiceanu, din perspectiva evenimentelor trăite, ca o monstruoasă crimă împotriva umanității. Conformismului creștin nu-i corespunde unul politic, ideologic, scriitorul detașîndu-se net de poziția oficială, adoptată de partidul național român din Transilvania, la izbucnirea conflagrației mondiale din 1914. Demagogia conducătorilor politici burghezi găsea propice acest moment tragic pentru a-și demonstra, — în fața asupritorilor poporului român, — lealitatea și utili-

tatea serviciilor. Teodor Mihali, vicepreședintele partidului, cheamă poporul «să-și facă datoria» față de «tron» și «patrie». Alexandru Vaida scrie că «românii din Ungaria au alergat cu entuziasm sub steaguri, ceea ce constituie o dovadă strălucită despre credința dinastică și dragostea de patrie a poporului român». ¹

Poziția oficială e ilustrată literar de Al. Ciura, a cărui producție a circulat mult printre soldații campaniei din 1914—18, fiind, la un moment dat, aproape singura hrană «literară» admisă, căci revistele și ziarele românești au fost rînd pe rînd interzise. Ciura nu înțelege esența imperialistă a războiului, iar dacă în scrierile sale accentele naționaliste sînt absente, ele sînt din belșug compensate cu precepte conformiste, cu dovezi de «fidelitate» față de monarhia austro-ungară, cu exaltarea spiritului de «datorie» și «vitejie» pentru împărat... Războiul e conceput, pe de altă parte, ca o «purificare» a omenirii, deci ca o necesitate biologică și socială. Ici-colo, scenele de suferință sînt repede convertite în comentarii evanghelice. Uneori autorul condamnă cruzimea, neomenia, decăderea omului în plin secol al rațiunii și civilizației, la nivelul barbariei. Asemenea accente nu pot salva însă o producție axată în ansamblu pe o viziune falsă și scrisă într-un stil foiletonistic.

În schimb, la Agîrbiceanu condamnarea războiului e clară încă din schițele publicate în *Pagini literare*: *Acasă...*, *Doză scrisori*, *Griji multe*, *Vinerea patimilor*, *Împăcare*. Față de legalismul lui Ciura, găsim aici curajul denunțării masacrului, din punctul de vedere al celor simpli, împinși să moară pentru o cauză străină. Semnificativă este, în acest sens, povestirea *Din război* (publicată în broșură, la Gherla, în 1916): Pîrvu, soțul Stanei, rănit în primele luni ale războiului, refuză să se mai întoarcă acasă, încăpățînîndu-se să rămîna în preajma unității, căutîndu-și moartea. Cu mințile răătăcite, el e adus în satul de baștină cu sila, dar refuză să-și recunoască satul, nevasta, copiii, vecinii. Un înger i s-a arătat prevestindu-i o minune, contrazisă de tot ce vedea în jur.

«Scoală-te și te du acasă, i-a spus îngerul, și vei vedea minunea! Satul tău — frumos peste măsură, tot case mari ca la oraș, casa ta — palat împărătesc, curtea ta — plină de toate bunătățile,

¹ Cf. *Din Istoria Transilvaniei*, București, Editura Academiei R.P.R., 1961, vol. II, p. 322.

numa boi patru mii; femeia ta — în haine de mătase; copiii tăi — în haine de aur, și primarul — în haine de argint. Și am venit, dar iată că aici sînt ulițe strîmte, și garduri și case acoperite cu paie, și sărăcie, sărăcie mare. Nu-i satul meu aici, lasă-mă să plec!»

Nebunul rătăcește astfel din sat în sat, «se miră cum pot oamenii trăi în astfel de colibe și-i cheamă pe toți să vină cu el în satul lui să vadă traiul minunat ce-i acolo». Sătenii îl plîng și-i doresc să moară mai repede, să-și afle odihna, «dar nu va muri curînd, — încheie autorul simbolică povestire, — căci nădejdea moare greu».

În același spirit demascator scrie Agîrbiceanu cîteva proze, între pacea de la București și a doua mobilizare, vădind o optică înrudită cu cea sadoveniană din *Strada Lăpușneanu*, sau cu *Balaurul Hortensiei* Papadat-Bengescu, dar la un nivel artistic mult inferior. Unele din aceste proze-foileton «au fost oprite de cenzura din Moldova de a apare în Neamul românesc», scrie autorul în *Prefața la Zilele din urmă ale căpitanului Pîrvu* (1921).

Poziția diferitelor clase față de război e desprinsă din întîmplări mărunte, cotidiene, cărora scriitorul le acordă însă semnificații mai largi: protestele de indignare ale stăpînilor împotriva Ilincăi, fata care a «îndrăznit» să adăpostească un soldat bolnav, întors de pe front (*Adăpost de-o noapte*), exprimă de fapt ura profitorilor războiului împotriva celor ce-i duceau tot greul. Teama ca cei întorși de pe front să nu atenteze la puterea stăpînilor se strecoară, tangențial, în prozele din acești ani. Încercarea foștilor combatanți de a împărți pămînturile moșierești (reflectată în povestirea *La post*, cu intervenția «salvatoare» a unui preot de țară «vigilent») se izbește însă, în concepția scriitorului, de respectul lui pentru «sacra» proprietate, concluziile moralizatoare convertindu-se în spiritul apărării orînduirii, oricît Agîrbiceanu o socotea profund vinovată de genocid.

Sentința se limitează așadar la victimele măcelului (*Tată, În tren*) sau la stigmatele lui morale (*Zilele din urmă ale căpitanului Pîrvu*, *Proorocul*), extinsă și asupra dramelor mute ale infirmității, acuzînd indirect războiul: *Așa de singur!*, mai tîrziu micul «roman» *Stana* etc. Multe din aceste creații, cu tot caracterul lor semi-foiletonistic și stilul neglijent, fără artă, exprimă

Ion Agîrbiceanu
(fotografie din 1915)

Ion Agîrbiceanu
(fotografie din 1916)

starea de spirit a autorului din momentul *«cînd durerea țării era uitată în cumplinele lupte politice, în acuzele reciproce ce acopereau cu larva lor durerile unui neam întreg»* (Prefață la *Zilele din urmă ale căpitanului Pîrvu*).

Presimțirea unei cumplite înșelăciuni, sentimentul că oligarhia romînească trișează poporul cu același cinism ca și burghezo-moșierimea austro-ungară își fac loc în conștiința scriitorului. Nutrise și el iluzia că războiul avea să aducă, cu toate jertfele lui cumplite, o renaștere socială, dar spectacolul la care asistase, în timpul refugiului din Moldova, întrecuse orice așteptare. Nebunia căpitanului Pîrvu apare astfel simptomatică pentru ceea ce, în proza de după război a lui Agîrbiceanu, avea să fie motivul constant al «dezamăgirii». Personajul istorisirii, cu toată paloarea execuției artistice, conține în germene experiența eroilor de mare anvergură din romanele ulterioare : Gheorghidiu, Radu Comșa, Bogdan Cernegură... Pîrvu era unul din miile de intelectuali amăgiți de o abilă propagandă războinică, ținută în culisele ei diplomatice și de presă de către oligarhie. Oricîte jertfe avea să reclame războiul, ele vor pregăti o nouă dimineață pentru poporul asuprit.

«Avea senzația că toată această casă veche va trozni și va îngropa sub dărîmături atîtea jertfe nevinovate, dar că brațe tari, puternice, vor ciopli stîlpi și grinzi sănătoase și vor întruchipa pe cea nouă».

Războiul încă nu se terminase, și iluziile se destramă cu brutalitate :

«...nu putea să creadă. Să nu se fi ales nimic, nu din visul, ci din credința și convingerea atîtor mii? Să nu fi folosit la nimic uriașa jertfă pe care a adus-o un neam întreg care a sîngerat din toată particica trupului său chinuit?»

La alt nivel intelectual, întrebări similare frămîntă mintea «celor rămași», orfani, văduve, părinți ce-și pierduseră ultimul sprijin. Această umanitate răvășită, ultragiată, jefuită e evocată în *Părinți, Tată, Visuri grele*, adunate în volume de după 1920. În *Dura lex*, după ce i se stinge, într-o scară de primăvară beată de miresme, unicul fiu, întors bolnav din măcel, lelea Veronica e convinsă că nu va putea supraviețui, că ea însăși *trebuie* să

moară, pentru ca legea vieții, aspră și necruțătoare, s-o arunce din nou în lupta pentru trai.

Ce mîngîiere aveau toți acești supraviețuitori, mulți dintre ei infirmi, fără sprijin, fără un rost într-o lume rapace, bezmetică, doritoare să uite cît mai repede prețul de sînge (vărsat de alții) pentru proaspetele averi și cariere politice? «Răsplata», agitată demagogic de guvernanți, avea să fie împărțirea pămînturilor, dar și aceasta se dovedește curînd minciună. *Așa de singur!*, *Visuri grele*, *Singurătate*, *Într-o gară* etc. surprind destinul adevărat pe care noua stăpînire îl rezervă foștilor combatanți și urmașilor lor. Ei nu pot avea măcar mîngîierea că asemenea grozăvii nu se vor repeta, că mamele nu-și vor mai plînge copiii secerați pe cîmpuri de bătălie. Luciditatea rece a scriitorului-martor, verificată pe drumurile refugiului, în apropierea frontului, în casele celor rămași «așa de singuri», interzice orice iluzie. În *Pentru pace*, povestire antologică, bătrîna al cărei singur copil căzuse în război vrea să-și lase tot ce agonisese unei mînăstiri unde călugării se roagă zi și noapte pentru pacea lumii, așa cum îi spusese ei monahul-rătăcitor Gherasim, pe cînd colinda satele cerșind bani și de-ale gurii pentru utopica instituție. Preotul, prin care bătrîna vroia să facă dania, îi dezvăluie adevărul cu o rece, necruțătoare sinceritate :

— «Zadarnic, bunico, dorința dumitale nu se poate îndeplini. O mînăstire în care călugării să nu facă altceva, ziua și noaptea, decît să se roage pentru pacea lumii, cum dorești dumneata, nu știu, nu cunosc. Cred că nici nu-i zidită încă o așa fel de mînăstire căreia îi lași dumneata averea. Călugărul acela Gherasim aduna bucățile de dulce pentru traista lui și bani pentru șerparul lui. Nici nu se știe dac-a trăit vrodată în mînăstire și nici că i-aș putea da de urmă. Nu pot primi să-ți împlinesc dorința.»

Dar era prea tîrziu : bătrîna murise, convinsă că gestul ei naiv avea să salveze pacea atîtor mame !

Arta concentrată a scriitorului scoate aici efecte neașteptate, condamînd inumanitatea orînduirii ale cărei legi generează războiul și minciuna, speculează buna-credință a celor mulți și arzătoarea lor dorință de pace. Umanismul naiv, popular, împrumută povestirii un timbru pur și grav, de o solemnitate hieratică, și totuși deloc creștină.

Era firesc ca unirea Transilvaniei cu România să găsească în Agîrbiceanu un entuziast sprijinitor. Asemenea altor intelectuali luminați, el luptase pentru împlinirea desăvîrșirii unității naționale a poporului român, sperînd că ea se va înfăptui în cadrele unui stat democratic, așa cum garantau promisiunile adunării de la Alba-Iulia. Reîntors din refugiu, scriitorul dă glas unei curate dragoste de patrie, într-o cadență ce amintește, prin lirism și ton biblic, *Cîntarea Romîniei* a lui Alecu Ruso :

«...îmi strîng inima lîngă inima ta, de care mă leagă porunca tuturor strămoșilor, simt puternica ei bătaie vie, ș-ascult șoapta caldă ce pornește din adîncul sufletului tău. Îmi descopăr capul ș-ascult ca-n biserică.

Am fost îngenunchiat, dar pe pămîntul țării mele. De cîte ori genunchele meu a atins pămîntul, eu am fost mai aproape de sînul mamei mele...

Auzeam mai limpede și mai clară șoapta părinților din morminte, și glasul lor îmi mîngîia inima arsă. Dragostea ce mă leagă de ei, de aspra și vișoroasa lor viață, de inima lor largă și bună încălzea stratul de pămînt ce-i acoperea ; prin pajiștea verde pătrundea pînă la mine iubirea lor, dulcea lor mîngîiere da viață pămîntului pe care îngenuncheam, părăindu-mi uneori că el însuși mi-e tată și mamă, că în el s-au risipit sufletul părinților și al strămoșilor...»

Cu fața înlăcrimată, artistul credea că patria «e mîntuită», convins că poporul trebuie să fie stăpîn și că nimeni nu are dreptul să atenteze la libertatea lui : «a îmbrățișat libertatea cu amîndouă brațele-i de fier. Nimeni nu i le mai poate descleșta : moare sau biruie odată cu ea.» (O lacrimă fierbinte)

Curînd, însă, confruntarea acestor aspirații cu realitatea socială postbelică avea să reînnoiască suspiciunea ivită în conștiința scriitorului încă din anii refugiului în Moldova. Garanțiile democratice nerespectate, suspendarea libertăților civice, înlocuirea promisiunilor de la Alba-Iulia (rămase literă moartă) cu un regim corupt, rapace, brutal, accentuînd exploatarea și disensiunile naționale, stîrnesc sentimentul general al «dezamăgirii», răspîndit în mase

tot mai largi. Printr-o abilă diversiune, partidul național-țărănesc a știut să exploateze în favoarea sa nemulțumirile crescînde ale diferitelor pături sociale din Transilvania, de la cele populare la mica-burghezie, geloasă pe sora ei mai mare, căpătuită în conjunctura postbelică. Ducînd o politică violent regionalistă, de «opозиție», agitînd sloganuri naționaliste, ideologia țărănistă împletea clericalismul cu libertinajul, și spiritul conservator burghez cu revendicări aparent democratice.

Scriitorul își va da seama însă de duplicitatea conducătorilor politici țărăniști și părăsește, în 1927, conducerea ziarului *Patria*, dedicîndu-se activității de culturalizare, prin «Astra», ca secretar al secțiilor literar-științifice și conducător (pînă în 1930) al revistei *Transilvania*.

În deceniul al treilea asistăm în biografia spirituală a scriitorului la o încrucișare de influențe ideologice contradictorii. În concepția sa se adună aluviuni ale diversiunii național-țărăniste (chiar dacă ea era filtrată critic), ale ideologiei culturale a «Astrei», ea însăși deosebită calitativ de accentul progresist antebelic; dar persistă totodată în gîndirea scriitorului tradiția democratică anterioară, întărită prin influența exercitată asupra-i de creșterea valului nemulțumirilor populare, organizate de clasa muncitoare, sub conducerea partidului ei de avangardă.

Portretul scriitorului, din acești ani, alergînd să-și găsească un editor, împărțindu-se cu neplăcere între gazetărie, politică și creația autentică, ni-l transmite Gala Galaction în următoarea însemnare :

«...am întîlnit în Piața Teatrului pe Ion Agîrbiceanu. Alerga nu știu unde, cu ghiozdanul lui de ziarist-deputat. Am stat locului o clipă și am vorbit. Ce mai face?... Gazetărie și politică ! De abia cînd vine vremea să călătorească în tren, între Cluj și București, mai umblă cu ochii prin cele depărtări ale închipuirii și mai prinde, ici și colo, cîte un gînd frumos, cîte o aburoasă înfățișare de ceea ce ar putea să fie o dată nuvelă ori roman.

Mă uitam cu simpatie și păreri de rău la acest frate prigonit de nevoi, scos afară din calea lui firească de blestemul încăpățînat și vechi, care nu iartă pe nici un scriitor român să fie și să rămîie

scriitor. Avea-va și Agârbiceanu aceeași soartă, ca atîția frați mai mari, ca atîția frați de aceeași vîrstă?

Îi ascultam glasul așezat și blajin : „— Ce să facem ! Dacă nu ne lasă nimeni să ne vedem de meserie... Am rămas destul de puțini... Cîți scriitori mai sîntem?... Și atîția cîți sîntem — statul n-are vreme, n-are gînduri, n-are mijloace pentru noi !”

Nu știu cine mai poartă vina acestei grele existențe de scriitor român. Statul, societatea sau Han Țătar. Adevăr este că avem azi cîțiva scriitori de mare valoare pe cari îi lăsăm să se cufunde în amărăciune și în jurnalism.»¹

Totuși, creația lui Agârbiceanu în acești ani e fecundă, și colaborarea la revistă, susținută. Dacă și-o întrerupe (între 1922 și 1931) la *Viața romînească*, iar dintre revistele bucureștene trimite mai mult *Adevărului literar și artistic*, în schimb publică masiv la periodicele din Ardeal, unde conduce efectiv *Transilvania* și ia parte în mai multe comitete de redacție. Numele său poate fi întîlnit frecvent în *Cosînzeana*, *Cele trei Crișuri*, *Gîndirea*, *Gînd românesc*, *Darul vremii*, *Pagini literare*, *Carpații*, *Familia* ș.a. Masiva producție nuvelistică e adunată într-un impresionant număr de volume, între care amintim *Popa Man* (1920), *Chipuri de ceară* (1922), *Spaima* (1922), *Prăpastia* (1922), *Diavolul* (1924), *Dezamăgirea* (1924), *Visurile* (1925), *Singurătate* (1925), *Primăvara* (1928), *Dactilografa* (1930), alături de trei «mici romane» : *Stana* (1929), *Dolor și Biruința* (ambele din 1930).

Tematic, proza din deceniul al treilea continuă, în creația lui Agârbiceanu, condamnarea războiului și denunță racilele stărilor sociale din «Romînia-Mare» : înăsprirea exploatării, adîncirea procesului de pauperizare a țărănimii, frămîntările micii-burghezii și ale vieții politice, încăpute pe mîna marilor proprietari de moșii, fabrici și bănci. Zugrăvind toate aceste fenomene într-un spirit critic, în tonul realismului antebelic (școala *Luceafărului*, școala *Vieții romînești*), scrisul său apare, în angrenajul tendințelor formaliste, ca unul «tradițional», scriitorul fiind tolerat de critica burgheză ca un «supraviețuitor».

¹ Galaction, *Popa Man*, în *Luceafărul*, XV, 1920, p. 99.

Dar realismul său nu rămîne uniform, și numai o privire superficială putea să tragă un semn de egalitate între timbrul operelor antebelice și cel al etapei următoare. Nuanțările ce apar, ca amprente ale oscilațiilor ideologice proprii epocii, limitează din păcate ascuțișul critic al creației, fie prin continuarea consecventă a tezismului creștin, fie prin apariția unor amprente neo-sămănătoriste, naționaliste etc. Lipsa unei optici sociale sigure, care să-l ajute pe scriitor să se descurce în hățișul fenomenelor contradictorii ce caracterizează societatea romîncască interbelică, explică alunecările naturaliste tot mai dese, prin incapacitatea marcată de a opera selecții, în funcție de un criteriu social-istoric precis și just, într-o perioadă de confuzii și «dezamăgire». Deruta înlocuia astfel exactitatea imaginii, iar suportul moralei creștine pare a fi singura «soluție» preconizată. Semnificative sînt, în acest sens, cele trei povestiri mai întinse, toate cu intenționalitate filozofică-etică, — *Stana*, *Dolor și Biruința*, — dar mai ales cea dintîi, prin raportarea ce putem face la punctul ei de plecare, schița *Din război*, publicată în 1916. Sensurile sociale (chiar dacă și acolo învăluite în haina metaforei) au fost convertite în altele, pur etice, rezolvate în spiritul unei ciudate psihanalize creștine...

După cum tezismul creștin stă la baza culegerii *Ceasuri de seară*, mănunchi de meditații la căderea nopții, cînd sufletul presimte înfiorarea morții și-și pune întrebări capitale. Darul povestitorului transpare în unele fragmente, străpungînd crusta didactico-religioasă, în evocări de episoade romantice (*Istoria unei poeni*, *Vechii pădurari*, *Paserile nopții*), dintre care unele au fost reluate în anii din urmă și curățite de zgura filozofardă. Într-un stil didahicesc, în alte capitole, scriitorul dezbate probleme grave, dar mereu în marginea literaturii.

Ce reține totuși ochiul lui din realitatea înconjurătoare?

Cîteva fenomene tipice pentru lumea postbelică, dar selectate în funcție de datele mentalității țărănești patriarhale, care-și vedea confirmate, — în disoluția din jur, — rezervele față de lumea burgheză. -

Din acest unghi, goana după avere, accelerată în condițiile postbelice, dezumanizarea burgheziei (sătești sau urbane), dar mai

ales plaga politicianismului, sînt sancționate ferm. În *O nebunie trecătoare* (titlu semnificativ pentru credința autorului că toate aceste fenomene au un caracter temporar), avocatul Vasile Albu, cuprins de paludismul politic, vrea să se aleagă deputat.

«— Ce să cauți tu acolo, Vasile? zicea nevasta. Acolo e ceartă, acolo e gîlceavă, e nevoie de oameni iuți la limbă, să se știe tăia din vorbe ca din săbii ascuțite; acolo, după cum se vede, e nevoie de oameni porniți și pătimași, buni de gură, dar răi de lucru, cărora să nu le pese de o zi pierdută.»

Argumentele exprimă optica măruntei intelectualități ardelenе, abia săltată din masa țărănească, împărtășindu-i încă, în mare parte, mentalitatea și teama de formele proaspete ale guvernării burghezo-moșierimii romîne. Eșecul personajului, în continuare, e demonstrativ pentru poziția autorului însuși, convins că «nu e vorba de răsturnare, ci de clădire. Lucrurile vechi nu vor cădea pînă cînd nu vor crește cele nouă în locul lor. Iar acestea nu cresc decît prin munca fieștecăruia la locul lui.» Scîrbit de demagogia partidelor «istorice», scriitorul se limitează la elogiul muncii (o cuvîntare a sa, publicată apoi în *Transilvania*, se intitulează *Laus laboris*, avînd aceeași adresă antiburgheză, antipoliticianistă). Un punct de vedere superior, revoluționar, lipsește însă («nouă ne trebuie fapta cea adevărată, nu cuvîntul. Și fapta nu se produce în mijlocul vorbelor, ci în tăcere» — de unde, în *Sectarii*, amendarea burgheziei tocmai pe această latură a verbozității ei suspecte, a stilului ei, parlamentar și gazetăresc, sforăitor, bombastic, agramat în fond, și mincinos). Într-o altă povestire din acești ani, aceleași figuri politice sînt «vindecate» de «cumințenia pămîntului», prin care eroul înțelege munca tenace a țăranului, cea care-l face «să uite valurile de la suprafață și să brăzdeze în adîncurile vieții». Scriitorul e silit totuși să observe că pe spina-re a acestei «cumințenii» și prin exploatarea ei tot mai crîncenă se clădesc averi și cariere transformate în aur lichid, de la chiverniseala chiaburească a unui popă de țară (*Între frați*) la cea politică și financiară a domnului Ulpîu Desmireanu (*Un naționalist*); iar în umbra celor ce au «ajuns», vegetează mica-burghezie, a cărei existență mucedă e urmărită cu predilecție în micile ei conflicte, cu orizontul ei meschin, în aspirațiile ei înduioșător

timorate, în dramele ei la scară redusă : pensionari simțindu-se «oameni de prisos» după agitația sterilă de-o viață întreagă, dascăli bovarici și fără căpățîi, funcționari anchilozați, visînd cehovian lozuri cîștigătoare... În *Chipuri de ceară* (1922) scriitorul dă cîteva tipuri din această galerie umană. O *glumă*, *Zile de tăcere*, *Haine noi* reiau motive cehoviene (unele tratate și în literatura romînă, anterior, de Caragiale, Rebreanu), într-o tonalitate minoră, mai puțin acidă, înclinată spre melodramatism și într-un stil tern, fără relief, ca și cum această proză cenușie ar vrea să accentueze mimetic lipsa de culoare a mediului, impersonalitatea eroilor, golul lor interior. *Un naționalist* e curba unei cariere, urmărită ironic și denunțator. Ulpiu Desmireanu, filantropul avar, politicianul escroc, e prefigurarea directă a eroilor din *Sectarii*. În *Vînătorul popularității* și în *Judecătorul suprem* avem două «fiziologii» ; tipurile se dizolvă în «caractere». Epigraful acestor figuri «de ceară» e înscris în final : ele ne oferă spectacole de panopticum, «*de care să ne plecăm, rușinați, fruntea*».

Naturalismul intervine în această zonă a prozei urbane a lui Agîrbiceanu prin tentația de a se limita la anecdotic și la «faptul divers», cu un mic *qui pro quo* sau cu o «poanță» finală, dar fără extragerea unei semnificații generalizatoare. Colaborarea la un număr enorm de publicații, uneori concomitent, și fecunditatea prozatorului îl împing uneori către un soi de povestioară de «magazin». Astfel, în *Prăpastia*, un profesor de provincie, un fel de Ladima, iubește o Emilia, de data aceasta talentată, a cărei carieră fulminantă sapă iremediabila «prăpastie» dintre cei doi. În *De sărbători*, soții Păscuț, parveniți, nu mai suportă traiul sub același acoperiș cu părinții bătrîni, oameni de condiție foarte modestă, și le închiriază o cămăruță în alt capăt de oraș. E ajun de Crăciun, soții Păscuț au musafiri, casa e luminată «a giorno», «*pe cînd, departe, într-o odăiță întunecată, cei doi bătrîni, stăpînii caselor luminate, se zvîrcoleau în paturile reci, neputînd adormi*». În *Magda di Feratti*, «pildă» colorată romantios, o cîntăreață de geniu iubește un rînăr tenor fermecător, și, pentru a nu se despărți, renunță să mai cînte pe scenă. «*Ci cîntece era viața lor întreagă. Cînd se sărutară mai întîi — a fost un cîntec de dulceată, cînd brațul lui a cuprins tremurător mai întîi trupul curat, cu sînii tari, ai Magdei — a fost un cîntec de cutremur*» etc., etc. ...O

întîlnire, Ghimpele, Umbra unui om și altele ilustrează această direcție caducă. Marele har al povestitorului autentic suferă vicieri incredibile, traduse fie în neputința de a mai creiona pasiuni psihologice adevărate, fie în înlocuirea zugrăvirii directe a vieții printr-un fel de slogane religioase și «filozofice» puse în gura unor personaje de o factură foarte modestă. Iată o singură mostră, dintr-o mare cantitate de asemenea «reflexii» :

«M-am gîndit adeseori în viață : de unde naște spaima instinctivă pentru neființă, în sufletul nostru ? De nici o realitate nu ne înfricoșăm în lume atît de tare ca de nimic. Poate de aceea ne temem și de moarte și de nimicul ce-l presupunem în ea, în împărăția ei. Poate aceasta e firea sau legea fundamentală a ființei viețuitoare conștiente, să aibă oroare de neființă. Poate e însăși esența existenței spirituale.» (Coliba)

În *Revederea*, sentimentul panteistic furnizează stări grandioase, dar cu un vizibil deficit de exprimare, într-o limbă de dascăl provincial încercînd să explice elevilor sublimul cosmic.

Mai autentic rămîne și acum scrisul lui Agîrbiceanu, atunci cînd se menține în sfera rurală, deși nici din această zonă scriitorul nu mai extrage toate semnificațiile istorice. El e interesat tot mai mult de latura morală a realității sătești, cu unele implicații psihologice și etnografice, latura socială strictă intrînd în cîmpul său de observație numai în măsura în care ea explică răul psihic, disoluția, dereglarea, viciul, dezumanizarea, îndepărtarea de la preceptele evanghelice. Nu lipsesc, în considerațiile despre satul interbelic, unele reminiscențe sămănătoriste (mai flagrante acum decît în chiar proza dinainte de război), traduse în imaginea statică, fixistă, anistorică, a satului : *«Satul e același, ca și în copilăria mea. Anii trec, dar natura rămîne aceeași, și, în mijlocul ei, țărani noștri» (Ploaia)*. Un întreg volum, *Chipuri și icoane — Din povestirile lui Moș Andrei (1928)*, cumulează vechi trăsături sămănătoriste : elogiul al patriarhalității, accente naționaliste, eludarea procesului de stratificare a țărănimii etc. Un asemenea loc geometric este și satul Luncușoara, în culegerea (care e o suită lirico-epică, unitară) *Luncușoara în Paresemi (1920)* ; satul e *«departe de drum de țară, iar de cale ferată nici poveste»* ; nimeni de aici *«nu slujise la oraș»*, păstrînd așadar neprihănite moravurile tradi-

ționale : «*un sat pașnic și liniștit*», cu respect pentru bătrînii care formează un «cor antic», evocînd vremi trecute sau comentînd prezentul (*Lumea bătrînilor*), într-o tonalitate ce amintește proza idilică a lui Gîrleanu. Preotul, părintele Man, clișeu (al cîtelea ?) al lui popa Tanda, are «rîvnă», ajută doi dușmani să se împace (*Se-mpacă doi dușmani*), pocăiește un neamț ateu (*Pocăința neamțului*), primește el însuși îndemn la evlavie de la cei umili (*Măturătoarea*). În alte schițe, însă, accentul nu cade pe aceste stilizări sămănătoriste, ci pe universul moral al eroilor, a căror umanitate, bonomă sau torturată de obsesia «păcatului» și a «judecății», e admirabil evocată în *Baba Ilina se gătește de drum*, *Legămîntul diacului* și *Moartea clopotarului*. Portretele, — al babei Ilina, al lui Ierotei diacul și al lui Vavilon clopotarul, — sînt în buna tradiție realistă a celor antebelice, doar cu o preocupare mai apăsată pentru «religiozitatea» sufletelor simple, în fond subliniind obscurantismul și primitivitatea gîndirii. Exceptînd «teza», analiza obsesiei, sub raportul mijloacelor expresive, e bine condusă în *Baba Ilina se gătește de drum* ; bătrîna, suflet candid, face pomeni, plătește liturghii, își rupe bucățica de la gură, numai să poată intra în rai, rămînînd totuși cu teama continuă că, după modelul alcătuirii sociale în care trăia, intrarea îi va fi oprită și acolo. Vina însă o crede tot a sa : «*să faci bine să scrii cum că baba Ilina are atîtea păcate cîte stele-s pe cer și cîtă frunză în codru și cît năsip în mare*». *Moartea clopotarului* e o replică la mai vechea *Luminița* : Vavilon, clopotarul, e înmormîntat fără clopot, ca o tristă ironie a sorții, el care trăsese clopotul pentru odihna sufletească a multora. Dar cînd pămîntul afinat îi astupă groapa, în tăcerea apăsătoare, «*pe-o spărtură din gardul timitirului năvăli un cîrd de miei, cei mai mulți cu clopoțele de cioaie la grumaji, și, punîndu-se în șir, începură să joace de-a lungul unei rîpe (...). În zburdatul lor mielușei își sunau clopoțelele, și un picurat dulce se înalță un răstimp în văzduhul limpede al primăverii...*» Grația, puritatea bucolică a tablourilor, amintind pe alocuri naivitatea lui Giotto, e umbrită doar de stratul, suprapus, al considerațiilor «părintelui Man». În același an cu *Luncușoara...*, scriitorul publică însă în volum *Popa Man* (nucela era scrisă încă din 1910, cînd a apărut în două numere consecutive ale *Vieții romînești*). Tizul parohului din Luncușoara nu

mai ține seama de stilizările etico-sociale, ci răbufnește ca o pală de vijelie, cu pasiunea lui răscolitoare, întunecată și dramatică, dar plină de adevăr psihologic și nu fără o reactualizare a adresei anticlericale din proza scriitorului. Cei doi Man, popa din Luncușoara, cu «har», și cel din Teleguța, haiduc și supus patimii ome-nești, constituie de fapt cele două fețe ale unui Janus simbolic pentru dubla direcție a creației lui Agârbiceanu.

16

Iluziile sămănătoriste-poporaniste, chiar când reînvie în proza postbelică a scriitorului, sînt infirmate de observația realistă conținută în multe povestiri sau schițe ce demonstrează ascuțirea contradicțiilor sociale, continua pauperizare a masei țărănești, înmulțirea actelor de revoltă (fie chiar individuală, ca în *Păcatul*), superioritatea morală a omului simplu, față de burghezia dezumanizată : delicatețea sufletească a lumii țărănești, discreția ei (*Dinu Natului*), bonomia și candoarea ei (*Onu*), dar și nevoia adîncă de răscumpărare a mizeriei și chinului de-o viață (*La moartea lui Nonuț*).

Schimbările intervenite în lumea satului, întîi în ordinea materială a lucrurilor, nu trec nici ele neobservate. Destrămarea micii proprietăți agricole, paralel cu acapararea chiaburească, mascarada «reformei agrare», cu profitorii ei direcți, accentuează nu numai mizeria masei, dar și sentimentul ei de neîncredere în noua stăpînire, a Romîniei burghezo-moșierești, atitudinea ei sarcastică față de agenții electorali ai partidelor «istorice», ivirea unei încă mai «grave» neîncredere : în soluția preconizată de biserică și în practicile religioase.

Reluînd ideea, mai veche în opera sa, că averea (avînd o geneză impură) dezumanizează, celui bogat însăși dragostea i se refuză (*Coman Petra*), iar cînd o smulge cu sila, își primește pedeapsa cuvenită (*Păcatul*). În schimb, o umanitate caldă, fraternă, regăsim în lumea celor obijduiți, unde nu o dată revelația mizeriei e zgu-

duitoare. Omul are cîte un petic de pămînt, cîte o «pieritură», dar o pierde şi pe aceea, fiind la cheremul celui mai bogat.

«— Numai singur eşti acum? îl întrebă popa.

— Numa', părinte.

— Dar soru-ta unde-i?

— S-a dus în Țară. A dus-o unu slujnică în Țară. Zice că-i dă simbrie bună.

— Da' casa cine ți-a făcut-o?

— Sîvu.

— Și ce i-ai dat?

— I-am dat un loc. Că bani, de unde pămîntu să am? Am avut un loc, o pieritură.

— Mare?

— Ca de opt ferdele.

Popa simți un junghi.

— Mult ți-a cerut și Sîvu!

— Vezi că locu-a fost o pieritură. N-am mai sămănat în el nimic de șase ani, de cînd a murit taica.

— Și alt pămînt nu mai ai?

— Nu mai avem, răspunse Toma, nemailuîndu-și ochii de la popa.

— Dar la iarnă din ce-i trăi, Tomo?» (O zi însemnată)

Descrierea e tipică, dialogul sacadat, stilul dureros, încleștat. Implicațiile morale sînt inseparabile de realitatea economică: Toma și-a mutat casa de pe mlaștină, convins că acolo sălășluiește Necuratul și că din pricina aceluia i-au murit părinții și i-a intrat lui boala în oase. Popa e chemat să facă «feștanie», să alunge boala, «că mi-a spus mie și un călugăr, pe la care am fost pentru boala mea: „Tu nu ești beteag de boală, ci de răutate. Ți s-a pus sălbătăciunea pe inimă și mațe.” De-acum, poate că mă fac și eu sănătos.»

Preotul face casă bună cu practicile magice ale «doftoroaielor», dacă vrea să aibă trecere în sat. Baba Dochia din Amurg descîntă «de inimă rea, de deochi, de farmece... pe la toate casele cu boală și cu supărare». Are și un «dres pentru oi, să nu le mînce lupul, cunoscut în șapte sate». Dar ca să prindă descîntecul, ea pretinde, ca bună creștină, și binecuvîntarea popii. Preoții bătrîni au trăit

astfel în armonie cu vrăjitoria, din care puteau să-și sporească venitul, speculînd naiva gîndire țărănească și durerile reale. Preotul «modern» încearcă să reziste «tradiției», dar cedează curînd, împins de nevoi materiale. Cum religia și magia puteau duce la averi fabuloase, o demonstrează scriitorul în nuvela *Păscălierul* (tipărită întîi în *Viața romînească*, 1931, nr. 12, și 1932, nr. 1—2), unde biografia protagonistului, duplicitatea lui morală, scenele de regie a șarlataniei religioase, — cu gust pentru «spectacol» și lovituri de teatru, — stîrnesc un haz spontan, truculent, desprins din filonul humorului lui Creangă, în orice caz de un timbru nou în creația lui Agîrbiceanu. Scriitorul dă acum la o parte tot mai multe văluri, atingînd realități nevralgice. Palidele clișee de preoți cu «rîvnă» sînt întrecute, — nu numai în autenticul psihologic, dar și în forța portretizării, — de popa haiduc și de cel «păscălier»; inimile cuvioase de bătrîne dornice să ajungă mai repede în rai, — de portretul feminin al «devotei» sau de acela al «necredincioasei». Cuvioșia ipocrită ascunde nu o dată avariția și lăcomia. În *Trei virtuți*, eroina, puritană, mereu gata să moralizeze în numele celor «trei virtuți» capitale, e în fapt o avară ce refuză să dea partea de avere copiilor, manevrînd cu abilitate popească paravanul dogmelor. Cînd fata și ginerele vin s-o înduplece, o găsesc în livadă, gustînd poamele coapte. Obstinația în refuzul de a ceda averea, bogat argumentată de gestul elocvent al bătrînei gurmande, furnizează povestitorului o scenă succulentă :

«Erau poamele coapte, și vecina ciupăra crenguțele mai joase. I se mișca fața întreagă, se ridica spre frunte, pe cînd degetele pipăiau pe cele mai coapte. Fata și ginerele aduseră iar vorba despre împărțirea moșiei. Spuneau că li-i greu, că au copii mulți, că iarna trecută a trebuit să cumpere grăunțe de cincizeci de arginți. Că vorbește satul întreg de încăpățînarea ei.

— Nu-mi pasă, zise bătrîna, înghițind cu lăcomie prunele moi și aromate.

— Nu-ți pasă dumitale, zise fata, dar ne pasă nouă. Dumneata iai o sută de zloți de la oamenii care lucră moșioara noastră. Ne-am gîndit cu Niculaie să-ți dăm noi pe an atîția bani. Pentru ce să îmbogățești pe un străin?

Vecina păru că se gîndește puțin : nu mai mesteca din fălci și degetele nu mai culegeau. Dar se hotărî îndată :

— Nu vi-l dau ! zise, începînd să culeagă iar din clombițele plecate.»

Fata și ginerele pleacă supărați, jurînd să nu-i mai calce pragul.

«— Duceți-vă ! zise bătrîna. Pentru că ați supărat pe Dumnezeu, voi lua de nouă ori șiragul de mătănii, și Domnul vă va fi milostiv.

Și începu să culeagă în șorțul negru prunele vineții.» (Trei virtuți)

Diferențierea economică aduce și una morală, pe linia accentuării scepticismului țaranului sărac, care se îndoiește de dogme și le refuză, în numele unei experiențe de viață, amare. Un admirabil portret de «necredincioasă», — dezvăluind, sub masca vorbei pișcătoare, umanitatea caldă, nealterată de traiul chinuit, e centenara care refuză să se spovedească, neștiind ce să spună, neputînd accepta să fi păcătit.

«— Ai fost slujnică la popi, dumneata ? o întrebă părintele.

— Da, am fost, și dacă vrei să știi de la mine, pot să-ți spun c-am văzut popi beți și obîrșteri beți, domni mari căzuți sub mese. Nu ca mine ! Eu, ce pămînt fac ? Iacă, dacă am — mînc, dacă n-am — rabd, atîta păcat fac, dacă chiar vrei să mă spovedesc dumitale. (...) Eu am fost copilă orfană și năcăjită, și, din ce mi-am strîns, am cumpărat grădina asta și casa, și curtea. Atîta am făcut, și vro opt copii, da' toți pe lege. Vezi, dacă chiar s-a ostenit părintele pîn-aici, eu mă spovedesc. Am cumpărat ce vezi aici, din săul meu. În năcazuri ca fată, în năcazuri ca nevastă, în năcazuri ca văduvă. Ce păcate să fi făcut ? Ocinași am zis, ce-am știut și cînd am putut. Apoi alta ce ? Dacă am ce — mînc, dacă nu — rabd, știe Tatăl-cel-de-sus. Da' du-te dumneata cu spovada la cei cu păcate, la cei avuți, la domnii cei mari. Că cine trăiește năcăjit are destul canon și nu-i mai trebuie altul în lumea asta. Vezi, eu mă spovedesc, să nu spui c-ai venit degeaba pînă la mine.» (O necredincioasă)

Monologul alternează savoarea «necredinței» cu ideea emoționantă despre «spovedanie», care se golește, în povestirea bătrânei, de orice semnificație mistică, religioasă, transformându-se în povestirea esențială a propriei vieți, grea, amărâtă, cu prea puține bucurii.

Sînt consemnate și raporturile acestei lumi, — de o vădită superioritate morală, — cu reprezentanții burghezo-moșierimii. Ciocnirile, scurte și tăioase, sînt cuprinse în cîteva schițe acide, cu o morală severă și o adresă a criticii foarte clară. Mătușa Stana din *Intr-un picur de apă* participă la o întrunire electorală, strecurîndu-se prin mulțime în apropierea tribunei improvizate. Ea roagă pe un delegat jobenat să-i transmită necazul împăratului, căci «*avem acum împărat de rumîn. Bună treabă dacă-i de rumîn și de lege rumînească !*»

«— Și așa, mărite domn, nu ești împăratu? Știam io că nu ești, că împărații toți umblă îmbrăcați ca ghinărarii. Da-l întîlnești, îl vezi, nu-i așa?

Străinul stătea bucuros de vorbă cu ea: o văzuse cu cît suflet ascultase (discursul lui, n.n.).

— Apoi de, zise el zîmbind, pîn' la-mpăratu e departe !

— Departe, da' tot află măritu domn drumu. N-ai vorbit chiar dumneata cît e de bun și drept? De unde-ai ști?

— Ți-a plăcut ce-ai auzit, nu-i așa?

— Ce s-aud, păcatele mele, că uite ce mă bagă pe mine în mormînt: mă scoate din casă, că Achim a murit.

Domnul cel străin tresări. Privi îngrijorat împrejur. Vreo cîțiva țărani, care ascultau jos, lîngă tribună, zîmbiră. Simțiră strîmtoțrarea străinului.

Și mătușa Stana, gîrbovită, de-atingea cu nasul haina oratorului, începu să-și povestească năcazul. Cincizeci de ani a trăit, ea și cu Achim, bărbatul ei, la curtea grofului. Erau la îndemîină la toate: aduceau apă, tăiau lemne, măturau hambarele de bucate; și aveau o odăiță într-o casă pentru slugi. Așa au trăit, fiind la îndemîină la toate.

Străinul asculta tot mai plictisit, oamenii de lîngă tribună — tot mai înviorați, mai cu interes decum ascultară vorbirile de pe tribună (...)

— Și-acum, io am rămas c-un cap de vacă. Zice tistu să dau vaca la gazdă, să mă țină cîte zile voi mai avea, că el nu mă

mai poate suferi în casă. Acuma, măritu domn ce zice? Io, în capu meu, așa gîndesc : ce s-a alege de mine dacă n-a mai fi vaca? Omu mă va pune și el în drum. Măritu domn ce zice să fac?»

Îmbrîncită de primar, bătrîna nu mai apucă să-și termine «cazania». Personajul politic, ambarasat, e împins în grabă la mașina salvatoare, care pornește în viteză. În urma ei, un țăran sugubăț strigă sarcastic :

«— Bine faceți că mai veniți pe la noi! Dacă n-ați fi dumneavoastră să ne mai alinați năcazurile, de mult ne-ar fi luat dracu pe noi, ăștia de pe la sate!»

Oamenii, obișnuiți cu asemenea farse demagogice, se împrăstie, rîzînd, pe la case, numai mătușa Stana, încă mai gîrbovită sub povara iluziei, rămîne pe tribună, ca «un uriaș semn de întrebare». Titlul schiței e și el simbolic : mărunta întîmplare oglindește ca «într-un picur de apă» întreaga realitate socială, prăpastia ce desparte definitiv lumea celor obijduiți de exploataorii lor.

Sentimentul dezmeticirii din amăgirea demagogică a diversiu-
nilor politice, din această epocă, împrumută aceeași notă amar-
ironică schiței-foileton *Oameni ciudați* (publicată în 1928, în revista
Țara noastră, nr. 7, neadunată în nici un volum). Povestitorul,
împins de la spate de unii să intre în viața publică, are prilejul să
asiste la o campanie electorală, cutreierînd sate mizere, uitate de
civilizație. «Agenții electorali își făceau meseria, oratorii țipau,
satele în care se țineau adunările urlau de însuflețire demoste-
niană». Oamenii, sărăciți, spoliați de dreptul lor, amăgiți de
«reforma agrară», care dăduse pămîntul din moșia vecină unui bo-
gătaș, iar acesta «l-a vîndut din mînă slobodă, cu iugărul, chia-
burilor dintr-o comună vecină, de la cincisprezece mii lei în sus
măsura», aveau înfățișări famelice, troglodite : «erau flămînzi,
fără nici un înțeles metaforic. Obrajii căzuți, palizi, urechile
străvezii, trupuri deșirate, vorba ostenită, privirea stinsă ori prea
lucitoare, îmbrăcați în petece». Crezuseră în «Romînia-Mare» ca
într-un «Canaan», sperînd că stăpînirea romînească le va da pă-
mîntul moșieresc ; dar, în loc de pămînt, li se serveau periodic
discursuri sforăitoare, în ajun de alegeri, cînd «țara se umple de
la o margine la alta cu răgaci patrioți, care nu înțeleg, nu simt

unde e nevoie de cuvînt și unde de o bucată de pîne». Mizeria e profitabilă «pentru a o exploata ca armă electorală». Povestitorul, considerîndu-se din alt aluat, «om ciudat» pentru orînduirea exploatare, se convinge că nu are ce căuta în parlamentul acesteia, hotărît «să rămîie la condei și la visare», «precum ceilalți oameni ciudați e rînduit să rămînă votanți petecoși pe care-i duci la urnă la doi sau trei ani o dată». (Oameni ciudați)

17

Scriitorul se delimitează astfel tot mai răspicat de ideologia claselor dominante, chiar dacă nu întrezărește posibilitatea doborîrîii, a schimbării stării de fapt: lui îi e «rînduit» să rămînă la masa de scris, celor săraci, — în fața unor urne mincinoase. Oricum, conștiința sa trece printr-un vizibil proces de radicalizare, mai cu seamă în urma evenimentelor dintre 1929—1933. În acești ani, — asemenea marilor creatori contemporani, M. Sadoveanu, Tudor Arghezi, Camil Petrescu, Liviu Rebreanu, — opera lui Agîrbiceanu se resimte, la rîndul ei, de influența marelui asalt popular. Criza economică, mizeria acută a maselor proletarizate, primejdia fascistă și alți factori contribuie la apropierea scriitorului de soluțiile democratice preconizate de mișcarea muncitorească, prin partidul său revoluționar. Cu toate că bariera religioasă constituie o serioasă piedică în această apropiere, există totuși, în tonul și tematica operelor scrise în deceniul al patrulea (mai ales în *Răbojul lui Sfîntu Petru* și în *Sectarii*, dar și în unele schițe), măcar coincidențe cu atitudinea antifascistă, anti-burgheză a mișcării muncitorești.

Apare acum în cîmpul de observație al scriitorului și proletariatul industrial, într-un «fragment»: *Sîmbătă seara* (publicat în *Gînd românesc*, II, 1934, nr. 6). Sînt aduși în scenă (acțiunea se petrece în cadrul minier al văii Jiului, probabil la Petroșeni) cinci agitatori socialiști, dintre care singurul individualizat e «tovarășul Klintok», care încearcă să trezească în mineri conștiința de clasă, ideea solidarității și internaționalismului, revolta împotriva exploatării:

«— *Tovarăşe Klintok, zise unul dintre noii-veniţi, ai putea să ne spui ce beneficiu curat dăm noi societăţii într-o săptămână?*

— *Pină la douăzeci de mii de zloţi, răspunse repede vorbitorul de mai nainte. La un an, peste un milion de zloţi buni.*

— *Şi pe aceştia-i bagă în buzunar oameni care n-au pus o singură dată mîna pe ciocan, n-au aprins o patroană de dinamită, nu s-au coborît o singură dată în mină! Ba poate nici nu ştiu în care parte de lume se află. Iau banii de-a gata, sudoarea noastră, sîngele nostru.»*

Deşi se pare că poziţia autorului înclină spre punctul de vedere al «*părintelui Ilarie Mogoş*», personaj deocamdată absent, elogiat însă pentru sfinţenia şi onestitatea lui, argumentele aduse de agitatori nu rămîn fără ecou, cu atît mai mult cu cît glasurile lor, deşi aspre, «*sînt glasuri omeneşti şi vorbesc despre dureri şi bucurii omeneşti*».

Este de altfel momentul reînnoirii unor mărturisiri de credinţe estetice în cîteva pagini autobiografice din 1929 şi 1932, între care cele mai importante sînt *Mărturisirile* (scrise şi rostite, în 1932, la Universitatea din Bucureşti, tipărite abia în 1941, în *Revista fundaţiilor*). Similitudinea atitudinii lui Agîrbiceanu cu acelea ale lui Galaction, Sadoveanu, Rebreanu, — exprimate la scurte intervale, — îl aşează pe scriitor alături de cei mai buni creatori ai vremii, în primele linii de apărare ale frontului realist. Tonul cald al confesiunii, evocarea «peceţilor» succesive ce s-au suprapus pe sensibilitatea sa de artist, explicarea în spirit materialist a propriei creaţii, de la mecanismul ei interior, la relaţiile de determinism cu realitatea socială înconjurătoare, precum şi alte elemente, fac din *Mărturisiri* un document biografic de cea mai mare importanţă. Cu atît mai mult cu cît găsim aci subliniate, încă o dată, cîteva din constantele ideologice ale operei: ataşamentul la «*latura de suferinţă din viaţa sătenilor*», refuzul de a fi încadrat arbitrar în vreo «*şcoală*», fie ea poporanistă sau sămănătoristă (v. pagina 559), amărăciunea resimţită faţă de indiferenţa sau rea-voinţa criticii burgheze contemporane, credinţa fermă într-un «rost» al creaţiei literare, menită să «*înfrumuseze*» viaţa, să «*crească*» arsenalul spiritual al umanităţii :

«*O operă literară care nu adaogă nimic la gîndul nostru, la simţirea şi voinţa noastră, la bucuria noastră de viaţă, cred că e*

zadarnic scrisă, zadarnic citită. Aceea care poate deștepta și crește puterea instinctelor oarbe, a căror dezlănțuire face totdeauna viața urâtă și nenorocită, e de-a dreptul primejdioasă, și cred că nu merită numele de operă literară sau creație artistică.

Nu există artist conștient care să nu știe ce vrea când lucrează la o operă de artă. Dacă așa-numita tendință în artă se reduce la această voință conștientă, nu există operă de artă fără tendință.

Orice creație adevărată e o sporire a vieții.»

Chiar dacă prin «tendință» se înțelegea și direcționarea tezist-creștină a creației, sublinierea, în schimb, a umanismului atât de necesar artei contemporane, amplasarea sigură a operei proprii într-un context social plin de semnificații dau un timbru actual (și foarte ascuțit antidecadent) *Mărturisirilor* din 1932. Scriitorul, fără a fi un teoretician, și-a definit în câteva rânduri poziția estetică, și dacă propozițiilor lui le lipsește speculația savantă, un vocabular filozofic mai evoluat, toate acestea sînt compensate prin sinceritatea, căldura și simplitatea gândirii. În estetică Agârbiceanu rămîne povestitorul sfătos, înclinat să traducă abstracțiunea prin imaginea metaforică, într-un limbaj țărănesc, colorat, direct, fără ascunzișuri.

Realismul *Mărturisirilor* nu interzice totuși conviețuirea pe mai departe a celor doi popa Man, cu fețele lor contrastante de zeitate antică. În aceeași etapă, prozatorul continuă să cultive, în *Minunea* (1936) și în *Pustricul și ucenicul său* (1938) «pilde» filozofico-sociale tincturate neo-sămănătorist (mai precis, cu o curioasă amprentă ortodoxistă !), alături de atingerea unor poziții politice foarte avansate în cele două încercări de roman satiric, *Răbojul lui Sfîntu Petru și Sectarii*.

Răbojul lui Sfîntu Petru a apărut întîi în foiletonul *Societății de mîine* (1931—1932) cu subtitlul «încercare satirică», iar în volum, abia în 1934. În unele privințe, această suită epică de întîmplări însemnate pe un «răboj» ideal e o «șotie», amestecînd hazul și grivoazeria cu sensurile grave.

Dumnezeu îl trimite pe Sfântul Petru în «documentare» în România, unde cetele diavolești se înmulțiseră peste măsură. Încercînd să îndrepte lucrurile în această țară blagoslovită, sfântul se lovește de împotrivirea diavolului șchiop Blebu, trimis, cu o însărcinare opusă, de către mai-marele iadului. «Romanul» urmărește ciocnirile celor doi emisari, cu diferite prilejuri : o ceartă pentru pămînt, în Curmătura, unde Sfântul trebuie să înfrunte cerbicia coanei Caliopi ; lupta pentru dreptatea țăranilor asupriți, la București, *«unde toată lumea e dornică de veselie și de trai ușor»*, la Comitetul agrar și în birourile ministerelor. Un înalt personaj, — la care Sfântul credea, în naivitatea-i țărănească, să găsească sprijin, — îl lasă la ușă, în vreme ce el se desfată, înăuntrul, în plăceri necurate, cu moșiereasa Caliopi. Priveliștea, zărită prin gaura cheii (au și sfinții astfel de indiscreții !), îl scîrbește definitiv pe portarul raiului, care renunță să-i mai ajute pe cei din Curmătura. Acum el cutreieră alte instituții, încercînd să îndrepte justiția, administrația și chiar... literatura. Întors la țară, Sfântul ia înfățișarea popii Costan, care începe să predice cu o furie de propagandist narodnic. Reînnoind experiența eroului lui Slavici, popa împarte sfaturi agrotehnice, de igienă și cultură, dar fără mare folos, căci sătenii își cunoșteau singuri păsurile. După un nou insucces, Sfântul se angajează slugă la un chiabur, descoperă originea suspectă a averii acestuia, ordonă o furtună ce-i distruge recolta, și părăsește satul, unde i se dezvăluise o realitate mai puțin idilică decît i-o prezisese rășădătoarii. Avîntîndu-se în lupta religioasă, încearcă să întărească credința vlădicului Pahonie, pe care guvernul voia să-l piardă sau să și-l facă aliat în niște afaceri murdare. Dar nici aici nu reușește, căci diavolul Blebu, sub înfățișarea unei femei savante, filantropă și curioasă de misterele teologiei, îl pierde pe Pahonie, victimă a propriei lui candori. Acestea și alte încă multe însemnări pe «răboj» a făcut Sfântul Petru în trecerea lui prin România, convins că poporul e bun și drept, numai conducătorii sînt corupți și lacomi ; că printre oamenii luminați găsești multă cinste, dar mai puțin curaj *«să cuteze să calce peste vasilisc și balaur !»* Iar pentru grabnica îmbunătățire a situației din România, Sfântul înaintează un raport, cerînd trimiterea aici a sfîntului Ilie Tesviteanu, autorul încheind povestirea cu aceste cu-

vinte, nu fără tâlc : *«Nu se știe dacă stăpînul cerului l-a trimis pînă azi pe Ilie, sau ba. Unii spun că a venit și a luat în plează de mătasă pe demoni, fugărindu-i în smîrcurile Iadului, alții îl așteaptă să vină de acum.»*

Născută din aceeași stare de spirit a «dezamăgirii», *Răbojul lui Sfîntu Petru* e cartea unui sceptic. Autorul e martorul îndurerat al realității romînești postbelice, în care surprinde plaga politicianismului, dezmățul claselor avute, corupția moravurilor. Dincolo de acest orizont disolut, el observă de asemenea masa țărănimii înșelate cu reforme mincinoase, redusă la o viață mizeră, exploatată de moșieri lacomi și de o chiaburime proaspăt constituită, dar cu atît mai rapace. Firește că scriitorul, oricît s-ar fi străduit să observe lucid realitatea, nu o redă întotdeauna fidel, deoarece în călătoria lui prin societatea romînească îl conduce ghidul concepției lui religioase. Astfel, în afara lipsei cronice a soluțiilor, caracteristică și altor opere, documentul e și el falsificat pe alocuri de corectivul moralizator, de unele considerații mistice, de iluzia izbăvirii de rele prin credință. Există și aici, — ca în tot cuprinsul operei lui Agîrbiceanu de altfel, — o luptă între observația lucidă, realistă, și concepția despre lume a scriitorului. Nu o dată observația empirică se întoarce împotriva poziției ideologice a scriitorului, fără puțință de replică. De unde aceea undă de scepticism, care pătrunde în paginile cărții, dîndu-i un ușor aer voltairian : sătenii din Curmătura cu tot ajutorul Sfîntului, nu pot ajunge în posesia pămîntului, smuls de ciocoi și de coana Caliopei, cu cele mai perfide mijloace ; vlădica Pahonie, cu toată sfințenia sa, nu poate să stea în calea planurilor machiavelice ale guvernului, și e sedus tocmai pe calea acestei sfințenii... Sfîntul Petru însuși se lasă înșelat de aparenta cinste și chibzuință a gospodarului la care se tocmise slugă, ca să descopere apoi sursa neonestă a averii lui. Astfel de observații ironice (care se întorc împotriva concepției ce-l călăuzește pe scriitor), precum și unele marginalii cu privire la starea culturii, la ignoranța conducătorilor statului burghezo-moșieresc etc. constituie armătura realistă a cărții. Tot așa se întîmplă cu considerațiile «sămănătoriste» din unele momente ale povestirii, rînd pe rînd înfrînte de faptele prezentate de scriitor. Dacă popa Costan, devenit propovăduitor sămănătorist, încearcă să îndrepte pe această cale satul,

oamenii se îndârjesc în zeflema, și nici protopopul, nici Sfântul Petru însuși nu mai pot ține piept argumentelor izvorâte din bunul-simț popular. Scriitorul aruncă, nu fără satisfacție, o otheadă de simpatie zeflemelei.

Această formă a satirei populare e interesantă și demnă de reținut. Îmbinarea elementelor arhaice (motive, personaje, stil, însăși schema și figurația narațiunii), cu altele, moderne, furnizate de realitatea înfățișată (acțiunea se petrece la București, prin ministere, în cabinetele luxoase ale potentatilor politici, în saloanele episcopale etc.), dau culoare și relief cărții. Episoadele în care Sfântul Petru circulă cu mașina, coboară cu ascensorul, fumează țigări străine, se plimbă prin Cișmigiu și privește, probabil uimit, Palatul telefoanelor au o savoare inedită în proza de pînă acum a lui Agârbiceanu. Deși pitorescul vieții moderne nu e întotdeauna scos în evidență cu suficientă premeditare, iar unele scene sînt văzute prea mult prin optica modestă a popii Costan, popă de țară, nefamiliarizat cu forfota capitalei, cu trepidatia vieții moderne. Sfântul Petru însuși e conceput folcloric, ca un țăran năucit de civilizație, asurzit de lărmuirea marii aglomerații urbane, naiv și încrezător în oameni, avînd acel amestec de candoare și șiretenie, propriu sufletului țărănesc. Structura morală a povestitorului, în care e ceva din popa Costan și ceva din Sfântul Petru al poveștilor populare, face să iasă și mai mult în relief realitatea hidoasă a societății capitaliste, inumană, cinică, decăzută. Povestitorul trece cu pudoare peste tot ceea ce ar dezvălui relațiile așa-zisei «înalte societăți», intervenind prea des cu exclamații biblice și stropind prea multă aghiazmă, ca nu cumva cititorul să se lase ispitit de aceste ilustrate dintr-o nouă Sodomă. Dar reticențele frustrează povestirea de o mai ascuțită forță demasca-toare și de savoarea paginilor din *Kir Ianulea*, al cărei model poate fi descifrat totuși în filigran.

La patru ani după ce *Răbojul lui Sfîntu Petru* apăruse în volum, scriitorul publică un nou roman satiric, *Sectarii* (1938). Cartea începe cu o invocare către muză, în maniera *Tiganiadei*; se

lămurește acum și înțelesul titlului, «sectarii» fiind profitorii primului război și ai Unirii din 1918, paraziții politicianismului ce inundă țara, luptătorii de tristă faimă pentru interese personale și de clan. Scriitorul își justifică în prolog și genul ales — satira, finalitatea ei :

*«De sînt ei toți eroi de comedie,
Sînt pentru neam izvor de tragedie»,*

ca să treacă apoi la schițarea concentrată a subiectului și la precizarea stilului :

*«A fost și mult și greu purtat amaru
Sectarilor din urbea Zăvorîți,
În frunte cu Ilie Berbecaru,
Cînd fură-n opoziție zdrobiți...
De jalea lor, o, lacrimă, tu, pică
Și peste epopeea asta mică,
În proză scrisă, vai, nu cum e data !
Sonore versuri azi trecere n-au ;
În stilul clasic nu mai e răsplata,
Ci limbă nouă toți croiesc și dau
În proză chiar. Deci scriu acest roman
În proza lui Ilarie Zopîrțan.»*

Acțiunea se desfășoară în urbea Zăvorîți, un tîrg cu puțin mai mare ca un sat fruntaș, unde existau, — ca în toată țara de altfel, — două partide mai însemnate : unul, al lui Ilie Berbecaru (cu «fieful» în chiar urbea numită), și altul, la putere, al conului Petrache Pogonescu. Programele celor două grupări politice în cruntă dușmănie erau, după părerea clientelei lor, «radical» deosebite ; al lui Berbecaru suna astfel :

«1. Omul providențial, cel mai învățat și mai mare al țării : domnul Ilie Berbecaru, șeful nostru.

2. Cei mai frumoși sfinți sînt zugrăviți pe iconostasul bisericii din Zăvorîți.

3. Cea mai vastă și mai sănătoasă promenadă e cea din cetatea Zăvorîți.

4. Clopotul cel mare din turnul bisericii din Zăvorîți e clopotul de la ușa raiului. Așa dulce nici un clopot nu mai cîntă în toată țara.»

Dimpotrivă, programul partidului advers susținea că :

«1. Omul providențial, cel mai învățat și mai mare al țării : domnul Petrache Pogonescu.

2. Cei mai frumoși sfinți sînt zugrăviți pe iconostasul bisericii din Pavelești.

3. Cea mai vastă și mai sănătoasă promenadă e în cetatea Pavelești.

4. Clopotul cel mare din turnul bisericii din Pavelești e clopotul de la ușa raiului. Așa dulce nici un clopot nu mai cîntă în toată țara.»

Combătînd cu înverșunare programul advers, acuzat cînd de «minciună», cînd de plagiat după cel propriu, partizanii lui Ilie Berbecaru erau militanți fanatici... pînă în momentul cînd li se ofereau unele avantaje materiale din partea guvernamentalilor. Astfel, Ilie Berbecaru însuși a fost auzit lăudînd sfinții de pe iconostasul din Pavelești, protopopul Todea din Zăvorîți asculta cu gura căscată clopotul adversarilor, Ilarie Zopîrțan, — gazetarul oficial al partidului lui Ilie Berbecaru, — a fost văzut plimbîndu-se pe promenada urbei rivale ș.a.m.d.

E adevărat că oamenii cu bun-simț susțineau că între cele două programe n-ar exista deosebiri de principii («încalte dac-ar fi un program nou ! Să zicem : o dictatură ! Ori : un partid republican. Da' la noi toate-s partide democratice. Să nu-i spui unuia că nu-i, că te pălește la mir.») ; că cei necăjiți sufereau și de pe urma unuia, și de pe a celuilalt, cu egală exploatare. Succesiunea lor la putere se solda întotdeauna cu panamale la nivelul urbei, afaceri cu electricitatea și instalațiile de apă, cu concesionarea localurilor de prăvălie și a lucrărilor edilitare, cu licitații oneroase și sentințe judiciare călcate în picioare, totul tradus în venituri personale de milioane, în vile și moșii proprii, pe spinarea bietului contribuabil. În acest cadru scriitorul urmărește tribulațiile doctorului Nașcu, medic secundar, dorind (ca toți slujbașii lui Agîrbiceanu) să ajungă în capitala de județ, într-un post mai bun, pentru a-și putea întreține onorabil familia. Înscris în partidul lui Berbecaru, acesta îi înșelase o dată speranțele, mințindu-l cu transferarea, cînd partidul era încă la putere ; în speranța că adversarii îi vor satisface cererea, el acceptă, — după unele fră-

Ion Agîrbiceanu
(fotografie din 1935)

Ion Agîrbiceanu
(fotografie din 1938)

mîntări de «conștiință», — propunerea primului-ministru, conu Petrache Pogonescu, să treacă în partidul guvernamental. Cînd zvonul ajunge în Zăvorîți, soarta lui Nașcu e pecetluită: taxat drept trădător, fripturist, profitor, i se imaginează o asemenea procesiune de expulzare din urbe :

«Trebuiau trase clopotele într-o dungă cu un ceas înainte de plecarea doctorului, să se adune partizanii. O ceată trebuia să aducă într-o spînzurătoare o păpușă de paie spînzurată, cu inscripția : „Așa să pată toți fripturiștii“. (...) Zece țigani cu dibelele, la semnul dat, vor începe imnul „fripturii“, un amestec diabolic de scîrțiieli. Toți cetățenii partizani vor veni cu cel puțin două ouă clocite în buzunar, pentru momentul cînd va pleca automobilul cu familia Nașcu. Două țigănci, în capul orașului, vor aștepta automobilul, cu poalele date peste cap...»

Paralel, gazetarul demagog Ilarie Zopîrțan, omul lui Ilie Berbecaru, urmează și el curba destinului său de «mare combinator» politic : lansează zvonul căderii guvernului, scoate o fulminantă ediție specială, organizează un miting antiguvernamental, e scăr-mănat de trepădușii lui Pogonescu într-un local public, se zbate, zbiară, aleargă după subvenții, șantajează, escrochează, lingusește, trădează, în fine, și el, partidul lui Berbecaru, pentru a trece, sub pseudonim, la ziarul *Generației noi*, grupare de extremă dreaptă, gata să dezlănțuie terorismul, anarhia, războiul. Sub aparențe comic-grotești, scriitorul urmărește o curbă de evoluție tipică, elocventă pentru alunecarea partidelor «istorice», cu toată clientela lor, spre fascism. E clar că cele două partide, cu programele lor diferențiate doar în persoana conducătorilor, avînd însă interese de clasă identice, vizează pe țărăniști și pe liberali, din culisele politice și gazetărești ale cărora scriitorul recoltase, în anii de ziaristică de la *Patria*, un imens material. El surprinde de aceea cu un ochi sigur procesul de fascizare a țării, în plină desfășurare, politica de aservire față de Germania nazistă, închegarea miș-cării legionare sub privirea protectoare și complice a șefilor partidelor «istorice» etc. Mai scrutaătoare, privirea scriitorului devine în acest roman și mult mai adîncă față de *Răbojul lui Sfintu Petru*. Nu sînt absente nici înfierarea diversiunii rasiste, nici denunțarea pregătirilor de război împotriva Uniunii Sovietice, a

prigoanei anticomuniste și alte fenomene extrem de acute în anul când apărea romanul.

Realitatea hidoasă a epocii interbelice e privită prin prisma contrastului dintre aparență și esență; de unde stilul ales de scriitor, tehnica satirică, îngroșarea voită a liniilor, utilizarea pe scară largă a grotescului. Romanul e lucrat aproape în întregime în această tehnică. Din întrunirile politice, observatorul reține gurile enorme, descoperind danturi cariate, gîtlejuri înspăimîntătoare, sugerînd voracitatea; în discursuri, calcurile caragialiene sînt frecvente, pe aceeași linie a demagogiei pletorice, fără frîu, agramată și, ici-colo, colorată ardeleneste. Scriitorul imaginează o urbe scedriniană, răscolită de patimi oarbe, venală, înveninată de lunga opoziție, gata de linșaje și procesiuni funebre, în maniera orașelelor americane peste care suflă vîntul nebuniei rasiste și a demagogiei politice. În ansamblu, lumea *Sectarilor* sugerează atmosfera insalubră, minată de felurite «psihoze», a modului de viață burghez. Tabloul e spiritual, alert, transcris într-un stil voit gazetăresc, împănat cu citate de articole «fulminante» și titluri senzaționale mincinoase. Laparatomia întreprinsă de scriitor nu e prea adîncă, dar reușește să descopere abcesul, să demaște răul. Personajele, fără a fi minuțios studiate, sînt autentice, deși caricaturale, conținînd, pe aceeași intenție de grotesc, un potențial comic în gesturi, exprimare și în chiar numele proprii: ziaristul escroc Ilarie Zopîrțan, Ilie Berbecaru — «martirul neamului», onorabilul Petre Bumbea, Ion Podașcă etc. au, fără ostentație, o sonoritate grotescă, deși perfect verosimile, avînd chiar un ușor iz ardelenesc. Numele, după procedeul caragialian, sugerează fizionomia morală. Urbea Zăvorîți, ea însăși cu subtext ironic, amintește tîrgul Glupovo din *Istoria unui oraș* a lui Scedrin.

Prin peripecțiile abil conduse, prin construcția și tipurile izbutite, *Sectarii* rămîne, — ținînd seama și de problematica dezbătută, — o creație valoroasă a literaturii epocii, denotînd o poziție foarte înaintată în proza lui Agîrbiceanu. Oricît de amar ar fi, în grotescul său, tablou social oglindit, cititorul simte o reconfortantă superioritate morală, întovărașită de gîndul că o astfel de lume nu putea supraviețui, că ea nu poate renaște. De unde izvorăște

această certitudine ? Din poziția populară, sănătoasă de pe care privește autorul mascarada vieții politice burgheze. Din convingerea că lumea aceea era pe ducă și că merita să te desparți de ea rîzînd...

20

Și totuși, sentimentul unei constante amărăciuni la priveliștea dezmățului din jur nu-l părăsește pe scriitor. L-a denunțat, în limitele viziunii lui social-morale. Și-a pronunțat sentința asupra unui regim ce grăbea spre finalul său rușinos, prin scrisul său și prin treptata retragere din viața publică. Întristat de ceea ce vedea în prezent și negăsind un suport moral în viitorime, Agîrbiceanu caută un liman de liniște și uitare la care să acosteze. În suita de amintiri, ce evocă tot mai des, în paginile diferitelor reviste, e și sentimentul căutării unui refugiu, dar și senzația senectuții (scriitorul se apropia de șaizeci de ani !), a timpului ce se clatină, a vîrstei ce apasă umerii, a nevoii unei întoarceri la izvoare. Tot mai des îl ispitește să privească «*în apele de argint ale copilăriei*», ale acelei vîrste aurite a cărei bucurie îi umple pieptul și-l înseninează «*sub crețele bătrînețelor*». Se imaginează pensionar, punînd capăt zbuluciumului unei existențe fără mari satisfacții, iubind retragerea la țară, unde regăsește, odată cu locurile și amintirea oamenilor «*de atunci*», adevăratele trăiri, cele mai autentice, din ceasul primului contact cu misterele existenței și ale naturii. Acum se trezește în el uitatul Alfius horatian, care poate privi «*iarăși, cu ceasurile, cum plouă, cum ninge, sau frunzele de gheață numai nervuri din geamuri... Și stelele acelea verzi, ce scînteiază de ger, ca simburii tari ai unei vieți misterioase. Acum simt iar că trăiesc eu, mă gîndesc, mă simt pe mine însumi. Și mă pătrund din nou acele legături ce m-au făcut, în copilărie, o apă și un pămînt cu casa, cu grădina, cu curtea, cu cerul și cu pămîntul și cu toate minunile lor, cu vitele din grajd, cu vițeii cu botul umed și mirosind a lapte dulce, cu cînele nostru, cu porțița, cu lavița de la porțiță.*» (Gerul)

În acest reflux liric, îmbibat cu prospețimi bucolice, amintind naivitatea franciscană și intimismul lui Francis Jammes, scriitorul

simte înviind în el «copilul de-atunci, cu trăistuța de lână vărgată cu roșu, după cap, cu opincuțe în picioare, cu bâta în mână.» (Însărare)

Geneza acestor «amintiri» e veche: antecedente se întâlnesc în proza evocatoare, transcrise la persoana întâi, dar atribuite unui interlocutor bătrîn, moș Ioniță, în *Ceasuri de seară*, moș Andrei în *Chipuri și icoane*, notarul Dămian în unele schițe din *Adevărul literar și artistic*, corespondenți ai viitorului «văr Ilarie» din *Amintirile* ulterioare, alături de care se ivește cînd «judecătorul pensionar», cînd «falsul vînător». Sentimentul brusc al regăsirii, la contactul cu natura copilăriei, îl întâlnim încă în *Revederea* (din volumul *Diavolul*); apar, risipite în *Cele trei Crișuri*, *Cosînzeana*, *Transilvania*, *Gînd românesc*, *Pagini literare*, *Carpații*, începînd cu 1926—27 și pînă prin 1938—39, scurte evocări lirice purtînd subtitlul «*dintr-un carnet*», cu figurația constantă a lui Ilarie, ceea ce lăsa să se bănuiască o intenție de unitate. Parte din aceste «carnete» sînt adunate, în 1940, în volumul *Amintirile*, una din operele cele mai încheigate ale scriitorului, unde arta sa capătă un relief și o expresie profund originale. Dar, — în febra evenimentelor politice ale anului, — apariția *Amintirilor* a trecut neobservată și, ulterior, critica burgheză a repetat reproșul, devenit clișeu, al «lipsei de artă» din proza lui Agîrbiceanu.

Filonul liric al *Amintirilor* e reluat, în noile condiții de după Eliberare, în mai multe rînduri: în capitolul *Din amintirile unui fals vînător*, inserat la sfîrșitul volumului *Pagini alese* (1959), în suita *Din copilărie, chipuri și povestiri* (1956), *Din munți și din cîmpii* (1957) și se desăvîrșește în *File din cartea naturii* (1959), unde scriitorul adună ultimele lui «amintiri», publicate în revistele actuale.

Agîrbiceanu nu-și povestește direct, la modul Creangă, să zicem, propria copilărie. El încearcă să obiectiveze, într-un fel, evocarea întîmplărilor și a chipurilor trecutului său, dîndu-le un cadru epic «la persoana a treia» și atribuindu-le unui personaj imaginar, exterior. Printr-un artificiu literar clasic, amintirile sînt atribuite unui judecător de provincie, ieșit la pensie. După o viață anostă, simțindu-se deodată «om de prisos», se întoarce în satul natal, să retrăiască emoțiile, bucuriile și primele impresii ale anilor fragezi. De aci și titlul *Amintirile*, în loc de «Amintiri», care

ar fi raportat direct la autor, pe cînd versiunea adoptată de Agîrbiceanu are o nuanță impersonală intenționată. De aci rezultă continua alternanță a două planuri, al trecutului și al prezentului, pusă în evidență de fiecare bucată, ca un joc de lumini și umbre. Pretinsul erou, întors în satul natal, își însoțește vărul, pe Ilarie, la muncile cîmpenești, participă la felurite manifestări colective ale satului, descifrează în fizionomiile actuale trăsăturile unor chipuri de demult, evocă întîmplări al căror martor sau protagonist a fost. Și de fiecare dată el asociază faptului prezent situații similare din copilărie, revăzîndu-se în aceleași împrejurări, înconjurat de aceleași chipuri, — copil. Retrăiește cu o intensitate sporită emoțiile «de atunci», aude replicile personajelor ce odihnesc de mult în cimitirul satului, emite chiar judecățile copilului de odinioară... Firește, planul-prim, acela al prezentului, intervine adesea, întrerupînd filmul amintirii, readucîndu-ne la nivelul episodului «de acum», dar împrejurarea prezentă nu este decît un pretext pentru reconstituirea celei din amintire, o cale către evocarea aceleia. Situațiile, eroii, peisajele prezente sînt estompate, au un contur nesigur, șters, pe cînd lumea trecutului se ivește în linii precise, cu o netezime și o prospețime surprinzătoare. Povestitorul se uită în jur cu priviri uzate și ușor mioape, în vreme ce din amintire izbucnește o altă imagine, mai autentică și mai vie ; se detașează și se suprapune peste tabloul prezent ; îl anulează prin comparație, întocmai ca alăturarea originalului de copia sa degradată...

Marele farmec al multora din «amintirile» prozatorului rezidă tocmai în acest amestec pînă la interferență al prezentului cu trecutul.

Legate de stratul unei experiențe primare, de epoca primului contact al copilului cu realitatea înconjurătoare, cele mai multe «amintiri» păstrează o suavitate și o candoare proprie vîrstei. Și au totodată aerul unei intime și înduioșătoare aventuri sufletești : copilul descoperă natura, prezențele umane, dimensiunile sociale ale satului, miturile. Scriitorul urmărește cu finețe cum se naște în sufletul micului său erou interesul, apoi dragostea pentru muncă, cum îndrăgește îndeletnicirile cîmpenești, cum observă prefacerile anotimpurilor. Decupează figurile dragi ale copilăriei, legate și ele, metaforic, de prezențe animaliere : *Codobatura*, amin-

tind o idilă discretă de demult, *Veverița*, — o fată cu părul aprins, un soi de «poil de carotte» feminin. Bătrînii casei : bunicii (*Gerul*, *La îmblătit*), bădicul Culița, icoana blondă, nesigură, a mamei, evocată mai mult auditiv (*Cîntece*). Apoi vecinii, satul întreg : vînători șugubeți sau năprasnici, popi certăreți, cuvioși sau bețivi, săteni necăjiți, muncind fără să poată ieși la liman, — ca Ilia Bumbii, — hoți de cai sau «harance» din țigănie. Încetul cu încetul se creionează o întreagă lume, se reconstituie, după cadrul natural al pădurii foșnitoare, plină de prezențe misterioase, — satul uman. În aceste portrete, înlănțuite și luminate interior de o emoție fugară, de un zîmbet sau de o trăsătură caricaturală, de o tragedie mută sau numai de duioșia unei împrejurări (ca în *Per amica silentia lunae*, *Am sosit pe-nsărat*, *Lăsat de sec*, *Parastas*), se dezvăluie, întreagă, marea artă de povestitor a lui Ion Agîrbiceanu. Timbrul ei social se face și aici auzit, de la atmosfera autentică de sat «de demult», cu vorbirea desuetă a personajelor, mentalitatea și necazurile lor, pînă la miturile și tradițiile bătrînești : baladele, «hodăișatul» (răspîndit în satele ardeleni, dar despre care nici un alt scriitor, înaintea lui Agîrbiceanu, nu ne vorbise), ritualurile «vărușelor», ale secerișului, cu timbrul lor păgîn etc.

Și din «amintiri» se desprinde în primul rînd o viziune morală asupra lumii țărănești. E subliniată cu precizie, deși fără ostentație, firească, noblețea morală a omului simplu, dragostea lui de dreptate, năzuința lui continuă spre mai bine, setea lui de învățătură și perfecționare, înțelegerea pentru cei alungați, de o orînduire nedreaptă, la marginea vieții. Aceasta mai cu seamă în «amintirile» adăugate după 1944 : *Ilia Bumbii*, *Harancele*, *Diminețile*, *Niță de la Coasta-Morii*, *Ciocîrlia* și altele multe. La ele se adaugă emoționanta condamnare a războiului din *Sub cireșul Mîiei*, ironia la adresa conflictului confesional din Ardeal (*Sat cu doi popi*), dezvăluirea dragostei de natură a țăranului, a ineputizabilei lui fantezii (*Ciobănașul*, *Iarna pe lingă oi*, *Povestea privighetorii* ș.a.).

E o lume învăluită în arome și grea de miresmele pădurii, fi-nețelor, livezilor înflorite, a pămîntului răsturnat de cuțitul plu-gului, amar și pașnic. Totul, învăluit într-o lumină blîndă și de-licată, ca un peisaj de toamnă însorită, o toamnă tîrzie, cu cer

Înalt și funigei... Iar dacă asupra acestor «amintiri», care constituie unul din capitolele cele mai expresive ale operei lui Agârbiceanu, s-ar reînnoi obiecția de «idilism», care-l iritase nu o dată pe autor, ar însemna să atribuie aceeași etichetă arbitrară amintirilor marelui humuleștean, de la care autorul ardelen se revendică, continuându-l cu o voce proaspătă, plină de autenticitate.

Din același filon (deși nu la un nivel artistic egal) se alimentează materia epică a povestirii mai lungi *Licean... odinioară* (1942), evocând, prin intermediul unui personaj autobiografic (Ionică Albu), anii de școală de la Blaj, figuri pitorești de dascăli pedanți sau joviali, mici escapade pedepsite, în preajma primului război, în condițiile grele ale oprimării și deznaționalizării forțate, preconizate de guvernele oligarhice maghiare. E adevărat că, pe alocuri, scriitorul nu distinge precis linia de demarcație dintre lupta națională justă a poporului român din Ardeal și interesele naționaliste ale burgheziei, iar finalul scade simțitor interesul cărții. Ea conține totuși un pitoresc inedit în capitolele ce descriu viața belferilor blăjeni, istoria dușmăniei ieromonahului Damian cu mitropolitul, care-l bănuia că atrage femeile în chilie cu frumusețea lui virilă, emoțiile «testimoniului», ceremonialul tragerii vinului din butoi, aducerea «stînjenilor» de lemne pentru foc, toamna, cu toată mireasma pădurii invadând curțile severe, «văcăciunea», certurile amicale pentru ortografia etimologică, cultul viu al lui Cipariu, «care a pus cununa», dar și al poeziei Taliarhului și al vinului chihlimbăriu de pe colinele înșorite ale Târnavelor... O lume apusă, a latinomaniei, ce-și mai pîlpîia focul de vreascuri, și al călugăriei trecute în cîntecul pișcător :

«Măi Ioane, Ionaș,
Face-te-ai călugăraș
La mînăstire la Blaj ;
Cu mîinile pe psaltire,
Cu ochii după copile ;
Cu mîinile pe icoane,
Cu ochii după cucoane...»

Dar, cu unele excepții, documentul nu mai are savoarea «amintirilor», nici forța artistică a aceloră. O anume oboseală se re-

simte pe alocuri, în graba și neglijența redactării, în schematismul ultimei părți, ca și când nici această cufundare în trecut nu-l mai putea mulțumi pe scriitor. Cartea apăsătoare, de altfel, în plin război.

21

«Diktatul» de la Viena îl silește pe scriitor să se retragă la Sibiu (1940—1945). El duce în frumosul oraș transilvan, pe care-l cunoștea atât de bine, o existență claustrată, cu ore fixe de studiu și creație zilnică, într-o odăișă a bibliotecii «Asociațiunii». Marea durere resimțită față de trădarea intereselor poporului român, prin cedarea Ardealului de nord Ungariei horthyste, transpare în puținele proze ce publică prin reviste, între care schița *Fără foc* exprimă mai precis identitatea dintre punctul de vedere al scriitorului și opinia maselor largi.

În reclusiunea de la Sibiu, el se orientează însă cu precădere către proza de largă respirație, pe linia intenției mai vechi de a da o imagine a vieții urbane ardelenice începînd cu finele veacului trecut și pînă în contemporaneitate. Din acest vast proiect publică *Domnișoara Ana* (1942), *În pragul vieții* (1942) și ultimul volum al trilogiei *Vremuri și oameni* (1943) — *Lume nouă*, primele două (*Acasă și Pe drumuri*) fiind interzise de cenzura fascistă, speriată de aluziile la ocupația germană din 1916. Paralel, în foiletonul *Convorbirilor literare*, apoi, în 1944 în volum, apare *Vîltoarea*, iar în *Revista fundațiilor*, — romanul *Prăpastia*. În manuscris îi rămîn *Frămîntări*, *Prăbușirea și Valurile*, *vînturile* (din care publică fragmente abia în 1957 și 1959). Neîtipărită rămîne și povestirea satirică *Sfîntul*.

În aceiași ani de bogată recoltă ce se refuză deocamdată tiparului, Agîrbiceanu completează și imaginea vieții rurale, în primul rînd cu romanul (aflat și el în manuscris) *Strigoii*. Acesta trebuia să fie, în intenția mărturisită de autor, o «monografie» a satului ardelean de la sfîrșitul secolului, însumînd obiceiuri, ritualuri, folclor pe cale de dispariție. Axa tabloului era tot o idee morală, vizînd dezumanizarea prin îmbogățire, însuși simbolul conținut în titlu fiind un indiciu, explicat ulterior de ro-

mancier : «*Strigoii mei e acel om lacom de pământ, lacom mai ales de avere*»¹. Geneza cărții o întâlnim încă din monologul unui Om năcăjit (volumul *Spaima*) :

«*Strigoi a fost și moșul nevastei mele. Strigoi de sămănături. Că sînt strigoi care n-au altă putere decît să ieie laptele de la vaci. Da' neniul era de sămănături. Cît a lucrat el moșia, n-a fost an să nu-i deie clăia de grîu șase ferdele. De era cu secetă, de era cu ploaie. Cînd la alții nu da o ferdelă, la el era asta măsura știută. Nu făcea ogor, nu diregea locul. Dar nopțile, după ce înflorea grîul, una cu alta neniul le petrecea pe hotar. Și umbla ca o nălucă, de la o holdă la alta ; aduna mana grînelor în pumni și o vărsa pe holda sa...*»

Demonul avuției îl torturează și pe Vasile Mărginean, croul din *Strigoii*, posedat pînă-ntr-atît de setea de pământ, încît zăpada ce acoperă, iarna, netezind haturile dintre proprietăți, îi dă sentimentul unui rapt. Există în roman, în acest sens, o scenă de mare finețe a intuiției : Mărginean pornește într-o dimineată geroasă spre oraș ; e un frig strașnic și călătorii vorbesc puțin, în vreme ce sania zboară pe întinsul nesfîrșit al cîmpului. Încetul cu încetul, în sufletul eroului se strecoară întîi un fel de neliniște, apoi o teamă neînțeleasă la vederea acestor întinderi albe, impersonale, pe care zbură sania. Îi era teamă de acest cîmp nivelat, unde nu se mai cunoșteau semnele ce hotărîneau pămînturile. Erau acolo și ale lui, dar oricît se chinuia, nu le putea deosebi, îngropate sub același lîntoliu :

«*Nu se vedea din blana albă, strălucitoare, a iernii, nici un spin, nici un scaiete, nici un cocean de porumb. Nimic nu păta întinderile înghețate, cît se zăreau cu ochiul. Se șterseseră toate semnele, toate deosebirile. Lui Vasile îi păru deodată că rămăsese sărac, și îl cuprinsese o întristare adîncă. Așa e, își zise, și în cimitirele vechi, în care au căzut crucile și au putrezit...*»

În evoluția povestirii, episodul acesta avea să fie un «*semn*», o presimțire despre destrămarea tragică a casei Mărginenilor. Filonul fantastic, exploatat încă din nuvelele romantice *Comoara, Vîlva-băilor, Valea-Dracului*, reluat apoi, în creațiile de maturi-

¹ Trîind și muncind, în *Gazeta literară*, 1958, nr. 2, p. 4.

tate, — în opera antologică *Popa Man*, de pildă, — îi prilejuiește și în această etapă două opere rezistente : *Jandarmul* și *Faraonii*. Explorînd această zonă a mentalității primitive, bogată în sugestii artistice, legînd însă mereu motivul fantastic de semnificația etico-socială, Agîrbiceanu creează în propria-i operă un capitol original, care-l distinge net de proza lui Slavici și Rebreanu, unde orice tentație către mister e absentă. Pe linia deschisă, în proza ardeleană, de Agîrbiceanu, se va desfășura, între cele două războaie, nuvela lui Pavel Dan.

Dumitru Bogdan din *Jandarmul* e o asemenea prezență sumbră, rău prevestitoare, cu frumusețea lui întunecată și aspră, cu averea lui necurată. Sosirea în Vîrtopi a «jandarmului» dezlănțuie un șir de întîmplări stranii și tragice : pasiuni bruște, hipnotice, o otrăvire enigmatică, dezastre familiare. Plecat în război, el se întoarce cu o rană adîncă în frunte, noaptea, furișîndu-se în casa-i părăsită, unde se întîlnește cu fosta iubită, conjurînd-o să-i spună dacă otrăvirea lui Roșu, soțul femeii, a fost un accident sau o crimă. «Jandarmul» are și el vaga conștiință că poartă un blestem, că ființa lui de «zburător» aduce nenorocire și moarte. Dezertor, el hoinărește prin pădurile din jurul satului, cu mințile rătăcite, torturat de ideea crimei. Alienarea îl împinge la sinucidere, în vreme ce femeile pe care le iubise își refac viața, revenindu-și ca după o lungă boală : demonul era înfrînt. Faptele sînt comune, verosimile, strict determinate de cauzalități reale, scriitorul le proiectează însă pe ecranul fanteziei mitice, le filtrează prin mentalitatea primitivă a satului patriarhal, ceea ce îi prilejuiește (în scenele de psihoză a celor două eroine) pagini nervoase, încărcate de noapte, cu izbutite analize ale unor suflete răvășite de patimi. În lumina sentimentului, totul e deformat, amplificat, haotic, misterios, faptele reale își pierd conturile, trecînd în ficțiune și mit. Scriitorul subliniază mereu, — cu un contrapunct ușor ironic, — planul realității, dar înaintează la rîndul său, împreună cu eroii, în zona interpretărilor magice, prelogice, cu deliciul, — întîlnit și în *Popa Man*, — de a se pierde în ficțiune. Ca și acolo, în *Jandarmul* compoziția epică e sigură, strînsă, bine echilibrată, condusă cu nerv, introducînd chiar «suspense»-ul narațiunii moderne.

Calități similare întâlnim în *Faraonii*, scrisă în aceiași ani, dar editată numai în 1961. Narațiune întinsă, opera nu e nici de data aceasta un «roman», avînd mai degrabă un caracter epopeic, de esență romantică. (De altfel talentul de povestitor al scriitorului se acomodează greu legilor romanului.)

În *Faraonii*, — dincolo de conflictul dramatic, plin de peripeții și ciocniri violente, între neamul de voievozi țigani al lui Țancu și uzurpatorii lui, — scriitorul intenționează să fixeze artistic viața plină de pitoresc și inedit a țăganilor. Interesul lui pentru acest neam năpăstuit de orînduirile sociale nedrepte coboară pînă în anii copilăriei. În Cenade existau două «țigăanii», cea «de sus» — cu meșteri fierari, oameni mai cuprinși, acceptați de «comunitatea» satului, și cea «de jos» — cu pălmași, proletari agricoli socotiți ca «paria». Imaginea va fi transmisă, așa cum a fost receptată în copilărie, în *Faraonii* (satul Vlădeni). Indemnul matern, de o caldă umanitate, nu lipsește din acest prim interes pentru bieții «faraoni». Traiul lor, dramele lor de iubire și ură, frumusețea lor fizică și ispita romantică a traiului liber, în mijlocul naturii, dar și condiția lor umană, furnizează scriitorului pagini duioase sau înfiorate, în *La seceriș*, *La moartea dăncincului*, *Fierarul Petrea* sau excepționalul portret al lui *Angheluș*. Coloratura romantică a acestor «fragmente» conducea pe scriitor către epopeea (nu romanul) vieții țigănești, ca un soi de replică înduioșată, peste ani, la *Țiganiada* lui Budai-Deleanu. Nu lipsește însă din geneza *Faraonilor* nici un impuls mai direct, strict contemporan de data aceasta: evocarea patetică, plină de un umanism ce depășește atitudinea samariteană, creștină, nu e străină de prigoana dezlănțuită de dictatura militaro-fascistă, în acei ani, împotriva țăganilor, urmărind exterminarea lor în masă. Apărarea drepturilor sfinte ale omului, elogiul demnității lui, peste «barierele» rasiale, constituie mesajul cel mai actual al *Faraonilor* și e foarte probabil că un asemenea elogiu n-ar fi putut trece prin furcile cenzurii fasciste, aluziile la crime proaspete fiind evidente. Îmbibată de un farmec misterios, traversată de prezențe feminine tulburătoare, de cavalcade fantastice, încăierări, urmăriri, crime și intermezzo-uri de pace senină în mijlocul unei naturi pe măsura pătimașilor eroi, proza *Faraonilor*, — chiar dacă poate părea unora

desuet-romantică, — are un nerv de scenariu cinematografic și o vigoare tinerească în redarea pasiunii, în înfiorarea la misterul dragostei, al maternității, al vieții în general.

Căci, în această cumplită noapte a dictaturii și războiului fascist, scriitorul nu-și pierde nici o clipă încrederea sa în forțele omului și în capacitatea vieții de a înfrânge dezastrul, crimele, moartea. Peste orice imagine descurajantă, opera lui Agârbiceanu afirmă cu tărie nesecatele izvoare vitale. Nu numai ca subliniere, cu îngăduitoare ironie, a legilor inexorabile ale existenței (cum procedase în *Dura lex*), ci ca un sentiment, ca o tulburătoare, adâncă chemare de reîntoarcere spre frumos, spre munca pașnică, spre dragoste. Este chemarea, simțită în fiorul ei dramatic, de baba Mîia în *Luminița*, iar în *Faraonii*, de Rusalina, căreia adierile primăverii îi închid rănile, una câte una, lăsînd-o în voia «poruncitorului dor de viață». Ceea ce-l atrăsese pe scriitor către neamul pribeag al ȝiganilor fusese tocmai dragostea lor fierbinte de viață, de libertate (transcrisă admirabil în *Faraonii*, cînd Rusalina merge singură peste cîmpuri, printre lanurile foșnitoare de porumb, sub cerul spuzit de stele, simțind o adevărată beție a descătușării : «și mai mult înnota decît mergea în singurătatea și libertatea nopții»). Într-o povestire mai veche, un diac, om necăjit, îmbătrînit de griji, face elogiul «faraonilor», pentru că ei, dintre oameni, «iubesc mai mult viața». Bocetele lor sînt străbătute de invocarea puterilor vieții și de tristețea nemărginită a pierderii ei, încît, ascultîndu-le, povestitorul se întrebă înfiorat : «De unde vine durerea asta nouă, neobișnuită, pe care-am văzut-o ? De unde-i dragostea asta mare de viață și de cei vii ?» Peste episodul tragic al unei înmormîntări, scriitorul trece estompa luminoasă a sevei biruitoare :

«In razele din urmă ale soarelui luminau argintii mîțișorii din răchițele din apropiere. Mireasmă de verdeață, de suc tînăr, adia și din pămînt, și din crengile răchiților. Viața nouă sta să fișnească, nepăsătoare de durerile omenești, atotputernică și nemuritoare. Mireasma primăverii, ce umplea văzduhul, îi striga biruința...» (*Faraonii*)

Scrutînd sufletul popular, prozatorul relevă trăsăturile lui morale esențiale («eu cred că adîncul sufletesc al poporului nostru

e seninătate, e optimism, cu toate suferințele prin care a trecut, dar pe care le-a biruit»¹), vizibile și în cromatismul plasticii, muzicii și dansurilor lui : «*Totul e o izbucnire spre lumină*». Explozia vitală, refuzul oricărei atitudini pesimiste, sumbre, aspirația către «*seninătate*», izbucnind din cele mai adânci straturi folclorice în creația majoră a lui Creangă și Coșbuc, e o confirmare, pe plan estetic, a certitudinii populare că «*viața nu e numai umbră*». A exprima aceasta, — prin varii mijloace, — într-o operă de artă, nu înseamnă a fi «*idilic*». Detașându-se net de epitet, respinge acuzația de «*idilism*» («*I-am detestat și eu !*») a unor critici, explicînd timbrul limpede al propriei opere printr-o comunitate de vederi cu clasicii : «*Eu mă solidarizez cu seninătatea lui Creangă și Coșbuc*».

Din nenumărate pagini ale operei lui Agârbiceanu, elogiul vieții transpare, elocvent, chiar dacă discret sau metaforic exprimat. «*Pentru că eu iubesc viața, pretine*», se justifică scriitorul într-un loc. Această pătrunzătoare și lapidară profesiune de credință luminează cea mai bună parte a creației lui, într-o epocă în care decadenții intonau «*corurile lor mortuare*», denigrînd omul, iar «*cohortele morții*», sinistrele coloane ale nebuniei verzi, mărșăluiau pe străzi.

Oricît de vag determinat istoricește, oricît de îmbibat cu elemente romantice (și romanțioase), mesajul din *Faraonii* avea o semnificație contemporană. După cum în *Valurile, vînturile* (scrisă, după mărturisirea autorului, în 1941, publicată însă, — și numai fragmentar, — abia în 1957) se vedește o limpezire de concepție, un punct de vedere social-politic foarte avansat, o privire analitică precisă asupra realității sociale interbelice. În nici o altă operă anterioară scriitorul nu pătrunsese atît de adînc în descifrarea mecanismului societății burghezo-moșierești. Trădarea intereselor poporului român de către burghezia care trecuse la dictatură fățișă, militaro-fascistă, împingerea Romîniei într-un dezastruos război imperialist contribuie la treptate clarificări ideologice în conștiința scriitorului, ieșind în întîmpinarea prefacerilor cărora le este, astăzi, martor și părtaș. În *Valurile, vînturile*, pe spațiul restrîns al unui fragment epic, prozatorul reușește să elucideze fenomene și legi ale dezvoltării sociale ce rămăse-

¹ Ion Creangă, în *Tribuna*, VI, 1962, nr. 9, p. 1.

seră, pe parcursul nenumăratelor pagini anterioare, într-un imbroglie ideologic păgubitor pentru ascuțișul realismului creației. În buna tradiție a operei sale, Agârbiceanu urmărește în *Valurile, vînturile* curba evolutivă a unei biografii : Ion Roșu, țăran cu puțin pămînt, ambiționează să se stabilească la oraș, pentru a-și purta copiii la școală. Ademenit de propaganda naționalistă a unui partid «istoric», el fusese agent electoral, în speranța unui post oarecare, promis de un deputat, domnul Crețu. Cînd partidul veni la putere, i se dădu o slujbă de paznic la o exploatare forestieră, în administrația căreia figura și deputatul. Aci, Roșu și familia lui refac, — pînă la un punct, — experiența proletarizării, ilustrată în limite poporaniste de *Ion Ursu* al lui Sadoveanu. Eroul lui Agârbiceanu atinge însă praguri inedite, necunoscute în proza dinaintea primului război mondial : el devine un «galben», se ciocnește de rezistența organizată a muncitorilor conștiinți, își pierde slujba odată cu căderea protectorului său politic, e silit să șomeze, familia lui suferă de pe urma privațiunilor de tot felul, strîmtorată într-o mahala proletară, noroioasă și tristă. Copiii, trei la număr, apucă pe căi diverse. Cel mai mare ajunge la conștiința revoluționară a condiției lui de clasă și intră în rîndurile tineretului comunist. Pe urmele lui, țăranul proletarizat Ion Roșu e salvat, de pe pragul alcoolismului și al descompunerii morale, de comunistul Ion Dobre. Este cea dintîi figură de comunist ce apare în proza lui Ion Agârbiceanu. Dialogul lui cu Roșu, rămas la mentalitatea mărunt țărănească, surprinde pregnant două psihologii, două moduri de a concepe lumea :

«— *Mă cheamă Ion Dobre și sînt un prețin al dumatile. Sînt un tovarăș. Aș vrea să înțelegi că ai apucat pe un drum greșit. Nu cu deznădejdea vom birui, ci cu credința, încrederea și voința.*

— *Ce să birui? Ce să biruim?*

— *Parcă dumneata nu știi! Parcă nu deznădejdea în biruință te-a adus în halul de acum!*

„*Ăsta-i dracul gol*“, își zise Ion Roșu. *Apoi tare :*

— *De unde știi?*

— *Nu-i nici o minune. Mulți tovarăși, înfrînți în luptă, ajung la un moment dat la deznădejde, ca și dumneata. Ai văzut și dumneata prăpastia, te-ai uitat în fundul ei și ai amețit. Nu se poate trece!*

Roșu are o nouă înfiorare.

— *Da, așa este, prăpastia nu se poate trece. A săpat-o cuminte cine a săpat-o !*

— *A săpat-o prostia omenească, nu Dumnezeu, cum mai crezi încă dumneata. Dumnezeu nu există. Îmi pare că ți-am spus și mai demult. Dar prăpastia se poate trece ! Iată ce n-ai înțeles dumneata pînă acum !*

— *Cum se poate trece ? întrebă cu inima la gură Ion Roșu.*

— *Deschizînd altă prăpastie !*

— *Ei, comédie ! zise Ion, neînțelegînd nimic. El se gîndea la trecerea aceea de la cei de jos în rîndurile celor de sus, care i-ar sălta copiii.*

— *Da, printr-altă prăpastie, continuă cel ce-și zicea Ion Dobre. Unii au crezut și mai cred încă că e posibilă trecerea prăpastiei prin mijloace pașnice, legale. Prin organizarea a tot mai mulți muncitori, prin lupta pentru îmbunătățirea situației lor materiale, prin salarii mai mari, prin mai puține ceasuri de lucru. Pînă cînd muncitorii vor birui cu totul și vor ajunge ei la putere. Dar de peste o sută de ani se duce lupta asta deșartă, se bate apa în piuă. Adevărul e unul singur : mulțimile de jos sînt măcinate mereu în lupta asta, rămînînd veșnic cu mai multe puteri cei bogați, clasa conducătoare. Prin mijloace legale nu se astupă prăpastia dintre ei și noi. E nevoie de o răsturnare pe de-a-ntregul. Nu vom ajunge noi clasa conducătoare pînă nu vom arunca-o în prăpastie pe cea de azi.»*

Mentalitatea patriarhal-țăărănească a lui Ion Roșu se opune încă, respectul lui nețărnut pentru proprietate și pentru «domni» e șocat de tot ceea ce aude, însă încetul cu încetul își croiește drum și în conștiința lui un cuvînt nou, fierbinte, obsesiv, inexorabil : *Revoluția.*

O asemenea concluzie, notată în 1941, — chiar dacă rămasă în manuscris, cum era și firesc în condițiile dictaturii fasciste, — este semnificativă în cel mai înalt grad pentru clarificările operate în concepția și creația lui Agîrbiceanu. El venea astfel, cu toată sinceritatea, în întîmpinarea revoluției socialiste.

Cu aceste opere, scrise dar nepublicate, sau schițate și nedeșăvârșite, scriitorul pășește în etapa istorică actuală, simțind tot mai mult, în noul climat pe care Partidul îl asigură creației, o certă înviorare. Scrisul lui Ion Agârbiceanu recâștigă în anii puterii populare vechea sa vioiciune, redobândește tonul optimist, gluma sa tonică, hazul său spontan, lirismul pur, candoarea și prospețimea evocării. Toate aceste calități sînt vizibile în *Din copilărie*, *Din munți și din cîmpii*, *File din cartea naturii* — ca un rezultat al înseninării sufletești a omului vindecăt de amărăciunea ce-i înveninase existența în anii războiului și crimelor fasciste.

Agârbiceanu are acum răgazul și echilibrul moral necesare pentru a se cufunda încă o dată în apele cristaline ale copilăriei, scoțînd de pe fundul rîului ei nisipul aurifer al arților imagini fragede. Reia și reface *Povestirile lui Măruntelu*, revizuieste (1956) textul *Arhanghelilor*, rescrie *Jandarmul*, tipărește pentru întia oară *Faraonii*, fragmente din *Frămîntări*, din *Valurile*, *vînturile*, nenumărate pagini de noi «amintiri», lucrînd totodată, neostenit, la ultima sa carte, intitulată, în această intenție, *Din pragul mării treceri*.

Toate acestea au fost posibile și printr-o substanțială îmbogățire a orizontului social-estetic al scriitorului, prin contactul său fecund cu realitatea culturală și politică a actualității, prin recunoașterea superiorității metodei de creație realist-socialiste.

Alături de prozele inedite sau revizuite de autor în ultimii ani, la fel de importantă este și activitatea lui publicistică, prezența lui prestigioasă în plinul evenimentelor politice internaționale sau din țară, în lupta pentru apărarea păcii și a cuceririlor socialismului.

Scriitorul, — deși la o vîrstă patriarhală, — e activ, întinerit, volubil, înțîlnindu-se cu studenții, dînd interviuri cu o dezinvoltură neafectată, ținînd conferințe și mai ales scriind mereu foiletoane, articole, evocări memorialistice, intervenții în dezbaterele literare, comentînd, discutînd cu plăcere, confruntînd punctele de vedere, conchizînd întotdeauna în favoarea progresului, a re-

*Ion Agirbiceanu
(fotografie din 1957)*

voluției, a uriașului salt istoric pe care poporul nostru îl înfăptuiește în prezent.

Rodul acestei activități poate fi urmărit în paginile *Tribunei*, *Stelei*, *Gazetei literare*, *Luceafărului*, iar rezultatul cercetării confirmă lărgirea bazei teoretice a scrisului său, care dobândește în etapa aceasta o claritate a principiilor, o netezime a vederilor și un relief, apropiate, în egală măsură, de platforma ideologică a realismului socialist și de profilul clasicilor.

Reluînd, în condiții schimbate, dialogul cu adepții «artei pure», Agîrbiceanu susține, cu vechea căldură, tendențiozitatea artei adevărate, dîndu-i însă și un conținut nou cînd afirmă că «*la acest rol binefăcător al artei nu se poate ajunge dacă scriitorul nu e înflăcărat de același ideal cu al poporului muncitor*»¹. Finalitatea etico-pedagogică a artei realist-socialiste nu i-a fost «*nici-odată străină*», refuzul turnului de fildeș fiind categoric și în mărturisiri anterioare, ca și în operă, unde, «*simțind alături de poporul spoliat de munca și drepturile sale, am încercat să-i fiu slujitor — după puterile mele*»². Efortul către o literatură «*de actualitate*» îi apare așadar firesc și justificat, cu sublinierea realizărilor majore ale epocii noastre, din perspectiva clasei muncitoare. În confruntările ideologice, superioritatea umanismului socialist îi apare evidentă, prin «*calitatea sa nouă*» și prin ideea apărării păcii în lume, ce-i stă la bază³; ca și superioritatea sistemului social îmbrățișat de lumea socialistă, o lume a echității, a rațiunii triumfătoare, a marilor cuceriri umane⁴. Ceea ce a dus, aici, la «*o înviorare spirituală, la o înflorire nemaicunoscută a artei*»⁵. Elogiînd, — în haină sărbătorească, — prezența în actualitate a marilor săi contemporani, M. Sadoveanu și Tudor Arghezi, prozatorul urmărește totodată cu satisfacție efer-

¹ Ion Agîrbiceanu despre măiestria literară, în *Luceafărul*, V, 1962, nr. 8, p. 3.

² *Idem*, *Ibid.*

³ Imperativul epocii, în *Tribuna*, IV, 1960, nr. 51, p. 1.

⁴ Evenimentul epocal, în *Tribuna*, V, 1961, nr. 16, p. 1; *Realizări fundamentale*, *idem*, nr. 30, pp. 1 și 9.

⁵ *Perspectiva sărăcliei spirituale a omului ? Nu !*, în *Tribuna*, III, 1959, nr. 61, pp. 1 și 8.

vescența creatoare a tinerilor, făcînd această caldă confesiune epigrafică :

«Generația de prozatori romîni care am trecut pragul celor șaptezeci și cinci de ani de viață, putem să pornim liniștiți pe drumul din urmă, ce ne așteaptă : talente viguroase în proză se ridică în toate ținuturile romînești.

Noii prozatori vor continua munca noastră și vor îmbogăți literatura romînească cu realizări superioare celor existente. Din masele mari, ce vor fi răscolite din adînc, prin culturalizarea posibilă azi în proporții tot mai mari, se vor ivi noi creatori, care vor face tot mai cunoscute, — și acasă și în străinătate, — însușirile de o înaltă umanitate ale neamului nostru.»¹

La capătul unui drum creator ascendent — gestul emoționant al lampadoforului...

23

În liniile ei generale, opera lui Ion Agîrbiceanu dă o imagine veridică a satului ardelean, măcinat de contradicții sociale și morale, urmărind cu predilecție consecințele pătrunderii relațiilor capitaliste în această zonă. Atașamentul scriitorului la valorile patriarhale, evocarea preferată, în pagini tulburătoare, pline de intensă poezie, a vechilor așezări ale copilăriei, cu admirabile portrete umane, amintind pe alocuri verva inepuizabilă a unui Creangă, mențin direcția realistă a operei. Deriva o imprimă, pe lîngă suportul teologic, creștin, contactul cu ideologia sămănătoristă și poporanistă, sub influența conjugată a lui Iorga, a cercului *Luceafărului* budapestan și a *Vieții romînești*, unde a fost acceptat și asimilat. După primul război mondial, fără a se resorbi cu totul, elementele viziunii sămănătorist-poporaniste sînt contracarate de un accent critic nou, rezultat al cunoașterii mai adînci a realităților sociale și politice, scrutate cu severitatea moralistului și exprimate într-o imagine artistică rînd pe rînd amară, decepționată, satirică. Starea de spirit a intelectualității cinstite în fața decalajului flagrant dintre promisiunile adunării

¹ *Nădejdi bune, în Gazeta literară, 1957, nr. 38, p. 1.*

de la Alba-Iulia și consecințele practice ale guvernării burghezo-moșierești transpare în materia epică a multor povestiri. Destinul categoriilor sociale diverse (țărănime, mică-burghezie orășenească, intelectualitate rurală) e completat în această etapă cu tabloul vieții politice interbelice, cu racilele sale cele mai profunde, demascate cu vervă în *Răbojul lui Sfântu Petru* și în *Sectarii*.

Fecund, dar inegal, povestitor de mari resurse lirice, dar străin, în mare măsură, de construcția epică amplă, evocator autentic al vieții satului transilvan, dar timorat în realitatea urbană, care-l solicită totuși cu insistență, Ion Agârbiceanu cultivă o proză încărcată de substanță umană, de observație directă, concluzii morale și sentințe sociale, într-un stil tradițional, aparent fără strălucire, adesea neglijent, dar îmbibat alteori cu un farmec narativ direct, care e și al oralității și al curentului liric ce străbate toată opera. Arta sa de povestitor rămîne nealterată în *Fefelega*, *Luminița*, *Bunica Iova*, *Iarnă grea*, *Gheorghiuș*, *Angheluș*, *Dan jitarul*, *Bologoaie*, *Onu*, *O necredincioasă*, *Melentea*, *Întîiul pas*, *Popa Man*, *Păscălierul* și în ciclurile *Amintirile* (1940), *File din cartea naturii* (1959).

Ades scriitorul risipește prețioase energii în compunerea, împotriva vocației lui de totdeauna, a unor romane urbane, inspirate mai cu seamă din viața micii-burghezii intelectuale din Ardeal, convenționale, fără relief epic și fără artă, cu o viziune socială foarte limitată. În schimb, în *Arhanghelii* prozatorul de mari resurse iese în întâmpinarea lui Rebreanu din *Ion*. În *Sectarii*, verva lui se ascute în tablouri caricaturale, grase, de un colorit tipător, în cadrele unui roman-pamflet, cu o justă adresă politică.

Experiența de după Eliberare îi aduce clarificarea istorică de perspectivă asupra societății vechi. Revizuirea sau continuarea calitativ superioară a unor poziții estetice profesate și în trecut îl apropie pe Agârbiceanu tot mai mult de înțelegerea metodei realist-socialiste. Prezența sa în scrisul contemporan se face astfel simțită într-o tonalitate nouă. Stilistic și ca arie tematică, proza lui păstrează calitățile esențiale: preocuparea pentru relevarea sensurilor etice ale existenței, continuarea realismului ardelean tradițional, cu pronunțate trăsături epice. Totodată, elemente ale realismului socialist se fac simțite în opera sa nouă, atît în pri-

vința interpretării fenomenelor naturii, a structurii psihice a eroilor, din perspectivă materialistă, cât și în surprinderea, din unghi superior istoricește, a frământărilor luptei de clasă.

Stînd între două din fundamentalele monumente ale prozei românești, — Slavici și Rebreanu, — personalitatea lui Ion Agîrbiceanu se detașează net, prin trăsături proprii, atît de înaintașul, cât și de emulul său. Mai îndrăzneț în proiectele-i epice decît primul, dar mai puțin adînc în sondajul întreprins decît al doilea, el e mai liric decît amîndoi, mai înclinat spre zona de mister și fantastic a lumii țărănești, neexplorată de predecesori, păstrînd totodată o atitudine candidă, optimistă, plină de umanism în fața existenței. Scrisul său, îmbibat, — ca și al lui Slavici, — de un tezism eticist de esență creștină (din care izvorăsc de altfel principalele-i carențe), nu trădează, — ca al lui Gala Galaction, — cultura filozofică mistică, cât, mai mult, postura preotului de țară, cu o viziune creștină rudimentară, mai preocupat de necazurile enoriașilor decît de speculația gîndirii teologice savante. Evoluția acestei opere a fost scutită de alunecările prozei lui Rebreanu, de degringolada ideologică a aceluia, apropiindu-se, dimpotrivă, mai mult de experiența evolutivă sadoveniană, față de care mărturisește de altfel nestinsul său cult. Masivitatea cantitativă a creației, vasta geografie a prozei lui Agîrbiceanu, varietatea ei tipologică, răzbaterea curajoasă a trei mari etape ale istoriei noastre literare (începută în 1900 ea continuă sub ochii noștri) îi conferă un loc distinct în proza românească. El supraviețuiește maeștrilor ce-și recunoaște în literatura începutului de veac, ca și continuatorilor săi cei mai autentici (Rebreanu, Pavel Dan), pășind viguros alături de cea mai tînără generație scriitoricească ce-i continuă moștenirea (Titus Popovici, Vasile Rebreanu, Petre Sălcudeanu etc.)

Acum șase decenii și mai bine, un gimnazist sfios, — în fundul livezii amarnicej jupînese Măriuța, care ținea elevi în «cortel», — a exclamat, închizînd cartea de *Novele* a bătrînului Gane :

«— Ce fericit ești, Gane !»

Ceea ce însemna : ce fericit ești că ai putut zugrăvi viața cu atîta putere, că ai dat glas unor frământări care și pe mine mă

culbură, că ai înviat întâmplări atît de vechi încît păreau îngropate sub cenuşa vremii, că ai înfăţişat poate şi ceva din mine, fără să mă cunoşti, şi totuşi mai bine de cum aş fi putut-o face eu însumi. Pentru toate acestea : «*Ce fericit eşti, Gane !*»

Generaţii întregi vor avea, de acum înainte, revelaţia literaturii, citind şi *Fefelega* sau *Arhanghelii*, *Faraonii* sau *Amintirile* şi *File din cartea naturii*, şi cu aceeaşi emoţie, şi cu aceeaşi admirativă, curată invidie vor zice :

«*Ce fericit eşti, Agîrbiceanu !*»

Mai, 1962

MIRCEA ZACIU

Sotiei mele, cu toata dragostea si
bunavointa pentru ajutorul ce mi-a
dat in viata si munca

D. Agărbiceanu

SCHIȚE ȘI POVESTIRI

BADEA NICULAE

Duminica, după ce soarele s-a ridicat de vreo câteva suluri la răsărit și strălucește, așa de voios și plin de viață, în nemărginitul senin, vezi, trăgându-se încet spre satul din vale, un moșneag adus puțin de spate, cu barba și cu părul albe ca zăpada, cu gluga pe spate și cu o bîță măciucată în mînă.

Nu vine pe drumul bătut. Știe el o potecuță, ce șerpuiește printre fînațele înflorite, se pierde printre tufișuri de aluni, iese iar la iveală, trece peste o măgură mai mică și dă apoi de-a dreptul spre o uliță din capul satului...

Dar nu vine în toată duminica moșneagul. Spun oamenii mai vechi că, mai nainte vreme, badea Niculae,

— pe atunci Nicu, — socotea că-s prea puține duminicile de peste an, cu sărbători cu tot, și, de aceea, se mai strecura uneori și în zilele de lucru în sat. Acum, la patru-cinci duminici de vine o dată, și la sărbătorile mai mari.

Casa lui nu-i departe de hudița în care dă cărarea pe unde s-a obișnuit să vină. Mai mult colibă decît casă. Numai ceva din păreți și coperișul sînt afară din pămînt.

Nevasta i-a murit de mult, copii n-au avut, el era tot pe la oi, cine să grijească de căsuță ?

De altfel, badei Niculae nici nu-i prea păsa de halul în care se găsea casa lui. Cînd venea în sat, se odihnea, de cele mai multe ori, pe laița de dinaintea ușii. Și nici n-avea vreme să steie atîta. Trebuia să-și împlinească trebile ce le avea prin sat, apoi, după-amiază, totdeauna, trebuia să plece degrabă. Oile trebuiau mulse, și la stîină erau numai doi ștengari de băieți, care, dacă nu era badea Niculae acolo, nu făceau nici o ispravă.

Nici nu-i prea plăcea să tîndălească atîta prin sat. Ce l-ar mai atrage aici ? Căsuța lui pustie ? Oamenii de sama lui s-au stins de mult, iar ceștialalți nu-l înțelegeau. Și nici el nu-i înțelegea pe dînșii. În sufletul lui era un gol pe care numai moartea putea să-l mai umple : golul pe care-l simt toți bătrînii cînd văd că și-au trăit traiul și că viața lor nu mai are nici un rost în «lumea asta nouă». Cel puțin de-ar fi rămas și lumea cea veche, în care a trăit el, și să se stingă numai atunci cînd a închide el ochii ! Nu s-ar simți așa de străin ! Dar, zadarnic ! Vremea trece, și cu ea și noi, și dacă trecem noi, trece totul, nu rămîne nimic îndărăt. Și

badea Niculae se simțea aproape de tot de «trece-rea» lui...

Duminica după amiază, după ce se mai stîmpăra puțin căldura dogoritoare, pe același potec, cu bâta măciucată în mînă, cu gluga-n spate, badea Niculae urca încet, cu capu-n pămînt, mai abătut decît dimineată...

De cîte ori venea în sat, părea mai voios, și de-l întrebai cîte ceva, îți răspundea așa de frumos, în graiul lui bătrînesc !

— Ce mai fac oile, bade Niculae, sănătoase ? Cumătrul lup nu mai dă tîrcoale în jurul stîinii ?

— Ba, că ți-ai găsit-o, nene ! Poți să le lași singure noaptea, la porneală, și pe cîni să-i închizi pe toți în stîină, și nu se apropie potaia ! Păi de unde să vie dacă nu-i ? Auzi, nene, nici lupi nu mai sînt, nici lupi !

— Ș-apoi ți-ar plăcea să vie lupul, bade Niculae, să facă pagubă la turmă ?

— Pagubă ? Hm ! Tu nu știi, nene, cum se fugăresc lupii. De unde să știi dacă nici n-ai văzut, poate.

— Că n-am văzut, dar am auzit că nu fuge el așa, cu una, cu două.

— Nu fuge ? He-hei, ba să mai aibă pe-atîtea picioare ! Să-l îmbii cu cîrlanul cel mai gras, și nu-i trăbă.

Și de-l întîlnea altul, și cu-acela stătea de vorbă.

Un sentiment vag se naștea în el, de cîte ori se ducea spre sat : oare va afla iar lumea pe care o știa ?

O, Doamne ! Mai nainte, cînd venea în sat, nu răzbea să povestească oamenilor cum merge rîndul la stîină, cîte mînzări, cîte sterpe, mioare, noatini sînt, cîți

berbeci de prăsilă, cîți de vîndut ; de este pășune bună, de nu s-a încuibat vreo boală între oi ; cît lapte dau, cînd le vor lăsa în doi lapți ; de face lupul pagubă. Toți oamenii doreau să afle noutăți despre avutul lor. Și badea Niculae stătea în mijlocul lor, și ei roată în jurul lui, și le răspundea la toate întrebările, cînd așezat, cînd glumind, după cum erau și întrebările. La dorința vreunuia povestea cîte-o ispravă de-a jupînului lup, ori cum a văzut vreo stea cu coadă, și multe altele. Apoi mai trăgeau la vreo crîsmă, și, aici, să-l fi auzit pe badea Niculae cîntînd din fluier și din gură ! Dar drept c-atunci erau și oamenii mai altfel, parcă mai harnici și mai bogați. Toți aveau oi în turmă, unii și peste sută. Atunci știau cinsti pe păcurar. Astăzi puțini mai au oi. Și cei care au nu le prea duc grija. Dacă nu l-ar dura inima pe badea Niculae, ar putea sta toată vara turma-ntreagă fără sare. Astăzi nimeni nu-l mai întreabă ce-i pe la stîină. Numai întrebarea rece «Cînd mi-e rîndul la oi?» o mai aude badea Niculae de la oameni. Și nici nu-s așa sîrguincioși, astăzi, oamenii, cînd tocmai acum ar trebui să fie încă și mai harnici decît cei de pe vremea lui. Că atunci ce de pămînt aveau, Doamne ! Cît vedeai cu ochii ! Ce locuri de pășune, ce fînațe ! Azi ? De cincisprezece ani e comasat pămîntul, și aproape jumătate sătenii au ajuns la sapă de lemn. A fost la ei o curte domnească, care a căpătat a treia parte din tot pămîntul. Au avut doi munți, pe care, de veacuri, moșii și strămoșii lor au crescut oi și vite, ș-acuma nu mai sînt ai lor... Cică pentru o veche datorie comunală...

Cum să nu i se strîngă inima bădicului Niculae, și cum să nu meargă posomorît, cu capul plecat, cînd îi vin în minte toate acestea ?!

Ajunge la stîină pe-nsărat. Pune pe cei doi băieți să mulgă, dar ei nu se-nvoiesc pînă ce bătrînul nu scoate din șerpar pachetele de tabac pe care le-a făgăduit la plecare.

De-ar fi baremi aici la stîină ca mai demult ! Dar nici oile nu mai dau lapte ca mai nainte, multe îs gălbejite, altele au stîrpit...

Nici lupul nu mai vine să deie tîrcoale în jurul stîinii. Și chiar de-ar mai veni, ce-ar face cu el ? Nu mai sînt ortacii lui cei vechi, cu care știa să-l huiduiască și să glumească pe socoteala lui.

Cîteodată mai zice din fluier, dar nici petrecerea asta nu mai are farmec.

Și cum să aibă, cînd inima moșneagului nu mai bate ca odinioară ?!

...Ș-așa, la patru-cinci săptămîni o dată, duminica, după ce se-nalță soarele de vreo cîteva suluri la răsărit, mai poți vedea și acum pe bădicul Niculae cum vine spre sat, cu bîta măciucată în mînă și cu gluga pe spate.

MĂTUȘA STANA

De trei zile n-a mai văzut nimeni soarele. Din văzduhul ticsit de nouri grămădiți unul peste altul, ca niște uriași ce se sugrumă, cade întruna potopul de apă. Peste satul din vale fumul plutește greoi, nemaiavînd putere să se ridice. Ți se pare că viața se retrage și că-n locul ei se pune o nesimțire, o tîmpire pe toate lucrurile. Vîjîitul lin ce domnește în văzduh și cadența regulată cu care se izbesc picurii grei în bălți te în-deamnă la somn îndelungat, din care să nu te mai deștepți.

Prin sat e liniște de moarte. Așa, tîrziu de tot, în răstimpuri, dacă vezi lunecînd pe uliți, înclinîndu-se într-o parte și într-alta, vreo matahală.

Numai colo,-n casa cea coperită cu țiglă, deasupra ușii căreia e înțepenită o rudă, iar de rudă-i spînzurată o garafă goală, numai acolo nu-i liniște, numai acolo e și acum, în toiul ei, viața...

Vreo cinci mese-s înconjurată de oameni nespălați, bărboși, cu cămășile negre. Unii cîntă, alții povestesc, cei mai mulți vorbesc tare, răstit.

La vreo două mese s-a început jocul de cărți.

Degetele lor groase abia despătură bucățile de hîrtie, murdare, soioase.

Crîșmarul, cu nasul lui de pasăre de pradă, stă lîngă masa din mijloc și-i stăpînește pe toți cu privirea. Un surîs îi schimonosește chipul pămîntiu.

Fumul lulelelor a umplut crîșma și pare că are de gînd să se așeze în straturi pe tavanul și pe părății în-negriți. Dar de cîte ori se deschide ușa, i se nimicește tot planul, pe care însă mereu îl reîncepe.

Dar uite, chiar colo,-n unghetul unde doarme cuptorul hodorogit, pe un scăunaș cu trei picioare, șade o bătrînă cu jumătatea de rachiu dinainte, pe pămînt. Stă cu fața către perete, nu-și face cu nimenea vorbă, dar cu atît mai încăpățînată se ceartă cu ea însăși, înghițind din cînd în cînd din sticlă.

— O, Stano, Stano !... Ți-ai făcut de cap, Stano ! Să te-mbeți ca beutorii ! Rușine !... Adecă ce ? Nu-s ai mei banii, nu-s a' mele hainele ? Și doar nu le-am dat toate... Mai am o ladă plină. Hainele de mireasă încă ș-acum le mai țin... Ptiu, ce de țuică mi-a da jupînu pe ele... Draga țuică... Jupînele !

Și jupînul aude tot. Într-o clipă e lîngă mama Stana, îi ia porția de dinainte și merge de-o umple iar, deși era numai pe jumătate goală. Baba și-a închis ochii și

pare că stă s-adoarmă... Dar iată că-şi întinde din nou mîna după garafă, şi aşa, cu ochii închişi, o ridică la gura ei bătrînă, fără leac de dinte, şi mai înghite de vreo cîteva ori. Şi iar începe să aiureze.

— Să ştie Ion ce isprăvuri îi faci, Stano ! Doamne, ce te-ar mai îmblăti !... Iar te-ar lăsa lată, ştii, ca atunci... — Şi-i trece un fior de groază prin purtatu-i trup. — Dar el nu te vede, Stano, poţi să bei... Ion, Ion, ce am eu cu Ion ? Bine c-a murit... Că nu mai puteam bea tot pe-ascuns... Să bei, să te-mbeţi ca beţivii... O, Stano, Stano, la ce-ai ajuns ! Ce se va alege de tine, blăstămato, ticăloaso... ticăloaso ?!

Pe lelea de oarecînd, pe mătuşa Stana de-acum, o cunosc şi copiii satului. Nu-i unul pe care să nu-l fi uns cel puţin o dată, fie că şi-a scrîntit vreun picior ori vreo mînă, fie pentru zgîrcituri şi cîrcei de tot felul.

— Voinicu mătuşii, las' numa pe mine, nu te teme ! Hei, hei, pe cîţi i-am făcut eu oameni din nevoiaşi ! Atîţia creîţari să am !... Ptii, bată-te norocu, că grăsuţ eşti ! Uite-aci peştele, mă ! Brav ficior s-a croi din tine.

Şi bunica, cu mînele sufocate, cu degetele unse, îl netezeşte mereu pe la locul cu pricina. Pe urmă îi spune să steie aşa, culcat, pînă ce merge în grădină. Frunze de brusturi se află mai pretutindeni, şi mătuşii Stana îi sînt de lipsă aproape pentru fiecare bolnav pe care-l vindecă prin ungere. Lata buruiiană se lipeşte de trupşorul copilului, mătuşa o leagă cu o năframă subţire, şi peste cîteva ceasuri viitorul june e sănătos ca mărul.

D-apoi descîntecele de bubă rea, de făcătură, de-ntîmplare, cine le-ar şti mai bine decît mătuşa Stana !

E un şir întreg de ani de cînd a murit Ion, bărbatul ei, şi copiii n-au rămas nici unul, că n-au avut. A rămas singură pe lume, fără leac de toiag la bătrîneţe. Era ea vestită, şi ca tînără, de femeie fluşturatică, ce nu-şi prea vedea de casă, şi, cînd nu ştia bărbatul, se mai abătea şi pe la jupînul, la cîte-un păhărel. Dar acum de el nu-i mai pasă, de adunat bogăţii n-are pe sama cui să adune, ş-apoi aşa, singură, ce să facă, cum să-şi treacă vremea ?

De un şir lung de ani mătuşa Stana e băutoarea satului. Cît ce capătă vreun ban pentru uns, ori pentru descîntat, îndată-l duce să ruginească la jupînul. De multe ori, cînd descîntă şi suflă pe ţeve, — pentru alungarea duhurilor, — se răspîndeşte un duh greu de rachi, şi toate hainele de pe ea miroase a crîsmă.

Cînd nu are bani, îşi duce ce are prin casă. Jupînul primeşte orice, nu-i alegător. Sărmana ei casă ! Parcă-şi plînge fericirea de altădată, aşa stă de tristă, cu copeişul afumat. O mîtă sură, pe jumătate sălbatecă, o mai cercetează din vreme-n vreme.

Lelea Stana de altădată, acum mătuşa Stana, ştie multe cînd se pune la povestit. Numaicît, mai mult vorbeşte cu copiii şi cu sineşi. Că are doar să-şi spună sieşi mai multe ca altora...

S-a însărat. Aproape toţi oamenii au ieşit din crîsmă. Au mai rămas doar căruşaşi.

Mătuşa Stana a adormit, ghemuită, lîngă cuptor. Dar casa jupînului nu e pentru dormit. O trezeşte. Cu chiu,

cu vai, bătrîna ajunge pînă în uliţă.

S-a-ntunecat de nu-ţi vezi mîna şi a-nceput să sufle şi un vînt rece, neobişnuit vara. Vijelitul lui şi cîntecul plîngător al văii, ce curge prin mijlocul satului, se-ames-tecă-n răpăitul ploii...

Mătuşa Stana păşeşte-mpletecîndu-se, şi-aproape tot al treilea pas se tăvăleşte în mocirla drumului, bolborsind mereu :

— Să te-mbeţi ca beutorii !... Ticăloaso !...

Şi ploaia cade mereu, în picuri mari şi grei.

MISTREȚUL

Focul topea lacom lemnele uscate, împrôșcînd cu scînteii în cele trei mîțe sure, ce se grămădeau, jîgărite, torcînd încet, pe vatră, în gura cuptorului. Cîteodată, flacăra se înăbușea, și atunci se auzea un șuierat strașnic, cum șuieră șerpîi din limbile lor de foc. «Ne grăiesc de rău dușmanii, mă gîndeam, sta-le-ar bucatele-n gît!» Vîntul scormonea în streășina de paie a casei și fluiera cu o mulțime de întorsături din hornul înalt. Dregeam niște opinci, țintuindu-le la călcîie două potloage cu cuie de sîrmă, subțirele, cînd aud, afară, la ușă, pe cineva strănutînd, apoi tușind de vro trei ori, în vreme ce-și scutura opincile înghețate, tropotind îndesat lîngă prag. În sfîrșit, ușa se deschise.

— Măi, se duce veste de vremile astea ! De când ești pe lume ! Și vîntul te taie, și zăpada te-acoperă, și gerul te-ngheață. Pfui, i... i... a !

Și scoțîndu-și de sub cojocul mișos mîna goală, numa-n cămașă, își netezi mustățile muiate de căldură. Apoi își smulse căciula roșiatică, mare cît o rotilă de plug, și o trînti pe scaun. Toate trei mîțele se ascuseră sub vatră și priveau pîndiș, cu ochii lor gălbii, împăienjeniți de somn, la grămada de pe scaun.

Ciobanul își sălta mereu pe umeri cojocul lung, măturînd odaia. Era roșu, cu frunte cu tot. Ieșea frigul din el și din cojoc de-l simțeai...

— Să nu te miri, bade Ioane, zise, da' să fiu hoț de-am mai mîncat așa pui de frig ! Acolo, cu oile, în vale, e la adăpost... Da' cînd ieși pe măgură, măi tete, numa te pomenești c-un vîntuleț subțire, care te taie pîn' la oase. Ce-i crivățul pe lîngă el ? Nu mi-am îndesat căciula ? Da' să-mi iasă capul prin ea ! Nu mi-am strîns cojocul, zici dumneata ? Da' să crăp de tecăruială, și nici alta ! Și doar crezi c-am venit încet ? De cîntecul scîrțîit al omătului înghețat s-ar fi-mbărbătat ș-un iepure, așa tărăboi făceam prin zăpadă... Tii, că ce mai vreme ! Țigan să fii acum, ș-apoi cîntă, cuce, la primăvară, cît îți va plăcea !... Hui, hui, i-iuh ! — Și se cutremură ca de-un fior în tot trupul, cît era de mare. Apoi se trînti pe un scaun cu spetează, pocnind din limbă de vro trei ori, și-și scoase beșica cu tabac și pipa de după șerpar. — O, bată-te, Bucure, să te bată ! Ce să te bată ? Binele să te bată ! Una zic eu, și se duce, da' bun e Dumnezeu de nu te-or afla odată înțepenit stan pe celea coaste, cum ș-a aflat țiganul calul, ce-a ieșit să pască-n luna lui gerar.

— Da' bine, omule, zic, nu poți lăsa și tu pe vrun hajmandău dintre cei ficiori să vie în sat, și tu să cam mai păzești tîrla ?

Iar el :

— Crezi că sînt făcut așa,-ntr-o dungă ? Știu că nu m-ai lua așa peste picior, zice, de-ai ști că ce veste-ți aduc ! Ci ia dă-mi niște tabac, că, uite, nu mi s-a umplut pipa, ardere-ar în fundul iadului să ardă ! Ce crezi ? Cît trage de pe mine pipa asta pe an ? Doi cîrlani, zici ? Mai pune și trei mioare, ș-apoi ai gîcit ; decît, ce-i drept, și strungarii îi mai fac cu ochiul.

I-am dat de ș-a-ndopat pipa. El trase un ochi de jar din cuptor, îl luă în palmă, săltîndu-l, și-l nimeri în gura pipei, îndesîndu-l cu unghia de la degetul cel mare.

— Și ce veste să fie aceea, măi Bucure ? Nu cumva v-a-ntrebat de sănătate jupînul lup astă-noapte ?

— Nu, moșicule. Dar uite ce-i. În pădurile de cătră Rupturi, de cînd s-a crăpat de ziuă, tot ham-ham, ham-ham, și dă-i înainte, tot așa și iar așa. Lătratul se auzea departe. «Ce primejdia lui Dumnezeu să fie oare acolo ?» zic cătră George, — îmi știi dumneata ficiorul. George nu zice nimic, se duce, încunjură o dată oile, ce zăceau în turiște, și vine iar lîngă mine... «Eu nu știu ce să fie, tată, zice, da' lucru bun nu poate fi. Cîinii bat ca la om, și-s mulți, și de cînd tot bat !... S-a fi slobozit vro jigodie între ei.» Lătratul lor răsună deodată tare și des în tăcerea adîncă. Cîinii noștri își ridicară boturile în vînt, ciuliră urechile și tunde-o, neică, ca niște săgeți ce lunecă deasupra zăpezii. Strigat-am noi, chiuit-am noi, fluierat-am noi în urma lor, da' parcă ei n-aveau altă treabă decît să se-ntoarcă ? Așteptăm noi, așteptăm, așteptăm... Cînd numa iată că

se-ntorc dulăii, toți cinci. Ajunși, trei au început să latre, și doi să urle. Ce sămne vor mai fi și astea?! «Mă George, zic, tu să te sui pînă-n măgură, de unde vezi bine pădurile de cătră Rupturi, și să iscodești ce petrecanie-i pe-acolo.» Da' n-apuc să gat bine vorbele, cînd s-auzi deodată un tropot, ca și cînd ar alerga după muchea dealului o stavă întreagă, și treisprezece, zi trei-spre-zece mistreți, — pasămite o scroafă cu purcei, — trecură în șir, ca săgeata, pe din jos de oile noastre, și se tot apropiau de pădurile Vadurilor. Ne-au luat fiori, mări tete, și pe strungar au început să-l scuture frigurile. Am mai văzut eu mistreți, d-apoi așa! Scroafa, dacă n-a fost mai mare decît măgărița noastră, apoi nici n-a fost deloc, iar purceii — ca noatenii! Purceii dracului! Așa purcei? Cînd s-au depărtat de-o pușcătură de noi, cei trei cîni, care-au lătrat înainte, s-au luat glonț după ei, da', cînd a fost la marginea pădurii, dihania cea mare s-a-ntors ca fulgerul cătră ei. Cîinii, schelălăind, se-ntoarseră, pe cînd groaza de porci se adînci în pădure. Dumneata ești pădurar, mergi de-i cată.

— Și tu crezi că-i voi lăsa acolo? Pagubă numa că n-ai venit mai de dimineață. Îmi opream și ficiorul acasă și mergeam amîndoi. Cu două focuri tot ești mai cu nădejde... Bună veste mi-ai adus, măi Bucure, zău așa... Chiar mi-am gătat de petecit opincile. Acum, dar, la drum! Capse noi am, gloanțe am, ce-mi mai trăbă?

Mi-am pus în grabă toate în rînd. Bucur mă lăsă cu sănătate, spunîndu-mi să dau pe la tîrla lui și să-i întreb pe păcurari de n-au ieșit cumva mistreții din pădure, să se ducă. El acum merge să ieie tabac, țuică, sare și

alte marafeturi, dar îmi poștește izbîndă, și partea ce i se cuvine lui s-o grijesc bine. Bălan îl petrecu pînă la porțiță, lătrîndu-l furios.

Căciula pe urechi, sumanul strîns pe trup, pușca la umăr, și hai să pornim cu Doamne-ajută ! Nu mă mai încredeam atîta în mine, cît mai mult în pușcă și în Bălan, cîne vestit de bun la porci în jurul nostru întreg.

Cînd să ieșim din curte, — el mergea tăvălindu-se prin zăpadă înaintea mea, eu după el, — nu știu ce mă făcu să privesc îndărăt și... facu-mi sfînta cruce, știți pe cine văd ? Nepotul de doisprezece ani, odrasla ficiorului meu, — pierdut în ținundra-i lungă, capul îngropat în căciulă, numa nasul și gura i se vedeau bine, — venea împletecindu-se după mine. Era în casă și auzise toată povestea cu porcii sălbateci, ș-acum, hai, că vine și el.

— D-apoi, arză-ți focul capul tău ăl prost, nu vezi că-ți îngheață răsuflarea ? Unde mamonul te-ai luat să vii și tu după mine, ștregarule ?

— Moșule, lași-mă să viu și eu ?

— Unde să te las, măi Praleo ?

— Să vedem porcii, moșule. Nu mă lași ?

— Ți-oi da eu lăsate numaidecît !...

Și mă și întorc să-l mîngîi puțin pe la urechi. Da' să poți pune mîna pe el ?

Pornim noi, eu și cînele. Cînd sîntem la vro douăzeci de pași pe drum, cine deschide porțița ? Nepotul !

— Moșule, lași-mă ? Că buna m-a lăsat... Lasă-mă, zău, moșule !

— Măi Nică, întoarce-te la vatră, mă, că, de mă faci să mă mai întorc o dată, nu ți-a cădea bine !

— Că buna m-a lăsat, moșule, lasă-mă și dumneata !

— Bună-ta-i nebună, ca și tine !

Și unde nu-mi chiuii o dată baba, să-l ducă-n casă. Ce ! Doar și-a pierdut mințile să-l lase pe-așa vreme afară ?

Așa m-am scăpat de belea. Baba se cătrănea trăgându-l de mîneacă :

— Așa, așa, că toți muriți după pușcă ! Neam de pușcași ! Hai, mă, nu mă face să ocărăsc, că te ia... De cînd i cotorul de șapte ani, știe toate căile și potecile pînă la pădure... Mă, da' hai odată cînd îți spun... Primăvara după ouă și pui de pasări, după fragi, după flori, vara după mure, toamna după alune, și, ia, acum, iarna, după porci sălbateci. Neam de vînători, nu-i așa ?... Ci, mișcă, mă, mai cu picioare, Nichiduță, ori ce-aștepți ?

Apoi, văzînd că nu răzbește, l-a umflat în brațe. Și se zvîrcolea nepotul de sta s-o doboare pe babă, și răcnea de sta s-o asurzească.

Eu m-am cam mai dus.

Era ger de ți se lipeau nările și părea că și răsufletul ți-i de gheață. Merg eu așa, merg, merg, merg... Am fost ieșit din sat, și Bălan adulmeca niște urme de iepure ori de vulpe. Da' nu se depărta de mine. Cînd dau pe muchea dealului, de unde se vedea pădurea Vădurilor, stau eu să mă mai curăț de a tusă și să aprind pipa. Cînd să plec, numai aud pe cineva îndărătul meu :

— Moșule !

— Piei, drace ! zic eu, și stau să-mi pun mîinile-n păr, de cătrănit. Venise pe o potecă mai scurtă și mă ajunsese. Tu nu ești curat, măi sfîrlează, zău că nu ești curat ! Nu ți-i frică că-i îngheța ori te vor rupe porcii ?

Hai numa, hai, că știu că desară nu te-a mai săruta mumă-ta ! Te las în pădure, pe sama dihaniilor, înțalesu-m-ai ?

El puse buza și dă-i și trîmbiță în zarea înghețată. Era numa-ntr-o clichină, se vede că-i luase baba țundra, să nu vie. Era roșu-sfeclă. Ce să mă știu face cu el acum ? De-aici cum să-l mai trimit acasă ? Nici că s-ar duce ! Ian să văd !

— Ia, numa te cară de unde-ai venit ! Înțalesu-m-ai ? Că de nu, nu-ți va umbla bine...

— D-apoi... de... vin... porcii ?

Așa, acum stăm bine !

În urmă tot eu a trebuit să-l îmbun și să-i spun că mistreții nu mîncă oameni.

Mergem noi, mergem, pînă ce ajungem la tîrla lui Bucur.

Zăpada nu mai cădea, și vîntul, în vale, nu ajungea așa tare.

Ciobanii, de cum mă zăriră, îmi tot făcură sămne, arătînd parcă s-ar fi dus mistreții din pădure, dar acum mi-o spun și cu vorba :

— Vreme de-un ceas nu-i, bădicule, de cînd a năpădit turma întreagă dintre tufișurile pădurii, și fugeau, neică, mîncînd pămîntul, cătră Răstoace. Să fi grăbit, îi găseai încuiați gata în pădure ; trăzneai între ei din amîndouă țăvile deodată, de-i stropșeai... Așa, s-au dus sănătoși !

— Și toți s-au dus, ziceți voi ?

— Numărați treisprezece, cîți au venit. Pagubă, mai ales de scroafă, că era cît măgărița noastră. Muma-pădurii în picioare ! Nu crezi ? Hai numa de-i vezi ur-

mele ! Măi Dumitre, mergi de adă măgărița, să asămă-năm urmele.

Cum au fost trecut sălbătăciunile chiar pe lângă turmă, era ușor de arătat. Mergem noi cu măgărița acolo. Pe zăpada înghețată mai mult deosebeai o cărare decît urme, sămn că au trecut în șir. Da' totuși, unde și unde, se puteau vedea urme mari, lucitoare, ca ale măgăriței de mari.

— Hîm, hîm, fac eu, de bună samă mi-au scăpat. De ăștia nici la hăitașurile celea mari nu prea întîlnești. Și ziceți că au fugit toți ?

— Treisprezece în cap, bădicule, opri-li-s-ar glonțu-n piept !...

Dacă nu-i, nu-i, ce să faci ? ! Eram cătrănit de să crape dracul de năcaz, și nici alta. Cînele s-a așternut urmelor, și tunde-o, neică, în salturi mari ! Îl strig eu să se oprească, da' ți-ai găsit-o ! S-afundase în pădure. Nu mai bătea. Stăm noi, stăm, stăm... Întru tîrziu, auzim că bate la capătul pădurii, de cătră Răstoace, ș-apoi îl vedeam cum aleargă săgeată în partea ceea. Acum știam de bună samă că s-au dus împielitații.

— Că fără alai s-au dus, bată-i gloanțele să-i bată ! zic eu. Da', măi ficii, eu, dac-am venit pînă aici, tot mă voi duce pînă-n pădure, să văd cum stă. Cine știe, nu voi prinde vrun hoț ? N-ar strica să am, pe cînd mă voi întoarce, bani de răchie. Că pîrjolește frigul ăsta ! Voi să-l țineți pe băiat pînă mă voi întoarce, să-l mai încălziți, că eu cred că-i degerat de jumătate.

Da' ți-ai găsit-o să te poți scăpa de scai ! La stîna nu vrea să rămîie ; se uită așa, chiorîș, la păcurari. Se teme de ei. Ce, Doamne sfinte, că doar nu-s urși ! Nu,

da' tot nu vrea să rămîie. L-am luat cu mine. Ce vrei, neam de vînători din viță-porodiță. Unu-i nepotul moșului !

Pădurea doarme dusă. Crengile, îngreunate de zăpadă, se clatină, cînd și cînd, adiate. Nici o suflare de viață. În pădure, omătul — pînă la genunchi. Nu-i așa de tare-nghețat ca pe hotar. Înaintezi greu. Potecile nu se cunosc.

— Măi pretine, tu să rămîi aici la margine. Iacă, îți dau și țundra mea. Îmboldorește-te bine. Și așa nu aş putea-o duce prin desiș. Așteaptă numai aci, vezi că nu-i chip să te ții de mine. Îndată mă-ntorc și eu. Merg numa pînă la stînenii cei noi și vin. Nu-i departe.

Copilul, știind că mistreții s-au cam dus, cu chiu, cu vai, se-nvoiește și rămîne.

Cît ce m-am afundat în pădure, am dat de urmă proaspătă, pe unde e desișul măi mare. Și ce fac ? Mă iau pe urmă, să văd ce se va alege. Iad, nu alta ; gîndeam că nu se mai sfîrșește. Așa huceagul dracului n-am mai pomenit ! Tot pituluș a trăbuit să merg și de multe ori pe brînci. Pasămite cine după ce aleargă ! Cînd am dat de lumină, eram ca ieșit din scaldă, iar cărarea pe care venisem brăzda zăpada cătră Răstoace. Pe aci a fugit și cînele.

Mă-ntorc cătră poienile pădurii. «Ce-ar fi de-aș da peste vruncul ? Poate să fi rămas, poate să fie de mai nainte pripășit pe-aci.» Și gîndul ăsta m-a făcut să mă-nfierbînt și mai mult. Încep să caut. «Pagubă că nu mi-i cînele aici. Pînă unde mamonul s-a fi dus ?» Mă

afund iar în pădure, cu pușca strînsă la piept. Dam pe unde-i mai rară, da' cu ochii în patru... În sfîrșit, dau de-o urmă... De vișel nu putea fi, că nu umblă iarna prin pădure. De ce să fie? Hîm! De-aș putea numa să-l ochesc așa de bine, după cît știam că de ce-i... Ini-ma-mi bătea tare și mă aprindeam tot mai mult. De-odată, un fior de gheață mă încremeni: la stînga, din tufele dese, năvălește o dihanie grozavă și trece ca fulgerul. A dat în poiană cînd descărcătura mea a detunat în pădure. Mai mult de groază am tras cît de gîndul că voi nimeri-o! Abia după ce s-a depărtat am putut ști că ce-i: un vier sălbatec de toată groaza, cum n-am mai văzut!

Cînd am ieșit la margine, cu ochii umezi, el da să treacă dincolo, tot cătră Răstoace. O urmă de sînge roșea zăpada ici și colo. Așadar, tot l-am nimerit! Am zis că da să treacă, da' nu i-a fost scris. Cînele meu, chemat se vede de împușcătură, îi ieși nainte. Dihania se-nvîrte repede, tăindu-și o linie înspre tîrlă. Da' cîinii de-acolo îi opriră calea.

Pîna bați în palme, am fost la gura cărării pe unde au ieșit ceilalți mistreți din desiș. Era locul cel mai bun de pîndă. Aștept eu, aștept... Răsuflarea nu-mi da pace, atîta se-ndesise, cînd numa iată că s-aude un tropot repede, alungat, și dihania năvăli din nou. Bălan, după ea. A doua detunătură sperie liniștea pădurii; minunea scobîlți de picioarele de dinainte și căzu în bot. Cînele lătră: ham-ham-ham, de trei ori.

Îmi umplui repede pușca — nu dau așa mare crezămînt dihaniei. Că, iată, într-adevăr, se scoală din nou, se-nvîrte o dată, ca fulgerul, după cîne și pornește iar. Dar alte două detunături au trîntit-o pe veci la pămînt.

— Să știi că mi-ai dat de lucru, spurcatule ! zic eu, lovindu-l cu patul puștii.

Printre cei doi colți de greblă, înțepeniți, sîngele curgea pătînd zăpada. Am șăzut pe el ș-am tras o pipă de tabac. Apoi am pornit. Îl dau în grija ciobanilor, pînă vine ficiorul meu cu carul...

Ajung la marginea din jos a pădurii. Dar unde popotul mi-i nepoțelul ? Am uitat de el...

— Moșule, nu mă vezi ?

Țundra mea era jos.

— De unde să te văd, măi piciule ? Îmi vine să cred că ești Pipăruș-Pătru.

— Iac-aicea, sus, moșule ! Mă huiț aici.

Cînd îmi ridic ochii, el — într-un stejar : plin de zăpadă ș-aproape degerat.

I-am ajutat de s-a scoborît. Nu mai putea să-și facă mîna pumn.

— Mi se pare, măi nepoate, că te-ai suit să vezi de unde-a venit împușcătura !... Hei ?

El, știind la ce țintesc, mi-a mărturisit că nu i-a fost frică deloc, deloc. Tocmai bun de vînător, mă gîndeam eu, nu se face de rușine cu una, cu două ! Da' cu toată fala, tot a zăcut două săptămîni de friguri. Beșica de porc însă tot a lui a fost. I-am păstrat-o bine.

BUNICA

Bunica în casă, bunica afară, bunica peste tot locul ! Lumea, zorită de griji, se împiedecă la tot pasul de ea, dar bunica frământă și răzbește, și duce la capăt bun trebșoara de care s-a apucat. Bărbia galbenă, încrețită, se razimă, cu ștergarul alb înnodat sub ea, de pieptul tras înăuntru, iar deasupra bărbiei, gura largă stă smerit închisă, păzită de nasul lung, fără culoare. Cele două puncte de argint-viu care licăresc mereu din fundul capului par două luminițe depărtate, ce bat în stingere. Pe obrajii vechi, din mijloc, pornesc încrețiturile, — o mulțime, — și trag spre coada ochiului. Altele, izvorînd de la îmbinarea nasului cu umerii obrazilor, se răsfiră pe toată fața, ca tot atâtea rîulețe.

Ștergarul alb e tras pînă peste frunte. Nici un fir din cuviosul argint al bătrînețelor nu scapă de subt acoperămîntul lui. Cele două dungi ușoare de sprîncene rare se tot ascund și iară ies de subt învelișul alb.

Pîș-pîș-pîș. Bunica-i toată grabă, dar picioarele se mișcă greoaie, iar capul, voind să se împrietenească tot mai mult cu pămîntul, se ceartă cu pieptul, să se cufunde mai tare. Iarna o omoară cizmele, — nu mai știe de-s picioarele ei, ori ale cui, — iar vara, cele două tălpi late, îmbrăcate cu piele uscată, parcă tot pot măsura mai pe netîrînteala pașii mărunți ai bătrînei. La rădăcina degetelor mari, două umflături, ca două nuci, lasă și ele urmă pe nisipul curții.

De cînd s-a pomenit și ea pe lumea asta, Doamne ! Mătușile, de pe-o vreme, s-au furișat rînd pe rînd în cimitirul de pe Dealul-Mare, să fure somnul pămîntului, să străjuiască clopotnița veche, și, în duminici și zile mari, să-ngîne prin vis dangătul cald al aramei sfințite, ce le-a stors atîtea păraie de lacrimi, cît au trăit în lumea asta de patimi. Bunica a rămas în satul plin de obraji trandafirii și de ochi negri, cum rămîne un ciot văpsit de vremi într-o pădure tînără. Pînă la o vreme s-a tot mirat, — cum de nu se mai abate moartea și pe la poarta ei ? — dar acum nu se mai miră, că nici nu-și mai poate da bine sama de mai trăiește au ba. Atîta numai, că se încurcă la tot pasul, ca ițele celea încîlcite, iar tălpile late, îmbrăcate în piele uscată, ca de broască, își pun pecetea pe nisipul curții.

Curtea asta, cînd a venit ea în sat, nu era curte ; creșteau troscotel și spini de cei mari și pășteau gîștele în toată întinderea ei, precum și în cuprinsul altor

ogrăzi, de mai la deal. «Cum se-nmulțește lumea, Doamne, Doamne ! — se gîndea de multe ori bătrîna, — trăbă că odată nu vor mai încăpea oamenii pe pămînt !» În fetia ei, cînd venea la praznice mai mari, de la pădurea din Valea-Rea, unde neamul lor are o progădiță întreagă, să fi fost la cincizeci de colibe sporioase, pierdute în pometuri, în tot satul, și acum, iată, acum e orășel gata.

Hei ! dar cît argint n-a curs de-atunci pe rîulețul de munte, ce lunecă alb, în bătaia soarelui tînăr, umplînd de șoapte duioase lunca umbrită de iarba-naltă, ce curge în valuri la bătaia vîntului !

Și cît de drag îi era bunicii rîulețul ăsta ! Pe malul lui înflorit venea la praznice în sat, cîntînd cu el alăturea, oprindu-se din vreme în vreme să-și mai tocmească în oglinda lui năframa cu pui albaștri. Unde cărăruia se dezlipea de mal și apuca spre clopotnița din Dealul-Mare, peste luncă, fata tînără de-atunci, îmbujorată de farmecul unei așteptări neînțelese, zăbovea mai mult ca de obicei. Își lua năframa cu pui albaștri, își tocmea pletele negre, bogate, și se împodobe-a apoi din nou, cum se pricepea mai frumos. Cîte nu-i scorniseră gurile rele cînd a prins să se ridice și ea între fete ! Că-i sălbatecă, că nu știe să-și pună o haină, și altele, multe...

În biserica de lemn, în tinda femeilor, își afla locul cel mai ascuns, unde și fumul alb de tămîie abia pătrundea. Din iconița de deasupra capului, arhanghelul de la ușa raiului o privea triumfător. Vreo trei ani a tot venit la biserică, iar după-amiaza, la horele pline de pălării cu cînaci, de ii cu altițe, de murmur de strune, de ochi tineri și de veselie. Drumul pe malul

rîulețului, cînd venea de-acasă, îi părea tot mai scurt, în suflet i se făcea tot mai multă lumină, iar gîndurile dulci i se-amestecau tot mai des cu doruri neînțelese. Cînd se-ntorcea iar către casa tupilată la poalele pădurii, nu avea spor la mers, și drumul îi era nespus de lung.

În sfîrșit, fata rămase la o mătușă, și, peste trei săptămîni, cel mai frumos om din sat avea nevastă în casă pe fata crescută la pădure, sălbatecă pe jumătate.

La doi ani, în capul satului, unde pășteau gîștele, se trase un gard nou în jurul unui loc, și o casă nouă, de piatră, se ivise ca în poveste, cu pereți albi ca laptele, cu tablele de la ferestre văpsite verde.

Și apoi s-a pornit gospodăria, cu temei, și treburile mergeau strună, toate. Belșugul vieții a tot curs și s-a tot adunat, pînă a sosit o vreme cînd a trebuit să se mai și împrăstie : să măriți patru fete și să însori patru feciori nu merge numai așa, cu una, cu două !

La un an după măritarea celei din urmă fete, — copilul cel mai tînăr, — soțul de luptă al pădurencei, împlinindu-și chemarea lui, zdrobit de strapațele vieții, merse să se odihnească în progadia unde odihnesc atîția eroi necunoscuți.

Văduva rămase în grija fiului mai tînăr, însurat aici, acasă...

Anii veniră și trecură unul după altul, punînd tot mai multă zăpadă în părul bunicii, și, în brațele ei uscate, cîte un nepoțel, să-l crească mare, ca și pe ceilalți. Bunica își uita tot mai mult de sine, cuprinsă cu daraverile mici și cu grija nepoților, pînă s-a trezit numai odată ajunsă la mintea copiilor...

Dar nepoții se ridicaseră, își făcuseră vînt, feciorii la hotar, fetele la cusut, la prietene, la război, la șezători, și bunica a rămas singură, singură-cuc. Prin urechi îi țiuie a pustiu, și numai un motan vechi, cu părul roș, cu nasul ca de lemn, îi mai dă tîrcoale, din cînd în cînd, miorlăind și împiedecînd-o.

— Ucigă-te toaca ! zice bătrîna scuipînd în sîn, și dă să-l ajungă cu piciorul, dar motanul pierde deodată subț pat, sau afară, sau se urcă în grabă pe mărul din curte.

Bunica își face cruce, se freacă la ochi, mai scuipă o dată în sîn, știind, de bună samă, c-a avut de lucru cu «ducă-se-pe-pustii».

Bunica în casă, bunica afară, bunica pretutindeni. Pîș-pîș-pîș — așa cum poate, cînd la o treabă, cînd la alta, dar locul n-o rabdă să se mai ogoiască.

— Bunică, bunică, de ce nu mai stai în casă, că, iată, vor da boii peste dumneata ! ziceau nepoții, fugind să abată pe Păun cel împungaci.

Bătrîna îi învrednicește cu-o jumătate de privire și tușește o dată : semn că a auzit. Dar, de la treabă, nu se mișcă.

— Ci lasă, maică, că nu le-ajungi, las', că le iau eu ; griji, că le strici !

Dar, prea tîrziu ! Căci, pe cînd bunica se înălța pe scăunaș să ajungă la a doua ridicătură a blidarului, să ieie două tăiere albe cu flori roșii, atinse două cănuțe agățate în cuier, mai la vale, care se vărsară în hîrburi pe fața casei.

Nurorii îi vine să crape de năcaz, dar nu crapă, că două cănuțe ce-s ? Nu-s un corn de țară. Bunica cla-

tină din cap și merge, — pîș-pîș-pîș, — la vatră, suflînd praful de pe cele două tăiere.

Totdeauna se scoală înaintea găinilor, dar duminica e în picioare de la miezul nopții. Veșmintele de săr-bătoare le pune lîngă pat încă de sîmbătă sara. Înainte de revărsat e gata-păpușă, cu cojocița gălbie, cu șter-garul alb, tivit cu negru. În zori e în grădină, de-și ia o tufă întreagă de busuioc și călăpăr. Apoi iese la poartă și șade pe lavița de plop alb, pînă ce ocheste soarele de după coastă, cînd pornește încet-încet la bi-serică, într-o mînă cu florile, într-alta cu bățul luciu.

Pe treptele de la ușă, mîncate de brazde adînci, în bătaia soarelui, o află totdeauna clopotarul cînd vine să tragă de utrenie.

De fată a mers tot singură la închinat, și acum, după ce s-au ridicat nepoții, iar venea tot singură.

În biserică scaunul bătrînețelor o așteaptă subț acceași icoană, a heruvimului din ușa raiului, unde stătuse ca fată. Îndrăgise locul acela, și dacă era altundeva, slujba nu-i părea slujbă, iar cîntările dulci îi păreau vorbe răstite... Sfinții închipuiți prin bisericuța de lemn, vechi și ei, aproape șterși, o cunosc cu toții, și parc-ar bor-borosi ceva în bărbile lor încîlcite, afumate, mirîndu-se cum trec toate în lumea asta.

La ieșire, apoi, trebuie să se bocească pe la mormin-tele tuturor rubedeniilor și prietenelor. Cînd ajunge acasă, e hăt după amiază. Se așează pe scăunașul cu trei picioare, își face cruce, desface cu smerenie ștergura albă și ia cornul de prescură. Atîta-i hrana ei de du-minică.

În zilele de lucru, bunica-i în casă, bunica-i afară, bunica-i pretutindeni. Ce-a făcut ieri și alaltăieri face și azi, va face și mâine și poimîne, pînă ce vor afla-o odată, în vreun ungher, că nu mai suflă... Și va rămîne doar pe cîtăva vreme pe nisipul curții pecetea tălpi-lor ei late, îmbrăcate în piele uscată, ca de broască. Și se vor șterge și-acelea, ca toate-n draga asta de lume...

1 9 0 4

NEPOTUL

— Bunicule, bunicule, griji, c-adormi, bunicule ! Uite,-ți cade pipa din gură...

Și nepotul, de-un cot și-o palmă, prinzându-se cu mâinile fragede, roșcate de soare, de genunchii bătrînului, se lasă, huițîndu-se, pe spate, atingînd cu căpșorul bălan iarba subțire, mlădioasă de sub nukul bătrîn, încărcat de frunze pline de umbră și aromire. Bunicul, însă, adormise în barba lui albă, pătată ruginiu subt buza de jos. Pipa, uitată-ntre dinții negri-gălbii, tociți de ani, doarme și ea, iar mustățile, — stufoase, roșcate, — stau cumiști sub nasul de vultur. Fața bătrînului pare tăiată în piatră, așa e de liniștită. Brazdele de pe

frunte și de pe obraz sînt adînci, împietrite. Scaunul de lemn, cu spetează, pare crescut din pămînt.

Nepotul, cu ochii mari, albaștri, se tot ridică și se lasă pe spate, clătînd, din cînd în cînd, picioarele ca de lemn ale bătrînului. Pipa se razimă de genunchi și se clatină cînd într-o parte, cînd într-alta.

Soarele se coborîse spre apus, rostogolindu-se în văpaia dogorîtoare a cuptorului nemărginit, aprins de el. Umbrele dealurilor porniseră încet, negre, sfioase, pline de taină. Prin grădini se desenau, tot mai lungi, dungile negre, împletecite. Mierlele trezite de-o boare fluierau din împărăția nucilor bătrîni.

A fost astăzi o dogoreală nemaipomenită, de parcă se-aprinsese satul. Pe uliți te tăia ca-n preajma focului. Din coperișurile de țiglă ale caselor păreau să iasă văpăi de argint topit, albe, și tot jucau deasupra. Foile de cucuruz, în grădină, s-au schimbat în fuse, iar frunzele napilor — în tabac gata, numai să-l pui în pipă. Bunicul se frămîntase mult cu nepotul. Pînă pe la 8 ceasuri a tot păzit să se scoale, să nu plîngă puiul găsindu-se singur. Tot cam la zece minute deschidea lin, cu mișcări de vulpe bătrînă, ușa, și intra, totdeauna cu vorba gata, de-afară, la caz că s-ar fi trezit :

— Nu plînge, sufletele, că-i moșu aici ! Hopa mare ! Măi, cît ai crescut, bată-te să te bată !

După ce s-a trezit voinicul, fără să plîngă, pîn' la amiazi a trebuit să-i deie de trei ori demîncare — lapte dulce și brînză.

La amiazi nu l-a putut face nicicum să doarmă, și avea poruncă strașnică bătrînul «să nu care cumva să

nu doarmă băiatul de amiazi». Hm ! Să doarmă, da, să crească mare. Știe și moșul asta. Dar dacă nu vrea ?

— Hai, tu, numa, nepoate, să vezi cât e de bine-n pat !

— A fi, că nici împăratu n-are paturi de-astea.

— Mai lasă mîța ceea, și vin-odată !

— Moșule, hai să prindem mîța ! Hai, zău !

— Las-o potopului și vino, apoi îți voi ajuta... Așa, întoarce-te cu fața cătră părete și-nchide ochii... Vezi, așa ! Acum îmi place.

Bunicul tace, ca un sfînt tipărit pe icoană. Nepotul, iar. Bunicul, nădăjduind c-a învins, își simte pleoapele grele. Nepotul, de la o vreme, își ridică mînuțele și privește cu ochi cuminți la umbra ce-o lasă pe păretele alb. Se scoală, s-o vadă mai bine. Apoi zice iar :

— Bunicule, hai să prindem mîța !

Acum îl culcă cu fața către el. Închid ei amîndoi ochii, dar nu știi care se preface mai mult : bunicul, ori nepotul ? Pînă-ntr-o vreme, cînd băiatul se trezește că se joacă în barba bunicului.

— Acuma, ce va fi, ce nu va fi, nu ne mai culcăm. Te-oi spune la maică-ta, și ea, vezi numa că nu ți-a mai da țîță pe sară.

Era cătrănit rău bunicul. Nepotul puse buza, și-ncepu să trîmbițe ; era vorba pe care nu o putea suferi de la nimeni, cînd îi pomeneau de țîță.

În sfîrșit, bunicul prinse mîța albă, cu ochi galbeni-verzii, cu nasul de lemn, și pacea fu gata.

Și merseră apoi în grădină, să se răcorească.

Aci, sub nukul bătrîn, la umbră, bunicul nu-i spuse nici o poveste, ci se apucă să-i facă o pildă despre un băiat rău ce nu ascultă și nu vrea să doarmă de-amiazi.

Copilul înțelese, puse iar buza, scăpă mîța și-ncepu să fugă prin grădină.

Bunicul sta să se cătrănească iar, dar, căutînd prin șerparul lat, vechi, lîngă amnar, dădu de-un ban ruginit.

— Dacă taci, îți dau ceva, auzi, mă, dacă taci, îți dau ceva.

— Ce, bunicule ?

— Un ban, să-ți iei gogoroane de zahăr.

— Că nu mai plîng, bunicule, zău dacă mai plîng !...

Și în grădină se făcu liniște. Bunicul își umplu pe-ndelete pipa, o înfumegă și-și închise pleoapele grele. O vreme, nepotul își făcu treabă cu banul, sucindu-l și privind-l lung cînd pe-o parte, cînd pe alta. Întru tîrziu, începu să numere :

— Unu, unu, tri, șase, unu.

Apoi uită banul jos și începu să-și numere degetele de la mîni, apoi de la picioare. Și a numărat mult, mult, cît să ajungă la o mie, dar mai la deal de șase nu se suia. Se lăsaseră bine umbrele cînd i-a venit în minte banul și-apoi bunicul. Banul l-a găsit, dar bunicul adormise cu pipa strînsă între dinți...

— Bunicule, bunicule, griji c-adormi, bunicuțule ! Uite,-ți cade pipa din gură...

Dar bunicul era ca tăiat în stîncă. Tot huițîndu-se, cu mînuțele prinse de genunchii bătrînului, îi veni și lui somnul, și, odată, cum își lăsă capul bălan pe spate, nu se mai ridică, ci rămase întins pe iarba moale, subțire, în umbra nucului bătrîn.

Vreo cîteva raze de soare-n asfințit se furișează printre frunzele de la poalele nukului să mai vadă ce fac acești doi boieri, de care-au rîs atîta astăzi.

Turmele își dăngăneau clopotele pe coasta de la miazăzi : se apropiau de strungă. Cirezile veneau prin praful alb al drumului uscat, fript de secetă. Oamenii, istoviți de muncă, dogoriți de zăpușeala de peste zi, se strecurau pe-ndelete spre sat.

Portița curții se trînti, ca în urma omului harnic și grăbit, și lelea Ana își purtă ochii cercetători prin pridvor, prin ogradă, în toate părțile.

În sfîrșit, întrînd în grădină, stătu locului înaintea nukului întunecat acum, și un zîmbet de nespusă fericire îi însenină fața arsă de soare.

— O, bată-vă binele, că bun loc v-ați ales !

Și-i trezește.

Vin vacile, trebuie să pregătească de cină.

— Măicuță, mi-a dat bunicu un ban. Un ban frumos, să-mi iau gogoroane de zahăr. Iacătă-l !

— Las', că ți-l grijesc eu, să nu-l pierzi !

Copilul îl dete, privind nencrezător la bunicu, ce venea după el, zîbind pe sub mustăți.

HOTUL

Două coaste înalte, — una îmbrăcată în iarbă roșiatică, păioasă și rară, pe-alocuri pleșuvă, alta purtînd în spinarea cînd încovoiată, cînd ridicată o groază de pădure de stejari voinici, de carpeni cu crengi răsfi-rate, de ulmi înalți, — se răzimbau de-a lungul celor două margini ale luncii înguste, cu iarbă mătăsoasă, prin care murmura, lucind argintie în soare, apa Vîlceleii. La poalele pădurii, într-un ungher adăpostit de ochii trecătorilor, pe drumul îngust ce luneca alătura cu Vîlcica, scutit de o aripă deasă de stejari depărtată de trupul pădurii bătrîne, așa cum un braț de rîu se depărtează de matcă, un coperiș nou, de trestie, cu streășinile rătezate linie, sta s-acopere de tot cei patru păreți nu prea

voinici, albi și văruiți de curînd. Trei ochi somnoroși priveau nehotărîți din albimea păreților. Podmolul galbin strîngea căsuța cu un brîu lat, lipit de un trup plin și tinăr. Un staul pentru vite, cu coperișul roș-verziu, plin de negei de mușchi, cu păreți de pe care începeau să se desprindă scoarțe de lut, sta mai deoparte, privind în pămînt, așa cum privește omul beat, care tot socoate c-ar putea să steie în cumpănă dreaptă. Un șopron pentru cară și pluguri și două cotețe pe sama grăsunilor erau înșiruite pe lîngă nătăvala de gard ce încunjura, ca un colac, ograda. Poarta nouă, de brad, albea, prinsă în roata asta împletită.

Aici se țăsuse gospodăria noastră pînă acu patruzeci de ani... Aici, în cuibul acesta fărmeecat, ne-am pomenit din moși-strămoși, și aici urma să guste dulceața zilelor bune și să-și poarte greutatea zilelor rele și ficiorul meu Vasile, ce chiar în săptămîna după Duminica Tomii a celui din urmă an ce ne-a fost dat să-l petrecem la pădure adusese o hoată de noră, sprintenă ca prîsnelul și mîndră ca trandafirul îmbobocit. O săptămîină în cap s-au adăpostit la noi trei țigani cu gîtul lung, cu ochii de tăciune, cu mîna vrăjită. Suspinele coardelor vechi trezeau șoapte de durere sub boltele întunecoase ale codrului bătrîn, dar apoi, treziți din zăpăceală, haraminii o întorceau iară la joc. Pădurile răsfirate pe coamele dealurilor mari numai atunci auzeau glas ațîțător de coarde, cînd se făcea ospăț la noi, și păstrau în adîncurile lor amintirile duioase de la nunțile moșilor și strămoșilor.

Abia două săptămîni de-am venit iar la rînd, în ogașe, cu gospodăria. Sita nouă s-a mai dedat și cu făina măcinată pe la noi. Da' cu nici un chip nu ne mai ieșeau

din cap veștile ce ni le aduseseră nuntașii. Spuneau că din temnița întărită, de la oraș, în toiul unei nopți pline de furtună și de întunec, a scăpat un fur primejdios nevoie mare, care acum e spaima ținuturilor pe unde trece. Unii ziceau că fusese condamnat la închisoare pe viață, alții că îl așteptau a doua zi furcile. Se spunea c-ar fi dărîmat perețele de cătră drum, în întunecul nopții, ba c-ar fi ros cu o pilă grătelele de fier de la fercastră, ba c-a spart ușa... Unii, mai povestași, spuneau că s-a ajutat cu iarba-fiarelor, cu iarbă fărmeacă, ce i-ar fi pus-o pe butucul din mijlocul temniței, de care era legat cu lanțuri grele, o mînă nevăzută. O babă cocoșată zicea că drăguță-sa i-a adus iarba ceea. Nu mai știi ce s-alegi pe sama adevărului. Spuneau că-i un bărbat ca la treizeci de ani, un rumîn cît un munte, grumaji groși, încordați ca la taur, ochi negri, adînci, pătrunzători. Alții s-amestecau în vorbă că nu-i așa, că-i mic de stat ca un trunchi și că ochii-i sînt mici și verzi. În urmă, calea-valea, toate-aceste puțin ne-ar fi neliniștit, da' ceea ce ne umplea de groază era că omul ăsta minunat se ținea pe-aproape, poate chiar în pădurile noastre. În satele vecine era bătaia lui Dumnezeu, nu alta ! De rămîneau cirezile peste noapte în bătătură, dimineața se trezeau bieții păstori cu paguba gata : două-trei capete lipseau. Nu grijeau bine ?! Durmeau pe rînd, anume să prindă pe hoț. N-aveau cîni buni ?! Da' să-ți miroase, din bătătură, dihania din pădure, și răi, de te trăgeau jos ! — erau tărcăți pe cerul gurii. Cum le ducea ? Dracu știe !

Mergea jitarul să păzească fînațele ? Bun e Dumnezeu de nu-l aflai dimineața bătut, lat, pe vro coastă ori în vrun părău, de părea c-au dat ielele peste el,

nu alta ! Mai îndrăzneă să-și facă cineva drum către pădure singur ?! Doar nu și-a urît zilele ! Las' să fure cine-i viteaz, că tot mai mult preț au zilele decât lemnele !

În vro trei sate, bolțile negustorilor fuseseră călcate, și bănișorii, puși bine în cutii de fier, pieriseră ca și cum n-ar fi fost.

Unii spuneau că l-au și văzut, că umblă călare pe un cal negru ca tăciunele, ținut în frunte, că e veșnic cu pușca în spate, iar la brâu are vro cinci pistoale. Când murguțul i s-așterne drumului, nu aleargă, ci zboară.

Cîte nu scornesc oamenii ! Limbă n-au ? Cică hoțul, de cînd a scăpat la largul lui, s-ar fi dat în dragoste c-o văduvioară, făgădărită în Dealul-Mare, la «Făgădăul roșu», vestit în tot ținutul ca loc de adăpost și întîlnire pentru toți aceia cărora mai mult le place întunerecul decât lumina... Aici, în Dealul-Mare, cică ar aduce el caii și boii furați, de unde, apoi, alți pretini îi fac pierduți pe veci... Iar în «Făgădăul roșu» cică se veselea și chiuia toată noaptea, tropotind îndesat podelele, pe cînd țiganii stăteau să-și rupă arcușele.

Cîte nu ți se-nchipuie dacă te lași o dată pradă poveștilor ?! Știam noi bine, adecă eu, baba, ficiorul și nora, — toată suflarea ce ne aflam atunci în căsuța de la poalele pădurii, — știam noi bine cum se face din țințar armăsar. Da' tot ne-au bătut un cui în piept scorniturile astea. Sluga nu știa nimic de toate faimele cîte ne-nghimpau pe noi ; cît a ținut nunta, a fost la stîna din Poieni, că s-a fost bolnăvit baciul și nu era între păcurari nici unul dibaci în facerea cașului, ca sluga noastră. De știa, crezi că-l mai puteai îndupleca să între în pădure cu cei șase boi și patru vaci ?

Nu era atîta frica de moarte ce ne neliniștea. Mai ales pe mine și pe Vasile. De cîte ori ne-am hîrjonit noi cu dihăniile codrului ?! Cîți mistreți îmbîrzoiați și colțoși ca muma-pădurii, cîte potăi de lupi pot să ne mulțamească nouă că i-am ușurat de povara zilelor ?! Ci, de ! Era lucru neobișnuit ce se-ntîmpla acum. De hoți auzisem noi povestindu-se din bătrîni cîte grozăvii toate. Atunci umblau alte vremi. Ieșeai cu măciuca ferecată în drumul mare, te puneai în aleș, și cînd trecea vrulul cu punga groasă, cu burta roată, cu trei bărbii, ieșeai de unde te ținea pămîntul și-l trăzneau în numele tatălui. A doua zi erai în sat omul cel mai de omenie, ca și mai nainte. Unde erau pe-atunci judecăți ca în ziua de azi, unde să se pomenească de gendari ?! Ceva neobișnuit, de bună samă, să mai umble și acuma hoți...

Sluga Dumitru, la patru săptămîni de la nuntă, veni de la stîină. Baciul se făcuse bine, și, cînd s-a văzut iar lîngă căldarea cu zăr, de bucurie, a tras o doină din fluier, de s-au prins să tremure frunzele și să suspine nemîngîiate privighetorile. Noi, cei de-acasă, ne-am cam uitat de isprăvile hoțului... Sările de vară erau senine și liniștite. Cînd apuca soarele înflăcărat după coasta de la apus, acoperită cu iarbă rară, păioasă și roșiatică, umbrele se ridicau încete și molcome peste vîrfurile poalei și argintii ale stejarilor de pe coasta de la răsărit. La poalele pădurii, ochii de rouă se-ascundeau tremurînd printre firicelele de mătăasă verde. Văzduhul, cînd pădurea de pe culmile celea mai nalte se-mbrăca în mantia ușoară a umbrei, era așa de curat, încît mă gîndeam de multe ori că dacă ar fi o limbă de fier să se lovească de marginile unui clopot uriaș de argint, n-ar putea să răsune mai dulce și să se piardă mai lin cînte-

cele lui decît cum străbătea în tăcerea adîncă și se pierdea în șopotul lin al codrului vrun chiot izbucnit cine știe de la ce tîrlă de departe, sau cum se topea, tot mai încet, tot mai încet, în pădurile coastelor depărtate, vrun muget de vacă... Eu și cu baba durmeam pe podmol, sub streășina lungă de trestie... Mai slabă de puteri, baba adurmea buștean îndată ; eu mai colbăiam din pipă și mă mai frămîntam cu cele gînduri. Nora durmea în casă, Vasile, în șopron, așa, mai iepurește, cu gîndul la pădure.

Dumitru, sluga, om de nădejde, voinic să-ți răstoarne zece dintr-o-ncercare numa, pipăia cu grijă după curea, să vadă de stă tabacul, își făcea vînt pînă-n tindă, să-și mai înciripe cîteva lemnușe de pe solniță, apoi deschidea poarta, dînd drumul celor șase boi și patru vaci. Era pășune minunată prin poieni și ar fi fost păcat să zacă vitele noaptea întreagă în curte !

Ce ți-o fi și cu tinerețele astea, lungi-le-ar Dumnezeu sfîntul să le lungească ! Te simți în sufletul tău stăpîn pe lumea-ntreagă, și într-o doină trăgănată îți aduci raiul pe pămînt... Așa și Vasile ăsta ! Cînd se pornea el pe cîntat, nu mă mai răbda inima să mă gîndesc la somn ! Doina plîngea în tăcerea adîncă, alunecînd de la o culme la alta, pînă ce cuprindea codrul întreg, ce răsuna acum de clocotul așăzat, molcom, duios al cîntării curate, argintii. Stelele, — stropi de argint topit, — tremurau în albastrul tăriilor. Vro șoaptă se desprindea din tăcere și se pierdea în liniștea plină de visuri a pădurii... Ascultam, ascultam pînă ce auzeam un chiuu strașnic rănind tăcerile îndepărtate, sămn că Vasile ieșise în poieni.,,

După secere.

De o lună și mai bine, era o secetă cumplită. Morile de apă, unde se obișnuiseră să meargă sătenii, stăteau încremenite, cu butucii uscați, cu spițele crăpate. La irugă — nici un picuș de apă. Prin toată preajma rămăsese numai o moară de foc. Morarul câștigase atîta, de nu mai avea coșuri de-ajuns. Drumul la moară trecea pe dinaintea casei noastre. Puțin umblat mai nainte, acum era ca pielea de luciu...

Odată vine pe drum carul cu patru boi, încărcat cu opt saci pîntecoși, al lui Ionaș din Porumbari, vechi cunoscut și prețin al meu. Ne strîngem noi mîna rumînește și ne uităm în ochi, colea deschis. Cîte nu ne-am povestit, că nu ne văzusem de mult ! Cînd era să plece, am băgat de samă că mai are să-mi spuie ceva, îi sta pe limbă, gata să zică, și tot nu zicea.

— Cînd mă-ntorc am să-ți mai spun ceva, și pocni o dată pe deasupra boilor, ce porniră încet, greoi, rume-gînd...

«Ce va fi avut să-mi spuie omul ăsta ? mă gîndeam. Ficiori de însurat nu mai am, fete nici atît...» Și deodată mi se făcu lumină în cap : Hoțul ! De bună samă vro veste nouă. Nu mai auzisem, de o grămadă de vreme, nimic despre el. Dumitru a cutreierat cu vitele toate pădurile, Vasile și-a petrecut nopți destule cu pușca în spate pe la toate locurile mai dosite, și nici pomeneală de hoț. Dumitru nu știa nici acum nimic de el, Vasile nu mai credea în scorniturile oamenilor, iar eu... eu țineam cu Vasile. Da' ce are să-mi spună Ionaș ?

A doua zi, la răcoare, în marginea pădurii, cei patru boi ronțăiau mohorul tinăr, cosit de Vasile. Stăteam cu Ionaș, răzimați de car. El povestea, și eu mă miram.

— Trei zile-s numa de-atunci. Jupînul crîșmar de la noi adusese mașina de treierat. Grîu sătul, curat ca aurul. Toți aduseseră, și nu le-a dat un ciocan de rachiu. Bun ! Oamenii, — flămînzi, hămesiți, — sara ș-au cătat de drum, da' părea că așa le fulgeră ochii... Jupînul — nimic ! De ce bem tot pe datorie ? Să sărăcească el ? Ba bine, nu va sărăci ! Noaptea căzuse tăcută peste sat... Vrun cîne de mai lătra la lună. Colo, pe la răsăritul găinușii, țipete răgușite, deznădăjduite răniră deodată liniștea adîncă. Se auziră cîteva troznituri puternice, plînsese înfundate ș-apoi un tropot îndesat de copite, ce se-ndepărta, deșteptînd depărtările adormite. Vecinii vin mirați să vadă ce-i. Ușa crîșmii — spartă ; jupînul — lîngă tarabă, legat fedeleș ; vro cîțiva bani de aramă — împrăștiati pe jos. Din crîșmă, prin ușa deschisă, se vedea în casă : matca era legată și ea fedeleș, cu climpuș în gură. Cine să fi pus trebșoara asta la cale, de nu hoțul ce-a scăpat din temniță ? În sat toți așa cred, și spun că aici, în pădurile voastre, s-a ascuns. Grijește și tu să nu pățiți o nepățită.

«Bine, mi-am dat eu cu socoteala. Are și drept Ionaș să-mi spuie : „Pază bună !“»... La căseni nu le-am spus nimic. De-ajuns că știam eu. Mai ales biata noră s-ar fi speriat. Mă pun eu să dau de urme, să judec din sămne anume puse prin pădure, pe unde dam cu socoata că poate s-ar ținea. Nici o schimbare. Ascult eu sările de-a rîndul, doar-doar oi auzi vrun cîntec neobișnuit, vrun fluierat, vrun nechezat... Tăcere de moarte. Cum să mai încerc ? Mi-a săcat știința apucăturilor.

Dar iată, într-o sară, cînd Dumitru, ca de obicei, era gata să pornească cu vitele, văd că nu deschide poarta,

ci vine lîngă mine. «Hm ! n-are tabac, se vede», mă gîndeam. Da' n-am brodit-o.

— Stăpîne, îmi zice, dumneata știi că nu-s eu omul care să se teamă și de umbra lui. De cinci ani te slujesc, și în miez de noapte, ca și în zori de ziuă, am fost stăpîn pe mine, ori în ce ungher din pădurile astea. Nu-i nici nălucire, nici teamă ceea ce-ți spun. Auzi numa : Ieri noapte, cînd m-am ivit în poiana cea mare, știi dumneata, în Înfundături, luna lumina în plin iarba deasă, subțirică, iar în văpaia asta albă un cal priponit își scâlda părul negru ca tăciunele. Deodată pădurea tresări de nechez și, ca din pămînt, răsări un voinic de rumîn cum n-am mai văzut. Dintr-o săritură fu pe spatele neted al murgului, tăie căpăstrul ce era legat de pripon, și roibul, încordîndu-și gîtul, trecu săgeată cătră Măguri, pe cînd pușca din spatele voinicului fulgera de cîte ori se bătea de spatele fugarului. Funia de priponit e acolo ș-acum ; da' voinicul nu știu cine să fi fost. De ce să fi fugit oare ?! Nu știi cumva dumneata cine e ?

— Cine-i nu știu, da' cred că om primejdios nu e... Poate vrun bătut de soarte. Vrun fugar de la cătănie. Cine știe ce păcate !

— Hm ! Decît mă mir, că de ce să fugă el de-un ficior cu vitele ? Numa măciuca o aveam la mine. Și el era cît un munte, ș-avea și pușcă ! Știi, cît un munte !

— Mai mult nu știu, atîta pot să-ți spun, că nu-i primejdios dacă a fugit.

— De bună samă că n-a fi vrun tîlhar. Și era așa de frumos !

Dumitru deschise apoi poarta și dădu drumul vitelor...

Acum știam că nu-s toate scornituri ce se vestise de hoț. Nu vor fi toate cu lapte, de bună samă, da' sîm-

bure de adevăr tot e. Lui Vasile și femeilor nu le spun nimica. Îmi fac ochii în patru și mă gîndesc la măsuri, de va fi să ne caute și pe noi într-o noapte.

În urmă, se deschiseră și izvoarele văzduhului. Întîi furtuni și viscole turbate, de gema pădurea ca-n brațele morții. Picuri mari, grei băteau rar, unde și unde. Urletele viforului, înecate prin huzdoapele din pădure, prin văile adînci, izbucneau cu putere spre culmi, unde stejari și carpeni tinări se-nchinau pîn' la pămînt. Bucăți de nourî pătau cerul, oprind razele de lumină... Apoi, deodată, un clocot puternic cutremură întinderile, fierbînd în codru, și tunetele se spărgeau acum repede-repede, unul după altul. Nătăvălile de pe cer se-ngroșau mereu, grămădindu-se ca niște uriași ce se sugrumă. Văzduhul fierbea întreg, picuri deși pîrîiau pe poleitura de frunze a pădurii. Ploaia albă închise depărtările. Nourî mari, fumurii treceau peste culmi, lăsînd loc altora, mai deși, mai neguroși. Răpăitul nu mai înceta...

Se însărasede de mult, și toți căsenii stăteam la cină. Dumitru încă adusese vitele mai din bună vreme acasă. Vorbeam de bunătatea lui Dumnezeu, care tot nu-și uită de noi. Ploaia nu mai contenise, dar acum cernea mai mult decît stropea.

Întru tîrziu, numa ce auzim noi că forfotă ceva pe drum, și-n urmă, bătaî tari în poartă. Auzim și ne uităm unul la altul. Bătaia coneni puțin. Așteptăm noi, așteptăm să vedem cum se va mai porni. Baba își făcea cruce, nora era ca scrisă pe părete. Ciocăniturile răsunară din nou : «Troc, troc, troc !» Și cel de la poartă tuși o dată strașnic : «Chăă !» Ce să mai așteptăm ? ! Mergem noi

afară, să vedem ce-i. Adecă eu, ficiorul și sluga. Bătăile sînt tot mai aspre, ca și cînd ar lovi o multe de topor. Forfotitul se aude din nou : un cal ce nu mai are astîmpăr, de bună samă, îndeasă și mestecă tina de la poartă... Noi nu zicem nimic, nu ne mai uităm unii la alții, ci toți trei ne uităm la poartă... Atunci un glas adînc, aspru ca suflarea crivățului, răcni în pădure :

— Deschideți, oameni buni, ori ce voiți ?!

Acuma, ne privim noi iarăși, toți trei, și nu deschidem...

— Cine vei fi, să-ți cați de drum ; n-avem sălaș ! strigai eu.

O lovitură puternică, și poarta pîrîi prăbușindu-se. Copitele calului sunară pe scîndurile de stejar.

Ce-o mai fi și asta ?!

— N-ai putut fi fără de paguba asta, măi bade, zise străinul, descălecînd. Ia, adăpostiți-mi undeva murgușorul, că l-a moțait ca pe-un șoarece... Hei, n-aveți unde ?

Cum s-a-ntors înaintea ferestrei, în raza de lumină, obrajii plini, umbriți de-o barbă deasă, se zăriră bine. Sluga încremeni locului, nemaiapucînd să prindă calul de căpăstru să-l ducă la adăpost. L-a dus Vasile sub șopron.

— Domniilor-voastre vă pare cam ciudat cum vin eu, zise întru tîrziu, văzînd că noi nu mai rupem tăcerea. Da' să nu vă fie cu supărare. M-a apucat vremea asta pe drum, ș-apoi și pe-un cîne trăbă să-l adăpostești pe-așa fuiag de vreme. Dimineața plec, n-aveți grijă !

Ce să faci acum ? Să strîngi din umere și să mergi după el în casă. Alta ce ? Pușca-i atîrna grea în spate, pe țăvile lucitoare se prelingeau picuri de apă. Să fi fost încă o dată înaltă ușa de cum era, și tot ar fi tre-

buit să se plece ca, să între în tindă. Mergem noi. El șade. Șădem și noi. Ține ochii țință în pământ. Noi, bărbații, ne uităm unul la altul. Femeile înlemniseră lângă fereastră. Stăm noi așa, stăm, stăm. Întru tîrziu, voinicul se ridică, își scoate sumanul ud, rupînd baiera ce se strînsese de umezeală, și-l atîrnă de un cui din grindă.

— Atîta potop de apă, Doamne sfinte, mă mir că de unde tot izvorăște ! Adecă de, a și fost lipsă, că seceta fu mare. Pământul crăpase de arșiță, de să te-ascunzi cu cal cu tot... Huu ! și se cutremură o dată în tot trupul, pe cînd aburi subțiri, ușurei, ieșeau din cămașa lipită de spatele lat, de uriaș.

Din curea scoase tabacul învălit într-o năframă neagră, și din tureacul cizmei scociorî pipa. Colbăia des, și fumul se ridica, petece de nour alb, spre grindă, ca și aburii ce se tot desprindeau din cămașă.

Cu cotul stîngii răzimat de genunche, cu barba sprijinită pe palma lată, privea în pământ, pe cînd cu mîna dreaptă mîngîia ciutura gălbie înfiptă în luleaua neagră.

— Grea vreme, grea de tot, pretine, zic eu într-un rînd, mai ales dacă trăbă s-alergi drumurile pe-așa vijelie. De-i fi slugă și-i avea stăpîn, păcat de moarte are că te-a îndreptat acum, în noapte, la treburi ; iar de ești dumneata stăpîn, apoi trăbă că-n mare strîmtoare cști. Zic și eu, da' de știut, Dumnezeu știe !

La dreptul vorbind nu ne era frică, dar o nedumerire așa, ciudată, tainică ne stăpînea în fața voinicului ăstuia, cu mustața scurtă, groasă, cu barba neagră, deasă și cu doi ochi aprinși, aprinși de nu te puteai uita la ei.

— D-apoi umblu și eu, iaca-așa... Dumnezeu știe ! zise el privind pierdut înspre noi, fără să ne vadă. Părea că ațintește niște vedenii depărtate.

Încetul cu încetul nedumerirea a prins să ni se risipească și ne-am lăsat mai adânc în vorbă cu el. Ne-a povestit ce roadă îmbelșugată a băgat de samă în grâne prin locurile pe unde-a umblat. Și a cutreierat multe locuri. — «Cucurezele-s rodite bine, numa fînațele au suferit de secetă.» — Povestea ca orice om, atîta numa că-i era glasul nespus de mlădios, curat și plin de durere. Vrun biet bătut de soarte !

Cînd povestea, nu privea la noi, da-n schimb îl aținteam noi. Femeile ș-au venit în ori ș-au prins să-nvîrtă fusele. Dumitru ieși să mai vadă de vite și de murgușorul străinului.

Drumețul își scoase traista să cîneze, ori poate să și prînzească. «Hotărît, nu poate fi decît un om de omenie !» Baba făcu sămn nurorii. Peste cîteva clipe masa era așternută : zamă dulce de prune, pîne moale, carne de berbec. Omul nostru, după multe îndemnuri, se hotărî să-și închidă traista și să se puie la masă.

Cum se schimbă inima omului ! Cînd bătuse la poartă, eram față de el cu gîndurile cele mai rele. Cu toată făptura lui puternică, nu era însă grozav deloc. Dimpotrivă, așa de blînd părea, ca și cînd ar fi îndurat dureri ucigătoare.

Cine să-l mai întrebe cine-i, ce vînturi îl bat ?! De-ar umbla de bine, de nu l-ar durea prea mult, om așa deschis cum era, ne-ar fi povestit el totul. Dar așa, de ce să mai stîrnești flacări care poate au început a se potoli ?

A durmit în șopru, pe pat de fîn proaspăt. Dimineața, mulțămindu-ne de găzduire, s-avîntă pe spinarea

netedă a murgului, care, cu gâtul încordat, cu coama răsfirată, luă în trap calea spre miazănoapte, înghițit în grabă de negura ce se-nvăluia în vale, printre cele două coaste de deal.

— Îți spuneam eu că-i un om minunat ăsta, stăpîne, un om cum nu vede fiecare în viață !

— Într-adevăr, Dumitre măi, nu vede fiecare !

Femeile avură multe de povestit. Cum era, ce ochi scînteietori avea, ce sprîncene, cum era țesută cămașa și cîte nimicuri toate. Și, mai cu samă, povestiri minunate cu haiduci. Pîna și la poveștile cu feți-frumoși au ajuns. Minte de muiere, și pace !

Eu tot mai mult mă căinam că nu l-am descusut mai bine. «Minunată poveste trăbă să aibă omul ăsta care, fără îndoială, mi-a plăcut foarte mult !»

Vîntul de la miazănoapte bătea tăcios, subțire, pătrunzînd pîna-n inima pădurii. Frunzele se arămiseră, unele prinzînd să deie-n galbin. Luncile se roșiseră și ele, și vitele începuseră să vie flămînde acasă. Voinicul cu murgul țintat nu ne mai cercetase și nu mai auzisem nici o veste despre hoțul scăpat din temniță.

Într-o sară, toamna tîrziu, seninul era presărat cu flori de argint. Vîntul nu bătea, ci pădurea suspina totuși încet și lin. Din coasta Cornului, ca și cînd ar fi fost atinși de săgeată, uliii se boceau jalnic : «Chiau, chiau, chiau !»

Șădeam afară, pe podmol. Femeile torceau, bărbații pipau. Deodată auzim «Buf, buf, buf !» în poartă.

— Cine-i acolo ?

«Buf, buf, pooc !»

— Cine-i acolo, ori nu auzi ?

— «Cine-î acolo, cine-i acolo !» Vino de deschide și vei vedea că cine-i !

L-am cunoscut pe glas pe străinul de după secere... Cît era de schimbat acum ! Părea așa de voios, ca și cînd ar fi sosit de la joc. Degrabă am descoperit taina : beuse, că mirosea al dracului !

Nici una, nici două, că el să nu-și lase murgul din mînă, ci, șazînd pe podmol, alături de noi, să-l ție de căpăstru. Noroc că l-am îmbiat cu o țigară și, pîn-a sucit-o, Dumitru a legat calul sub șopron.

— Hei, și v-ați speriat al dracului, știi, cînd am venit mai astă-vară ? Păi, cine v-a-ndemnat să nu deschideți ? Apoi eu dau rar, dar atunci dau să fie dat !

Supse adînc din țigara ce-o ținea de jumătate în gură. Avea mîncărime la limbă, și noi eram buni bucuroși la poveste...

— Vezi bine că v-ați speriat. Ia, de fătuca aia zău că mi-a fost milă ! și arată spre noră. Cum să nu vă fi speriat, cînd ați auzit atîtea vești slabe despre mine ?! N-ați auzit ? Ziceți că nu, da' văd eu că mințiți. Cine nu-ți știe cîți boi și cai am furat ? Și copiii îi numără ! Și voi credeți veștile astea ? Parcă eu aș avea ce face cu boii și caii ! Aș fi avut odată, dar acum...

Țigara îl arse la degete și o scăpă, nemaiaflînd-o. I-am răsucit alta și i-am dat-o aprinsă gata.

— Măi, dragii mei, să vă spun și eu o vorbă, care încă nu mi-a scăpat din gură pînă acum ! Și eu am fost odată om cu cinste în lumea asta. Și acum sînt, da' totuși... Eram slugă, măi, dragii mei, la cel mai gazdă om din sat... De vă veți întîlni cu oameni de la noi vrodată, întrebați-i numa cum am slujit eu pe bogotanul ăla. Și

avea năbădăiosul de el, — că era cu toane, — o fată ca o floare din grădină. Eu mă feream de ea, ea mă-ncunjura pe mine, da' dorurile tot ni se-ntîlneau. Cine să steie împotriva inimii ? Poate Dumnezeu sfîntul ! M-am pomenit numa că m-am îndrăgit de doinele trăgănite. Și le-nvîrteam așa cum numa eu știam la noi în sat. Și fata se usca pe picioare... Vin toamna pețitori, vin bogați, vin frumoși, vin tot oameni din neam. Da' fata să-l vrea pe vrul ? Ba și ba !

— O păștea nenorocul, sărmana !

— «Tu, fată hăi, tu-ți faci de cap, precum văd. Da' te-oi îmblînzi eu, și-i voi scoate eu gărgăunii din cap și slugoiului ăstuia ! Pămîntosu, că n-are casă, n-are ogor, n-are cap de vită... Ce te-albești așa ? Crezi că eu sînt orb ?» Și bogotanul ieși să mă caute iar pe mine. De cîte ori nu mi-a răscolit tot veninul ! Ș-apoi, aveam eu de gînd să-i cer fata ? Feritu-m-a sfîntul !... De eram și eu mai întărit, alta ar fi fost, dar așa, numa trup și suflet în trup, și încolo vînt, nu mergea ! Alta ar fi fost de-aveam și eu boii și ogorul meu !

Voinicul oftă din adînc. Pădurea alături șoptea somnoroasă. Stelele s-aprindeau tot mai vii pe cîmpia albastră a cerului. Străinul tăcu o vreme, apoi se porni din nou.

— De cîte ori nu mi-a aruncat în față sărăcia și nevrednicia mea !... Nu știam eu ce plătesc ? Apoi atunci de ce mi-o tot spunea el ? În urmă, pe fată a domolit-o. Nunta se făcu cu cinste, cu ceterași, cu tropotite, precum e data. Fata era acum nevastă și crîșmăriță în Dealul-Mare, la «Făgădăul roșu». Ce-am simțit eu ? D-apoi atîta, că s-a lăsat peste mine o noapte grea, veșnică. Munceam ca un bou și mă topeam ca o lumină, spre

mirarea sătenilor și spre bucuria stăpînului. Noaptea, numa noaptea, cînd ieșeam cu văcuțele pe Măgură, mai simțeam că trăiesc. Ziceam și pîn-atunci din fluier, dar acum mi se dusesese vestea ! Stăpînul iar prindea să se încrunte și să mă certe : «Tu ești piază rea la casa noastră, mă Ioane, și toate năcazurile de la tine pornesc. Nu ți-a fost destul că mi-ai zăpăcit copila, pîn-a fost fată, vrei s-o nefericești și ca nevastă ? Ce te uiți la mine așa, năucule, ori crezi că eu nu știu nimic, cînd tot satul știe ? Ce știi ? Că dai tîrcoale în jurul „Făgădăului roșu“, cînd mergi cu vitele pe la Măgură, că noaptea-ntreagă cînti ca un nebun»... Cum m-am stăpînit atunci să nu-l închin mamonului, nu pot ști !

— I-am dat să beie, că i se uscască gîtul.

— D-apoi credeți dumneavoastră că fata a putut s-o ducă mult cu crîșmarul de la «Făgădăul roșu» ? Era beutor, mama focului ! În toată ziua se făcea leucă. Și-apoi înjurături, bătaie, de sta s-o sluțească... Într-o dimineață, cine trîntește portița, numa-n iie și-n catrință, cu părul despletit, cu ochii rătăciți ? Copila bogotanului ! «Bate-mă, tată, omoară-mă, tată, dar îndărăt nu mă mai duce.» Și știți ce-a făcut ? I-a tras o sfîntă de bătaie, de să-i plîngă pietrele de milă, și-apoi, lăsînd-o lată, moartă în casă, a ieșit în curte. Eu eram la lemne, prăjini groase cît piciorul le rătezam dintr-o tăietură. Nici nu mai vedeam unde loveam. Vine ață la mine : «Să mi te cari din curte, cerșitorule, înșălătorule ! Vezi ce i-ai făcut ? Ai nebunit fata ! Să te curăți în grabă, că de nu, te calc în picioare !» Și cu asta m-a și-nhățat... Ce-a fost apoi ? Amîndoi grămadă, jos, printre lemne, ne învălmășeam sugrumîndu-ne. În urmă, tot l-am biruit ! Ii ieșise limba de-un cot !...

Străinul se cutremură puternic, și capu-i căzu pe spate, proptindu-se de părete. Mânile-i căzură grele pe podmol. A stat așa, a stat. Apoi își ridică iar capul și privi serios în jur.

— Așa, da ! Apoi m-au prins ; înaintea mea, doi gendari, eu în mijloc, cu mâinile la spate, după mine alte două umbre negre. Ce să vă mai spun ? Ș-așa nu știți cum îs judecățile ! În urmă, tot în temniță ajungi. Dar apoi și ieși, dacă ești om !... Și dac-am ajuns iar la lumina soarelui, aflai că crîșmarul de la «Făgădăul roșu» din Dealul-Mare murise, aprinzîndu-se șpirtu-n el, și că numa crîșmărița e la făgădău ! Hei, măi, dragii mei, știți voi bine că de-acolo vin ș-acum ! Vin după tine ca după hoț...

Era stors de puteri, și ochii i se închideau. I-am pus gluga mea la cap, pe podmol, și l-am lăsat să se odihnească...

Dimineața, palid, mulțămindu-ne de bună găzduire, se avîntă pe spatele murgului. Cînd ieșea pe poartă, crîșmarul din satul vecin trecea cu hodoroaga lui, trasă de calu-i șchiop... Voinicul dispăru ca fulgerul.

La două săptămîni după asta, cine vine pe drumul ce trecea pe lîngă casa de lîngă poalele pădurii ? Doi împănați înainte, doi înapoi, și-n mijloc hoțul, cu mâinile legate la spate, cu capul plecat, palid, abătut, cu barba mare și ochii umezi, adînciți. Adecă tot l-au prins ! Și de cînd l-au tot căutat !

Cînd ajung lîngă casă, văd că se opresc. Ce gînd au ? Trei rămîn cu hoțul, iar unul vine și ne poruncește să ne scoatem în grabă tot ce-avem în casă. Noi :

— De ce ?

— E poruncă !

— Ce poruncă ?

— Scoateți numa-n grabă, că mi-i scumpă vremea !

— Nu scoatem nimic, c-aici sîntem noi stăpîni !

— Dacă nu scoateți de bunăvoie, veți face-o de silă !

— De silă ?!...

— Iaca, aici e porunca scrisă, și ca întărire avem patru puști cu opt țăvi ! zise el arătîndu-ne hîrtia pecetluită.

Femeile plîng, zbiară, se bocesc. Noi urmăm porunca. Și după ce ne-am pus tot avutu-n drum, numa ce-am văzut casa, și șopronul, și staulul deodată îmbrăcate în bobote. Se topeau sub ochii noștri. Baba amețise, nora înlemnise, noi, să ne smulgem părul din cap, și alta nu !

Taina era aici : un crîșmar pîrîse, cu jurămînt, că l-a văzut pe voinic ieșind de la noi. Noi am fost gazdă scăpatului din dubă. Și trebuia să ne mutăm în sat !

Azi, după patruzeci de ani, îmi pare că mai văd căsuța noastră, cu streășinile rătezate linie, cu cei trei ochi ce ne priveau din albimea păreților. Parcă văd grajdul cu negei de mușchi pe-acoperiș și poarta de brad albind în gardul înalt de nulele. Cum le-aș uita ?!

Ficioru-mi are azi alți ficiori, și și-a uitat de petrecaniile de pe la pădure. Baba mi-a murit de mult. Era și bătrîină, «cotor», cum se spune, da' tot n-ar fi făcut ea îmbulzeală în lume, să mai fi trăit...

DAN JITARUL

A dat Dumnezeu pășune din belșug, căci s-au cernut ploi mărunte cît a ținut primăvara. Și pe la căratul fînului, vine așa, cîte un povoi cu bălțuțe, dar trece repede, și soarele zbicește, să-și poată vedea oamenii de lucru. Mai sînt încă fînațe multe necosite, mai e opritul taurilor, pe unde dă iarba mai tîrziu, și chiar dacă dă, nu se prea grăbește cu crescutul, că dacă se abat pe-acolo tauri vineți, mai ales cel bătrîn, nici ciurdarii nu cutează să-i scoată.

Totuși e cineva căruia nu-i pasă nici de tauri, nici de nimic și-i scoate din oprit cînd li-e iarba mai dulce. Iar apoi, dacă-și priponește acolo murgușorul, pe care nu l-ar schimba cu toate avuțiile lumii, ce păcat face ?

De ce nu vin alții să-i scoată, că atunci el și-ar vedea de drum, că-i larg hotarul, și, numai singur el, Dan, e jitar peste toată întinderea asta de roadă. Adică mai sînt doi jitari, moș Grigore și moș Petru de după grădini, dar ăștia nu-s oameni. Amîndoi îs bătrîni și merg cu bîtele la hotar mai mult ca să se sprijinească în ele decît să aducă de dinapoi cîte-o ciurdă de vite ori stavă de cai la judele satului. I-a ales satul și de data asta, căci de cînd s-au pomenit și ei cu neveste, tot jitari au fost. Dar cum jităresc ei, slujesc în zadar. Fără ca să cîștigi pe zi cel puțin cîte-o litră de vinars, nu se plătește să nu-ți dormi nopțile. Dan era de hotărîrea asta, și de zece ani, de cînd jitărește și el, vede că nu a brodit-o rău.

Acasă, nevastă-sa s-a luat de-un gînd.

— Măi omule, tu n-ai s-o pățești bună ! Te pornești numai așa, ca nebunii, de cînd însară, și nu mai dai pe-acasă. Îți vei speti murgul, iar pe tine te vor afla odată, cu capul spart, undeva. Oamenii rabdă pînă la un loc. Uite, mie-mi tot bate ochiul stîng de multă vreme, și ăsta nu e sămn bun.

— Bată-ți de pe mine amîndoi, da' nu așa numa cum se bat, ci să gîndești că-ți sar din cap !

Și Dan, cu ochii încruntați, îmbucă repede pe sub mustățile mari, nerăsucite, sare ca un voinic de după masă, se scutură o dată, așa cum se scutură și murgul său după ce-l descalecă, se caută grăbit pe după șerparul lat, potrivește bine teaca ce înghite cuțitul mare, cu plăsele de os negru, și iese, trîntind ușa, în curte.

Murgul aprig, neînșăuat, numai cu căpăstru, stă legat de-o proptea și bate neastîmpărat din copite. Dan fluieră o dată haiducește, calu-și întoarce capul și

nechează cu ochii umezi. Într-o clipă e încălecat și, cât ce iese pe poartă, pornește de-a una în sărite. Femeia rămîne cu mînille încrucișate, la poartă, își face cruce și întră în curte. Cine a pus-o pe ea să se mărite după omul ăsta? Nu i-a spus mamă-sa destule rele despre el? Și doar nu a fost ceva frumusețe. Ferit-a sfîntul! Adevărat că era zdravăn, voinic, — cel mai zdravăn din sat, — dar avea niște ochi mici, vicleni și răi, și o față încruntată, de părea că e veșnic mînios, iar mustățile, de pe atunci păreau niște cotoare împlîntate la întîmplare. Tată-său i-a zis că-i cunoaște spița. Neam puțin cam aspru, dar, în schimb, oameni de ispravă. Unu plătește cît șapte.

Și acum vedea bine ce plătește! De-ar mai lăsa cel puțin jitaritul ăsta! Uite, cînd a fost cu alesul, mai astă-iarnă, dînsa a voit să-l scoată. L-a lăsat, prost, să meargă cale de trei zile pînă la un prieten, cică ar fi avînd să-i spună niște vorbe tainice. Dan s-a avîntat pe cal și a pornit furtună. Pe prieten nu l-a găsit acasă. Spunea nevastă-sa că s-a dus la tîrg, cu trei iepe sure. Dan a scrîșnit din dinți și, fără să zică rămas bun, a pornit înapoi, cu inima înviforată de răzbunare. Acasă și-a încîlcit mîna stîngă în părul bieteii Stane și i-a tras un pui de bătaie ca acela, de răcneau vecinele pe la garduri că o omoară. Și-n ziua alegerii de jitari, el tot a fost acasă și a fost pus și de astă dată. În noaptea aceea a plătit la vreo douăzeci de oameni rachiu și au băut pînă dimineața, de-au ieșit din crîșmă vineți și chiuiiau ca la nuntă.

Dar știa el Dan să-și întoarcă banii ăștia înzecit.

Cînd se ridică nourii grei de după dealuri și plutesc așa, ca de plumb, în văzduh, cînd se întunecă, sara,

tîrziu, de nu vezi la trei pași, Dan își desprionește calul din opritul taurilor, se înțepenește pe spinarea lui și-i fluieră o dată, ca în șoaptă, la ureche. Murgul ciulește urechile, sforăie scurt și se face nevăzut în întunerecul greu de pe cîmp. Pe pajiștea grasă copitele nu fac nici un zgomot, și liniștea stăpînește deplină peste întinderi.

Boii și vacile abia se văd în întunerec. Zac bolovănoase în iarbă. Dan își trage odată aer în piept și-l îniaptă apoi de spulberă coama murgului. Din tureacul lung al cizmei scoate biciul înfășurat în jurul codiriștii și începe să îmblătească în dreapta și-n stînga. Fripte de pleazna lungă de fuior, vitele sar și țîșnesc într-o fugă împrăștiată, ca de streche. Dar murgul s-a înfierbîntat. Aleargă, le ocolește, se aruncă după cele ce s-au răzlețit, le adună pe toate într-un cerc, pe cînd pleazna de fuior le arde mereu. În sfîrșit, pornesc speriate, împungîndu-se una pe alta. Și în vreun fînaț necosit, unde e iarba mai bună, se opresc. După ce se înfruptă din iarba mirositoare, plină de sulfină, un ceas, două, murgușorul lui Dan iar se înfierbîntă, și vitele, mîinate din urmă și de pe de laturi, fripte de pleazna arzătoare, pătrund prin fînațe încolo. Abia tîrziu le scoate Dan la drumul mare, lăsîndu-le să meargă în pas către sat.

La casa judeului, Dan bate cu putere în poartă, și dacă nu vine nimeni să-i deschidă, o răstoarnă cu umărul, și curtea judeului se umple de vite.

— Fire-ai al dracului, măi Dane, da' de unde le-ai putut aduna pe toate?! Întreabă cu glas întunecat Gheorghe, primarul, răsărind în pridvor.

Dan nu răspunde nimic, ci se leagănă ușor pe spina murgului, apropiindu-se prin întunec de jude.

— Să știi că azi îs cătrănit rău, Gheorghieșule ! Am alergat ca un smintit toată noaptea, de-mi vine să-mi scuip sufletul de ciudă ! Auzi dumneata, unde e fînațul mai întreg, acolo să dai peste ciurda asta de vite ! Vai de capul oamenilor, săracii, că dorm ca butucii și nu știu ce lăcuste le înghit avutul.

Judele îl privește cu înțeles, se apropie prin întunec de Dan și-l bate pe umăr.

Dan descalecă și se așează pe treptele pridvorului.

— Așa, o udătură, ce zici ? Mă arde pieptul cît am răcnit după balele astea.

— Vine, Dane, vine !

Și primarul se repede în casă și aduce o ploscă pîntecoasă. Apoi încep să vorbească în șoapte.

— Vor fi patruzeci de capete.

— Nu, răspunde Dan, sînt patruzeci și cinci, tot mari.

— Din douăzeci capul nu le lăsăm, ce zici ?

— Știu eu ? Să se vadă și paguba ! Aceea dumneata s-o prețuiești, că ai dreptul.

Tac, închină din ploscă, oftează din cînd în cînd și-apoi iarăși vorbesc cu glasuri abia auzite. Vinul s-a gătat, dar jitarul nu se duce.

— Știi ce, mai e mult pînă în ziuă și poate să mai prind ceva. Adu-mi o juma de litru de vinars. Da' vezi să fie ca șpiru !

Primarul îi aduce vinarsul. Dan își dă capul pe spate și rămîne așa, ca și cînd l-ar fi lovit cineva cu o bîtă peste frunte, amețindu-l. Se ridică apoi, își aduce murgul, îl îmbrățișează pe după gît, se avîntă.

— Dimineată, vezi să mă chemi, cît ce vor sosi păgubașii.

Și, lipindu-se de grumajii murgului, iese pe poartă. Face un înconjur, ajunge la el acasă, trîntește porțița, ca și cînd acum ar ieși mai întîi din curte, apoi pornește iar în galop spre hotar. Femeia sare grăbită la fereastră, gîndind că-i Dan, însă se încredințează că de bună samă a visat.

Pe drumul bătucit, copitele murgului bat tot mai rar. Calul merge acum în pas, și-o doină plină de durere începe să se tînguie prin întunerecul greu :

— Bate vîntu picu ploii,
Toți ficiorii merg cu boii.
Merg cu boii-n Valea-Mică,
Vin în sat la ibovnică...
Eu mă duc în Valea-Rea
Să vin și eu la a mea !

Copitele murgului nu se mai aud, numai glasul de jale al stăpînului se învăluie, în noaptea adîncă, cu suspinele vîntului ce-adie coama calului. Din cînd în cînd doina se potolește și se aude un nechezat prelung. Dan își bate fugarul cu palma aspră pe gîtul încordat. Apoi răsună iarăși, cu putere, cu patimă :

— De te-ai face, Murăș, vale,
Să trecem apele tale...

.

Cu mîndra să mă-ntîlnesc,
Două vorbe să-i grăiesc,
Ș-apoi să mă prăpădesc.

Feciorii care au ieșit cu vitele peste noapte se trezesc. Dar cunosc cîntecul și se-ntorc pe ceea parte. Știu ei bine : de cîntă Dan, nu e nici o primejdie.

— Că de la inimă cîntă, bată-l Dumnezeu să-l bată de hoț !

— Dacă-l doare, mă, cum să nu cînte ? Am auzit pe mulți vorbind în taină că se prăpădește după crîșmărița din Deleni, da' n-am crezut, pîn-odată.

Flăcăul care vorbea se apropie mai tare de ceilalți.

— Era un întunec de să-ți scoți ochii și ploua de părea că s-au rupt toarte cerului. Murășul venea mare, cu vuiet surd. Dan trebuia să treacă. Chiui după podar o dată, de două ori, de gîndeai că-și varsă plămînil. Nu s-a mai putut răbda. Deschide piedeca murgului, s-avîntă și se vîră în apă. Eu mergeam cătră casă, nu m-a văzut. Gîndeam că va pieri în valuri. Dar în noaptea următoare vitele mele erau toate la judele în curte. Ș-atunci am înțăles eu că omul ăsta e dat dracului ! Iar peste Murăș, oblu cu trecătoarea, voi știți bine că e crîșma din Deleni.

Feciorii se-ntorc pe toate părțile și nu-i mai prinde somnul. Încep a vorbi, în taină, de isprăvile lui Dan.

Jitarul în vremea asta umblă pe la voinicii cărora le-a prins vitele, îi trezește și se răstește la ei :

— Voi ce păziți aicea, mări ? Fire-ați ai dracului, unde vi-s vitele ? Iar vor fi umplut sămănăturile !

Voinicii privesc buimăciți unii la alții și nu știu ce să zică. Pleacă apoi să le caute. Așa, ca în treacăt, Dan le azvîrle cîteva cuvinte :

— Eu am dus azi-noapte niște vite. Da' nu vor fi fost ale voastre, că erau prea multe, și le-am luat oblu

în fînaţele de la Măgură. Ale voastre n-au putut merge pîn-acolo !

Dar dimineaţa, la judele acasă, vedeau feciorii că totuşi se poate şi una ca asta...

Dan, după ce împarte banii cu primarul, se înfundă în crîsmă cu nişte prieteni buni şi-i îmbată pe toţi. Numai el rămîne treaz, dar prea «turbat», cum zicea femeii-sa, Stana. Şi încă în acea sară, murgul îşi ia zborul pînă la crîsma din Deleni. Cică este vin acolo cum nu s-a mai pomenit.

Norocul biciţilor feciori că «ponturile» lui Dan nu erau aşa de desc. La două-trei săptămîni o dată. Se îndestula de obicei cu două-trei capete de vită pe noapte, ca să aibă pe ziua cealaltă de vinars şi tabac.

Alteori avea Dan aşa o voie bună, că-şi săruta murgul şi se abătea pe la feciorii cu vitele pînă ce nu adormeau. Şi-apoi ţine-te, băiete, la glume, de să-ţi cadă fălcile de rîs ! Era mai ales un tînăr cam sfios — abia-i mijeia mustaţa. Pe acesta nu-l mai slăbea jitarul din gură :

— Doamne, Ioane, cum te prăpădeşti tu aşa, văzînd cu ochii ! Ficior eşti tu ?! Aşa-s ficiorii, mă ?! şi chiuia o dată Dan, rănind tăcerea grea pînă în depărtări mari. Te topeşti, mă, şi nu cutezi să-i spui o vorbă. Ce inimă e în tine ? Să fiu eu în locul tău ! şi iar răcnea o dată. Apoi scotea din buzunar o ploscă mare şi-i poftea pe rînd la vinars.

Odată, după ce bău aşa, se repezi fără un cuvînt la cal, se avîntă şi porni spre sat. Peste o jumătate de ceas tropotul se întorcea.

— Vai, ucigă-te crucea, Dane ! şi feciorii începură să-şi facă cruce.

Dan se coborî lin cu fata ce-i ametişise în brațe, în zborul nebun al murgului. O puse pe iarbă.

— Uite, Ioane, ți-am adus-o, să te fac de rușine la lume! Nu ți-i păcat s-o faci să sufere atîta? Că nădărnă nu putea dormi, ci sta, sărmana, pe laviță, în curte, și visa la lună, ca nebunele!

Ion, tremurînd de ciudă și de mînie, voi să zică ceva.

— Să nu te-appropii de ea! se răsti Dan. Am adus-o numa ca să te fac de rîs. Pui de rumîn ești tu?!

Și luînd fata din nou în brațe, se avîntă pe spinarea murgului, și tropotul se depărtă.

Alteori, tot cînd era în voie bună, își alegea ortaci dintre feciori și pornea prin hotarele satelor vecine, de unde aduceau grămezi mari de vite; le învîrteau prin cucuruzele de la ei și le mînau în sat.

Se zvonea că Dan s-ar pricepe și la furatul cailor, — nu de la ei, ci din satele vecine. Asta însă nu cuteza nimeni să o spuie cu glas mare. Dar era lucru hotărît că murgul lui e dintr-o herghelie domnească, dintr-al patrulea sat. Și era un pui de cal de să te prăpădești pînă să-i găsești părechea. Iar dragostea lui cu crîșmărița din Deleni oamenii o legau și de furatul cailor. Cică acolo se întîlnea Dan cu soții lui. Ce ducea el, vindeau aceia. Gurile oamenilor, însă, multe vorbesc.

Vorba ca vorba, dar avea mare patimă pentru cai. Țiganii luaseră groaza jitarului. Nu mai cuteza nici unul să-și ducă iepșoarele la păscut peste noapte. Că se trezeau numai că-s închise dimineața la judele. De furat nu s-a întîmplat să se fure ceva. Dar țiganii erau datori cu multe zile de lucru pe la judele, pe la jurați și pe la alte fețe din sat, pe socoteala cailor. Nu și-i

mai scot faraonii la câmp ? Bine ! Dan va merge și în țigănie, la capătul satului. Și unde numai ce se ivea în puterea nopții, scotea surele de pe unde erau, le aduna lângă balta sacă din țigănite și răcnea la țigani să se scoale, că iar le-au picat caii în sămănături. Aceștia ieșeau speriați în ușa bordeielor.

— Bade Dane, sa ma traznească de-a fost călușelul meu undeva ! Uite, a fost legat aici, de pripoana asta.

— Jupîne jitarule, să-mi sară ochii de n-am băgat pe sura asară în bordei cu mine !

Și toți, din toate părțile, începeau a se milogi. Dar Dan era neîndurat. Ardea cu pleazna de fuior oasele surelor, și du-le drumul la judele ! Îndărăt se auzea zvon de înjurături țigănești.

Cîteodată, însă, se mînia și primarul.

— Mai lasă-i dracului, mă Dane, că faci de ne rămîne satul fără țigani !

Dan, fără multe vorbe, ducea caii înapoi, pocnindu-i din bici, dar cîte patru-cinci zile nu se mai arăta pe la judele.

Viața asta o ducea jitarul Dan de cînd prindeau să se înmoaie zăpezile și pînă venea iar alba-n sat. Iarna, însă, bolea în toată forma. Așa, cînd se mai făcea vreo goană după mistreți, simțea că mai trăiește. După o astfel de vînătoare, — doborîseră vreo patru colțați, — Dan și pădurarii chefuiră pînă noaptea tîrziu. Rar se va fi îmbătat Dan ca acum. Că, după ce ajunsese acasă, își scoase murgul din grajd, se avîntă și porni, în puterea nopții, pe hotar.

Și era pe la mijlocul lui ianuarie. Zăpadă multă, înghețată în troiene.

Dan se miră că nu află nici o vită pe cîmp. Alergă la Calea-Afundă, se rezezi spre Măguri, în Valea-Rea — nimic și nimic. Dan se mînie, își strînse fugarul în pîteni și se apropie de valurile Mureșului. Ajunge drept casa podarului, răcnește să vie luntrea, dar nimeni nu răspunde : numai murmurul înăbușit al apelor, ce curg molcom pe sub gheață. Dan își scoate biciul și-și învăluie fugarul cu el. Murgul, nebătut încă, sare ca trăznit în două picioare, sforăie nebun și pornește furtună pe gheață, să treacă Mureșul la crîșma din Deleni.

Pe la mijloc, însă, gheața, — subțire, — pîrîie, crapă în petece mari, apa țîșnește, și murgul cu stăpînul lipit pe spinare pierе-n adînc.

ZI DE TÎRG

În înălțimile reci, întunecate, fulgii se-nvolbură, alungîndu-se ca un roi mut de albine. Pe pietrișul drumului vechi, bătucit de-atîta du-te-vino, scamele albe se lasă ușoare, moi. În piața largă, două rînduri de șetre se lipesc de geamurile înguste, somnoroase ale caselor înnegrite de vremi. Din cînd în cînd, vîntul răbufnește din depărtări, învăluind mari rotogoale albe de fluturi, le vîntură peste-acoperișuri și mătură piața, lăsînd ici și colo potecuțe negre. Pe dealurile din apropiere pădurile bătrîne înnegresc zarea cenușie,-deznădăjduită. În vale, pe malul Tîrnavei, vîntul bocește prin sălciișul uscat.

La capătul drumului larg, de-amîndouă părțile, așteaptă cerșetorii. Căciulile roase, bine-ndesate pe cap, lasă totuși ochii să vadă. Pe-un braț de paie, picioare schilave se-ncolăcesc sub un trup acoperit de zdrențe. Unde și unde, din sumanele vechi, rupte, mîni uscate, înfășurate în cîrpe, se ivesc drepte ca niște cioturi implîntate în trup. Ochii mici, bolnavi, licăresc umezi în orbitele negre. Doar unul își rostogolește-ntre pleoapele veștede albușul fiert al ochilor orbi. Din cînd în cînd, cîte unul cască gemînd. Din vreme în vreme, cineva oftează adînc. Pălării vechi, decolorate, roase, așteaptă, întoarse, alături de ulcele știrbite, mila trecătorilor.

Cel dintîi scîrțîit de car. Două vaci trupeșe, cu coarnele răsfrînte se opintesc în jugul luciu. Cocoșat deasupra, pe saci, un băiat nu-și mai poate lua ochii de la turnurile nalte ale bisericii de-aproape. Căciula albă, rotundă, cu mițe negre i se razimă de spate. Trandafiri de sînge i-au aprins obrăjorii, iar din încopcierea gulerului înflorat răsar grumajii — albi ca laptele. Pe lîngă car, tatăl, — voinic, aspru, — îndeamnă vacile, cu grai blînd, încet, cum mîna oamenii vitele noaptea. Merge legănat, tocmindu-și din cînd în cînd căciula.

— Fă-ți milă și pomană c-un creițar, bade !

Cerșetorii, treji cu toții, își tocmesc pălăriile și ulcelele de dinainte, își încovaie și mînilor sănătoase, își scot de sub ei cioturile de picioare, își descoperă în frig umerii goi, negri, își strîmbă gura, dîndu-și ochii peste cap, și recită plîngător, cu înecuri, vorbele versificate, cerînd îndurare și milă.

— Na, taică, și să deie Dumnezeu noroc !

Și badea înalt s-apleacă și pune în pălăria unuia doi bani. Își tocmește iar căciula și trece liniștit cu carul

Înainte, nemaibăgînd în samă plîngerile celorlalți nepu-tincioși.

Carăle vin acum mereu. Cerșetorii își scot și căciu-lile din cap și le întind trecătorilor. Fulgii mari cad moi și se tolesc în clăile lor de păr nepieptănat. Mî-nile uscate ies tot mai des din ținuturile sparte, cele să-nătoase se-ncovoie tot mai tare, iar din ochii mici lacrimile picură în bărbile încîlcite.

Cele dintîi cară au umplut drumul de panglici negre, întinse de-a lungul, cît ține. Pe margini, cizmele lasă urme late, opincile — tîrîșuri. Dar ninge mereu, și zăpada prăfuieste tot drumul.

Carăle duc saci sătui, otavă ca strămătura, suluri de fîn înmiresmat. În unele, grăsunii, proptiți pe picioa-rele de dinainte, privesc nepăsători cu ochii lor mici, clătînîndu-se ; alții, mai subțiri la slănină, stau în picioare ; unde sînt godăcei mărunți, scroafa se-nvîrte, grohotește, pe cînd feții ei, ținîndu-și rîturile ridicate ca niște surle, guiță de-ți iau auzul. În cîteva căruțe, cu lesele de nuiete sparte, cîrpite cu motroaste de fîn, gîștele, alarmate, dau de știre negustorilor din oraș că vin să le-ndoape, că acasă romîncele n-au avut cu ce. Roatele scîrțîie, gem. Cîțiva preoți trec și ei printre șirurile de cară și căruțe. Unul șade, cu sluga, pe-o lă-diță mică înainte, iar înapoi — maica preoteasă, se-rioasă, cuminte, cu o fetiță mirată, îmbrăcată ca o păpușă. Într-altă căruță fetița e domnișoară, cu ochii plecați ce văd printre gene, grozav de serioasă. Mai-că-sa o face atentă :

— Uite, vezi, aici ai fost tu, patru ani, la școală. Sînt doi trecuți de atunci, Doamne, da' ce ți-i, Lenuțo, de nu te uiți ?

Fata își pleacă și mai tare bărbia în piept, și ochii-i văd mai ager printre gene : pe lângă școală trec vreo câțiva tineri, cunoscuți vechi, și, Doamne, uite cât e de slab calul lor cel sur ! Și hamurile, uite hamurile ! Funia e toată noduri !...

Piața largă se umple. Boii și vacile desjugate mușluie fînul pus dinainte, ori rumegă deasupra ogrinjiilor. Sacii răzimați de cară așteaptă mușteriii. În învălmășeala mare se-aude în toate părțile strigătul răgușit al vișlarului. Coperișurile șetrelor se tot îngreuiază sub povara zăpezii. Dinaintea șetrelor, pe scînduri, negustorii se preumblă, cheamă, trag de mîncă femeile ce vor să treacă mai departe. Gura le umblă ca melița. Macină, torăie. Cei dinlăuntru măsură cotul repede, repede, de le sticlesc ochii muierilor care-așteaptă s-audă câți bani au de dat, iar la socoată sînt și mai grabnici. La urmă, cu zdreanța de năframă subsuoară, ori cu cei câțiva coți de postav sau jolj, femeia, năucită, odată afară din șatră, își numără de zece ori banii rămași în pungă. De altfel, e totuna, sau au greșit la numărătoare, sau nu : banii înapoi nu-i mai capătă. Unele, mai sfătoase, țin să arate negustorilor că au fost înșelate, dar fără folos. Cele mai multe însă se mulțumesc să le spună cunoscutelor cum au fost înșelate.

Vreo câțiva negustori se-ntîlnesc mereu, cînd în mijlocul pieței, cînd în colțuri. De la o vreme pornesc de la car la car, dau arvună și arată cîte un magazin. Vitele se înjugă iar, și carăle pornesc într-acolo. Maja are slujbă. Magazinul primește mereu grăunțe din cîteva sate.

— Mă, a dracului cîntaru ! Am adus de-acasă douăzeci de ferdele, și spune că-mi plătește numa pe nouă-

sprezece ! Că s-a tras ! Trage-l-ar în iad ! Da' ce am eu cu trasu ? Ferdela mea-i ferdelă, tu mi-o știi doar, mă Ioane, — ferdelă veche, — și cu ea am măsurat. Ce am eu cu cântaru lui ?

— De ce i l-ai dat ?

— Cine-a știut ? Gîndești că mi-a spus ceva ? Cînd a fost la plată, mi-a zis : «Bade, grîu duminale n-a tras. E săc. Îți dau pe nouăsprezece ferdele, dacă vrei, dacă nu, ia-ți-l înapoi !» Grîu meu, săc ? Inima lui, nu grîu meu ! L-am închinat dracului pomană și am ieșit, că, de mai stam, îi turteam și mai tare fruntea îngustă.

.

Pe drumuri carăle încep să curgă către casă. Zăpada cade mereu, și, din vreme în vreme, vin iar învăluiri mari, rotogoale de fluturi. Carăle sînt pline acum de femei îmbrobodite cu ștergare albe, de fete cărora numai gura li se mai vede de sub năframa neagră ori albastră. Cîțiva băiețandri aleargă după un purcel ce le-a scăpat. Bărbații duc de sfoara legată de picior grăsunii pe care-i cheamă femeia, zurăindu-le înainte, într-o ulcică, cucuruzul pe care nu-l vor căpăta acasă.

Cerșetorii, după ce au avut puțin repaos într-amiază, acum cîștigă iar. Mîinile uscate se-arată din nou, cele sănătoase se-ncovoaie, fețele se strîmbă, ochii se rostogolesc în cap ; și capetele iar se descoperă, și căciulile iar ațin calea trecătorilor...

O babă și un moș au vîndut patru rațe, un rățoi și două gîște, de azi-dimineață, și de-atunci, șezînd pe două pietre, lîngă biserică, tot fac socoata și tot nu le iese.

Baba zice că nu e plătită o găscă, moșul că au dat în cinste și găscă, și rățoiul. Se uită unul la altul, clatină din cap, se boscorodesc reciproc și iar numără. Pun deschilin banii de pe găște, și deschilin cei de pe rațe, iar baba ține veșnic în mână prețul rățoiului. Oftează. Nu iese ! Amestecă banii și iar îi numără. Nici așa !

Și zăpada cade mereu, moale, pufoasă. Și sînt ninși, albi amîndoi, de cînd tot stau acolo...

POPA VASILE

În odaia îngustă, joasă, cu geamuri mici, roșcate de flăcăruia cînd săltătoare, cînd liniștită a bețigașului de său de pe masă, se plimbă cu pași largi, măsurați un bărbat adus puțin de spate. Barba bogat revărsată pe piept are mănunchiuri groase de fire argintii. Mustățile-i răsucite par două coarne de berbec, ce se pierd în barbă, roșcate, cu puține fire albe. Din cînd în cînd, se oprește lîngă masă, vrea să se așeze pe scaun, dar iar se îndreaptă și iarăși pășește larg și măsurat. Pe cîteva clipite capul se ridică măreț, și sub sprîncenele dese, stufoase, ard în văpăi două diamante negre. Nasul de vultur palpită, pare că adulmecă în depărtări mari.

În casă e liniște grea. Din odaia vecină, pe ușa deschisă, se-aude respirația regulată a celor ce se odihnesc, scutiți de răsuflatele reci ale vîntului ce fluieră cu o mulțime de întorsături în streășina lungă a casei, afară, în toamna tîrzie. În vatra rece, în două colțuri, doi greieri numără cu scîrțîiri uscate clipele ce trec. Din cadrele icoanelor vechi, sfinții, în haine lungi, șterse, ascultă, cu capetele plecate, furtuna de-afară. Par adînciți în gînduri, ca niște moșnegi ce-au adormit la un priveghi, cu coatele pe masă. Pe după icoane sînt vîrîte tufe de busuioc și de izmă creață, cu miros de sărbătoare.

Întru tîrziu, bărbatul, după ce închide ușa odăii vecine, se oprește în mijlocul camerei. Stă mult, ca împietrit, cu capul plecat, cu brațele încrucișate pe piept. Din cînd în cînd, oftează, și barba mare i se zbate ca de o descărcare nervoasă. Afară, vîntul se vaietă prin frăgarii negri, se învăluie pe sub streășină, îmbulzindu-se în geamurile mici, și se depărtează apoi, ca răpit, într-un întunerec de să-ți scoți ochii, lăsînd răstimpuri mari de liniște în urmă. Din ochii negri, aprinși, se desprind repede doi stropi mari și se pierd în barba încîlcită. Pașii se-ndreaptă iar, hotărîți acum, spre masă, și scaunul cu spetează scîrțîie dureros.

O coală albă de hîrtie așteaptă pe masă. Pana înțepenește o vreme între degetele groase, apoi, încet, cu opintiri și ponturi începe s-alunece scîrțîind.

«Măria-ta !

De douăzeci și cinci de ani sînt aici, în satul unde m-ai trimis. Douăzeci și cinci de ani trec ca o palmă la ureche, dar pentru mine au fost douăzeci și cinci

de veacuri, măria-ta ! Pînă am fost la învățătură, m-ai cunoscut bine pe mine, și pe Toader Vălean, și pe Petre Muntean. Noi țineam strana. Acuma, ei s-au dus de mult, măria-ta, și numai eu am mai rămas, eu, Vasile Todoran.»

Mîna lui Vasile începe să tremure ca de friguri, pe ochi i se pune o ceață deasă. Șirurile ce se usucă pe hîrtie i se par grozav de încîlcite. Literele joacă, se dezlănțuie, se împrăstie și dispar apoi cu totul. Vasile Todoran se freacă la ochi, dar ochii nu mai văd în afară. Se lasă greu pe speteaza scaunului și oftează din adînc. Subt para tremurătoare a feștilci de pe masă, sfinții vechi de pe părete par că se deșteaptă. Afară, vîntul se izbește în ferestrele mici, și un ochi de hîrtie pleznește. Vasile Todoran deschide ochii, tresărind. Flacăra săului de pe masă se-alungește și-i gata parcă să se desprindă de feștilă.

— Ce vreme, Doamne, ce vreme ! șoptește popa Vasile, și cu o năframă neagră astupă ochiul. Apoi se așează iar pe scaun.

De cînd duce el amarul ăsta de viață ! Bătrînul badea Iacob, tată-său, să-i fi dat lui bună pace, să fi rămas aici în sat, în rînd cu feciorii. Cine-ar fi ca el acum ? Dar nu ! Bătrînului îi ardea să-l facă domn ! Și încă ce domn, ia, nu așa, o zdreanță de scriitorăș ! Avea băiatul glas bun, — ce mai glas ! — «got», cum zice cantorul Mitru. Și dacă nu l-ar fi făcut popă, atunci pentru ce le mai dă Dumnezeu dar oamenilor ?

Și Vasile Todoran, cum stă răzimat de speteaza înaltă a scaunului de stejar, vede, ca în vis, toată viața ce-a

urmat pentru el din această hotărîre neînduplecată a bătrînului.

O casă mică, cu ferestrele murdare, cîrpite cu hîrtie, locuința unui pantofar uscat, vînat la obraz, care toată ziua ședea pe un scăunaș, punînd petece ori tălpi, fumînd neconținut și golind tot la trei ceasuri o litră de rachiu. Un ucenic ghebos aducea și ducea marfă, punînd întotdeauna în buzunar glaja stăpînului. Aci a-nceput să învețe lecția ce i se spunea la școală, în mirosul de tutun, de cleiuri, de vinars și de piele umedă, putredă pe jumătate. Cînd îi vin în minte anii petrecuți acolo, îl cuprind fiori reci.

Numai după ani a schimbat cvartirul și s-a mutat la cei doi prieteni, cu care mai tîrziu cînta în strănă; numai atunci a mai prins și el vlagă. Anii de-nvățătură erau doi pentru cei ce se grăbeau.

Dar de acești doi ani Vasile Todoran își aducea totuși cu drag aminte. Mai ales de unele zile mari. Cînd se strecura cu cei doi prieteni la crîșma lui Tănase, puneau trei șurțe de-ale crîșmărești în cele trei ferestre și așezau lumina în mijlocul mesei, iar în jurul luminii — trei sticle cu vin. Feciorii se mai încălzeau la inimă, li se dezlegau limbile și le porneau lacrămile odată cu cîntecce. Și ce cîntece, Doamne, Doamne! Te-aprindeau mai ceva ca vinul! Și Vasile era cel mai meșter. În asta una nu se-nșelase bătrînul: feciorul lui avea un glas, — Doamne, ce mai glas! — «got», cum zicea diacul Mitru.

Vasile cînta, prietenii îl acompaniau, și ochii lor cuminți se umezeau. Și cînd se depărta și al doilea rînd de sticle goale, să vină iar pline, prietenii se îmbrățișau, și apoi, liniștindu-se, făceau planuri mari pentru viitor,

Cei doi aveau acasă logodnice ce-i așteptau cu ochii plîși, blăstămînd atîta foc de-nvățătură ce trebuie să ai ca să poți cădelnița în biserică. Ei se-nduioșau mai în grabă decît Vasile, și pe buze le veneau cîntece de dragoste. Dar Todoran schimba repede rostul și se pomeneau cîntînd :

Cine trece Oltul mare ?
Ce viteaz răzbunător
Umple astăzi de teroare
Zbirii bietului popor ?

Și nu se prea puteau dumeri ce va să zică «zbirii-bietului», spus totdeauna într-un singur cuvînt. Dar Vasile punea capăt și nedumeririi, căci încheia cu :

Plîngi, popor nenorocit !
Plîngi, că Tudor a murit !

Și cei doi prieteni plîngeau cu lacrimi amare moartea bietului crai Tudor Olteanul, care trecuse

Fără cruce, fără floare,
Fără lacrimi pe mormînt.

Amintirea acestor zile mari era singura zare luminoasă în viața lui Vasile Todoran. Dar cît de rare au fost aceste zile ! Cîteodată i se părea că partea asta frumoasă a vieții lui a fost un vis numai. Mai ales după ce-i muriră prietenii.

El nu avusese logodnică, pînă la pricopseală, dar, venind acasă, zece ar fi mers după el.

Lui Vasile îi vine în minte toată viața lui de popă aci, în sat. Și, din toate, înțelege numai atîta, că tată-său mai bine-l lăsa să crească în rîndul celorlalți

feciori. Anii răi l-au legat de gard. Cei buni i-a cheltuit cu școlile, pentru un băiat care, după cinci ani, murise de aprindere de plămîni, și pentru o fată care și ea fusese un an la oraș.

A muncit în rînd cu ceilalți oameni din sat. A muncit ca un bou, și nu s-a ales cu nimic. Că dacă era an ploios, eclegia se îneca de bălțile ce le ținea lunca o jumătate de an ; iar de era secetă, crăpa cleiul de subt firele rare de iarbă, și cucuruzul își învîrtea frunzele ca fusele. Moșia lor cea bună, din moși, a pus-o tată-său cu învățătura lui. Era înrudit cu jumătate satul, — cît despre partea lui, cît despre partea muierii, — dar de la aceștia în zadar cerea. Erau săraci și n-aveau ce să le deie.

Și tot ar fi mers cumva, numai să fi fost ani buni. Mai ales anul acesta din urmă ! Trei vitișoare în grajd, și nu avea un car de fîn ! Și toamna venise degrabă. Le-ar fi vîndut, da' nu le cumpăra nime, numai cu preț de batjocoră. Oameni mulți plecaseră la America. Își vînduseră tot, ca să-și poată face bani de drum. Și plecaseră cu gîturile uscate și cu ochii umezi. Și s-audus mulți...

De cînd se porniseră oamenii să meargă în lumea cea nouă, îi tot umbla și lui ceva prin cap, dar tăcea. Nici odată însă n-a fost așa de zdrobit ca în sara asta.

La o vreme, se ridică iar și începe să se plimbe prin odaie. Întru tîrziu, se oprește din nou, cu brațele încrucișate, și stă mult așa, ca împietrit.

Afară, în noaptea adîncă, vîntul vuieste întruna. Două lacrimi mari se pierd în barba încîlcită, și popa Vasile pornește cu pași hotărîți înspre masă și se apucă din nou de scris.

«Măria-ta !

Eu, Vasile Todoran, de douăzeci și cinci de ani preoțesc tot acolo unde m-a pus măria-ta. Pasămite, așa e voia Celui-de-sus. Acuma, eu am avut un ficior, pe care l-am purtat cinci ani la școală. Dar ăla a murit. Dacă murit, s-a hodini, măria-ta. Dumnezeu să-l ierte ! Acuma, măria-ta, vei ști c-a fost mare secetă în anul acesta, și am trei vitișoare și nici un car de fîn. Să le vinzi, le dai pe nimica. De celelalte ar mai fi cumva, dar cu mălaiul stăm rău de tot. Poporenii n-au să-mi deie nici câte-un cop. Și am, măria-ta, nevastă, că trăiește încă, și doi băieți, peste zece ani amîndoi, dar pe ăștia vezi bine că nu i-am mai putut duce la școală. Și așa, ei pot trăi și cu mălai. Dar mai am, măria-ta, o fată de douăzeci și patru de ani. Și nu s-a măritat încă... A fost un an și la școală, la oraș, dar domnișoară tot nu poate fi, că nu avem nici bani ; apoi, ficiorii din sat se vede că nu prea îndrăznesc, știu dumneata. Și așa, e trecută de ani și nu s-a măritat încă. Și să o vezi numai ! Înaltă, mlădioasă, cu fața albă ca de crin, cu ochii negri, negri și umezi ! Și stă așa, și nu se mărită. Măria-ta ! Pe mine pentru fata asta mă doare. Și să mă ierți, măria-ta, dar cînd mă uit la ea, blăstăm ziua în care m-a dat tata la școală. Acuma, de-aceea vin eu să scriu măriei-tale : vreau să adun ceva bani, să-i fac zestre, ori să mă duc de-acasă, că așa, gîndesc, ficiorii vor fi mai îndrăzneți, că preuteasa, Ruxandra, e țărancă și ea. Eu singur îs domn în casă. Că, uite, de asta voiam să-ți spun măriei-tale : eu vreau să mă duc din sat, oblu în America. S-au dus ei încă oameni de la noi, și au făcut unii bani. Acuma, eu numai de-atîta mă rog, să-mi deie măria-ta slobozenia asta și să-mi ție satul pînă voi veni. Nu ca

popă vreau să mă duc, măria-ta, nu ! Patrafirul îl las aici ; ci acolo spun că sînt fabrici multe și plătesc mai bine. Nu pentru mine, nici pentru Ruxandra, ori pentru cei doi băieți te rog, ci numai pentru ea. De ea mi-e milă, că e trecută de douăzeci și patru de ani, și nu s-a măritat încă. Ş-apoi mai spun eu încă ceva, dar numai măriei-tale : așa-i ea, nu poate mânca nicicum mălaiul gol. Și în America mai fac oamenii bani, măria-ta. Și trăbă să mă duc ! Așteptînd slobozenia, sărută dreapta măriei-tale sluga plecată,

Vasile Todoran,
popa din Lupeni»

Popa Vasile, zdrobit, împătură hîrtia, o pune bine în buzunar, și așa, îmbrăcat, se răstoarnă pe lavița de lîngă fereastra în care răscolește și-acuma vîntul.

Dimineata înciripă de la judele un cal, cu şaua de lemn îmbrăcată în piele neagră, și spuse femeilor că trebuie să meargă pînă în oraș, la poștă.

Cînd să iasă pe poartă, un copilandru de vreo şaisprezece ani, oacheș, îmbrăcat în suman, se arată și el în prag, cu calul de căpăstru.

— Domnule părinte, să faci bine să vii, că moare taica !

— Cum moare, mă Ionică ? N-a fost beteag !

— Numa de două zile a căzut la pat. Dar acum moare, domnule părinte ! Fă bine, vină-n grabă !

Ai lui Ionică locuiau pe hotar, cale de-o poștă pîn-a-colo. Popa Vasile sări din şa, se-ntoarse furtună în casă, luă patrafirul și ceaslovul, se-avîntă iar pe cal și plecară amîndoi.

Colo, după amiazi, o căruță se opri înaintea casei preotești.

— Vină, Ruxandro, de ia patrafirul și ceaslovul ! Trăbă să-l ducem la doctor. De nu, omul ăsta moare cu zile. E în aprindere de plămîni, așa cum a fost și Gheorghieș al nostru.

În căruță nu se vedea decît lîna cojocului ce-acopea pe bolnav.

Sara, căruța se opri iar în fața casei. Popa se coborî.

— Auzi, Ionică, dacă-i ajunge acasă, să faci cumva să trimiți calul, că e al judei, zise popa către băiat, și, întorcîndu-se către preoteasă : I-au dat doctorii leacuri și-au zis că-i trece. Da' de nu mergeam, era gata ! Vezi, mor cu zile bieții oameni !

Cînd să se dezbrace, popa Vasile dă de scrisoarea la vlădica în buzunar. Își uitase toată ziulica de ea. O scoate, o-ntoarce, o privește lung pe toate părțile, apoi se-apropie de vatră, o pune în flacări și oftează din adînc, cu privirile pierdute-n vîlvătaia roșie :

— Cîte năcazuri, Doamne, cîte năcazuri !

COSTEA PĂDURARUL

La poalele pădurii, în cotitura adîncă a drumului de țară, unde azi nu mai sînt decît cărămizi risipite și un petec de zid înflorit de buruieni, înainte vreme răsărea dintre stejarii și carpenii umbroși o casă de piatră, cu mult temei la încheieturi, cu părăți veșnic proaspăt văruiți. În jur, un zid puternic, înalt, stătea păzind, înțepenit cu îndîrjire în pămîntul bătucit, pietros.

Cînd, pe drumul țării, clopoței, ținînd trapul cailor, asurzeau pe călătorii din căruța de poștă, porțile grele se cutremurau de-o izbitură de săcure, apoi, scîrțîind, se desfăceau, negre, ca niște aripi uriașe. În mijloc se ivea un român strașnic, cu brațele încrucișate, cu pum-

nii noduroși, cu ochii aprinși, încruntați sub sprâncenele dese, îmbinate. Când căruța de poștă se apropia, piciorul drept, ce sta înțepenit înainte, ca un lăstar, se retrăgea, și trupul uriaș, clătindu-se, pornea spre grajduri. Trebuiau scoși alți patru cai odihniți, să pornească mai departe. Poștarul mergea înlăuntru, abia descurcându-se din Țoale, să tragă la măsca câteva țuici și să-și umple sticla ce-o deșertase la drumul jumătate.

— Noroc și sănătate, bade Costeo ! Nu ți-a bătut cineva la poartă, noaptea, de când n-am mai fost pe aici ?

— Nu mi-a bătut.

— Dar, așa, vrun chiot de pistoale n-ai auzit ?

— N-am auzit.

— Atunci, e bine ! Nu vă temeți, jupînașilor, că nu ne-a ieși nici dracu înainte, zicea, întorcându-se către cele două părechi de negustori, care înlemniseră în căruța când badea Costea răcnise la un cal ce da să muște.

Cînd isprăvea cu căruța, badea Costea își avînta pușca în spate și se afunda prin păduri. Acasă, de va mai veni vreun drumeț, va aștepta la poarta zăvorîtă ; de-abia i se vor mai odihni ciolanele ostenite.

E greu de răzbit și cu pădurea, și cu crîșma ! De cîte ori nu i-a spus-o stăpînului ! Dar el : «Bade Costeo, știi ce-ți spun eu ? Tatăl și moșul dumitale tot slujba asta au purtat-o, și nu s-au plîns. Dumneata să fii mai fără vlagă ? Dar vezi, n-ai avea de ce ține porțile veșnic zăvorîte, cînd nu ești acasă. Doar Anița dumitale e fată cuminte și se va fi pricepînd și ea să măsoare o jumătate de vin. Iar hoții nu umblă ziua pe drumul țării.»

Dar acum, de doi ani, domnul Vilmoș doarme cu fața în sus, între patru pereți tăiați în marmură, iar deasupra o cruce neagră e mîncată în linii drepte de slove aurite. Un fecior i-a rămas, care, pînă a trăit tatăl său, venea acasă numai din an în an. Acum se așezase în sat și-și vedea de lanurile grele, de ogoarele grase, de turmele albe de oi și de vite. Lui, badea Costea nu i-a zis nimic ; vedea că, gazdă nouă, are lipsă de oameni de încredere. Va face cum va putea, și călătorii vor mai aștepta la porțile zăvorâte.

Anița încă zicea că e bine astfel. Lîngă cusăturile înflorate, între straturile de viorele, de rezedă, de sulumină ar fi stat cu ziua de cap și nu i s-ar fi urît. Așa, cîteodată numai, cînd pădurile mari de pe coastele din jur murmurau tainic, în liniștea însărării, ofta fără să știe de ce, și ochii-i vorbitori, umezi, ca două stele înlăcrămate, priveau fără de țintă în depărtări. Între straturile de flori, cu cusătura în poală, sta așa, pierdută. Tîrziu, își aduna giulgiul, își anina vreo floare în părul bogat și se trezea în casă, înaintea oglinzii vechi, cu mîinile de-a lungul trupului subțirel, fraged. Cele două părechi de ochi albaștri se adînceau în priviri duioase, și, în urmă, lacrimi argintii străluceau în genele lungi din oglindă. Afară, în răcoarea curată, pe podmol, fusul se-nvîrtea apoi domol, și glasul copilei, fermecat de doruri neînțelese, tremura în liniștea însărării, tulburător de inimi, plin de căldură. Pădurile mari, întunecate, îl adăposteau sub bolțile lor tănuite.

Badea Costea, de era pe vreo multe de pădure, se răzima de-un stejar înalt, deschidea ochii mari, ca de spaimă, apoi, tîrziu, ofta, și pleoapele i se închideau încet și grele. Asculta nemișcat pînă mureau undele

tremurate, line ale cîntecului. De era aproape de casă, ori la poartă chiar, se oprea ca în mijlocul bisericii și asculta visînd, cu ochii închiși. Rar, o lacrămă îi scăpa de sub genele lungi, dar atunci sprîncenele stufoase i se încruntau, și Costea deschidea întărîtat poarta. Pînă-n sară vorbea răstit cu fata și nimic nu-l mulțumea. După cină, însă, cînd rămînea singur cu copila între zidurile groase ale făgădăului, inima prindea să i se încălzească.

— Tu, Aniță, tu, eu știu că ți-a fost urît astăzi ! Așa-i că ți-a fost urît ?

— Ba nu, tușule, de ce să-mi fie, doar n-am rămas astăzi întîiași oară singură acasă !

— Ți-a fost. Da' las', că nu voi mai sta atîta prin pădure. Ce am eu, Aniță, cu lemnele domnișorului ? Să nu i le fure ? Bine, nu i le fure ! Ba încă, dacă i le-ar tăia într-o noapte pe toate, ce pagubă-ar avea ? Atîta că n-ar mai avea unde s-alerge toată ziua ca un nebun. Vezi, Aniță, eu îți spun : vînatul îi va pune capul. Că e prea turbat. Domnul Vilmoș nu era așa. De s-ar însura odată dracului, să mai steie pe-acasă !

Copila asculta dusă pe gînduri. Pe domnișorul Petrea nu-l cunoștea. Dar i se părea că-l vede cum aleargă călare prin pădure și că aude cum troznesc uscăturile sub copitele calului. Ba, iată, acum îi vine în minte. Odată, mai în primăvară, — era o zi să te-nalți în văzduh, — în tăietura de pe coasta Cornului, un călăreț în haine strîmte, verzi își învîrtea calul negru ca tăciunele, împintenîndu-l să sară în două picioare. Auzise de la oameni că sara, la curte, erau întinși în pridvorul caselor boierești trei mistreți de toată groaza, ca trei viței. Apoi asta va fi fost domnișorul. Dar putea să fie ! Ce-i păsa ei ?

Într-o duminică, Anița își puse năframa cu pui albaștri peste iia de zăpadă, cu mîneci largi, înflorate, cu fodori bogați, și-și îmbracă pieptărelul negru, cu flori vinete și galbene. După multă trudă, în urmă, prinse copcia dedesubt. Mai în sus, sînul plin, tare, nu suferea închisoarea. Desagii de strămătură, aproape goi, îi luase pe umărul stîng și porni în strălucirile de argint ale soarelui ce se ridicase peste coasta Cornului. Badea Costea îi mai spuse o dată, cînd ieși pe porțiță, să nu-și uite de sare și de un chil de carne. Apoi porțița se închise, prinzînd coada lui Burcuș, ce se luase după stăpîna sprintenă. A schelălăit el ce-a schelălăit, dar după ce Costea s-a răstit o dată, cătrănit, s-a tras subț un sopron.

Cînd era să treacă Anița dealul și să coboare înspre satul ascuns în pomături, — doar biserica se vedea mai deslușit, cuvioasă, ca o babă adusă de spate, cu ochii mici, fără luciri, — numa iată : pe calea afundă, de la dreapta, venea în trap grabnic un cal înspumat. Călărețul, în haine strîmte, verzi, se tot făcea că vrea să se ridice în picioare, dar în clipa următoare se lăsa iar pe șaua galbenă, de piele, crescută parcă pe spinarea murgului. Anița se opri în marginea drumului. Calul, cu gîtul încordat, se opri și el, frămîntînd pămîntul înaintea ei. Anița se trase speriată înapoi.

— N-ai grijă, fetiço, poți trece pe subț frîu, că nu face nimic. E blînd ca o oaie ! și prinse a-l mîngîia pe grumajii încordați.

Fata sta cu capul plecat și nu cuteza să se miște.

— Și unde te duci tu, drăguță, așa de dimineață ?

— La biserică, domnișorule.

Cînd a zis «domnișorule», s-a cutremurat toată : îl vedea pe-acela de care i-a vorbit tată-său, dar nu aici, înaintea ei, ci acolo, în tăietura de pe coasta Cornului, cum își împintena calul să sară în două picioare. Acesta trebuie să fie ! Simțea acum că-i tremură genunchii și că picioarele n-o mai țin. Ce avea cu el ? Nimic ! Dar o luară căldurile de la piept și i se ridicară la cap. I se părea că se topește, încet, încet, ca o luminiță. Întru tîrziu, i se păru că aude tropote ce se depărtează și-și ridică privirile albastre. Dar își plecă repede capul. Privirile lui negre, pline de văpăi, ce pîndeau de sus, îi trecură prin ochii umezi și i se opriră parcă în inimă, ca două puncte de foc și de lumină. Și stăteau acolo nemișcate.

— Adică la biserică te duci, fetițo ? Dumnezeu să-ți ajute ! Vezi, eu nu prea merg la biserică. Noi nici nu avem biserică aici, în sat. Dar bine, de unde vii tu acum ?

— De-acasă, de unde să vin ?

— Doar nu vei fi fata lui badea Costea ?!

— Ba a lui.

— Hm ! Nu mă mir că-și ține porțile zăvorâte...

Cu bețigașul de trestie, arse o dată murgușorul, care porni furtună. Apoi se-ntoarse iar în galop.

— Mi-am uitat să-ți zic ziua bună ! Dumnezeu să-ți ajute !

— Să, domnișorule !

Călărețul arse acum de două ori cu bețigașul de trestie trupul rotund ca un pepene al murgului și zbucni în goană nebună. Aniței, pornind, i se păru că lunecă prin văzduh.

Din slujbă Anița nu auzi nimica. Numai pe popă îl vedea, în nourași de fum luminoși, cum cădelnițează. Sara, se duse acasă fără sare.

Badea Costea, văzînd-o că nu-și mai poate opri plînsul, încercă s-o mîngîie :

— Ci las-o dracului de sare, tu fată hăi, că nu ne-om prăpădi noi ! Maică-ta nu era ca tine, era mai tare de suflet. Tu știi una : să plîngi.

Anița plîngea cu hohote și cu sughițuri.

— Femeie, și pace ! Dacă pornește odată, apoi să te ții ! și ieși afară, trîntind cu putere ușa.

În grajd țeșălă bine pe băiețandrul ce se culcase fără să țeșale caili. Ieși afară și umblă cu pași largi prin curte. Se așeză apoi pe podmol, dar nu avea stare. Deodată se opri în mijlocul curții și-și șterse cu mîneca două lacrimi mari, ce-i izvorîră din ochii încruntați. Pe alții i-ar fi putut privi în zvîrcolirile morții, dar pe Anița numai supărată să o fi văzut, și i se tulbura toată firea, i se părea că-și pierde rostul vieții. Lelea Ana murise de cînd era copila de trei ani. El i-a închis ochii, aci, în făgădău. Și a fost harnică, și ascultătoare, și cît îi era de dragă și ei Anița ! Acuma, colo subt părul din grădină, cu crucea de stejar la cap, stă de-atîția ani, ținînd îngropată toată tihna lui și toată îndestularea fericită ce se sălășluisese odată aici, în făgădăul de lîngă drumul țării. De-atunci viața lui era luminată numai de ochii albaștri ai Aniței.

Aniței a doua zi îi trecuse supărarea. Dar badea Costea o săptămînă în capăt s-a sfădit cu toată lumea ce dădu pe la el. Băiețandrul de la grajduri nu mai știa pe care oase să doarmă noaptea.

Anița, acasă, cu cusătura aleasă, cu caierele de lână albă ca zăpada, cu straturile înflorite, își petrecea vremea ca și mai înainte, dar totuși, spor nu mai avea atîta. Trandafirii din obrajii de lapte i se vestejeau, iar ochii îi erau tot mai visători. Cele două puncte de foc, luminoase, care în duminica aceea, în deal, îi pătrunseră prin ferestrele înlăcrămate ale sufletului și i se opriseră în inimă, le simțea și acum. Și din lumina lor bogată se desprindea mereu chipul întreg al domnișorului. În hainele verzi, strîmte, părea crescut pe cal. Părul negru, creț și mustața tînără, trasă cu condeiul deasupra gurii mici... Și obrajii... Doamne, obrajii ! Să-ți tai c-un fir de păr ! Și glasul acela curat, argintiu !

Aniței i se părea că se topește încet-încet, ca o luminică de ceară. Auzea tropotul nebun, și apoi, deodată, parcă-l vedea pe domnișorul întorcîndu-se în goană și șoptindu-i la ureche : «Mi-am și uitat să-ți zic rămas bun. Dumnezeu să-ți ajute !» Și ploaia de copite cădea iar departe. Și Anița atunci își uda cîrpa înflorată și-și ascundea obrăjorii, să se răcorească de para în care ardeau. Așa nu-i era urît. Cînd venea badea Costea acasă, era veșnic voioasă. Dar omul acesta, cu privirile crunte, cu sprîncenele îmbinate, băgase totuși ceva de samă, și iar începu să se certe cu toată lumea ce dădea pe-acolo, și Niculiță de la cai iar se văieta de coaste și de spinare.

Stătea s-apuce soarele după deal. Umbrele cuprinseră pînă la piept pădurea bătrînă, ce-și tremura lin smaraldul argintat de pe culmile luminate încă. Un călăreț trecu în goana murgului fără splină pe dinaintea făgădăului. La capătul de jos al grajdului răzbi să-și oprească în loc calul plin de spume, dar o curea de frîu

se rupse. Se ridică în picioare pe șa și privi în curtea pustie. Anița nu știa nimic, dar Costea, de pe o muche împădurită, vedea tot. Ochi bine și-l cunoscă. O mână rece, de gheață, îi prinse inima și i-o strânse ghem. Apoi o nădușeală mare îi umflă vinele sub pielea păroasă, ca niște sfori vinete. Stătu așa, înțepenit locului, fără să știe la ce se gîndește. Apoi tuși tare de răsunară pădurile în jur și porni repede la vale, strîngînd cu mîna stîngă patul puștii. În drum dădu de-o veveriță codată, în vîrfurile unui stejar. Ochi repede, și veverița căzu trăznită, izbindu-se îndesat de-o rădăcină ieșită a stejarului. Cînd ajunse la fîgădău, călărețul era jos și cerca să lege frîul rupt.

— Bună sara, bade Costeo ! Dar harnic pădurar mai ești ! Uite, drumeții stau cu paguba în drum, și nu pot căpăta ajutor dinlăuntru !

— Dumneata ziceai ieri, în Valea-Rea, că azi te duci în tîrg. Eu de unde să fi știut că te vei abate pe-aici ? De altfel o mîna de muiere ce ajutor să-ți deie ? !

— Nu te supăra, bade Costeo ! Am zis și eu, iaca, num-așa ! Nu mi-a fi nimic ! Mi-ajută numai să-mi tocimesc frîul. O sulă ai ?

— Am, domnișorule.

— Dar ian spune dumneata, fata unde ți-e ? Iar e încuiată după ziduri ? Îți spun drept că-i strică atîta pază.

Costea rămase trăznit. De unde îi cunoștea el fata ? Îl măsură din creștet pînă-n tălpi cu o privire cruntă și, fără voie, pușca era să-i salte pe umăr. Îi veni ca mai nainte, cînd dase de veveriță.

— Vezi, domnișorule, eu știu ce fac ! Eu știu ! Da' dumneata ce vrei ?

— Și eu știu, Costeo ! Ai drept s-o păzești, e a dumneatale doar ! Și-apoi, nu afli oriunde fată ca ea ! Într-o duminică am văzut-o când mergea la biserică și-ți spun că m-am bucurat din suflet când mi-a spus că e a dumatăle.

— Mda, te-ai bucurat !

— Cum nu ! Când pădurarul meu are așa bujor de copilă ? ! Am vrut să-i fac cinste, dar nu aveam nimic mai detreabă la mine.

— Ai vrut să-i faci cinste ? ! Hm !... Ai vrut să-i faci cinste !...

— Când va mai veni prin sat, spune-i să se abată pe la curte.

— Pe la curte !... Ba nu, boierule ! Anița nu va merge mai mult în sat ! Ori, ian stăi ! Știi ce, domnișorule Petrea ? Să-ți spun o vorbă. Una ca o sută. Ascultă-mă... Ei bine, vină în curte să dregem întâi frîul. Am sulă și ac, ață ne dă fata. Cum dracu să n-am sulă ? ! Și câte nu mai am !

Ochii-i sclipiră tăios, ca oțelul, sprîncenele i se-mbinară în încruntarea frunții, mîna stîngă strînse patul puștii, pe cînd dreapta descuria portița.

Boierul Petre simți un sloi de gheață în mijlocul spatelui. Un tremur îi zgudui tot trupul. Ce are Costea și ce vrea cu el ?

Anița nu ieși din casă ; ochii lui Costea o pironiră pe laviță, cu cusătura în mînă. Dar ea știa că «domnișorul» era în curte ; și-i era de-ajuns ; îl vedea mai bine și mai bucuros așa, fără să-l vadă.

După ce dresă frîul, Costea se înșepeni înaintea lui Petre.

— Auzi, boierule, o vorbă ca o sută ! Mie să-mi dai drumul să mă duc ! Dacă nu, mă duc ş-aşa ! Pîn-a trăit tatăl dumitale, i-am zis de mai multe ori să-mi deie drumul. Şi nu m-am dus, că alta era atunci. Acum nu mai pot sta.

Petre îl privi cu ochi mari, întrebători. Ce să fie cu Costea ?

— Auzi, bade, să mă crezi că nu te-nţeleg. Neam de neamul dumitale odihneşte aici, şi dumneata : « Hai că mă duc, şi dacă nu mă laşi, mă duc oricum ! »

— Apoi aşa, boierule, cum am zis ! Mi s-a făcut şi mie de ducă. Ş-apoi mă duc, să fii cu stea de aur în frunte !

Ochii i se înroşiră şi pumnii noduroşi i se încleştară.

Petre iar simţi sloiul de gheaţă în mijlocul spatelui, şi, iar, un tremur ca de friguri îi zgudui tot trupul. Îi veni deodată în minte moşu-său : îşi dase sufletul sugrumat de un om groaznic la mînie, argat la curte, care, apoi, spînzură şi el în furci. Faţa i se albi ca pereţele. Ce avea Costea de era mînios, nu ştia, dar furtuna vedea el bine că e gata să izbucnească. Sări în şa.

— Apoi bine, Costeo, te vei mai socoti. Pînă după Sfînta Mărie va mai trebui să stai, să-mi capăt om în loc, iar de-acî încolo, voia dumitale !

— Da, boierule, voia mea ! Socoata mea-i gata de-acum şi-ţi spun să-ţi afli om în loc.

Petre porni în trap grăbit, şi ploaia de copite răsună un timp deasupra făgădăului, apoi zvonul ei se stinse.

Pădurarul, după ce închise poarta, se așeză pe podmol, fără să se poată gîndi la ceva. Întru tîrziu, îi veni în minte duminica în care Aniţa plecase-n sat, la biserică. Şi-l vedea pe domnişor cum a întîlnit-o în drum,

cum a stat de vorbă cu ea, cum a sorbit-o din ochi. Nădușelile îl luară din nou pe badea Costea. Un junghi i se înfipse în piept, un tăiș de oțel : Anița nu i-a spus nimic ! Dar nimic ! O vorbă legănată măcar ! Ci ea a tăcut ! A știut ea de ce tace ! Da, Anița, copila lui de șaisprezece ani, vorbește cu domnișori pe drum, singuri-singurei, și lui, tatălui, o vorbă legănată nu-i spune ! Ce plătește dar grija ce i-o poartă ? Nimic, nimic, nimic ! Și Anița nu samănă cu maică-sa ! Nu ! Cer și pământ ! O, Doamne !

Sara se lăsa răcoroasă și plină de pace adâncă. Se auzea, nedeslușit, numai murmurul veșnic al pădurilor. O buhnă cheuna din când în când din vreo scorbură putredă. Deasupra, pe bolta întunecată, florile de argint se presărară, trimițând printre genele ochiului, închis de jumătate, raze subțiri, albe, strălucitoare. Dinspre grădină venea freământul părului mare, sub care odihnea gospodina harnică, de odinioară, a acestor case. Lui Costea i se păru că aude cum îi șoptește cineva din inima lui, dar glasurile le auzea cu urechea. Și-i spunea multe. «Nu fi așa pripit, Costeo ! Gândește-te cum ai fost și tu în tinerețe ! Adă-ți aminte, Costeo ! Anița e fată mare acum, și inima nu o-nchizi cu zaruri și cu ziduri. Poate să-i placă de vrun ficior din sat, poate de domnișorul... Da, da, de domnișorul Petre. Țsta încă nu-i păcat. Da' tu, Costea, ești prea firetic. Zici că nu samănă cu maică-sa ?... Ian gândește-te, Costeo : unde v-ați întâlnit voi mai întâi, unde ne-am văzut noi mai întâi ?»

Costea se deșteptă. O vedea limpede pe nevastă-sa. Albă, ca de ceară, trecu pe dinainte-i, și se pierdu sub crengile părului bătrîn. Dînsa i-a vorbit oare ?

Aniței nu-i zise o vorbă legănată. Și așa mîne e duminică și prinderea postului de Sfîntă Mărie. Pînă la Sfînta Mărie nu e atîta. Atunci va merge cu fată cu tot în sat. Mîne, însă, va rămîne Niculiță acasă, și ei vor merge amîndoi să prindă postul la frate-său, Manoilă.

În sat, după prînz, Anița merse cu verișoară-sa la joc. Costea rămase la Manoilă, cu paharele înainte.

— Așa, frate, vin și eu în sat. M-am săturat de atîta singurătate acolo. Apoi, mai ales pentru Anița. Vezi, ție, ca la un frate-ți spun, că altuia cui să-i spun? Mie mi-e groază de boierul cel tinăr, să nu cad în vrun păcat cu el pentru copilă. Îs o viță blăstămată, Manoilă, cum știi tu bine. Că doar nici pe Petrea ăsta nu l-a avut cu baronița lui, ci cu o fată de rumîn, de-a noastră. De-aceea, cată numa bine la el, ai jura că-i domn de-ai noștri.

— Așa, Costeo, așa ! Și-s prăpădite și fetele. În sat sînt care umblă după el. Da' Ț-ai găsit ! Nu-și face treabă cu ele ; glumește și rîde, ș-atîta tot. Eu îți spun că n-aș crede să fie om rău.

— Așa crezi, Manoile ? Apoi să-ți spun eu că nu-i așa. Nu, Manoile, nu ! Tată-său cum a fost ? Grozav ș-al dracului. Da' să-l vezi tu ce ochi are ! Anița de ce-a îngălbinit ca ceara ? Lasă-mă, Manoile, lasă-mă !

După ce mai goliră dupăolaltă vreo trei pahare, începură din nou vorba.

— Știi tu, mă, Costeo frate, ce-ți spun eu ? Tu să nu te prinzi cu boieru, ci să rămîi la pădure. Ori, cel puțin, stai fără nici o vorbă pînă la Sfînta Mărie. Doară atîta vreme vei mai putea tu griji, cum ai grijit pînă acum ! Da' drept să-ți spun, frate, atîta pază,

după cît mă taie pe mine capul, n-are nici un rost. Inima, pînă simte soarele, bate. Cînd nu-l mai simte, s-a gătat. Aici în sat este unu, Ionu Diacului, care moare după fată. Și Anița, după cît am înțales din gurile femeiești, încă îl ochește. Să deie Dumnezeu să tragem la toamnă o nuntă de să-i meargă vestea !

— Da, să-i meargă vestea !

Vinul se deșerta repede și glăjile se umpleau din nou. Limbile se dezlegară tot mai bine și se deșteptară amintirile vechi întunecînd cu lumina lor pe cele de acum : viața lor de feciori, traiul tihnit de la pădure, apoi cele două ospețe, — al lui Costea și al lui Manoilă, — și copiii lor și tot rostul gospodăriei lor.

Anița se-ntoarse de la joc, înflorită-n obraz. Cînd o văzu, Costea zîmbi fericit.

— Vezi, așa-mi place, copilă, așa cum ai fost mai nainte ! Las' veștejeala pe sama doamnelor ! și o cinsti cu un păhărel de vin, întâia oară în viața lui.

Cînd ieșiră să plece, Costea, clătînîndu-se, tot se mai întoarse o dată și-i spuse lui Manoilă, șoptindu-i :

— Știi, eu le cunosc neamul. Tatăl lui a fost grozav și al dracului, Petrea e turbat și al dracului ! Mă, e sînge din neamul Urseștilor ! Mi-e groază că întru în vrun păcat !

Mistreți au fost în pădurile astea totdeauna și destui, dar ca în vara aceea nu se prăsiseră nicicînd. Pe unde te-ntorceai, rîmături, poteci întregi și frecături — cum au ieșit din scaldă. Și n-a alergat după ei domnișorul Petrea, nu ? Dar oamenii, toți, ziceau că și-a ieșit din

fire. Și-a adus prieteni din străini, — o mulțime. — și, două săptămîni în cap, au tot bătut cîinii, au tot răcnit și chiuit hăitașii și au tot răpăit puștile, — cînd mai înfundat, cînd mai deschis, — de gîndea că se vor prăpădi pădurile cu totul. Badea Costea trebuia să fie cu ei, să arate potecile, să spună bătăturile și bălțile unde se scaldă colțașii. Anița, singură acasă, avea multă grabă. Două ii noi-nouțe avea să le coase cu flori de mătăasă și să facă betele chindisite, după niște forme noi, ce le adusese din sat. Și cînd alegea florile albastre și roșii printre șirele desc, îi răsărea în față chipul domnișorului. Dar nu așa, numai ca o icoană, — cum i se arăta mai nainte, — de care nu cuteza să se atingă, ci să o privească numai din depărtare. S-a mai întîlnit cu el doar de trei ori, de la duminica ceca de pe deal, și, în rîndul al treilea, cutezase să-l privească în ochi mai multă vreme. Și, în rîndul acesta, i se părea că a căpătat și ea ceva din ființa lui : îndrăzneală și cutezanță ; ceva din «tulburarea» lui Petrea, cum zicea badea Costea. Pădurarul înțelegea multe, dar nu zicea nimic. Ci, cît ținu goana după mistreți, se ivea din cînd în cînd la poalele pădurii, ca o arătare întunecată, apoi pădurea îl înghițea din nou. Și se arăta tot atunci cînd Petrea alunga vînatul ce-ncerca să scape din pădure, să treacă drumul țării. Cîteodată ieșeau aproape laolaltă, și ochii li se întîlneau. Dar privirile tăcioase, de oțel, ale pădurarului întorceau curînd, spre inima pădurii, pe domnișorul în haine strîmte.

După două săptămîni, goanele nebune conteniră, dar Petrea ținea să-și ospăteze prietenii aici în pădure, în Poiana-Sărată, înainte de a-i trimite pe-acasă, cu căruța

cea cu patru cai negri ca tăciunele. Se gătiră mîncări, se-aduseră vinuri și muzicanți din orașul vecin.

Poiana cu iarbă mătăsoasă, rară, așternută cu mușchi, era plină de lume în sîmbăta dinaintea Sfintei Mării. În depărtări, bolta albastră se-acleca în smaraldul de frunze. Deasupra, peste coroanele grele de frunză bogată, căldura licărea tășuri argintii de săbii nevăzute. Numai mierlele fluierau, cînd ici, cînd colo, ca haiducii. Roiurile de musculițe sticleau puncte de argint în lumina mare. Cîni nu aduseseră azi, dar parcă hăpăiturile din zilele trecute rămăseseră ascunse, tănuite în desimea pădurii, căci, din cînd în cînd, treceau vii pe deasupra poienii, și oaspeții își încordau gîturile înspre părțile de unde venea lătratul. Alții, mai sprinteni, erau gata să alerge într-acolo. Valuri rătăcite de vînt clăteau, din cînd în cînd, coroanele largi și se pierdeau, cu suspiruri frînte, în depărtări.

Badea Costea trebuia să fie și el aici, să ajute. A ajutat și, apoi, s-a pus pe coaste, în marginea poienii. Și se gîndea cum are să-și ducă mînc toată averea în sat și cum are să lase pădurile. Petrea i-a zis și azi să rămîie. Dar să crape el de năcaz, și nu mai stă ! Au și adunat aproape toate ce au să ducă, și Anița, azi, mai adună ce-a mai rămas. O boare lină adia din cînd în cînd cu suflu cald. Și-i venea în minte de cînd era copil și umbla cu oile pe-aici. Cîte buciume nu și-a făcut din scoarța mîzgoasă a fragezilor arțari ! Și-apoi, visurile lui de flăcău tot pe-aicea și le-a risipit ! Simți cît de legată e viața lui de pădurile astea. Dar cînd îi venea în minte Petrea, așa turbat și-al dracului, sprîncenele stu-

foase i se-ncruntau, și ochii-i sclipeau oțelii. Trebuia să plece, da, trebuia !

Oaspeții din poiană mîncară ce mîncară, și apoi se puseră să toarne pe gîtlejurile uscate glăji întregi de vin. Întru tîrziu, se apucară să cînte după țigani niște cîntece repezite, zdrîncărite. Slugile de curte se toc-miră bine și ele, și se apucaseră să-și arate cheful tră-gînd o horă.

Petrea, însă, nu se îmbătă. Turna-n pahar, îndemna la cîntat, se-nvîrtea în toate părțile, cu mustața lui încondeiată, răsucită acum la sfîrcuri. Deodată, dădu cu ochii de Costea la marginea poienii.

— Pentru Dumnezeu, nene, d-apoi dumneata, acolo ? Las-o focului supărarea, vino și-ți petrece azi, că mîne te poți duce unde voiești ; mi-am găsit pădurar pe Prisăcanul. Bun va fi, ce zici ?

— Bun, domnule, cum nu, acela-i tare cît un bou !

— Apoi da, va fi bine ! Ci vină de cîntește și dumneata un păhărel. Dacă nu de plăcere, cel puțin să-mi faci azi voia.

— Bine, să-ți fac astăzi voia !

L-a dus înaintea prietenilor și le-a zis așa, romînește :

— Măi fraților ! Voi ați auzit din povești cum se păzeau fetele de-mpărați. Dar iaca ! Costea Buzdug e numai pădurarul meu, și are, măi, nu o fată de-mpărat, ci o zîină, dar de păzit, tot așa o păzește. Care din voi va merge să fure zîna din palatul badii Costea, îi dau căruța mea cu patru cai ! În sănătatea Aniței să bem, fraților !

Atîta se vede că înțelesesă și străinii, că toți dădură paharele peste cap cînd îl văzură pe Petrea că bea.

Acesta le tălmăci apoi vorbele pe limba lor. Pădurarul, însă, iarăși simți mîna cea de gheață cum îi strînge inima ghem. Și cum era paharul plin, în mîna stîngă, căzu în hîrburi peste țelina bătucită.

— Ci lasă-i dracului, bade Costeo, crezi că au înțales ceva din cîte-am spus ?

Dar crîșmarul de la făgădăul de pe drumul țării se învîrți în călcîiul drept și se duse iar la marginea poienii.

Cînd sosi ojina cea bună, mulți dintre vînătorii de ieri mînau prin vis mistreții, întinși pe iarba moale. Deodată, numai se auzi un urlet înfiorător de lup, apoi a doua oară tot același. Venea dinspre poalele pădurii. Cîți mai rămăseseră treji ascultau întins. Urletul se auzi din nou, și mai grozav.

— Lup să fie oare ?

— Alta ce ? Numa miră-te, lume, cum a putut scăpa din atîtea goane !

Vreo doi din slugile boierești merseră să întrebe pe Costea.

— Vezi bine că-i lup, dar încă de cei bătrîni.

— Măi, grijiți, că va fi Toderaș, că ăla-i al dracului ; știe face ca toate lighioanele. Și uite că de-o jumătate de ceas nu mai e pe-aici.

— Nu-i Toderaș, Vasile ; face el, face, da' totuși, nu-i necurat, să-și fi schimbat gîtul în beregată de lup !... Așa-i, ăsta e lup cum te văd eu pe tine că ești om.

Petrea își strînse bine hainele, avîntă pușca pe umăr, umplu buzunarele cu patroane și, aruncînd o privire tulbure spre marginea poienii, unde sta Costea, se pierdu în pădure. Zicea că-l va aduce viu sau mort.

N-ar fi fost, de altfel, nici o mirare pentru el, că mai făcuse isprăvi și mai și.

Urletul se auzi iar, răzbind pînă departe, și tot așa, în răstimpuri, urla potaia de să se spargă, nu alta. Trecuse un ceas de cînd se dusesese Petrea, și o jumătate de cînd lupul nu mai urla. Domnii aveau ceas și numărau anume, să vadă cînd se va întoarce cu dihania. Tîrziu, iacătă-l numai pe Toderaș că izvorăște dintre niște tufe. Cînd îi spuseră că chiar stăpînul a plecat după lup, se tăvăli pe jos de rîs.

— V-am spus eu că Toderaș urlă ! Vai, lua-te-ar în bîtă, îndrăcitule, să știi că-ți vei auzi buchile !

Pînă îl dăscăliră ei pe Toderaș, Costea se făcu nevăzut din marginea poienii, și-acum era departe, pe muchea de pe coasta Cornului, de unde se vedea bine făgădăul. Aștepta acolo fulgerat. Tîrziu, i se păru că vede o umbră neagră ce lunecă peste drumul țării, venind din făgădău. Numai i se păru ? Nu, căci iată, la poalele pădurii, încotro urlase mai nainte lupul, un om, îmbrăcat în haine strîmte. Era el.

Costea pornește și aleargă, ca pe șes, printre trupi-nele mari, prin huceagul des și nu se mai oprește pînă în inima părăului, lîngă huzdoapele peste care trebuia să treacă cel ce întrase în pădure. Și deodată, în codrii bătrîni se risipi un urlet de lup flămînd. Urletul se pornea din nou, cînd se pierdea în depărtări cel dintîi. Și așa clocotea pădurea, ca de vijelie. Cel ce întrase în pădure se apropie cu pușca întinsă. Lupul să fi fost la o sută de pași de țeve, și tot mai urla încă. În urmă, văzînd că fiara nu iese, dădu să tragă după urlet. Țeli,

dar, cînd să trăznească, pușca-i căzu din brațe, și Petrea căzu lovit de glonț drept în frunte.

Cei din poiană chiotiră de bucurie și tăbăriră cu toți pe Toderăș :

— Să te ieie dracu, mincinosule ! Ai zis că tu ai urlat !

Dar Toderăș, auzind detunătura, își repezi privirile spre marginea poienii, unde zăcuse Costea, și, văzînd că nu-i acolo, cu capul gol, numai cu oțelele în mînă, alergă ca un smintit spre locul de unde venise împușcătura...

CĂPRARUL

Pe revărsarea întinsă, bătută cu spini, a Măgurii-Mari, furnică, neastîmpărate, caprele roșcate, albe, cu bărbile ascuțite, mîndre de podoaba coarnelor arcuite. Mai la vale, în preajma pădurii de stejar, de un lustru verde-ntunecat, metalic, sub lumina învingătoare a soarelui ce se tot ridică, pasc împrăștiate vitele albe, ca de zăpadă, ademenind, de la dreapta și de la stînga, cu limbile aspre, firicelele de iarbă proaspătă. După o secetă de cîteva săptămîni, se revărsase, în urmă, o ploaie binefăcătoare, și, de trei zile, de cînd se arăta iar soarele, cîmpul înverzea ca primăvara.

La capătul pădurii, lîngă părăul adînc, rîpos, sub umbra unui stejar boltit, stă cu pipa strînsă între dinți

un om micuț, cu fața acoperită de barba tunsă scurt, albă, cu ochi mici, șireți, ascunși sub sprâncenele stufoase. În jur, o roată de băiețași și băiețandri, cu obraji plini, rumeni, cu ochii negri, umezi, stau în genuंची ori pe brînci, cei mai mulți cu capetele goale. Bătrînașul povestește două-trei cuvinte, se uită apoi, rînd pe rînd, în ochii tuturor și se lasă pe coaste. Pare că ar vrea să-l prindă somnul. Băieții privesc întrebător unii la alții și, în sfîrșit, cel mai curajos îndrăznește :

— Moș Tănase, spune-ne povestea ceea cu capra șută. Sînt aici vro cinci care n-au auzit-o niciodată.

Tac cu toții, numai inimile lor bat mai repede. Dar moșul doarme dus. Întru tîrziu, începe să buciume răgușit pe nasul zdravăn. Căldura crește : în pînze de păianjen, strălucitoare, dese, saltă unduind peste cîmpul verde. Vitele pasc liniștite, dar caprele se împrăstie, unele trec Măgura.

— Moș Tănase, dacă ne-o spui, apoi uite, mergem trei inși și-ți aducem caprele cît ai număra pînă la zece.

Căprarul se trezește greu, se face că privește în pămînt, dar printre gene vede ager și știe cum stau caprele. Scociorăște din cureaua lată un lemnus smolit și-l freacă de cioarecii îngălbeniți, plini de dungi de catran. Pipa își deschide ochiul de jar luminos, înviorat, și moșul, fluierînd alene printre dinți, se-ntoarce gînditor către băieți.

— Apoi bine, măi șoldanilor, acum tot v-o mai spun o dată, da' mai mult nu. Mai întîi să-mi întoarceți însă caprele.

Băieții iar se privesc, își vorbesc fără să grăiască, dar fără nici o ispravă.

— Măi, să fiți voi hoți, zice cel mai mare din ceată, adecă tot eu să mă duc ? Nu se mișcă nici unul, parc-ați

Înlemnit ? Da' bine, măi, să știți că acum eu, unul, nu mă duc, să crape fierea în voi de năcaz !

Și privirile, prietene toate mai nainte, când îl rugaseră pe moșu de poveste, acum se-ncruntă și se ocolesc. În urmă, izbucnesc iarăși vreo câțiva, mai în putere. Ei au fost ieri, alaltăieri, toată săptămîna, ba și azi, după caprele lui moș Tănase, acum nu se duc, mai bine își aleg vitele și pornesc într-altă parte. Căprarul rîde pe sub mustățile groase, tunse, și, cu ochi vicleni, privește cînd la unii, cînd la ceilalți. Dar caprele se răsfire și pot să ajungă în opritori.

— Ei, băieți, dacă nu mergeți, apoi mă duc eu, și vă închin aci !

Cei care își spusese mai nainte cuvîntul din urmă, răsturnați pe spate, se leagănă, se întorc pe pîntece, convinși că și-au făcut datoria, nemaiascultînd pe moșneag. Și, rînd pe rînd, aproape toți ajung în ceata acestora. Numai doi, bălani-bălani, cu ochii de cicoare spălăcită, nu știu ce să facă. Sînt dintre cei care nu auziseră povestea caprei șute și care, începîndu-și numai de cîteva zile slujba nouă de a veni cu vitele la pășune, întorceau totdeauna caprele lui moș Tănase. Mai așteaptă ce mai așteaptă, apoi își iau bețișoarele și pălăriile și pornesc încet ; după ce s-au mai depărtat, picioarele încep să le scapere în fugă aprigă. Cei rămași, încetul cu încetul, ca și cînd ar luneca pe nesimțite, se apropie iar roată în jurul moșneguțului și-și ațintesc ochii la pipa roșie de cărămidă, ce răsuflă mereu, prin acoperișul de tinichea înnegrită, ațe subțiri de fum. Cel mai mare alunecă tot mai aproape de căprar.

— O gură, moșule, să trag și eu o gură de fum.

Moșul se face că nu-l aude, trage adînc din țeva ce fierbe și zice, rătăcindu-și ochii către măgură :

— Vezi, aceia-s copii odată ! Uite, că-s mai aici cu caprele ! Voi nici unul nu vă puteți pune cu ei !

Cel care ceruse un fum așteaptă să prindă privirea bătrînului, dar moș Tănase rîde șiret cu ochii mici, gălbui, ca de mîță, și nu se dă. De la o vreme cată întruna spre rîpile părăului. Tînărul pătimaș lunecă iar și i se pune înaintea. Ajuns însă aproape de rîpă, după cîteva zvîrcoliri, pornește tăvăliș către fundul părăului, în rîsetele căprarului, care-și luase pipa din gură, și în chiotele de bucurie ale soților, care nu fuseseră așa de cutezători ca el. După multe opintiri pe brînci, viteazul iese iar deasupra și se răstoarnă pe coaste, deoparte, grozav de mînios. Moș Tănase își poartă, zîbind, mustățile tunse pe la cei din jur, apoi zice cu glas adînc :

— Măi Gheorghieș, mai vrei un fum ?

Gheorghieș, fără să zică ceva, într-o clipă e înaintea moșului. Bătrînul ia luleaua din colțul gurii și i-o dă. Ochii umezi, negri, strălucesc, obrazii plini se-ngroapă, și, din nări, fumul albastru izvorăște înieptat ca un șuvoi.

Cei doi bălani mici sosesc și ei în fugă cu caprele ce-și saltă șuvițele lungi de păr. Asudați, cu obrazii aprinși, așteaptă acum de la bătrîn un cuvînt de laudă.

— Să știți, măi, că din acești doi voinici vor ieși niște pui de rumîni cum nu s-a mai pomenit ! Vor fi doi feți-frumoși mai dihai decît cei din povestea caprei șute. Și dacă nu vor scoate ei din pădurea asta, pe care o vedeți aici, pe celea două fete de-mpărat pe care le-au furat zmeii, apoi știu că nime nu le-a mai scoate !

Vacile cu ugerele aproape țapene, boii mari cu coar-nele strălucitoare, răsfrînte, încet-încet s-adăpostesc în

marginea pădurii, la umbră, între tufişuri. Soarele aprinde tot mai tare văzduhul, şi căldura joacă în unde de argint, văzute şi nevăzute pe toată clipa. Caprele se aşează şi ele în fundul păraului, sub doi stejari răzleţiţi de pădurea mumă.

Căprarul acum a tare. Povestea cu capra şută putea să aştepte pe altădată. Nici voinicii din roată parcă nu-i mai au grija. Cîte doi-trei vorbesc încet, arată părţi de pădure şi par îngrijoraţi şi plini de mirare. De cele două fete de-mpărat, furate de zmei, nu le spusese nimic moş Tănase pînă acum.

Deodată fumaşul se-ntoarce şi-l întreabă :

— Auzi, moşule, d-apoi trăiesc şi acum fetele celea de-mpărat ?

— Vezi bine că trăiesc, măi Gheorghieş. Trăiesc şi vor trăi cît vacul. Şi să le vedeţi ce chipuri de muieri ! Nici prin gînd nu vă trece aşa ceva, nici prin gînd !

— De ce nu iasă şi afară, ori cel puţin prin poieni, moşule, să le vedem şi noi ?

Unul de la spate îi taie vorba :

— Să iasă ! D-apoi că li-i frică ! Măriuţa noastră nu iasă nici din casă, cît ce dă o geană de-ntunerec. Zice că sînt stahii ! Tata zice că nu-i nici dracu şi că «inimă de femeie, şi pace !» Cum să iasă, mă, dacă li-i frică ?

— Adecă, la drept vorbind, frate Ionică, acestora nu li-i frică, zice moşul. Da' nu pot. Porţile mari, de argint, ale palatului, care îi numa şi numa de glajă, îs veşnic încuiate în calea tinereţii lor. Numa un ceas este, după miezul nopţii, cînd dorm şi frunzele de pe stejarii cei mai nalţi, num-atunci porţile, ca prin minune, se deschid şi, dac-ar fi un om cu inimă de viteaz, să fie acolo, aproape, pe vremea asta ar putea să le scape pe

amîndouă, că zmeii, atunci, de somn, îs una cu pămîntul. Numa o pasăre dacă trece peste minunea ceea de palat și-l atinge cu aripa, ori, dusă de vînt, vro frunză cade pe-acoperiș, țiue deodată toată glaja ceea, și porțile de argint gem, iar zmeii vin furtună, rupînd arborii din cale, de-ai gîndi că aleargă dinaintea puștii o ceată de mistreți.

Copiii ascultă cu ochii duși, și unii se cutremură scurt, fără să vreie.

— Dumneata, cum le-ai văzut, moș Tănase ?

— Cum ! D-apoi voi nu știți cine-s eu, măi băieți ! Eu nu-s om ca oamenii, ci, hm ! cum să vă spun ?

Își bate gura pipei de palmă, să iasă scrumul, o îndopă iar din beșica soioasă și-i dă foc, lăsînd pe cioareci încă o dungă de catran.

Ascultătorii privesc tot mai mirați la el. Unii îi ațintesc ochii, alții mustățile, alții obrajii păroși, și tuturor li se pare ca și cum l-ar vedea pentru întâia oară pe căprar.

Moșul clipește vioi din ochi și se pare că nici nu le are grija. Apoi începe iar :

— Știți voi, măi băieți, unde se bat munții în capete ? Nu știți ! Apoi eu acolo m-am născut. Era o colibă mică-mică și scufundată în pămînt, mai dihai de cum e a lui Cuțulea Țiganul din capul satului. Aci trăia maica, Dumnezeu s-o hodinească. Acuma, nu știu cum a fi trăit ea, cum nu, da' cînd m-am trezit eu pe lume, într-o bună dimineată, știi, cînd îi de-a dragul s-o iei razna pe cîmpie, m-am pomenit că în casă mai era și un purcel, gras colea, pepene. Am crescut noi laolaltă, fără să știm nimic de lumea asta mare. Din cînd în cînd se abătea cîte un drumeț, să ducă apă dintre munți,

da' pe mine nu mă lăsa maica să-l văd. Într-o zi, însă, nu știu ce-a făcut purcelul, ce nu, că tot mușluind, cum e data porcului, i s-a oprit un os în gât și a crăpat. Și tot în clipa aceea își dădu și maica sufletul. Acuma, eu, cu mintea ce-o aveam, mi-am zis așa : «Mă Tănase, dragul meu, aici nu poate fi lucru curat ; ia-ți catrafusele și te cam mai du, că-i largă lumea». Și așa am tot venit, pînă ce m-am trezit aici în sat. Da' pacoste ca aia pe mine ! Nu puteam dormi nici c-un ochi. Da' nici acum nu pot. Uite, de pildă, voi gândiți că dorm cînd stau cîte-o după-amiază întreagă aici, sub stejar, și voi îmi grijiți caprele ? Nu dorm, dragii mei, că nu poate dormi moșu ! Atunci eu povestesc cu oamenii ce-au trecut pe ceea lume !

Moș Tănase trage cîteva fumuri, unul după altul, și le sloboade groase prin nări. Ochii-i stau să se închidă și sclipesc ca la mîțe. Roata de ascultători îl privește cu o spaimă vădită. Numai fumașul se ciudește iar.

— Așadar, moșule, cum nu poți dormi, dumneata te vei fi dus vrodată să păzești pe vremea ceea la palatul cel de glajă, ș-atunci le vei fi văzut pe cele două fete de-mpărat ?

— Tot Gheorghieș mai pricopsit ! Vezi, cine are cap, are ! Așa, am păzit o dată, ș-au venit cu mine pînă ia aici, sub stejarul ăsta.

Copiii se adună unul într-altul, îngroziți. Cu mintea lor văd pe cele două fete și li se pare că aud trozniturile copacilor ruși de zmei în drumul lor furtunos.

— Erau albe, dragii mei, ca fulgii de nea, înalte și ușoare de să le ducă o undă de vînt. Așa le-am văzut eu, acuma-s trei ani împliniți.

— Și de ce nu le-ai scăpat, moș Tănase ?

— Vezi că ursita lor zice așa, că cine le va scăpa din ghearele zmeilor, acela va trebui să le ieie de neveste. Ş-apoi vedeţi voi cât de bătrîn-îs eu acum, ş-atunci am fost şi mai bătrîn, că eu pe zi ce merge tot întineresc.

După un răstimp de tăcere, cel mai răsărit iar întreabă :

— Şi unde e palatul acela de glajă, cu porţi de argint ?

— Ştiţi voi unde-i Valea-Rea ? Sub coasta alunilor ? Bine. Acolo-i. Apoi, în fundul văii acesteia, sub mari arcuri boltite de stejari înalţi, acolo, la veşnică umbră, în afunzime, e palatul. Spun că din el te poţi coborî pe trepte pînă în mijlocul pămîntului, unde fierb cazele cu smoală. Acolo se coboară zmeii în toată noaptea de se feştesc grozav, să nu-i cunoască nimeni. Ci eu cred că domnişele-acelea nu vor mai sta mult acolo, că le vor scoate aceşti doi fîrtaţi ce mi-au întors caprele.

Moş Tănase scoate cenuşa din luleaua stinsă şi se întinde ciobăneşte la umbră. Nu peste mult, horcăitul lui răsună în pădure. Băieţii, uimiţi, rămîn mult timp nemişcaţi ; întru tîrziu se pun apoi şi ei să-şi scoată amiaza de prin traiste, fără mare dor de gustare, afară de cei mai mici. După amiază grijesc şi de caprele lui moş Tănase, căci acesta tot într-un sforăit o duce, pînă ce se apropie soarele de asfinţit. Cine ar cuteza să-l trezească pe cel care nu poate să doarmă, ci vorbeşte cu oamenii duşi pe ceea lume ?

Acasă, băieţii mai mărunţei, care au fost cu vitele, spun că mai mult nu se duc pe deasupra pădurii, că acolo e cuibul zmeilor şi sînt două fete de-mpărat într-un palat de glajă, frumoase-frumoase, albe-albe ca zăpada şi uşoare-uşoare, de să le ducă vîntul. Dar numai într-un

ceas de noapte pot ieși. Zmeii însă umblă prin pădure, smoliți și groaznici la vedere.

— Cine v-a mai băgat și prostii de-astea-n cap, măi Ionică ?

— Ne-a spus moș Tănase, căprarul, măicuțo ! El le-a și văzut. Da' dacă le-ar fi scăpat, cică ar fi trebuit să le ieie și de neveste, și el acum e bătrîn.

— Omul acela numa de furci e bun ! zice tatăl, întunecat la față. Satul nu-l lasă să moară de foame, și lui îi umblă năzdrăvăniile prin cap ! Doarme, — dormire-ar în veci ! — cu ziua de cap, și pune caprele în toate sămănăturile !

— Că nu poate dormi, tată ! Zice că vorbește cu oamenii duși de pe lumea asta. Ne-a spus că el e de unde se bat munții în capete !

— E de la noi, măi Ionică, lasă-l, prăpăditul, să vorbească ! Un neam de leneși, care n-a știut decît să doarmă ! Las', că-i mai prind eu o dată caprele în lan, da' știu că scump va plăti-o !

A doua zi băieții uită pe sub soarele strălucitor năzdrăvăniile de ieri ale moșului și, ducîndu-și vitele la păscut, îl înconjoară iarăși pe căprar. Și moș Tănase le spune din nou o mulțime de minunății. Caprele le întorc iar cei mai tineri, și moșul, cînd se ostenește de povestit cu cei din jurul lui, urmează povestea cu «cei ce s-au dus pe ceea lume».

BOLNAVII

La crîşma lui Arvinte se întîlnesc de trei ori pe săptămîină, — marţea, joia şi sîmbăta, — doi indivizi uscaţi, — numai oase şi piele afumată întinsă pe umerii mari ai obrazului, — venind pe două drumuri deosebite. Înaintea crîşmei sperioase, cu geamurile mici, murdare, se opresc, îşi strîng mînile osoase, deşirate şi dau din cap în loc de bună sara. Samănă aşa de mult unul cu celălalt, de parc-ar fi fraţi gemeni. Numai cît, unul are, sub nas, mustăţi tăiate scurt, roşcovane, însă smolite de fum, celălalt răsuceşte, în sările de sărbătoare pentru el, doar cîteva fire lungi, prăpădite. Încolo — aceiaşi pantaloni scurţi, şterşi, cu genunchii ieşiţi, aceleaşi jachete, bătînd în mai multe culori, pline de pete, cu coatele roase.

În cârciumă se așează la aceeași masă, din colț, și poruncesc veșnica jumătate a începutului.

— Frate Vintilă, iar ai venit ! Știam eu că iar ai să vii ! Cine să te mărginească pe tine în libertatea ta, frate ? Nimeni ! Pe mine nu mă mai mărginește ! Uite, azi dimineață, — ba stai, a fost la prânz, — vine dumneai pe ușă, după mine, să-mi spuie, pentru a suta oară : « Sandule, ai grijă de capul tău ! Sandule, ține-ți cuvântul ! » Și iacă, nu mi l-am ținut ! Când e vorba de libertate, eu una știu : să nu mă mărginească nimeni ! Atunci, și sfințenia cuvântului dat, pentru mine nu plătește nimic !

Cel cu mustățile tăiate scurt tace. Ochii-i mici, galbeni, privesc în gol, înainte. Pare că se gândește la ceva depărtat. Vintilă se tot cuibărește pe scaun și nu se poate așeza după plac. Apoi, fără să-și ridice ochii la Sandu, zice :

— Vezi, așa, ție nu-ți pasă, tu, cu libertatea ! Da' cu mine e alta. Ceva ce nu se poate înțălege. Uite, să fiu hoț de nu-mi pare rău că am venit în astă-sară să stăm la o jumătate amândoi. Așa o impresie-mi vine, ca și când aş fi făcut un pas foarte nenorocit.

— Nebunii, frate Vintilă ! Tu crezi că mie nu-mi vin astfel de... impresii ? Dar eu tac și golesc câte-un pahar, și le înec, ca-n apa Dunării... Uite, ca de pildă acum !

Și stoarse păhărelul pîn' la picătură, lăsîndu-l apoi domol pe masă.

În crîsmă, lumina unui bețigaș de său saltă pe pereții afumați, ca adiată de-o fîlfîire de aripi mari, moi, ale unor pasări nevăzute. Două părechi numai, la două mese. Încolo — pustiu. Și domnul Arvinte stă trist,

foarte trist pe un scaun, și, din cînd în cînd, tresare, ca și cînd ar visa că cineva deschide ușa.

Vintilă își bea și el păhărelul și clatină din cap, ca și cînd i-ar fi căzut foarte rău.

— Măi, zice Sandu, lasă dracului impresiile tale ! Așa, bei în zadar ! Tu nu știi cum se bea ! Hei ! Uită-te la mine. Eu am cîteodată halucinații ! Știi tu ce-s halucinațiile ? Nu știi ! Uite, de pildă, noi acum începem cu o jumătate. Și bem. Da' crezi tu că eu beau așa de liniștit, cum mă vezi, totdeauna ? Că numa ce-o văd pe dumneaei cum iasă pe porțiță după mine să-mi spuie a suta oară : «Sandule, griji de capul tău ! Să-ți ții cu-vîntul !» Porțița, în urmă, se izbește, și eu mă tot duuc !... Dar astea le văd așa, ca-ntr-o ceață grea. Și cînd simt că aici e vorba de mărginire în libertatea mea, mă încrunt și beau păhar după păhar. Aici nu sufăr nici o contrazicere !

Vintilă, cînd s-a gătat jumătatea, se învîrte pe scaun și își aruncă din cînd în cînd ochii la pălărie.

— Frate Sandule, eu am o presimțire. Trăbă să plec.

Firele de mustăți i se răsfiră de oftatul ce-l înieptează cu buza de jos spre frunte, vrînd parcă să se răco-rească.

Sandu îl privește încruntat.

— Ce-i, mă ? Funcționar ești tu ? Tu capeți treizeci de coroane la lună ? Nu ești slujbaș ! Uitați-vă, domnilor ! — și el pare că vrea să adune privirile celor din crîșmă, — ăsta nu-i Vintilă Marinescu, scriitor la cancelarie...

Vintilă rămîne cu mîinile moi, de-a lungul scaunului. Ochii cu priviri bolnave i se-nchid.

— Auzi, frate, de douăzeci și cinci de ani ne cunoaștem, de douăzeci și cinci de ani bem de trei ori pe săptămână, aici, la crîșma lui Arvinte, și încă nu s-a pomenit să bem noi o jumătate numa.

Și-ntr-adevăr, n-au băut niciodată numai atît. Dar Vintilă totdeauna dă să pornească, după ce se gată jumătatea, căci îl muncesc presimțiri grozave și știe că, mai încolo, nu se mai poate dezlipi de Sandu.

Domnul Arvinte știe el bine ce urmează. Aduce un litru. Sandu umple paharele, iar Vintilă Marinescu, fără să se uite la paharul său, îl ia și-i dă drumul repede pe gît.

— Cînd am eu chef, apoi beau și fără îndemnul tău. Dar asta una nu ți-o mai pot ierta ! Să mă ofensezi aici, în public ! Și asta așa ține de douăzeci și cinci de ani ! Uite, eu am o presimțire, că din asta are să se-ntîmple odată un scandal. Un scandal public, aici, în crîșma lui domnul Arvinte ! Să știi și tu odată de ce mă cheamă Vintilă Marinescu !

Degetele osoase, lungi, pătate de cerneală, mîngîie firele rare de mustață. Cu ochiul drept face semne de dispreț pentru prieten crîșmarului, care însă nu-l vede.

Alexandru S. Tămășan umple repede cele două pahăruțe. Știe el că are să fie bine, c-are să fie senin, fără furtună.

— Las', pretine, nu te supăra ! Cîte nu mi s-au spus mie, mai altcum decît astea ! Eu am beut odată c-un doctor. Ăla doctor, mă, să nu-i mai afli părechea ! Că avea o frunte, și niște țvicări, și o păreche de mustăți cu care se uita chiorîș la crîșmar cînd umplea glăjile !

Aveam și apă, dar el apa n-o atingea. Nu ! Spunea că-i absolut împotriva sănătății. Vezi, așa doctor mai zic și eu ! Și ăla mi-a spus mie că orice supărare însemnă un pas spre groapă. De pildă, el. Avea acasă femeie harnică, și-l avea drag cum nu s-a mai pomenit. Au avut relații de când era student. Da' ce folos, că de vro câțiva ani îi tot torăia în urechi o cazanie fără sfârșit, că să fie cum a fost odată. Și el, ca să nu se năcăjească, trebuia să închine. Spunea că vinul e leac la toate boalele, și iar se uita chiorîș, cu mustățile, la crîșmar. Așa doctor, frate Vintilă, nu s-a mai pomenit ! Ș-avea niște țvicări !...

După doi litri se împăcau, ca doi prieteni buni, ce de douăzeci și cinci de ani bat același drum. Ochii li se umezeau, luceau bolnăvicios, mîinile stăteau grele pe masă ori pe brățarele înalte, de nuiele, ale scaunelor, și inimile li se înduioșau tot mai mult.

Sandu făcea țigări după țigări. Fumul însă nu-l juca în forme, cum fac unii tineri de mari speranțe, ci-l slobozea gros spre Vintilă, scoțîndu-i din piept tusă violentă, cu înecuri.

— Mai las' țigara, frate, mai las-o ! Eu am o presimțire, că tu te vei îneca odată cu fum ! Vezi, frate, că ți se prăpădește casa, și tu colbăiești ca un pașă turcesc.

— Vintilă, mă, tu-mi ești pretin, pretin vechi, mă ! Da' tu n-ai auzit pe doctorul cela cu care am beut eu o noapte-ntreagă ! Ce mai petrecere, Doamne ! Și nu așa, într-o crîsmă ca asta ! Hotel, domnule ! Și înotam în fum de țigară ! Din mustățile doctorului nu s-a gătat fumul pîn-am ieșit afară, în bătaia vîntului. Și ăla spunea că fumul ăsta alungă toți microbii.

Vintilă se-năbuşe iar în tusă. Zice scurt :

— Acasă la mine, dumneaei, a mea, încă fumează !

— Ce-ţi spun eu, microbii, domnule ! Fug ca dracu de tămîie !

— Nu ştiu de fug, dar părăluţele mele ştiu că lunecă ! Eu am o presimţire, că în chipul ăsta mă va ruina nevasta !

— Ce presimţire, frate, ce presimţire ?! Dar a mea crezi că nu bea ?! Zvîntă, domnule, zvîntă ! Ş-apoi, pe mine vrea să mă mărginească în libertatea mea ! Ce presimţire ?! Am halucinaţii, bre omule ! Ştii tu ce-s halucinaţiile ? Nu ştii ! Şi tot nu mă-nfrică ! Beau şi cînt în crîsmă :

Sub călcîiul cizmei mele,
Zace dracu ş-o muiere,
Şi mă-nvaţ-a face rele.

Ş-acasă răcnim, şi ne batem, Doamne, Doamne ! Da' cînd ies pe portiţă, tot vine şi-mi zice să-mi ţin cu-vîntul !

În crîsmă au rămas numai ei. Domnul Arvinte, buimăcit de somn, se-apropie c-un scaun şi se aşează la masa lor. Glaja plină scînteie, cînd şi cînd, la săltarea luminii gălbii, de său. Prietenii umplu paharele şi le golesc. De pe feţele lor se desprinde o durere mare, deznădăjduită. Tămăşan sloboade fumul gros şi-l îneacă pe Vintilă, care zice, de cîte ori gată de tuşit :

— Eu am o presimţire, că fumul ăsta te va îneca odată.

Afară vîntul bate straşnic în geamuri, parcă anume, ca să împrăştie gîndurile celor doi prieteni. Ca răsărit dintr-o călătorie lungă cu mintea, Sandu oftează şi întreabă, dîndu-şi capul pe spate :

— Măi, Vintilă, măi ! Mai ții tu minte cînd ne-am cunoscut noi mai întîi, şi ne-am făcut *per tu*, la cea dintîi halbă de bere ? Cum ne-am mai prăpădit noi de-atunci, cum ne-am mai ticăloşit !...

Vintilă înghite-n săc, împrăştie cu palmele fumul ce vine să-l înăbuşe iar.

— Uite, Sandule, de-atunci a curs o vreme, he-hei, multă vreme ! Şi totuşi, te văd ş-acum în crîşma aceea. Erai nalt, alb la faţă, durduliu, şi abia-ţi mijeja mustaşa. Atunci mi-a venit o presimţire, c-ai fi din neam mare, de boier. Şi erai numa ficiorul dascălului din Broşteni !

— Al dascălului, da, ş-al dăscăliţei Maria. Ce mai oameni, frate, şi cum s-au dus ! Aceia nu m-au mărginit nicicînd în libertatea mea !

Crîşmarul a aţipit pe scaun. Ştia el ce-are să urmeze. De douăzeci şi atîţia de ani, de trei ori pe săptămînă, între cei doi prieteni se ţesea aceeaşi poveste.

Vintilă stă cu ochii duşi, pare c-ar vrea să-şi amintească ceva. Întru tîrziu, văzînd că Sandu tace, îl întreabă sfios, cu glas sălcu :

— Dar eu, eu cum eram pe vremea aceea, Sănducule ?

Sandu oftează, răsucind o ţigară.

— Măi pretine, tare ne-am mai trecut noi, mă ! Aşa, o să ne stingem de tot. Cum au putut să se usuce flo-

rile de pe obrazul tău, și părul acela bălan cum s-a-ndurat să se rărească așa? Atunci nu-ți putea rezista o fată, și eu te iubeam ca pe-un frate!

Vintilă prinde limbă:

— Ții minte când am umblat o după-amiază-ntreagă pe urma unei codane cu ochi albaștri, cu păr bogat, castaniu?

— N-a fost cu ochi albaștri, Vintilă! Erau negri ca tăciunele. Nu-ți mai aduci tu aminte!

— Eu am o presimțire, că tu nu-ți amintești bine.

— Mă rog! Stai numa, să ne deslușim!

Și se deslușesc greu de tot. Ce afirmă unul neagă celălalt, dar urma tot a lui Sandu era.

Limbile se leagă, mîncînd cuvintele, apoi se dezleagă deodată, trezind pe crîșmar.

— Ce zici du'neata, don'le Arvinte? Care-avem dreptate? Hm?

— Apoi dumneata, domnule Alecu, vezi bine că dumneata. Ba stai, acum îmi vine-n minte: amîndoi aveți dreptate!

— Amîndoi! Ei, da, amîndoi!

Și prietenii, mai potoliți, petrec înainte. Lumînarea scade încet, mută, ca un suflet de mucenic, ca sufletul celor ce așteaptă, într-o căsuță sperioasă, să vină odată tata. Afară, vîntul se vaietă chinuit, alcargă și se întoarce iar, bătînd dureros în geamuri.

— Măi Vintilă, tu știi când m-am însurat eu? Iac-așa bătea un vînt, ca acum, de să ne ieie, — mire și mireasă, — din trăsură.

— Vezi, eu de-atunci aveam o presimțire, că n-are să fie bine așa.

Sandu se-nfurie deodată :

— Cum n-are să fie bine ? Nu e bine, doară ? Nu trăiesc eu bine și îndestulit cu dumneaei ? Spune tu dacă știi că nu-i așa ! Poate de tine-ai vrut să zici. Ei, așa mai înțăleg. Sărac de capul tău, nenorocitul ! La trei ani după mine te-ai însurat și tu ! Și ți-ai luat o beteagă, mă, de-ți mîncă zilele ! Așa erai tu odată, ca acum ? Da' te usucă, mă, te bagă-n pămînt cu zile ! De ce n-ai avut atunci o presimțire ?

Și Sandu golește repede paharul, izbindu-l de masă.

Vintilă rămîne mut. De bună samă, altul a fost el pîn-a nu se-nsura... Bine-a zis Sandu. Și acum, iacă, își poate jupui pielea, că nu s-ar agăța de ea nici un strop de carne ! Ce viață a dus el numai unul Dumnezeu știe !

Oftează și tușește, înecat de răsufletul de fum al prietenului, ce suga lacom din țigară, cu ochii morți.

Mai are o jumătate dinainte și trebuie s-o gate curînd. Vintilă bea un pahar, suflă cu buza de jos spre frunte, răsfirîndu-și mustățile.

— Măi frate, într-adevăr că tare ne-am trecut din lumea asta ! Uite, eu numa cîteodată bag de samă, și atunci am așa, o presimțire că mi se deschide înainte o groapă. Da', Sandule, să-ți spun eu de unul !... Vezi, ăla-i beteag și ticăloșit ! Ș-are nevastă frumoasă, și trei băieți sănătoși. Și el zace pe coaste, și acuș nu va mai cunoaște pe nimeni. Nici pe Vintilă, care l-a avut drag ca pe-un băiat. Pe ăla să-l vezi tu, frate. Și n-a făcut alta decît a șazut la o măsuță lîngă mine și a scris cu ziua și cu noaptea de cap. Îl chemam : «Hai, mă, la o

bere !» «Nu vin !» «Să cinstești un păhar de vin.» «Nu-mi trăbă !» «Un joc de cărți, totuși ?» «Nu știu !» Hei ! Acasă-i surîdea femeia, ca o floare, și trei copii bălani ! Bine ! Acum ce s-a ales de el ? O blană ! Și tu-șeste, frate, pe-acela să-l auzi tu tușind... Sperie băieții ! Și femeia lui nu plînge ? Că au dat din casă tot, și acuș i-or și scoate de-acolo. Amar de maica lor ! Ce sîntem noi pe lîngă el ? Și ăla, frate, n-a beut în viața lui ! Și are-o femeie, știi, o femeie ! Și trei copii ! Rămîn pe drumuri ! Eu am o presimțire, că vor rămînea pe drumuri ! Măi, pe ăla să-l vezi tu bolind, n-ai mai zice nimic de noi. Eu am o presimțire, că n-ai mai zice nimic.

Sandu ascultă cu ochii duși, apoi, oftînd, zice cu glas moale, sălciiu :

— Măi Vintilă, vezi, și eu, numai așa, cîteodată, mă gîndesc că, într-adevăr, și noi sîntem bolnavi. Uite, de pildă, acum : îmi arde pieptul, îmi arde gîtul, și-mi vuieste capul, îmi vuieste... Da' ca acela de care spui tu tot nu sînt. Uite, frate, știi la ce m-am gîndit ? Să mai cerem o jumătate și să facem jurămînt mare că nu ne vom pune mai mult piciorul în crîsmă. Să ne jurăm pe dumnealor de-acasă și pe tot ce-avem mai scump.

Jumătatea vine, jurămîntul se face, ca de douăzeci și cinci de ani mereu, și, cînd ies, crîșmarul le poștește să nu-l uite, zîmbind pe sub mustățile mari.

Clătinîndu-se, se zbat cu vîntul.

— Vintilă ! Cum îți cheamă, numa, nevasta ?

O undă de vînt răpește răspunsul :

— Maria.

— Da, Maria...

— Da' pe-a ta, cum o cheamă, numa, Sandule ?

O altă undă duce vorba :

— Susana.

— Da, da, Susana...

Vintilă zice iar :

— Eu am o presimțire, că pe dumneaei iar o voi afla-o plângînd.

— Nu te mai irita, frate ! Doctorul, știi, doctorul... spunea... țvicării...

Și vîntul răpește lacom cuvintele, alergînd plin de mînie.

UN DOFTOR

Auzisem că-i din satul vecin și că se pricepe la boale de vite și că pune la loc, dintr-o trăsătură, mâ-nile și picioarele oamenilor, schilodite ca vai de lume.

— N-ar fi rău să vină pînă aici, bade Toadere, zic odată cătră slugă, un rumînaș ager, cu puține fire de mustață, galbine, ce-i tot intrau în gura care-i măcina ca melița.

— Dacă vine Tănase, apoi să știi dumneata că Joiana noastră peste o săptămînă va năpîrli. Și așa dă în primă-vară, și mi-i mai mare mila să steie tot în grajd. Doftoriile astea ce ni le-au dat de la potică, vezi dumneata, nu ajută nimic. Doftorii ăștia cu carte, iac-asa ! — bățu-n mînă, nasu-n vînt, și pe nas călăriți ochelarii.

Da' Tănase numa să puie mîna ! Pune Tănase mîna ? Boala sacă din rădăcini. Cum sacă ? D-apoi să vezi dumneata ce cuțite are Tănase ! Ăla doftor !

— Bine, Toadere, trimite vorbă să vie. Poimîne e joi. Să se abată și pe la noi !

— Cînd voi trimite eu vorbă, apoi vine. Dumneata nu știi cît ține la mine ! — Și Toader clipi din ochii galbini, mici. Își șterse și de-o parte și de cealaltă, cu dosul palmei, firele de mustăți, clătină din cap și făcu o dată : «Hîm !» — Dumneata nu știi, dar eu l-am scăpat de la moarte. Auzi dumneata ? De la moarte ! Odată, la o mărturie... ba stai ! a fost un tîrg în toată puterea, în postul Paștilor. A vîndut și Tănase două vaci, — ce mai vaci, Doamne ! — și rămăsese să cumpere altele în loc, la un alt tîrg. Acuma, — așa e data rumînului la tîrg, — s-a cam afumat badea Tănase. Nu-i beutor, dar așa, o cinste, două, cine nu face cînd are atîta grămadă de bani în șerpar ? Și vînduse scump vacile ! Am intrat noi la o crîsmă, și bem noi, și ne petrecem, știi, o veselie mare ! Erau acolo fețe străine, știe Dumnezeu sfîntul cîte neamuri adunate laolaltă ! Era mai ales unu îmbrăcat nemțește, bărbos al dracului și cu niște ochi, mări tată, de te frigeau ! Bea cu săte, cîte două-trei păhare după-olaltă, dar ochii lui de lup pătrundeau în toate colțurile crîșmei, păreau că văd prin trupurile oamenilor. Cercetează el așa și, tîrziu, tot mai mult ne ochea pe noi. Badea Tănase vrea să cînte un cîntec din tinerețe și-mi zicea mereu : «Doamne, Toadere, cum îmi vine așa, ca o dulceață !» În crîsmă beau, se certau, pipau și era o larmă, știi, de să-ți iai lumea-n cap, un fum de-ți dădeau lacrămile, și un aer gros, știi, ca unde se-ntîlnesc atîția să beie și să urle ! Dăm noi să cîntăm,

da' de unde ! Nici noi nu ne auzeam. Badea Tănase își pusese însă în cap să cînte, și dacă vede că nu poate în crîsmă, bine, plătește și mergem afară, că era o răcoare de primăvară de gîndei că e răsufletul unor flori reci, nevăzute, ce umplu văzduhul. Cînd dăm să ieșim, iacătă, bărbosul ni se pune în drum. Că «să faci bine», că «să fii așa de bun», — cătră badea Tănase, — «să-mi schimbi hîrtia asta de cincizeci». Badea Tănase, — n-are ce face, — scoate zloții și numără : unu, doi, trei, pînă la cincizeci. Bărbosul îi numără și el, scoate punga, îi așază bine, și, cînd să deie hîrtia, împușcă-l drace pe ușă afară ! Cum era de afumat badea Tănase, tot se ținu înaintea mea după hoț. Aud numa deodată : «Ha ! spurcatule !» și alta nimic. Cînd ajung eu, bărbosu era deasupra, cu genunchii pe pieptul badii Tănase, și în mînă îi lucea tainic un cuțit. «Adecă tu de ăia îmi ești ? — îmi fulgeră prin cap, — așteaptă dar !» Și unde nu-mi înghilțaiesc mînila în gîtul lui, gros ca de taur, și strînge, Toadere, să-i iasă limba ! A-nceput să răsufle greu, ochii i se albiră, înholbați de toată spaima. L-am răsturnat pe spate, i-am luat banii, — cei cincizeci, — și l-am lăsat în plata Necuratului. Eu cred că te-ai spurca pe toată viața să omori o așa prăsilă de om ! Da' vezi dumneata, de-atunci badea ține mult la mine.

— Bine, Toadere, bine. Vom vedea ce plătește mai pe urmă.

— Un corn de țară, stăpîne, nu așa, ca un doftor de ăștia : frunză-n buză !

M-am făcut că am grabă mare și am intrat în casă, că altfel, cum îmi plac poveștile, nu l-aș mai fi lăsat pe Toader să lucre nimic astăzi. Și trebuiau făcute cărări noi prin grădină, tivite, coala, cu pajiște grasă.

Se desprimăvăra grabnic. Cei dintîi cocostîrci trecuseră în zbor lin pe deasupra noastră, de cîteva zile, și tufișurile se umpleau tot mai mult de frunzișoare verzi.

Joi, meșterul Tănase veni, după cap cu o traistă de piele, în care avea unelte. Un rumîn mijlociu, cu ochii negri, vii, cu sprîncenele încruntate, cu mustață rătezată scurt.

— Să vezi și dumneata, ce păcate să aibă vaca asta ?

— Tragăn !

— Doftorul de vite a spus că-i arici. Ne-a dat niște unsori, zice că dacă o ungi cu acelea, se trage umflătura de se face numa cît o nucă !

— N-a putut să-i sară ochii pînă a nu se uita la vacă ? De arici nu se agață nimeni să-l taie. Āla e cu rădăcinile în tot sîngele. Putrezește vita cum putrezesc boalele urîte pe om. Dar uite, eu îl tai pe āsta, și de aceea nu-i arici, e tragăn.

Vorbea liniștit, numa din cînd în cînd își încrunta sprîncenele.

— Cînd a zis badea Tănase că-i tragăn, apoi să știi că-i sfînt, întări Toader, prinzînd cu buza de dedesubt cîteva fire de mustață ce-i intraseră în gură.

— Bine, cheamă încă vro trei oameni și să vedem ce va mai fi și din asta, zic eu, și încep a mă plimba pe dinaintea grajdului.

Tănase își încruntă sprîncenele și, după ce arată oamenilor de unde să țină, se apucă de lucru, nemaizicînd nîci o vorbă pînă ce nu spală bine rana.

Își șterse apoi cuțitașul, tuși o dată și scuipă peste vacă.

— Acum e bine. Zice că-i arici ! Pe acela-l poți tăia ?

— Când a zis badea Tănase că-i bine, apoi să știi că Joiana, peste o săptămână, va prinde a năpîrli, zise Toader suflîndu-și mustața din gură.

— Cu ce-ți sînt dator, bade Tănase, pentru treaba asta ?

Parcă nici nu m-a auzit. Vorbea cu ceilalți oameni. Toader însă se apropie de mine și-mi spuse în taină :

— Nu ia bani ! El dacă face ceva, apoi ajută așa, din tragere de inimă. Dar așa, de la o cinste cu vin, nu se dă în laturi. Nu-i beutor, dar așa, ca tot rumînul, vrea să-și mai uite cîteodată de cele năcazuri.

Pînă ce Toader aduse o cană cu vin din pivniță, l-am dus în casă, l-am poftit pe scaun.

Umplem noi păharele, închinăm de sănătate și ne mi-răm de bunătatea vinului.

— Dumneata vei fi avînd multă căutare cu meșteșugul ăsta, bade Tănase, începui eu.

— Dacă mă cheamă cineva, merg, că nu pot lăsa pe om în năcaz. Da' s-a schimbat lumea. Ce gîndești dumneata ?... În loc să se facă oamenii mai buni, se prostesc tot mai tare. Mai nainte îmi făceam meseria fără nici o grijă, acum însă, de cînd sînt doftori peste doftori, s-a gătat ! Că uite, odată am stat o lună-ntreagă la răcoare pentru o lecuire !

Toader trăgea cu ochiul la păhare, le umplea mereu pe toate trei și, din cînd în cînd, îmi șoptea tainic la ureche :

— Nu-i beutor, da-i vinul bun de mama focului, și dumneata nu l-ai văzut încă pe badea Tănase în voie bună !

Și după ce ne uitarăm de două ori după oaltă în fundul păharelor, Tănase, mîngîindu-și mustățile rătezate, se puse la vorbă.

— Să vezi numa cum a fost. Mă trezesc într-o după-amiază cu o căruță că mi se oprește înaintea casei. Un flăcăiandru deschide încet porțița : «Aici șade badea Tănase?» Muiera, de-afară : «Aici, voinice», și mă strigă din casă. «Bade Tănase, zice, să nu fie cu supărare, dar eu vin să te rog ceva. Tata și-a rupt un picior, și nici un doftor nu-l mai poate vindeca. A fost la spital. Acolo au zis că se poate într-un fel : să-i taie piciorul de la genunche. Cînd a auzit așa, alta nimic, fără să-l pun în căruță și să-l duc acasă. Am auzit că dumneata te pricepi, și n-am ostenit a veni pînă aici.» — De dus m-aș fi dus eu, dar aveam vro zece cară de fîn neadunat. Ce să fac ? În urmă, poruncesc muierii ce-i de lucrat mîne, îmi iau traista și pornesc. Și pe drum s-a pornit un frig, o vijelie de să ne răstoarne cu cai, cu căruță cu tot ! Și pînă să ajungem, însărasede beznă, că s-au fost răscolit niște nouri grei, vineți. Mă gîndeam la fînul meu, și era pe-aci, pe-aci să blastăm pe cela cu piciorul rupt. În sfîrșit, am ajuns, oblu în al patruilea sat de la noi. Omul meu, slab coala, lemn, ghemuit pe un păcel. Dezvăli piciorul și mă mir cum nu mi-a fost dat să mă mir ! «D-apoi, bade, zic, frîntura asta e veche, că, uite, s-au vindecat oasele, așa rupte, ieșite, cumu-s.» «De un an și jumătate, bădicule», zice el. «Apoi să fii tu al dracului, om prost, mă gîndeam, acum mă chemi ?»

Toader zise și el o vorbă :

— Vezi bine că a fost prostie ! Să te cheme numa la un an și jumătate... Dar ian mai vezi și de păharul cela, că s-a încălzi, bade Tănase.

Beurăm noi și ne părea că tot mai bine lunecă pe gît vinul vechi, gros ca oleiul.

Tănase începu din nou :

— «Uite dumneata, i-am zis, eu pare că nu mai citez să mă apuc acum. Că se prea poate să rămîn cu piciorul dumitale în mînă cînd voi zmînci o dată. Pielea e coaptă, oasele s-au vindecat, așa rău, cum stau afară, și nu e glumă !» Omul meu însă ținea morțiș că să-ncerc. «Bine, zic, trimite atunci după o litră de rachiu, și aceea s-o beai acum îndată toată.» Îmi spuse că el n-a beut în viața lui vinars din crîsmă. Are el în pivniță de cel bun, de prune, să beie de acela. Eu știam măsura din cel de bucate, și astfel a trebuit să beie o cupă întreagă. Și cum a beut, a și adurmit omul meu. Ș-atunci mă pun pe muncă. Îmi fac o cruce largă, îmi suflec mînecele, pipăi bine oasele, văd care unde trăbă s-ajungă ca să se nimerească și, din trei zmîncituri, — drept că au și fost toate una și una, — oasele vin la loc, piciorul se îndreaptă, iar eu am simțit atunci așa ca o căldură mare în piept. Piciorul l-am legat bine în scîndurele, l-am pus să steie drept, și apoi mi-am făcut iar o cruce mare. A doua zi, cînd s-a trezit, a plîns de bucurie, și cînd să plec, mi-a zis că să merg să-mi aleg o vacă din grajd, care-mi va plăcea mie. Ca și cînd eu pentru asta l-aș fi vindecat ! Cam la patru săptămîni după asta, îmi vine o citație la judecătorie ; acolo mă-ntreabă, mă descoase, și-n urmă îmi dau drumul... în temniță. Cică un doftor la care a fost cel cu piciorul rupt l-a văzut pe acesta umblînd și l-a întrebat că cine l-a vindecat. «Iacă cine !» a zis ăsta. «Așa ?» Și m-a pîrît că eu n-am dreptul să vindec.

Toader turna mereu în păhare. De-afară, pe ușa deschisă, venea miros de pământ umed și, în răstimpuri, unde călduțe de boare. Badea Tănase își mîngîia acum mai des mustățile tunse, da' sprîncenele nu și le mai încrunta, și o bucurie mare se arăta tot mai vădită în ochii negri, aprinși.

— Odată, însă, am prins chiar pe un domn cu musca pe căciulă. Un domn de la judecătorie. Avea o vacă șviteră și-și scrîntise un picior, de nu se pricepea nimeni cum să-l direagă. Trimite la mine : «Să vii, bădicule, că-ți voi plăti bine». «Nu pot, domnule, că iar mă băgați în temniță.» «Nu fi copil, cînd îți spun eu, nu avea nici o frică !» «Nu vin, domnule, că vă știu ce plătiți !» În sfîrșit, îmi dădu în scris că pot vindeca orice-mi place, numa cît leacuri din potică să nu iau, că numa pentru asta una pot fi pedepsit, iar dacă vindec de capul meu și cu leacuri de-ale mele, nu-mi va avea nime grija. Și, așa, m-am dus.

Badea Tănase sorbi bine din păhar, apoi îl răsturnă deodată cu fundul în sus. Ochii îi ardeau tot mai tare, obrajii i se aprinseseră.

Toader îmi șopti ceva la ureche :

— Dumneata nu l-ai văzut încă în voie bună pe Tănase !

Acesta își băgă mîna în buzunar, scoase o sticlură și-o puse pe masă.

Ce să fie acolo ?

— Leacuri. Că să vedeți dumneavoastră drăcenia dracului ! De vro trei săptămîni, boierul îmi tot scrie să mă duc, să mă duc. Da' muierea nu, și nu ! Acum am hotărît că pe luna ce vine să plec. Și femeia, cînd a văzut că nu-i glumă, s-a pus să moară. Zace-n pat întinsă și,

— cine moare ? — că ea moare ! Moare, pe dracu ! Uite, îi duc aici leacuri, și știu că nu i-i nimic, că nu o doare nici unghia de la degetul cel mic. Da' să știu că o las întinsă pe laviță, moartă, și tot mă duc !

— Ce boier zici că-ți scrie ?

— Unu la care-am mai fost. Vezi că nu mă mai poate uita de cînd i-am scăpat odată toate cirezile de vite de la moarte. — Badea Tănase clatină din cap, mirîndu-se : Mare minune a lui Dumnezeu, măi dragii mei ! Acuma, eu eram la ciurzi, aproape de Dunăre, pe baltă. Erau și alții, dar eu aveam patruzeci de vaci de Moldova, Doamne, ce mai vaci ! Și dăduse, măi dragii mei, niște ploi, da' nu așa, ci gîndeai că se desfundă cerul. Au crescut apele, s-a umflat Dunărea și, într-o bună dimineață, mă trezesc, cu toate cele patruzeci de vaci de Moldova, încunjurat de apă. Și creștea balaurul mereu, și vuia ca din afundul pămîntului. Porniseră și niște vînturi mari, ș-atunci să te fi uitat pe Dunăre, că veneau armăsarii, măi tată, stavă după stavă, tot în sărite, iar în răstimpuri de liniște, turme întregi de iepuri alergau în ruptul capului, — așa erau valurile, tulburi și înspumate. Așteptam acum numa să vină apa tot mai mare și să mă ducă și pe mine cu vacile și cu cei patru cîni, ce urlau de-ți sfîșiau inima. Cu moartea-n sîn am dus-o așa peste o lună de zile. Mulgeam vacile în pălărie și beam lapte, altă hrană de unde să fi luat și eu și cîinii ? În urmă, a dat Dumnezeu de s-au tras apele, dar iarba naltă, care s-a mai ridicat, era plină de noroi. Altă pășune însă nu era. Ciurzile celelalte, care scăpaseră de apă, veniră iar pe baltă. Și unde au fost mai nainte ploi, acum a dat o secetă de părea cerul de două ori mai nalt de cum e. Și au început să moară vitele. Azi

patru, mîne douăzeci, poimîne treizeci și două. Chemăm pe boier, și vine boierul cu un doftor. Doftorul caută cîteva din cele moarte, dă din umere și nu știu ce-i va fi spus boierului, că nu grăia rumînește, da' destul că a doua zi vin iar, amîndoi cu puști, ni le dau nouă și ne poruncesc să le pușcăm pe toate. Ne îngrozisem și noi de atîta moarte. Opt oameni, și nu mai răzbeam să luăm pieile ! Da' cînd am auzit asta, ne-am supărat greu. Cum să pușcăm noi vitele ? ! Zic eu : «Boierule, știi ce ? Nu pușcăm nici una, că eu le voi vindeca. Trimite-mi dumneata aici zece butoaie de vin, zece de olei și o sulă bună, ș-apoi de vor mai muri mai mult de două-trei, răspund cu capul meu.» Boierul nu crezu, doftorul zîmbi disprețuitor, dar a doua zi aveam butoaiele și sula. Acum, la lucru, băiete ! Prinde vitele una după alta, împunge-o în splină, cască-i gura și varșă-i cîte două ulcele : una de vin, alta de olei. N-a mai murit nici una, și cînd a venit boierul cu doftorul din nou, nu-și mai gătau poveștile. N-am înțales nimic din hodorogitul lor, da' de mai stăteam un an pe-acolo, învățam și eu... bulgărește.

— Învață ușor, îmi șopti Toader. Săsește știe ca un sas.

— Săsește unde-ai învățat, bade Tănase ?

— Vezi, că eu am avut drăguță de sas, s-o dai dracului ! O frîuă naltă și subțire, ș-avea niște ochi... Să vezi, că doar săsoaicele mor după rumîni ! Că ai lor numa să-și tîrîie cizmele pe drum îs buni, încolo — moare de curechi ! Ș-așa cum îți spun, aveam drăguță o frîuă, una Simina, gazdă bună și cu niște vinuri ca acelea în pivniță ! Ia, fratele Toader o știe. Și, din al doilea sat, pe toată săptămîna mă repezeam de două-trei ori pînă

la ea. Și se topea, sărăcuța, ca o lumînare. Am umblat eu pe la ei așa, doi ani, da' cînd a fost la însurat, mi-a zis tata : «Eu nu știu ce-ți poate plăcea ție într-o frîuă, măi băiete. Și chiar de-ți place, nu-mi place mie.» Ș-a trebuit să-i fac pe voie ș-am luat-o pe asta. Drept că și asta a fost nevastă odată !

Am golit de vro două ori cana. Răcoarea de afară era tot mai aspră. Se cobora soarele încetul cu încetul după coasta alunilor.

Badea Tănase se găta de ducă.

— Mă vindec pe mine întîi, uite, ș-acum mi-i un picior în scîndurele, că am căzut de pe cal cînd treceam podul din sat, din care lipseau blăni, vindec apoi pe alți oameni năcăjiți. Da' pe sași nu-i pot lecui chiar să vreau, că la ei nu se prinde. Vezi, că ei nici nu-s botezați, și pace !

— Cum să nu fie, bade Tănase ?!

— Ian lasă-mă, nu-mi mai spune ! Am fost eu cumătru la destule botezuri de-ale lor. Botez e ăla ? Luare în bătaie de joc a botezului ! De-aia-s așa de neteflete cu toții, de gîndești că au căzut din nourii. Cum să le placă la frîue de ei ?... Noa, dar acum plec !

— Apoi, noroc, bade Tănase ! Și zici că te duci în Țară ?

— Pe luni. Vezi, muierii-i dau leacuri, și nu i-i nimic ! Da' să știu că o las întinsă pe laviță, și tot mă duc, că mi s-a făcut și mie de ducă.

DASCĂLUL VINTILĂ

Unde Ulița Mare face o cotitură adâncă în pometurile grădinilor, stă o căsuță cu streășina lungă, de paie, cu două ferestrețe ce privesc mirate. Își face impresia unei femei bătrâne, micuțe, care a-nlemnit în fundătura aceea și nu mai știe pe ce lume e. Un nuc rotat, care vara trimite luciri de bronz, atinge cu cren-gile netede, ca șerpii, acoperișul căsuței. Curtea e mică, — un cuib, — să încapă trei capre, una bălană, cu barba mîndră, albă, a doua cu țintă neagră în frunte, cu petece de pănură cernită pe trup. Asta-i «tărcata dracului». A treia are blană ruginie. Se pare că-i tot plouă, așa i-i de bolnavă privirea.

Cît ce dă mugurul și încolțește iarba, — de parc-a presărat cineva vîrfuri de ace verzi pe tot întinsul opri-tului, — pînă nu ciripește rîndunica, răsună în liniștea umedă a dimineții cornul căprarului. Pare-o chemare adîncă, tainică, spre înălțimi. Din zvonul glasurilor încete, ce trezesc vitele din bătătura caldă, din curte, din scîrțîitul porțițelor ce se deschid larg, se desfac parcă preludiile calde ale unei treziri puternice la viață. Muge-te de vaci plîng unde și unde ; răsunetul lor se aude departe, ca un suspin. Unii, după ce au privit mult în lungul drumului, iar își duc vitele în curte : n-a fost cornul ciurdarului. Țsta adună caprele mai întîi, că ele-s mai sprintene, săracele. Dar a deprins nărav rău căpra-rul : buciumă ca și ciurdarul. El ar trebui să zică sub-țire, prelung, și, iată, dă glas adînc, de-ncurcă mințile bieților creștini.

Numai pe Vintilă nu-l încurcă. Las' că și doarme el iepurește de tot, mai ales de cînd i-a murit baba. Că avea o băbușcă cu obrazul cît pumnul, și în pumnul acela ochii-i erau cumu-s două gămlii galbene de ac ; dar sforăia baba toată noaptea, de i se părea lui Vintilă că-i în biserică și că-i cîntă diacul cel bătrîn. Și dormea Vintilă butuc, pînă răsărea soarele. La moartea ei nu i-a dat nici o lacrămă, nu s-a supărat, ci i se părea că a pierdut ceva, nu de mare preț, dar ceva. De multe ori ieșea în curte, cu pălăria în mîină, dar se-ntorcea grăbit să-și ieie pălăria de pe pat, și abia tîrziu, după ce n-o afla nicăiri, băga de samă că-i la el. Beșica cu tabac îi era după șerpar, și adeseori o căuta prin toate unghiurile. Și, găsind-o, nu se putea răbda să nu zică :

— Parc-a dat Necuratul pe-aici !

Vintilă era în tălpi la cea dintâi suflare a căprarului. Ieșea în curte și-și chema caprele. Tremurându-și bărbile, cea bălană și «tărcata dracului» își puneau picioarele dinainte pe șerparul lui Vintilă și î se uitau țintă în ochi. Cea roșcată stătea deoparte și nu-i venea să se apropie. Două coji uscate de mălai se zmînceau din mâinile lui bătrîne, și caprele se depărtau ronțaind mulțumite.

— Încet, fetele mele, să nu vă rupeți vro măsca, ca fiertata Ileană. În vremea din urmă îmi tot arăta câte-un colț. Îl punea în palmă și-mi zicea : «Iacă !» Da' tu, roșcato, nu vrei nimic ? Pare că duci groaza lupilor, așa ești de fără vlagă. Ia și tu și mai prinde putere !

După ce-i dădea și roșcatei o coajă, deschidea pe-n-delete porțița.

— Hai, fetelor, la iarbă verde ! Să-mi veniți jucînd și întinerite. Tu, roșcato, vezi de te mai scutură și tu, că, de nu, ajungi pe urma babei mele, săraca !

Vorbea așa cu ele și le tot da sfaturi pînă ajungea în uliță ; pe urmă caprele i se amestecau între celelalte, de nu le mai cunoștea.

— Să vezi, dascăle Vintilă, aia tărcată îmi scoate su-fletul. Am noroc că-i învățat cînele și mi-o întoarce el. Nu are stare nici pînă ai umplea o pipă de tabac !

Vintilă zîmbește, se uită după capră, dar nu o mai vede.

— Să vezi, zice el, pe fiertata a băgat-o odată în toate groazele. Căzuse noaptea devreme, că dăduseră niște năguri de părea c-ai presărat cenușă prin aer. Eu, cum eram eu pe atunci, mai răsfoiam printr-o carte. Deodată vine baba, sprintenă ca o fată mare, și trîntește ușa de gîndeai că vin tătarii. «Dascăle, am văzut pe dracu !» zice. «Bine că l-ai văzut», zic, și cetesc mai departe.

Da' pot să scap de ea ? Nu și nu, că l-a văzut. Dacă nu cred, să mă duc să-l văd și eu, că e înaintea ușii. Atunci m-am uitat odată aspru la babă, am pus ochelarii pe carte și am ieșit. De-o proptea a gardului era un căpăstru, în el și-a fost încurcat coarnele tărcata, ș-acum sărea de mama focului, să scape, și nu mai putea. Mă apropii eu ș-o descurc, iar baba, făcându-și cruce, fugi în casă. De-atunci îi zicem noi «tărcata dracului».

Caprele, sprintene, se-mprăstie, și căprarul trebuie să-și ieie ziua bună de la dascăl. Vintilă merge încet, cu capul în pământ spre casa din înfundătură. Acum vede el numai cât e de pustie curtea și casa. Îi vine să se ducă, să pornească undeva, dar nu știe unde. Ar ști el, dar nici n-a răsărit încă soarele. Cum trece de greu vremea, Doamne ! Uite, după ce a cercetat unde-au dormit caprele azi-noapte, după ce a intrat de vreo trei ori în casă și a ieșit iară, i se pare că s-a sculat de un veac, și încă nici soarele n-a răsărit. Alta era odată, hei ! Cum au trecut vremile cele bune !

Vintilă se așează pe podmol, își aprinde pipa, și fumul iese acum de sub marginile largi ale pălăriei și se pierde în streășina de paie.

În văzduh e liniște încă, numai în depărtări se aud, unde și unde, zbierăte prelungi. În răstimpuri, se pornește o boare domoală, ce trece în grabă, după ce-a înfiorat frunzele perilor din grădină. În înălțimi se face tot mai lumină, se pare că cerul se înalță, se limpezește tot mai mult. Dealurile înalte își lasă încet-încet vâlul ușor de umbră, care lunecă tot mai mult la vale, pare că se topește și nu rămîne nimic din el, și soarele ocheste, împrăștiind sulii albe, subțiri, printre copacii de pe coasta de la răsărit. Pe drum se aud acum glasuri argintii de

copii cum mîna vitele. Pogănici de-un cot și-o palmă, cu pălărioara dată pe ceafă, merg cu pași largi pe lîngă boii din jug. În răstimpuri se opresc să pocnească «pe sub mîna» din bici, și privesc apoi cu ochi de-nvingători, beți de mulțumire, la tatăl ce vine în urma plugului. Și pare că anume e zvîrlită casa dascălului în unghetul acela al uliții, să nu vadă nimic. De cîte ori s-a certat cu baba pentru asta ! Să-și scoată casa la drum, în șir cu casele creștinilor. Dar Ileana, nu și nu ! Acolo s-a pomenit ea : în cotitura aceea. Vintilă se scoală nemulțumit de pe podmol și iese în uliță. Să mai schimbe o vorbă cu cineva, că doar nu s-a-ngropa de viu !

Știe Vintilă pentru ce iese. Că trec plugurile, trec cărăle, și oamenii îi dau binețe, ca la o față cinstită. Dar nu asta așteaptă el.

Cînd soarele se ridică de cîteva suluri, din porți, unde și unde, se ivesc copiii cu cărțile subsuoară și o iau pe drum la vale. Mulți nu sînt, că unii răgușesc pe lîngă brazdă, și-au stricat, de cînd s-a desprimăvărat, trei plezne la biciul de fuior. Alții adorm în sunetul zurgălăilor de cioaie, afară, pe cîmp, cu oile. Dar totuși vin destui, că-i satul mare. Zece, doisprezece, oricînd poate s-adune Vintilă în jurul lui. Și care se-apropie o dată de el, pace bună să mai vreie să știe ceva de dascălul de la școală.

— Să văd, băiete, ce cărți ai ? Nu-ți fie frică, nu ți le ia moșul ! Așa ! Măi, că frumoase-s, bată-le să le bată ! Tu pînă unde știi din ea ?

Copilul, cu capul plecat, răspunde :

— Pînă la v mare, v mic.

— Mult, tare mult ! zice Vintilă. Da' tu pînă unde ?

— Eu pînă la iu-iu !

— Asta-i și mai frumos ! Auzi, mă Ionică, — Ionică te cheamă ? — știi tu zicala ceea : «U-iu-iu, bunu-i puiu, da-i mai bună găina, care-o frige vecina». N-o știi ? Ei vezi, apoi aia s-o știi tu ! Atunci aș zice și eu că nu-n zadar îți dau de mîncare acasă.

Vintilă ia apoi cartea altui băiat.

— Măi, că ce chipuri mîndre, bată-le puterea ! Dar uite aici, unul samănă cu jupînul nost' ! Țsta cine-i ?

Copiii se-adună grămadă, să vadă toți.

— Cine să fie ?! Țla-i Moisă, zice un băiat, mirîndu-se că Vintilă nu știe nici atîta.

— Bine, da' cine a fost Moisă ?

Același glas răspunde răsplat :

— Acum nu mai trăiește, da' lui i-a dat Dumnezeu cele zece porunci pe două tăblițe de piatră.

— Să știi c-ai nimerit-o, frățioare. Cine ți-a spus așa ?

Copilul răspunde acum mai sfios, cu ochii în pămînt :

— Domnul învățător.

— Așa ! Parcă el știe ! zice Vintilă. Uitați-vă voi la mine, samăn eu cu domnul învățător ? Nu samăn !

— Nu ! zice un băiat, că dumnealui n-are așa mustăți mari și nu i-s albe.

— Ba mustăți are, mă, da' barbă n-are deloc, zice că barbă numa popii poartă. Ș-apoi e mai mare decît dumneata.

Al treilea se-amestecă și el în vorbă :

— Poate fi el înalt, dacă-l duce vîntul, așa a zis odată mama de domnul învățător.

Vintilă se uită o dată pe uliță, și zice apoi băieților :

— Ian haidați, numa, șoldanilor, să vă spun eu cine-a fost Moisă. De unde să știe dascălul vost' cine-i, dacă nici nu s-a născut pe cînd trăia Moisă ?

Bătrînul pornește încet, copiii după el, și aproape de porțița lui se oprește. Aici nu-l bagă în samă trecătorii de pe drum.

— Moisă ăla a trăit aici, la noi în sat. Eu îl știu cînd a venit, că era numa zdrențe. Avea un nas, uitați-vă numa la copilul cel mai mare al jupînului, — chiar așa avea nasul. S-a rugat el pe la toți creștinii să-i deie să-lasă, da' cine să-și ieie năcazul în casă ? Dacă a văzut el că nu-l primește nime, a mers în casa părăsită. Că era aici o casă fără uși, fără ferești, în care n-a locuit pui de om, de cînd e lumea asta. Și s-a dus el acolo, fără să-i pese de vorbele oamenilor, care spuneau cîte minuni toate, de ce se petrecea în casa ceea. Ș-a stat el acolo trei săptămîni încheiate, și n-a ieșit din casa ceea. Cînd a fost într-a patra săptămînă, — miră-te lume de ce n-ai mai văzut ! În locul casei celei părăsite, o casă nouă-nouță, de piatră, cu ferești ce străluceau cumu-i argintul și cu table la ferești văpsite verde. În casă ? Bogățiile din lume, și nu alta ! Năfrâmi de mătăasă, pălării, opinci și niște giulgiuri mai albe decît zăpada. Cînd le vedeai, rămîneai încremenit ! De unde să le aibă toate astea ? Vezi, era să uit : erau acolo gogoroane de zahăr în toată forma, fluierici roșii de zahăr, de să moară copiii după ele. Lumea se crucea și nu înțălegea. Dar eu l-am păzit odată noaptea, să văd ce face. Și de ce-am văzut, mi s-a făcut părul măciucă. Din casa lui duceau niște trepte de piatră pînă-n mijlocul pămîntului. Și cît ce se așăzau creștinii bine, după ce-și gătau cu toții rugăciunile de sară, pe treptele acelea veneau din inima pămîntului patru harapi, negri ca tăciunele, numa dinții le sclipeau albi. Aduceau bogății noi : șurțe de mătăasă, rumenele și cîte minuni, iar înapoi duceau, învăluit în niște fețe albe,

ceva ce se tot zbătea să scape și nu putea. Acestea le da jupînul. Mă miram eu că ce să fie în învălitoarele celea albe, și nu puteam găci. Cînd, deodată, iată că mi s-arată un înger, și-mi zice : «Fiule, nu te mira ; acelea ce se zbat sînt sufletele femeilor și-a oamenilor care-au cumpărat din bolta asta. Sînt arvunite iadului, că bogățiile acestea din iad au ieșit.» «Bine, zic eu, sfinte îngere, bine zici, așa trăbă să fie. Da' spune-mi, rogu-te, în ștergura ceea mică, ce suflet poate să fie, de se zbate așa de tare ?» «Vezi, fiule, acolo-i sufletul unui copil, ce tot după gogoroane de zahăr a umblat pînă-i lumea. Fura ouăle din cuiburi, nici cuibarul nu-l lăsa, și le ducea la jupînul să-și ieie gogoroane.» «Așa trăbă să fie, sfinte îngere, zic eu, da', rogu-te, spune-mi, acolo, în năfrămuța ceea neagră, pe care o duce harapul cel mai buzat, ce poate fi ? Că, Doamne, cît de tare e strînsă năframa, și cum se mai chinuie ce va fi în ea !» Și îngerul îmi răspunde iar, tot pretinește : «Acolo e tot sufletul unui copil. Dar ăsta e mai mare. S-a fost învățat de trăgea tabac, de părea că-i ficior june. Și fura pe ce putea pune mîna, și ducea la jupînul de-și lua tabac. Acum va trage fum de catran și de smoală din iad, că acolo va fi pedepsit să steie.» Și m-am mirat eu mult de toate astea, și m-am rugat de înger să mă lase și să se ducă. Abia s-a dus îngerul, iată doi pitici vin pe trepte la deal, cu cîte-un butoi mare în spate. Îl lasă la boltă și, cînd pleacă, văd că iau cîte-un sac în spate. Și sacii aceia se zbăteau de păreau că-s plini de pești. Și aș fi vrut să știu ce-i în saci, și-mi părea rău că i-am zis îngerului să se ducă. Și simțeam sub țîța stîngă o durere așa de mare la inimă, de-mi părea că voi muri în cîteva clipite. Și iată că mi se-arată iar îngerul. «În saci, zice el, sînt

sufletele oamenilor ce beau vinars.» «Bine, sfinte îngere, zic eu, așa trăbă să fie, da' spune-mi, rogu-te, de ce mă doare pe mine așa de tare inima?» Îngerul îmi arată o glajă plină de jumătate cu vinars. «Jumătate tu l-ai beut, și o parte din sufletul tău încă e-n sac, de-aceea te doare inima.» De-atunci, dragi copii, nici un strop de vinars n-am mai beut.

Copiii stau cu ochii ațintiți la Vintilă și nu le mai vine nici să răsuflă. Bătrînul îi privește mulțumit, și în gîndul lui își bate joc de dascălul cel nou, care așteaptă copiii la școală.

— Să vedeți numa, dragii mei, astea toate se-ntîmplă de cînd se gată rugăciunile de sară, pînă se-ncep celea de dimineață, cînd s-apucă oamenii de lucru. Pasămite, Necurații nu pot suferi puterea rugăciunilor. Acuma, jupînul acela sărac, Moisă, s-a tot îmbogățit, dar oamenii din sat sărăceau văzînd cu ochii. Odată vine Dumnezeu și cu Sfîntul Petru pe pămînt, să vadă cum o mai duc oamenii. Și au văzut cum o mai duc oamenii. Și au văzut cum muncesc rumîinii săracii, de li se-ndoaie spatele și li se veștejesc fețele, și nu puteau să știe de unde le vine răul, și de ce-s atît de săraci. Pînă odată dă Dumnezeu cu ochii de boltă. «Vezi tu bolta ceea, Sfinte Petre?» i-a zis. «Văd, Doamne!» «Apoi să știi că aici e buba.» Și Sfîntul Petru a pocnit dintr-un bici și îndată s-a făcut nevăzută casa ceea, numa jupînul a rămas schimbat în stan de piatră. De pe stanul ăla de piatră s-a făcut chipul lui Moisă, pe care l-ați văzut în carte, și de-aceea l-au tipărit acolo, ca, de cîte ori îl veți vedea, să vă aduceți aminte de povestea asta, care chiar așa a fost cum v-am spus-o.

Băieții nu zic nimic, ci deschid cartea să vadă iar chipul. Părea că numai acum văd ei bine de ce e chipul acela tot într-un loc, și de ce nu se mai mișcă de-acolo.

Dascălul Vintilă i-ar putea ține așa, să nu li se urască, o zi întreagă. Și copiilor nici prin minte nu le mai trece să meargă la școală.

Îi învăța să numere în toate limbile din lume :

— Uni, doni, tini, pani, roti, coti, sava, mili, gili, cioc.

Dar bine, el e de vină că se pomenește numai deodată cu vreo femeie, cu ochii în patru, între copii ?

— Măi Ionică, mă, aici te-am trimis eu ? Îndată la școală !

Apoi, către Vintilă :

— Zău, i-ai mai putea lăsa și dumneata în pace. Plătim dascăl, plătim că nu ne merg copiii la școală, și dumneata ni-i oprești din drum. Toamna așa, primăvara așa. Mă mir că nu-i oprești și iarna !

— Că de multe te miri tu, fetișo, da' n-ai avea de ce să te miri ! Îi răspunde mînios dascălul Vintilă. Ce învață de la dascălul ăst' nou ? Încep cu *i* și gata cu *z*, și cînd au ajuns aici, nu mai știu nimic. Nici tu un cîntec, — dacă nu de lume, cel puțin bisericesc, — nici o poveste din bătrîni, ci numa tot buche și iar buche, număr și iar număr. Și de unde să învețe, dacă nici deșiratul ăst' de dascăl nu știe ? Tu te miri, da' n-ai avea de ce te mira, mai bine ai fi șăzut acasă și ți-ai fi văzut de cusătură. Doamne, cum s-a mai ticăloșit lumea asta !

Și dascălul Vintilă se duce în curte, pe cînd copiii se-mprăstie, privind mereu în urmă.

Inimi rele ca la oamenii de azi, să nu mai afli ! Auzi, să vie o nevoiașă de nevestă, să-ți deie peste nas ! Cînd

a murit popa Crucean, tot satul a vrut să-l facă pe el popă. Știa carte, cînta în strană, că avea un glas de te ungea la inimă. Dar Ileana lui, nu și nu. Să nu se suie așa de sus. Bine, nu s-a suit, deși Ileana nu de asta s-a sfiit, ci-i venea greu să-l știe dus pe Vintilă de-acasă. Era o femeie cumu-i mai rău : nu putea să pună un lucru la cale singură.

Dar popa Crucean a fost și popă și dascăl. Vintilă, dacă n-a voit să fie popă, dascăl a trebuit să fie. Și zece ani a purtat slujba. Din cîți nu s-au ales oameni, care-au învățat la el ? Cîntece bătrînești, cîntece de lume, învățate de pe tipar, răsunau în crîșme și pe uliți. La Crăciun, Irozii băgau spaimă-n femeile mai fricoase. Dar odată a venit un domn mare, — cine știe de unde-a venit, — s-a uitat la școală, a văzut că-i bună școala, a mers înăuntru, — acolo tineri de toată vîrsta, pînă la al șaptesprezecelea an. Veneau, că era cu lipici la vorbă dascălul Vintilă. Și-l întreabă domnul acela :

— Aștia toți umblă la școală ?

— Dumneata nu vezi că toți ?

— Apoi bine, după regulament trebuie să umble deosebit, trebuie făcută împărțire în secții și clase.

Vintilă s-a uitat la el mirat, dar n-a zis nimic.

— Cum îi poți învăța dumneata pe toți deodată ?

— Vezi, dac-ai fi dascăl ai ști. Da' văd că nu ești. Aici fiecare își are meseria lui. Placă-ți numa de stai aici și ascultă.

Și domnul cel străin rămase crucit de ce-a văzut. Au fost numai două puncte : cititul și cîntatul. Citeau cei mici, iar cei mari se adunau roată în jurul lor și se uitau și ei la litere.

— Vezi, la cești înaintați în ani nu le mai poți băga în cap buchile, să le tot spui, da' cînd văd cum învață cei mici, prind cu mult mai bine.

A urmat cîntatul. Un cor puternic, aproape bărbătesc, a făcut să se zbată între părății școlii melodiile din *Deșteaptă-te, romîne, Drum-bun, drum-bun, toba bate, Oștile stau față-n față, Hai să dăm mîină cu mîină*. Apoi s-au apucat de cele bisericești, dar cînd au ajuns la *Cari pe heruvimi*, domnul cel străin și-a luat pălăria și a mers așa la preot, — era un popă tînăr, venit din școli mari, — și i-a spus să puie lacăt la școală, pînă va veni învățător nou.

Și a venit învățătorul cel nou, îmbrăcat nemțește și cu cort în mîină. Vai de capul lor, de vor fi toți dascălii noi așa ! Dascălul Vintilă, oricît a fost de năcăjit, n-a putut să nu rîdă din tot sufletul cînd l-a văzut. Îl vede și-acum, uscat și subțire, cum umblă prin sat și așteaptă să-și ieie toți pălăria dinaintea lui. Dar în strană, în biserică, l-a și făcut de multe ori de rîs. Că da să cînte și el cîte ceva, dar ce folos, că nu-l ajuta sufletul. Se înădușea. Și dascălul Vintilă, privindu-l disprețuitor, cu fața zîmbitoare, începea el cîntecul, de la început. Și-apoi totuși vor să fie domni ! Asta nu-i intra în cap dascălului Vintilă. De ce să nu-și ieie de nevastă o fată din satul unde e dascăl, și de ce să mai umble el după domnișoare ? Să împreune două sărăcii, să rîdă dracul de traiul lor. Una, numai patru boi să fie în curtea dascălului, ce bine le-ar sta ! Dar nu ! Zice că-s domni, și trebuie să se însoțească cu domni. Vede el bine Vintilă cum e domnia lor, și odată i-a și spus dascălului :

— Domnule învățător, bine e așa : dumneavoastră — două umbre, și copiii — patru chipuri de ceară ?

Dar dascălul s-a mîniat foc și a zis că nu așteaptă nici un sfat de la nimeni. Știa el Vintilă că-l doare pe învățător de ce-a făcut, dar acum era prea tîrziu.

De cîte ori i se pornea în rău de dimineață, dascălului îi venea în minte slujba ce-a purtat-o cu-atîta cinste pentru biata Ileana, — Dumnezeu s-o ierte ! Și mai simțea încă așa, o răzvrătire împotriva dascălului cestui nou, de nu mai avea astîmpăr prin curte.

Altădată, cînd nu da nimeni de el în cotitura ceea de uliță, făcea pe copii să rîdă cu lacrimi îmbinate sub barbă, să steie smirnă și să-l asculte cu ochii mari, mirați, să privească speriați unii la alții. Și Vintilă își netezea barba lungă, se uita cu ochi blînzi la odraslele din jurul său și, de cîte ori găta cîte ceva de spus, plescănea din limbă și zicea :

— Mă șoldanilor, mă !

Pe ziua aceea întreagă era mulțumit. O liniște adîncă i se așeza pe față, de părea că e omul împăcat cu sine, ce așteaptă să-i sune ceasul. Ședea pe podmolul căsuței, sub streășina lungă, de paie, fuma și tușea, mai mișcîndu-și din cînd în cînd cîte-un picior, să și-l dezmoștească. Ochii albaștri, spălăciți, ca cicoarea veștedă, nu mai vedea nimic, deși priveau mereu în depărtările mari. Din cînd în cînd i se părea că deschide cineva ușa căsuței. Își întorcea capul într-acolo, și nu vedea nimic. Dar nu-i venea să creadă, și, cînd vedea că nu vine nimeni, mergea pînă la ușă, o deschidea și-și băga capul în tindă :

— Tu ești, Ileano ?

Apoi, fără să mai aștepte vreun răspuns, venea iar și se așeza pe podmol. Barba i se lăsa domol pe piept, pleoapele i se închideau pe jumătate, iar pipa stinsă spînzura din colțul gurii, tristă și afumată.

Dar nu era așa de pașnic Vintilă dacă vreo afurisită de nevestă îl trezea, ca din întâmplare, cînd rîdeau copiii de poveștile lui. Atunci o spăla cum știa el mai bine, pe cînd barba i se zbătea repede de piept, și intra mînios în curte. Iar după ce se convingea în gîndul lui despre nemernicia oamenilor de-acum și-a dascălilor noi, intra bolborosind în casă. Ia, acolo, în ungherul acela de la fereastră, și-a pus el tabacul, mai nainte, cînd a ieșit la poartă. Unde poate fi, că nu-l găsește ! Și pipa e stinsă de mult ! În fereastră nu-i ! Dar pe cuptor ? Nici acolo. De bună samă va fi în masă ! Il punca baba cîteodată acolo, să nu mai deie de el, că făcea un fum ca acela în casă, de biata Ileana, cum ședea pe vatră, se umplea de cenușă pînă după urechi, atîta tușea. Zicea uneori baba : «Vezi, dascăle, mi-oi scuipa odată sufletul.» «Scupă-ți-l !» zicea Vintilă, fără să se uite la ea.

Dar acum nu e nici în masă !

— Unde dracu l-o fi pus baba ? Las' numa c-om grăi noi, numa să vin-odată acasă !

Și Vintilă trebuia să meargă acum să-și cumpere alt pachet. Pe drum se mai gîndea așa, în răstimpuri : «A fost pachetul pe jumătate. Ce va fi făcut Ileana cu el ?» Tîrziu de tot, dacă se-ntîlnea cu vreun creștin, și acesta îi da tare binețele, Vintilă tresărea, spunea cu glas înalt, aspru : «Viață, tinăre !» și-i venea în minte că pachetul cu tabac e afară, pe podmol, iar de baba lui își uita, ca și cînd n-ar fi trăit niciodată în lume. Cînd însă era mai departe de drumul jumătate, nu se mai întorcea, ci mergea pînă la bolta mîrgineanului. Țsta știe alege pachete pentru dascălul : tari ca piatra. Mîrgineanul îl cunoștea pe Vintilă de era în toane bune ori rele, după cum intra în boltă. Că de era în toate apele, venea ca

orișice creștin, deschidea ușa, da binețe, stătea de vorbă, și, în sfârșit, spunea ce-i năcazul. Dar de era cătrănit dascălul, ciocănea la ușă, ca și când ar intra la domni în casă. Apoi, nici nu închidea bine ușa, și zicea, fără să se uite la boltaș :

— Un tabac de trei, și-și izbea creițarii pe masă.

— Ian las', dascăle, nu-ți mai bate joc de mine ! Doar dumneata ești om luminat ! Uite ce bani îmi dai !

— Ce bani ? zicea Vintilă.

— Bani care nu mai umblă azi. De pe vremea lui Por-împărat !

— Auzi, Bucure, și tu vrei sfadă azi ?

— Ce sfadă, dascăle ? Dacă-s banii răi !

— Măi, că învățați sînteți voi, ăștia, care-ați răsărit acum ! Știe și el trage două dungi cu creta pe tablă ! Asta zice : s-au dus două litre de vinars ! Și, hait ! Și el om învățat, om cu carte la cap ! Săca-v-ar capul și să rămîie cartea ! Nu cumva de la dascălul cest' nou ai învățat să cunoști banii ?

Boltașul rîde șiret și ia creițarii.

— Acuma, orice-ai zice dumneata, dascălul ăst' nou știe carte cît un popă.

— Da ! Cît un popă de-al țișanilor. Știi tu vorba ceea, c-odată au vrut și țișanii să-și aleagă popă, și n-au găsit în tot satul lor așa om cu minte cum le trebuia lor. Au prins deșălatele și-au mers în satul vecin. Dada s-a pus cu pilde și gîcături pe faraonii de-aici. Și gîceau ei și nu prea. Dar unu nu zicea nimic, ci sta și tot rîdea. «Hep ! zice dada, ăsta-i mai cu minte, c-așa le știe de bine pe toate, că rîde de noi ce-ntrebări ușoare punem !» Și l-au pus în teleaga cea mai mare, și-au prins la ea trei cai roșcați, la spate cufundați, trei cai călușei, să te

tot căruți cu ei. Și așa l-au adus pe popa și l-au pus în ușa bordeiului celui mai frumos, și s-a strâns toată țigă-nimea, neagră și afumată, mîndru înfrumusețată, zdrențele curgea, vîntul le bătea, s-a strîns înaintea bordeiului să le ție popa cel nou o cazanie. Dar ăla, săracu, n-a putut să zică o vorbă legănată, că, din păcate, era mut din naștere.

— Bravo, dascăle ! Vezi, așa mai înțăleg și eu ! Al dracului de cu minte voda țiganilor ! Da' să vezi, dascăle Vintilă, adecă stai ! Vino aici, la masa asta, să ne mai șadă stupii, că și așa nu avem. Vin bei dumneata, ori bere ?

Dascălului pare că i-a luat neliniștea cu mîna. Clipește repede din ochi și, fără să-și deie sama, își pune mîna sub nas și-și netezește o dată mustățile și barba, mestecîndu-le.

— Bere ! Aia-i leșie, cumetre ! Cine-a scornit-o, să-i fi săcat porodița ! Și eu nu știu cum a-nnebunit lumea ! Vin doi oameni din tîrg morți de beți ? Îți vorbesc cu fală o săptămîină, că s-au îmbătat de bere ! Beătură domnească ! Hei, cumetre, să nu fie cu supărare, dar eu țin cu Cana Galileii.

Mărgineanul aduce o jumătate de vin și se pun amîndoi la masă. Vintilă își moaie mustățile în vin, și tot ridică paharul, pînă nu mai rămîne nici un strop. Apoi clatină o dată din cap, se uită la pahar și la sticlă și zice o dată :

— Hm !

— Ce zici, dascăle ?

— Buruiană sădită de Dumnezeu să-ndulcească zilele oamenilor, cum zice apostolul Pavel. Da' berea dumnea-voastră cine-a sădit-o ? Spun că bagă var în ea, cînd o

fierb, și să ferească Dumnezeu cîte amestecături îi dau ! Am trecut odată pe lîngă o fabrică de-acelea.

— Prin orașe, asta se bea acum vara, dascăle, că răcorește. Eu o țin că mai vine dascălul pe-aici, judele și cîteodată și părintele.

Vintilă se uită la pahar și clatină din cap. Boltașul pricepe, și jumătatea gîlgîie.

— Hei, cumetre, cum se ticăloșește lumea asta ! Cînd eram eu în floare, mergeam la un păhar de vin cu cine mă-ntîlneam pe drum. Acum se-aleg popa, dascălul și judele. Zic că-s fețe, vezi Doamne ! Ei îs cei învățați, și beu ca învățații ; ei îs domni, și se desfac de cei de rînd. Cînd eram eu în vremea mea, umblam c-o ceată după mine, iar cînd mergeam cu Irozii, nu încăpeam într-o crîsmă !

— Vezi dumneata, dascăle, că azi s-au schimbat trebile. Un dascăl învață șapte, opt ani, un popă cîte doisprezece. Știu atîta carte de te încrucești. Mai nainte ce știau ? Ia, să cînte în biserică, să boteze și să-ngroape. Aștia cum s-or mai pune în rînd cu orice om ?

— Tu gîndești că învață, cumetre ? Nu-nvață nimic ! Din două-trei cărți știi tot ce-i bun în lumea asta ! Da' le arde lor să steie mult pe la oraș, să zvînte averea părinților și să nu facă nici o ispravă. Uită-te, cumetre, la mine ! Eu, cînd privesc la un om în ochi, știu ce plătește. Și m-am uitat la dascălul ăsta nou, și nu plătește nimic ! Hoho, țară ! Tu nu știi cum era odată ! Atunci eram mai tot satul un singur om, și cei ce știau mai multe spuneau și celor ce nu știau. Azi ? Vine duminica, ascuți slujba și te duci pe-aici încolo. Dacă te-ntîlnești pe drum cu popa, îți ridici pălăria și mergi în calea ta, și merge și el în calea lui. Dacă te-ntîlnești cu dascălul,

tot așa. Și, vezi, cumetre, aici e răul, că drumurile astea nu se-ntîlnesc ! Nu vezi tu că dascălul ăsta e de doisprezece ani la noi și e tot străin încă ?

Jumătatea se golește, și vine alta, iar Vintilă își tot sughe mustățile. Începe să povestească cum a fost el dascăl, cum îl iubeau școlarii și școlărițele, cum răsuna biserica duminica de cîntările tinerilor învățați de el. Vorbea cu glas încet, ca și cînd ar trezi o viață de mult trăită ; numai, din cînd în cînd, — unde vorbea de-o faptă mare, de cîntece, — ochii i se umpleau de unde ușoare de lumină, ce treceau grabnic. Din obraji părea că i se desprinde un zîmbet senin, dar trist. Rîdea cînd își aducea aminte de vorbele babei, cînd umbla el cu Irozii, la sărbătorile Crăciunului : «Vintilă mă, măi Vintilă, griji, că tu faci răzmiriță !» Ochii i se umpleau de mîndrie cînd se gîndea cum l-a bătut odată protopopul pe umăr, în fața satului întreg, după ce s-a gătat slujba din biserică, și i-a zis : «Îți cîntă băieții ca privighetorile ! Dumnezeu să-ți ajute, dascăle !» Și le spunea toate cu capul ridicat, privind cîteodată țintă la boltaș. În toată povestirea lui numai o dată ofta : cînd venea vorba cum i-au închis școala.

Dar toate astea îi vin așa de rar lui Vintilă în minte ! Doar cînd i se-ncepe rău dimineața, și cînd e silit să vie aici, la un pahar de vin.

Pe la boltă mai dau și alți creștini, și cum e și cîrciuma aici, creștinii, pe-nsărate, cum vin de la muncă, mai trag cîte-o porție la măsca. Vintilă, sub toropeala caldă a vinului, se simte așa de bine, că abia tîrziu îi vine în minte că nu va fi deschis nimeni porțița să între caprele lui, săracele, — averea ce i-a rămas după moartea babei, să-i poarte numai el de grijă. Iese încet, pi-

păindu-și tabacul de după șerpar, pășește mărunț și pe-ndelete, și totuși se clatină. Din cînd în cînd se oprește și zice :

— Oare să fi slobozit cineva caprele în curte ? Cine să le fi slobozit ?

Și merge iar. Și cîteodată îi vine-așa, ca o umbră de gînd, cum merge, și iar zice :

— Le-a deschis baba.

Și nu se gîndește mai departe, căci nu peste mult se oprește iar, și-i vine gîndul cel dintîi :

— Oare să fi slobozit cineva caprele în curte ?

Tîrziu ajunge, dar caprele nu-s acolo. Vintilă se freacă la ochi și nu le vede. Dar cînd să deschidă portița, se aude în curte behăitul caprelor.

— Săracele ! zice Vintilă și intră în curte.

Caprele vin la el, îi ling mîna. Dascălul le mîngîie pe cap, pe grumaji, pe părul aspru.

— Săracelor ! zice Vintilă.

Și intră în casă. Își îndoapă pipa, și se trîntește, așa, în pat. Ce să facă el acum ? Ia, să pipe, ș-apoi s-adoarmă ! Dacă ar putea dormi, da' nu poate ! Vintilă, cum stă în pat, în răstimpuri se ridică într-un cot și ascultă. Se miră cum de nu aude pe Ileana horcăind. Apoi nu se mai miră, ci sloboade fumuri groase. Pipa — sacă, nu mai cîntă nici țeava, și liniștea din odaie parc-ar vrea să-l împietrească. Alt-ar fi dacă ar trăi baba. Ar mai tuși împreună și le-ar mai trece din vreme.

DRAGOSTE VECHЕ

În fiecare zi, de la 5 la 7, îl poți întâlni la crîșma mărgineanului, într-o chilie anume pentru oaspeții aleși. Stă cu un cot răzimat de masă, cu țigara stinsă în mîna stîngă, cu jumătate de vin dinainte. Pare foarte cufundat în gînduri. De nu mai vine nimeni în crîșmă, — aici, în chilia asta cu perdelele albe, — uită de multe ori să-și beie vinul, și iese, la 7, cu țigara stinsă între degete. Dar, de sosește vreun oaspe și se așează la masa de lîngă dînsul, e altceva. Îl privește întîi așa, pe ascuns, apoi, deodată, ca și cînd l-ar fi recunoscut, fața i se luminează. Începe să zîmbească.

— Ai venit și dumneata la un păhar de vin ? — Și continuă repede, fără să mai aștepte răspunsul : E bun

vin aici, ştii, olei ! Da' ce olei ! Ş-apoi, vreme mai potrivită ca asta, de la 5 la 7, nu găseşti ! Nici cald, nici răcoare, cum e mai bine ! Asta-i ! Dumneata bei un păhărel ? Aşa, zic şi eu, — pradă nu, dar un păhărel !...

Şi deodată se ridică de la masă, merge la crîşmar şi cere în taină un păhărel. Vine, îl pune pe masă, îl umple din jumătatea lui şi urmează :

— Bine-ai venit, bine-ai venit ! Să-l bem în sănăta-tea noastră !

După ce-a dat păhărelul peste cap, îţi întinde mîna, şi, de-aici încolo, îţi zice «tu».

Nu poate să aibă mult peste treizeci de ani. E binişor îmbrăcat, cu părul negru, pieptănat cu cărare la dreapta, cu o frunte înaltă, senină, nespus de senină, cu ochi mari, negri ca tăciunele, cu obraji albi-palizi. La al doilea pahar, fără să-l întrebi, începe să-ţi spună ce rost are petrecerea lui aici, în oraşelul ăsta.

— M-am înfundat şi eu într-o cancelarie ! Ce să faci ? M-am înfundat ! Stau aşa, plecat pe masă, şi scriu şi decopiez. Şeful vine şi se uită şi iar iasă. Om cu praxă eu, şi dumnealui se încrede în mine. Ce crezi tu, de cînd lucrez eu în cancelarie ? Trei-patru ani ? Aş ! Te-nşăli ! Zece ani, domnule, dar cu întrerupere. Întîi trei ani, apoi şapte. Se împlinesc zece ani la Sfîntă Măria-mare. Dar aici scriu numai de patru. Îmi merge bine, că şeful e om detreabă : plăteşte regulat patruzeci de coroane lunar.

Umple iar păhărelele şi-şi aprinde ţigara stinsă. Sloboade aţe subţiri de fum, dese, printre buzele strînse. În chilie e linişte ; printre perdelele albe pătrunde o pulbere de lumină. El îşi mîngîie lin părul pe la ureche, se aşează mai bine pe scaun. Deodată, rupe tăcerea :

— Ce zici tu, cum ți se pare orașul ăsta? Te-ai putea hotărî să rămîi definitiv aici? Să ai, așa, o casă undeva, și nevasta, și copiii tăi, iar tu să ai o slujbă, bunăoară, scriitor să fii, ori altceva. Drept că e cam prăfos, da-n schimb e foarte ieftin. De pildă, unde mai poți găsi litrul de vin cu șaisprezece? Nu mai găsești!

Ochii mari, frumoși, îi rămîn la jumătatea de pe masă. O ia în mînă. E goală. Se scoală, dispare pe-o ușă și se-ntoarce cu ea plină.

— Bun vin! — Și iar umple paharele. — Cînd eram student, ne adunam, — rar de tot, — pretinii, la cîte-un pahar de vin. Da' scump vin! Foc de scump, acolo! Dar apoi ne și răzbunam, că trăgeam cîte-un chef ca acela, cu cîntări și cu jocuri, de plîngea crîșmarul de bucurie și ne mai da de la el cîte două-trei glăji. Vezi, pretinii ăia ai mei, azi cine știe pe unde-s!... Poate-or trăi fericiți. — Glasul i se înduioșează, clipește des din gene, apoi își aprinde țigara stinsă. — Să fi avut eu gimnaziul! Da' numa șase clase am terminat! Atunci a murit tata și n-am mai putut urma studiile. Că de-ar fi trăit, ar fi fost alta, și de-aveam gimnaziul, iar era alta! Da' vezi că nu l-am avut! După ce-a murit tata, am scris la notarul de la noi, trei ani, dar acolo n-a fost nimic! Mi-am văzut și de economie, și vremea a trecut. Apoi m-au dus la miliție. Da. Trei ani. Închi-puie-ți, trei ani, ca pe ficiorii de rînd! Ce să fac, dacă n-aveam gimnaziul?! Că de-l aveam, ar fi fost alta! Așa, am slujit trei ani. Aici încă n-a fost nimic! Am slujit, am răbdut, și anii au trecut. Cînd m-am întors, pămîntul l-am lăsat la niște rudenii, că și era puțin. Da' la notarul de la noi nu mai puteam rămînea, că avea

altul. Iată, soarta mea atârna de la faptul dacă avea notarul scriitor ori ba. Ce să fac, dacă n-aveam gimnaziul ?! De-l aveam, ar fi fost alta !

Te uiți nedumerit la el și nu știi ce să crezi. E așa de blînd, așa de liniștit la vorbă, în gesturi, încît l-ai crede cel mai cu minte om. Pe lîngă asta, e foarte frumos, o frumusețe tristă ; numai fruntea parcă nu-i a lui : din cale-afară de senină.

Apoi, ca trezit din somn, își aprinde țigara stinsă, aceeași țigară pe care a răsucit-o cînd s-a așezat mai întîi la masă. Dar zadarnic, totdeauna se stinge, căci, de cîte ori o aprinde, începe vorba iar.

— Acuma, eu m-am dus să-mi caut altă cancelarie. Ce să fac, dacă n-aveam gimnaziul ?! Și am nimerit chiar un loc bun, într-un sat. Așa noroc, rar am mai avut ! Regiuni frumoase, păduri să te pierzi în ele, și o matcă de apă, un șuvoi de munte, rece, ca cristalul. Oamenii din sat, — cinstiți, înalți și frumoși, — cum să-ți spun ? Ca niște brazi. Și era un cer senin și înalt cum nu se vede pe-alocuri. Iar cînd veneau furtuni, gîndeai că aici e capătul lumii. Notarul mă primește bine, — știi, rumîn cinstit. Ne învoim noi cu prețul. «Bani atît.» «Bun !» zic eu. «Locuință și mîncare la mine.» «Și mai bun !» Așa, mă gîndeam, mai înțăleg și eu să trăiești în lumea asta ! Și mă apuc eu de scris, și mă pun eu pe lucru, să-mi arăt hărnicia toată. Și dumnealui, om de cinste, vine și mă bate pe umăr : «Brav tinăr !» Și muncesc eu așa toamna-ntreagă, pînă aproape de Crăciun. Cînd eram liber, făceam niște plimbări ca acelea, de-mi venea să cînt tot drumul. Cîteodată mergeam la pescuit, la păstrăvi de munte. Dar așa, cătră sărbătorile Crăciunului, m-a cuprins o neliniște mare. Avea să vie

acasă domnișoara Mărioara, fata notarului. Și eu n-o văzusem încă. Mai erau vro două săptămîni, și eu, de multe ori, mă opream peste zi cu pana în mîină, cu ochii duși. Mă gîndeam : Cum va fi domnișoara ? Cîte-odată mi se părea că aud trăsura care-o aduce și săream speriat la fereastră. Cînd a sosit, am rămas cu ochii la trandafirii din obrajii ei, la trupu-i zvelt, pînă ce notărița, mamă-sa, băgînd poate ceva de samă, mi-a zis să am atîta bunătate să aduc puțin vin din pivniță, că dumnealui e zdrobit de drum. Nu știu cum am coborît treptele, că pe Mărioara o vedeam tot înaintea mea. Aduc vinul, ne-așazăm noi la masă și se începe o conversație strașnică. Dar eu n-am înțales nimic din tot ce s-a vorbit. De stăteam cu ochii deschiși, nu mi-i puteam dezlipi de Mărioara ; de-nchideam pleoapele, tot pe ea o vedeam. Glasul ei îmi suna în urechi ca o muzică dulce. Abia cînd a fost la urmă, pe la toaste, cum se zice, m-am trezit și eu bine.

După cină aveam să isprăvesc niște scrisori ș-a trebuit să trec în cancelarie și să aud numai din cînd în cînd rîsul argintiu al Mărioarei. Și crezi tu că am putut scrie ceva în sara aceea ? Am stricat vro zece coale, și în urmă am plecat să mă culc. Da' n-am putut dormi, ci m-am zvîrcolit, — o dulce, nespus de dulce tortură ! — noaptea întregă. Uneori mi se părea că se topesc zidurile ce ne despart, și o văd iar. Închipuie-ți, aveam douăzeci și patru de ani și încă nu fusesem niciodată în viața mea îndrăgostit. Am mai văzut eu fete frumoase, și nu așa, o clipă, ci zile, luni întregi, dar asta nu mi s-a mai întîmplat, să nu pot uita o fată cînd abia am văzut-o o clipă. A doua zi, și cît a mai stat acasă domnișoara, eu nu știu, ziua, pe ce lume-am trăit, iar noap-

tea, prin ce lumi am umblat. Aveam norocul că la trebile cancelariei mă pricepeam ca o mașină, și nu rămâneam înapoi cu lucrul. De două-trei ori de-am făcut greșeli mai mari, da' notarul, om de cinste, și pe lîngă asta și cu o bucurie mare în suflet, nu mi-a zis o vorbă legănată. A doua zi de Crăciun, sara, nici una, nici două, să le cînt, să audă Mărioara. Să cînt ! Și pe mine mă luau niște călduri de la inimă de stam să-mi pierd capul ! «Nu te mai îmbia, domnule Valer, ci fă-i și dumneata odată cîteva clipe fericite Mărioarei !»

Ah ! Dumnezeuul meu, să-i fac cîteva clipe fericite, și eu aș fi vrut să trăiască într-un veșnic paradis ! Nu știu de mi s-au umezit ochii, da' de-atîta-mi aduc bine aminte, că m-am șters vîrtos cu batista. În urmă, nodul ce-l simțeam în piept mi-a trecut și le-am cîntat *Călugărul din vechiul schit* și, după asta, *Vezi, rîndunelele se duc*, apoi *Somnoroase păsărele*. Nu știu cum voi fi cîntat eu în sara aceea, dar Mărioara fu foarte mișcată. Nu de alta, dar era o fire tare sentimentală. A venit lîngă mine. «Să-mi dai voie, domnule Valer, să-ți gratulez. Mi-au plăcut mult cîntările», și mi-a strîns mîna, așa, ca de mulțămîtă.

Dar asta a trecut, ș-apoi n-a mai fost nimic. Mărioara s-a dus iar la școală, și eu am rămas singur în cancelarie.

Valer oftează cu durere, se razimă de speteaza scaunului, se-ableacă tare peste masă, și, așa plecat, bea păhărelul. Prin perdelele albe se cerne o ușoară și deasă pulbere de lumină, în odaie e liniște, numai în chilia vecină se aude, din cînd în cînd, zgomot mai mare. Dar și această se liniștește, și se aude cum bate regulat pendula.

Freacă iar un chibrit de cutiuță, își aprinde aceeași țigară, și-o uită așa, ca să-și înceapă iar cuvîntul.

— Eu am rămas, în urmă, c-o lumină mare în suflet. Acum să mă fi auzit ea cîntînd ! Că se adunau sara oamenii la poarta cancelariei ca la minune. «Drăguț aghecontu nostru !» ziceau ei. Cinstiți rumîni, săracii ! La Paști, n-a mai venit acasă. Pe vacanța cea mare a mers la o mătușă a ei. Săracă inima mea ! Și eu așteptam Paștile, așteptam vacanța de vară de nu mai știam pe ce lume mă aflu.

Anul al doilea, tot așa : pe Crăciun — acasă, la Paști — acolo unde învăța la școală, da' la vacanța cea mare a venit acasă, ca să nu se mai ducă mai mult nicăiri. Închipuie-ți : să rămînă mereu acasă ! Mă gîndeam de multe ori că nu poate fi în lumea asta o slujbă mai fericită decît să fii, așa, scriitor în cancelarie. Închipuie-ți tu, aveam douăzeci și patru de ani și nu fusem îndrăgostit niciodată. Mi se părea c-am să mor de fericire. Și notarul, rumîn cinstit, mi-a zis să rămînem și pe mai departe cu condițiile prime. Adecă să am locuință, și pe mai departe, la el.

Și mă sculam, frate, dimineata, odată cu rîndunica, și mă puneam la muncă... Aveam o putere de uriaș în mine ! Cele mai frumoase flori le adunam într-un buchet și le puneam pe masă, înaintea mea. Și, tîrziu, cînd lucram la masă, venea să-mi deie bună ziua... Așa era, cum mă gîndesc eu că ar fi un vis de primăvară... Ș-apoi un vis, știi să spui cum e ? Nu știi. Venea să vadă ce lucrez, s-apleca de multe ori peste brațul meu, să se uite cît de regulat fac literele, și ea nu știa că mă face, un ceas de vreme după aceea, să-mi tot tremure mîna.

«Se vede că-ți plac florile», zicea, și zîmbea așa cum mă gîndesc eu c-ar zîmbi fericirea și bunătatea întrupate într-o singură ființă. «Mie-mi plac, da' de le-ai voi dumneata, le-aș da bucuros.»

Și ea își întindea brațul alb, lua florile și-mi mulțamea printr-o ușoară înclinare din cap. Eu cred că îngerii numa pot să-și miște capetele așa.

Da', cît a ținut vara și toamna, cînd era vreme frumoasă, ceasurile de la 5 la 7 îmi aduceau raiul pe pămînt. Notarul, rumîn cinstit, îmi zicea să las cancelaria și să mai distrez puțin pe domnișoara. Au avut vreme și el, și nevastă-sa să se încreadă în cinstea sufletului meu.

Ieșeam prin grădină, de cele mai multe ori, că aveau o grădină cît un hotar, și umbrită de pomi. La început mă încurcam în cuvinte, simțeam că mi se suie sîngele la cap, îmi inundă obrajii, dar apoi, încetul cu încetul, mă stăpîneam. Și vorbeam, ca doi pretini vechi, de-atîtea lucruri, că, în sfîrșit, ne și miram de unde le-am scos. Și totdeauna, fără să cînt ceva, nu mă lăsa. Ea-și aducea violina. Știa să cînte bine. Cîteodată, nu știu ce avea, și trebuia să-i ajut eu.

Alteori, mergeam la pescuit. Atunci venea și servitoarea, să ducă panerul. Și acolo, îndoită ușor deasupra apei clare, s-o fi văzut ! Că mie-mi venea să mă arunc și să sărut chipul ei din luciul apei. Cîteodată se năcăjea, cînd nu venea nicicum pește. Atunci zicea servitoarei : «Mărie, vino, desfă-mi ghetete !» Aceasta pune ghetete și ciorapii deoparte. Două piciorușe albe-albe, ca niște porumbițe, de tremura fața apei de cristal cînd o atingea ! Apa nu era afundă, dar ea, nevinovată ca un înger, să fi dat de un pește unde era

adîncă, ar fi mers ş-acolo. Atît de mult îi plăceau păstrăvii. Iar eu? Mie-mi venea să m-arunc în apă, să mă-nec la picioarele ei, pe care le sărutau numai unde de cristal... Înţalegi tu, frate, cum am trăit vara şi toamna aceea? Aşa că în noiembrie mi-am pierdut minţile, am mers la notar şi la notăriţă, cînd erau numa singuri, şi le-am cerut pe Mărioara în căsătorie. Ei n-au rîs. Notarul n-a zis nimic, da' notăriţa a zîmbit. Notarul, om cu minte, cînd am ieşit eu ca trăznit de pasul ce-l făcusem, vine după mine: «Domnule Valer, să nu te superi, da' ce-am putut noi zice? Ce răspuns să-ţi dăm? Ne-ai spus deodată, aşa, fără nici o pregătire. Să nu te superi, domnule Valer!»

A doua zi aveam să duc nişte scrisori la primărie. Cînd am ieşit, m-a văzut notăriţa. Da' că m-am întors îndată, fiindcă-mi uitasem tabachera, nu a văzut. O aud povestind în chilia vecină cu cancelaria, cu Mărioara. N-am ascultat în viaţa mea ce povestesc oamenii fără să ştie ei, dar acum am ascultat. «Auzi, Mărioară, scriitorul te-a cerut ieri de nevastă.» Ea nu-i răspunse decît după o vreme: «Domnul Valer, mamă?» «Da, da, scriitorul.» Fata iar nu răspunse îndată. «Cum veţi gîndi dumneavoastră. Domnul Valer nu-i deloc urît.»

A trebuit să mă las pe un scaun: mi se tăiau picioarele.

Notăriţa zise cu vocea aspră: «Ce gîndeşti tu, fată? Ai învăţat atîta, ai o cultură, pe cînd el nici gimnaziul nu-l are.» Răspunsul fetei, de astă dată, urmă repede: «Nici gimnaziul?!» Glasul îi era plin de mirare. «Nu. Are şase clase, şi trei ani a servit la miliţie dacă n-a avut gimnaziul.» «Adecă domnul Valer n-are gimnaziul! Eu credeam că...» Şi n-am mai auzit nimic. Da'

nici scrisorile la primărie nu le-am mai dus. A doua zi am spus notarului că mi-am aflat un post cu mult mai bun, la un avocat. Să facă bine să mă elibereze. Era numa luna jumătate, dar el, cinstit rumîn, mi-a plătit luna întrecagă. Ş-am plecat, deşi nu-mi aflasem nici un post...

Acuma, mi-am cîştigat aici unul. M-am înfundat şi eu într-o cancelarie. Am noroc că-s obişnuit cu munca asta ; lucrez ca o maşină, altfel n-aş putea face nici o ispravă. Praful ăsta mult, nu-mi place, da' la sat nu mai pot sta, că orice sat îmi aminteşte prea multe. Aici nici nu ies nicăiri. Numa de la 5 la 7, la crîşma mărgineanului ăstuia. Alt timp mai bun pentru a te distra, eu nu-mi pot închipui. Ei, ş-astea au trecut toate ! A fost o dragoste ca lumina de lună... Nu ştiu cum numără oamenii veacurile, dar eu aş zice că dragostea asta a mea a fost înainte cu cîteva veacuri. Şi după alte cîteva veacuri mă voi stinge şi eu, aşă, înfundat în vro cancelarie. Ce să fac ? Vezi că eu n-am avut gimnaziul, că, de-l aveam, ar fi fost altceva...

CULA MEREUȚ

La stîna de la Comandă, Cula Mereuț e acum a cincea roată la car. Strungarii, niște băiețandri de ieri, de-alaltăieri, îl iau peste picior, iar păcurarii roșcovani la față, cu cămășile smolite, rîd pe sub mustăți de ponturile ce i le fac aceia. Dar cînd e să urnească o treabă cu temei, Cula Mereuț trebuie să vie cu sfaturile bătrînești, așezate, ca să iasă toate bine la cale. Cea dintîi urdă, primăvara, și cel dintîi caș Mereuț trebuie să le facă ; el trebuie să potrivească laptele din fiert, să arate cît chiag trebuie pus ca brînză să iasă potrivită pe întreg anul. Ceilalți păcurari stau atunci pe de laturi și privesc țintă la toate apucăturile bătrînului.

— Ian gustați, puilor, de vedeți, mai are moșul preț de-un ban rău ?

Și Cula, cu ochii mici, strălucitori de bucurie, le împarte la toți caș dulce și urdă nouă.

— Plătești, moșule, un corn de țară încă !

Flacăările arămii de sub căldare rumenesc și mai mult fețele ciobanilor. Ochii le scînteie, negri ca tăciunele. Își scutură capetele frumoase, — să le tai în marmoră ! — ca să se tocmească bine părul luciu, și privesc la urda și la cașul alb ca zăpada.

— Măi strungari, măi, mă Bucure, mă, haidați de duceți zărul, să știe și cîinii ăștia, săracii, că a mai sosit o dată sfînta primăvară !

Și Cula Mereuț le arată cît zăr să ducă. Strungarii se codesc, se frămîntă, și unul își strîmbă gura, gata să plîngă.

— Păi numai atîta să le ducem ? Sînt șase zăvozi !

— Asta-i ! Parcă ei ar fi spărți, ca voi !

Și strungarii, oricît ar voi să-și hrănească bine cîinii, trebuie să se mulțumească cu atîta.

La troaca îngustă, dulăii mari, lînoși, pleoscăie cu limbile lungi, de-ai gîndi că se îneacă, nu alta. Din cînd în cînd vreunul își arată colții, rînjind spre vecinul ce se îndeasă în el. Apoi, în răstimpuri, cîte doi se mușcă de urechi, de gît, aleargă de la troacă unul după altul și, unde se ajung, cad grămadă, încolțindu-se, hîrîindu-se.

— Nu-i lăsa, Petre, mergi și arde-l pe Bălan de mama-focului ! De nu se-nfrică acum, de la-nceput, nu va mai fi pace între ei la nici o mîncare.

Un flăcăiandru oacheș, larg în spate, se repede cu bîta.

— Așa ! Dă-i, dă-i tâlharului, să ție minte ! Bun ! Bun ! Mai dă-i una. Brava ! Acum știu că nu mai mușcă !

Și Cula Mereuț râde foarte mulțumit, înmulțindu-și crețurile de pe obraz.

— Măi, aveam eu un câine, adaogă el, — voi nu l-ați apucat, — ăla, dacă nu stăteai cu bâta lîngă el, se pune de-a lungul în troacă, de nu se mai putea apropia nici un dulău. Mușca în dreapta, se rînjea în stînga, se îniepta înainte, sărea deodată înapoi, de gîndea că-l poartă zmeii. Și dacă se sătura, rămînea așa, cu toate patru picioarele în zăr, ca încremenit. Numa colții și-i arăta din cînd în cînd. Al dracului câine ! Da' și lup să fi fost care, dacă intra odată în turmă, să se mai întoarcă în pădure ! Era o prăsilă, știi, cum azi nu se mai află.

— De mult a murit, moșule ?

— De mult ! Și nici azi nu știu ce boală să fi avut. Că într-o dimineată mă trezesc numa că voinicul meu nu se mai scoală de lîngă strungă. A zăcut patru săptămîni pe coaste și nu mîncă nimic, ci privea numai așa, cu ochii învăluiți de ceață, ca un om care simte că se duce. Îl chemam pe nume și nu mă auzea, îl mîngîiam pe gît și pe spate și nu mă cunoștea. Sara numa, cînd se lăsa așa o liniște de să auzi cum rumegă oile și cînd vrun păcurar pune fluierul la gură și-l făcea să plîngă, atunci numa începea și Hectoru meu să urle, da' nu așa cum urlă cîinii, ci părea un glas de om, de-mi rupea inima. Pasămite numa fluierul îl mai auzea. Și am plîns eu cu baba după el multă vreme, că era de la părinții ei, și cînd am adus mireasa acasă, nu s-a mai lăsat de car.

Cula Mereuț clipea acum des din gene și mișca din umeri, ca și când și-ar sălta cojocul pe spate, deși nu-l avea. Ochii i se înduioșau la amintirea vremilor apuse și clătina din cap fără să zică o vorbă.

Fusese vreme îndelungată baci la stîna asta, unde ca băiat a fost strungar, iar ca flăcău, păcurar harnic și isteț. Acum toate s-au dus ! Oamenii cu care se putea înțelege bine, prietenii, viața, toate. A mai rămas cu cîmpul și cu pădurea de pe culme.

De cum se băgau oile în lapte, Cula Mereuț umbla cu sterpele. Pornea dimineăta, cu doi cîni tărcăți după el, cu traista în vîrfurile bîtei, și nu mai dădea pe la stîna cîte două-trei zile.

Cînd apuca să doarmă la stîna, nu mai încăpea de gura strungarilor, niște frunză-n buze, de nu plăteau două parale !

— Moșule, am numărat sterpele dumitale și se vede treaba că pe cinci le-a mîncat lupul !

Cula le da pace să vorbească, dacă nu-i venea somnul ; se-ntorcea numai pe cealaltă parte.

— Ba să-ți spun eu una, fîrtate Niculae, zece sterpe de-ale moșului, de alaltăieri, au niște miei ca aceia, să-i frîngi în genunchi de grași.

— Asta nu știu cum va fi, da' cea cu lupul stă. Eu am fost azi-dimineăta pe la Valea-Vacii și am văzut la marginea pădurii, într-un tufiș, lînă de oaie mîncată acum, proaspăt, de lupi. Pe-acolo numa turma moșului umblă.

— Mai duceți-vă și dracului, măi copii, că de gura voastră nu poate omul închide un ochi ! se răstea la ei, într-un tîrziu, un păcurar ce era mai aproape.

Ceilalți tăceau molcom, cu ochii la cerul înflorit de stele.

Cula Mereuț nu zicea nimic. Se învîrtea cînd pe-o latură, cînd pe alta. Nu-l prindea somnul. Se ridica într-un cot, își scotea pipa și o îndesa cu tabac dintr-o beșică mare, smolită. Apoi se apuca să sloboadă la fumuri, tot cîte-un ghem mic, din colțul gurii. În văzduh plutea o liniște de se auzea cum rumegă oile și cum șopotă, înfiorată de taină, pădurea de pe culme. Sus, stelele se îndeseau tot mai mult și trimiteau, tremurînd, sulite albe, fine, printre genele ce se lăsau grele pe ochii moșului. În răstimpuri mari se auzea cîte un susur moale, îndelungat, ca și cînd ar trece, prin văzduh, o pasăre uriașă, nevăzută, cu aripile ușoare întinse. Cula Mereuț, cu ochii închiși, puneă luleaua după șerpar și se lăsa domol pe spate. Dar cînd să-i fie somnul mai tihnit, strungarul Bucur, care nu avea deloc poftă să doarmă, se apropia încet de moșneag, își ducea fluierul la buze și începea să tragă la doine ca acelea, de tresăreau coamele stejrarilor bătrîni în vis. Dacă se deștepta și alt păcurar, Bucur mîncea o papară ca aceea, dar bătrînul nu-i zicea nimic, deși de adormit nu mai putea să adoarmă.

Cu dracii ăștia de strungari numai o dată pe an era prieten Cula Mereuț : toamna, cînd se împreunau oile. Atunci îi muștruluia de mama-focului.

— Măi Bucure și Niculae, voi să-mi prindeți berbecele cel băl. Da' pînă număr la trei !

Băieții alergau, speriau oile, îl prindeau și rămîneau să tragă berbecele după turmă. Dar moșul îi ajungea și puneă și el mîna.

— Așa, acum să vie săinul.

Acesta era berbecele bătut de bălul.

Săinul venea adus de Bucur, se oprea așa ca la douăzeci de pași, cu capul ridicat, mândru. Moșul și cu strungarii țineau pe bălul, care, zărindu-și dușmanul înaintea, își încorda gîtul.

Bătrînul comanda :

— Uii-i-iup !

Săinul pornea furtună, de-i sălta lîna, și se izbea ca maiul în capul bălului.

— Așa, asta-i bună ! Încă una, săinule !

Acesta se retrăgea, mergînd îndărăt, la aceeași distanță, și o altă izbitură de mai, — ca și cînd ai da să crape un butuc mare, — trăznea între coarnele bălului.

— Așa ți-a trebuit, hoțule ! Asta-i învățătură !

Și slobozea berbecele.

Altfel, cu strungarii nu-și făcea treabă. Numai cînd îi aduceau tabac, îi întreba cu ochi cercetători :

— Mai este, măi hoților ? Că sînteți curat hoți.

De altfel nici nu rămînea multă vreme pe la stîină. Vuța, baba lui, îl găsea tot pe marginea pădurii de pe culme, de cîte ori venea la el, ori în pădure. Și venea regulat, de trei ori pe săptămîină, să-i aducă un pachet de tabac de trei, toată patima ce o mai avea moșul în lumea asta. Cînd venea bătrîna, între ei, de ani de-a rîndul, se petrecea aceeași scenă.

Vuța se abătea totdeauna mai întîi pe la stîină și întreba cu glas moale, sălcu :

— Omul meu nu e pe-aici ?

— Nu, bunică, de două zile n-a mai venit. Poate l-or fi prins niște lupi.

— Ha ? făcea bătrîna și pornea fără să mai întrebe ceva.

Cînd îl întîlnea pe Cula, la marginea pădurii, era bine, dar cîteodată numai clopotele se auzeau, unde și unde, subt bolta de frunze. Atunci Vuța dădea tîrcoale pe marginea pădurii și-și chema moșneagul, cu glas scîrțîit :

— Uu, Culo, măăăă !

Și în pădure răsuna un «ă» prelung. Vuța se da pe unde era loc mai ridicat, își punea mîna zbîrcită subt barbă, buzele i se despăturau din smerenia bătrînețelor :

— Uu, Culo, măăăă !

Și abia întru tîrziu răsunau clopotele de la oi, tot mai aproape, tot mai aproape, pînă se iveau în marginea pădurii cele mai sprintene.

Bătrînii se așezau, tăcuți, pe țelină.

— Ai venit iar, Vuțo ?

Și moșneagul privea în pămînt. Bătrîna îi răspundea întru tîrziu :

— Venit, Culo !

Tăceau amîndoi.

— Ș-ai mai făcut rînd de un pachet ?

— Mai, că încă am două găini care ouă. Știi, ceea galbină, cu creastă de cocoș, și cea pestriță, care ne-a stricat atunci, la Paști, o fereastră.

Vuța scotea din sîn o năframă neagră, o despătura pe-ndelete și-i dădea pachetul.

Nu zicea nici unul nimic.

Cula desfăcea hîrtia galbenă, punea tabacul în beșică, scotea pipa și o îndopa cu «proaspăt». Lăsa o dungă de catran pe cioareci și aprindea iarba-dracului. Slobozea nouri ușori, alburii, prin colțul gurii.

Baba se uita la el.

— Doamne, Culo, mult pipi tu !

— Hm, mult ! răspundea moșneagul, scurt, pe nas. —
Apoi, cu gura plină de fum, adăoga : Îmi mai aduc și strungarii.

— Strungarii ? ! De unde, Culo ?

Mereuț clipea viclean din ochi.

— De la sasu.

— De la care sas ?

— De la cel cu tabac.

— Și care-i ăsta ?

— Iacă, soro, tu nu știi ! Sasu și dracu ! Acasă, în grădină, nu pune tabac, că i-i frică. La hotar, mai prin cucuruz, mai prin napi, pune. Dar au dat strungarii noștri de el și-mi tot aduc.

Strungarii, ce-i drept, i-au adus de cîteva ori, dar numai cîteva fire. Bătrînul nu i-a crezut cînd i-au spus că nu mai este, și de atunci, prăpădiții, îl țin pe bietul Mereuț cu tabac din frunze uscate de napi și de bostani.

După un timp baba se trezea ca din vis.

— Uite, Culo, stejarul acela n-a fost ars. Cine l-a ars ?

— L-a trăznit, Vuțo !

— L-a trăznit ! Măi, măi ! se minuna bătrîna. Ce putere mare s-a făcut și din pădurea asta ! Știi, mai demult erau numai nuiete de-ngrădit.

— E mult de-atunci, babo !

— Tare mult, moșnege !

Și-și aminteau liniștiți, ca și cînd ar fi spus crîmpeie din viața altora, atîtea lucruri trecute, de pe cînd erau ei în floare...

Tîrziu, Vuța se găta de mers.

— Acum te duci, Vuțo ?

— Da, mă duc !

— Prin sat ce mai e nou ?

— Ce să fie, moșnege ? Nimic.

Și Vuța, adunată de spate, cu cîrja bătrînețelor în mîină, își trăgea cu greu cizmele mari, uscate, pe pa-jiște, iar Cula își aprindea din nou luleaua și rămînea, așa,-ntr-o dungă, cu ochii pierduți spre culmile pădurii, ce părea o boltire de smarald sub lumina soarelui tînăr.

SUFERINȚE

În viața întunecoasă a părintelui Vartolomeu s-a aprins, în sfârșit, o stea luminoasă ! Putea el s-o facă să se aprindă și mai în grabă, dacă era ca alții. De ce altă sînt făcute molitvele cele multe ? Dar vezi că părintele Vartolomeu nu era din pănura acestora. El nu s-a certat cu nimeni, de cînd l-a lăsat Dumnezeu pe lume, a trăit ca un chip al blîndețelor, mai ales de cînd murise preoteasa Salvina. Și-i mult de-atunci, Doamne, multu-i ! Părintelui, cînd se gîndea la vremile acelea, îi părea, adeseori, c-au fost un vis numai, și dacă era cu cartea în mînă, răsfoia mai departe prin ceaslov, vrînd parcă să se deștepte. I se părea, de multe ori, că de cînd preoteasa își lăsase pleoapele albe, ca de ceară,

cu lungi gene de doliu peste luminile stinse, el nici nu mai trăise, ci plutise, așa, pe o apă lină, foarte lină. Dar pe deasupra acestei ape apăseau veșnic neguri grele, ce nu lăsau să străbată raze mai tari de lumină. Cum ar fi purtat el slujba ce-o avea, de nu era Zenovia, numai unul Dumnezeu știe. Dar când fata se oprea mirată înaintea lui și-i spunea, cu ochii în pământ : «Auzi, tată, trage a doua oară, nu te duci încă?» Vartolomeu tresărea puțin, strângea cartea subsuoară și pleca domol către biserică.

Așa trăise părintele o grămadă de ani. Fetița era atunci de cinci anișori, și azi, — ferească sfântul ! — s-apropie... Dar n-a spus la suflet de om ce durere mușca din inima lui, de la o vreme. Poate nici n-ar mai fi știut să spună.

Astăzi însă părintele Vartolomeu nu mai are astîmpăr să steie în casă. În capul gol, cu fruntea luminată, iese mereu în pridvor. Ochii lui caută parcă trecători pe drumul ce duce pe la portiță. Și, ca și când i-ar fi rudenii de-aproape toți oamenii ce măsoară pe-ndelete calea, așa privește părintele de cu drag la ei. În răstimpuri, nu știu ce tot cercetează prin curte, pînă ajunge la portiță. O deschide încet, iese în capul gol afară și îmbrățișează cu o privire caldă toată întinderea satului, ca și când ar fi averea lui. Când portița se izbește în urmă-i, el rămîne o clipă în loc, parcă i-ar fi greu de ce-a făcut, parcă i-ar fi rușine. Se-ntoarce mai domolit în casă, dar nu peste mult iese iarăși, cu aceeași privire de lumină.

În sfîrșit, se hotărăște la ceva aspru. Ce sfîntu ! Doar el nu-i legat acolo în curte ! Ulițele toate-s slobode pînă la boltă. Drept că n-a tras de mult tabac, dar

acum are o poftă grozavă să vadă cum s-ar ridica din mustățile lui mari fumul vînat. Pe drum îi vine gîndul că, zău, e prea mult ce face dînsul : să meargă după tabac, el, pe care de atîția ani nu l-a mai văzut nimeni fumînd ?! Și iar i-i rușine, ca atunci, la porțiță. Ei, dar omul rușinos nu trăiește în lumea asta ! Și părintele Vartolomeu merge ață la boltă și vîră în buzunar iarba-dracului.

La întoarcere pare mai tare și mai mulțumit de sine. La o porțiță vede pe doi din bătrînii bisericii și se ia cu ei la sfat, de să nu-l mai gate. Oamenii se miră de voia bună a popii, în răstimpuri privesc în ochii lui luminoși și nu înțeleg. Părintele Vartolomeu, la urma urmelor, se năcăjește rău :

— Ei, las-o focului, ce-mi tot spuneți voi ?! Un păhar de vin nu strică nicicînd ! O dată are omul o bucurie, de ce s-o lași să treacă așa, ca și cînd ar fi o durere ? Dureri sînt destule. Ei, iac-așa ! Viața asta, dacă n-ar ascunde o bucurie, cel puțin una, n-ar plăti nimic.

Cei doi rămîn tot nemișcați, și părintele se năcăjește mai tare.

— Apoi, dacă nu vreți să-mi faceți și mie o cinste, rămîneți dară !

Și Vartolomeu se-nvîrte pe călcîiul cizmei, fără să le mai zică rămas bun.

— Stai, părinte, păcatele noastre, stai, că venim ! Iacă, amîndoi, cu cumătrul Niculae. Cum să nu venim, părinte, păcatele noastre ?!

Îl ajung în grabă. Părintele își întoarce privirea mînioasă spre ei :

— Atîta țineți și dumneavoastră la mine ! N-am ce zice, bine vă stă ! Adecă, fețe bisericești ! Și zice popa cătră o față bisericească : «Mergi la dreapta !», și fața bisericească pornește la stînga. «Să vii pe după amiază, că avem adunare», și fața merge de dimineață la crîsmă... Bravi poporeni, n-am ce zice !

Vartolomeu pășește apăsător, răsuflă din adînc, își ridică pălăria și-și trece degetele osoase prin părul lung, argintat.

— De unde să fi știut noi, părinte, ce-i pe sufletul dumitale ?! Să ne fi spus de la-nceput : «Vine peste mine o mare primejdie», și am fi sărit, nu numa doi, ci am fi adus satul, sfinția-ta ! Nu-ți aduci aminte, cînd erai tinăr, — ce tinăr ? abia ne-ai fost venit popă, — cu ce i-am plătit mișelului aceuia de Ionaș ? Știi dumneata bine ! Să ne fi spus ce ai pe suflet, să ne fi spus că ai o primejdie...

— Ce primejdie, bade Gheorghe, cine ți-a vorbit dumitale de primejdii ?! Năcazurile au trecut toate acum, bade Gheorghe ! Pot zice că am făcut și eu ceva în viață ! Da, cu greu, dar am făcut. Pot zice și eu cu apostolul Pavel : «Lupta o am luptat, cursul l-am plinit».

Cei doi se privesc întrebători unul pe altul, se uită apoi la popa și nu mai zic nimic. Vartolomeu se gîndește parcă la ceva foarte depărtat, căci s-a domolit cu totul și nu mai spune nimic pînă ce n-ajung la porțiță.

— Acuma, dacă întrăm, bem cîte un păhar de vin în sănătatea ei, în sănătatea lui, în sănătatea la amîndoi ! Eu am mai beut, da' nu așa mult. Acum, că sînteți și voi, parcă am o săte mai mare. Da' știi, tot în sănătatea lor !

Badea Gheorghe, cînd să între pe portiță, tot nu se poate răbda să nu-l întrebe :

— În sănătatea cui, părinte ?

— În sănătatea Zenoviei și a lui, măi frate, ce mai întrebi ?!

— Acuma, pe dumneaei, cum să n-o știm, păcatele noastre, că doar sîntem de-aici, dar el, celălalt, cine-i, părinte ?

Părintele închide deodată portița și rămîn toți trei afară. Cum băuse înainte de amiază, el, care nu era dat cu nici un fel de băutură, se cam oțelise, și abia acum se deșteaptă bine. N-a fost beat, — ferește Doamne ! — și de-a fost, mai mult s-a îmbătat de un gînd frumos decît de băutură. Dar cînd Gheorghe l-a întrebat de «celălalt», Vartolomeu s-a trezit deodată, mirat de ce-a făcut. Îi poștește pe oameni să șadă pe laviță, șade și el, cu o durere mare pe față și în ochi. Ca să facă ceva, îi îmbie să-și răsucească cîte-o țigară. Rușinea, sfiala ce o simțise mai nainte, îl copleșește din nou, și, pe lîngă asta, o greutate mare la inimă. Nu poate să le spună cine-i «celălalt» ! Și a făcut tare rău că a chemat pe oamenii aceștia. Pentru ce să le spuie lor cine-i ? Să le deie drept să între în viața lui ? Ce aveau ei cu popa și cu întreagă familia lui ? Chiar nimic ! Și, vezi răutatea omului ? Vrea să-ți cunoască toate creșturile inimii. A chemat însă pe oamenii ăștia la un pahar de vin, le-a spus mai multe decît voia, și acum nu putea să-i lase așa, nedumeriți. Ușor ar fi putut gîndi : «Popa de la noi și-a scrîntit mintea». Ar fi avut el, nu-i vorbă, de ce să și-o scrîntească pîn-acum, dar iacă, Dumnezeu l-a ținut să ajungă limpede și ziua asta. Dacă nu trăia el, ziua asta poate nu sosea niciodată ! Nu mai afla așa

o bucurie mare în ziua asta, după cum le spusese fetelor bisericești mai nainte. I se-implinea un gând, dar numai după ce alte multe muriseră ; și numai pe frunzele veștede ce acopereau frumusețea mare a celor dintâi a putut să răsară, ca o floare târzie, fără miros, fără culoare deschisă, gândul acela ce i se împlinea acum.

Își răsuțește și el o țigară. Le vorbește cu gura jumătate celor două fețe bisericești, despre vreme, despre sămănături. Greutatea de la inimă îl apasă tot mai tare, pe când ochii lui privesc țintă prin dealul viilor din față, ca și cum acel-ar fi de sticlă. Ce vede el acolo, departe, e nespus de frumos. Tinerețea lui sănătoasă, dorul lui de muncă, planurile lui de viitor, și, ca într-o grădinuță de crini, vede puritatea sufletească și dragostea mare întrupate-n Salvina, în fata aceea care, fără voia părinților, a venit să deie un înțeles vieții lui. La icoana aceasta rămîne mult cu gândul și cu inima. Tot dorul lui de viață, întreagă fericirea curată a zilelor petrecute împreună, toată mîndria lui de om, întreagă firea lui puternică se trezesc deodată, i se aprind încă o dată în suflet, după ce lînceziseră atîta vreme. Și când s-a aprins lumina asta, s-au împrăștiat negurile ce i se păreau că plutesc mereu peste el. Își vede viața într-o strălucire depărtată, cum ar fi putut să fie tot mai frumoasă, tot mai atrăgătoare. Undeva o vede pe Zenovia, tînără, frumoasă, cum grijește într-o casă curată, de piatră. O privește mult, așa cum ar fi dorit el s-o știe, fără să clipească, pînă ce doi stropi mari i se strecoară printre genele lungi. Vedeniile acelea frumoase trec, parcă duse de aripi moi, albastre, de mătasă, și o liniște mare îi învăluie sufletul. I se pare că acum poate vorbi

foarte ușor cu cei doi prieteni. Poate să le spună tot, tot. Nu e cu nimic mai presus decît ei, și nu e o rușine pentru dînsul să spună cu cine și-a logodit fata și cine-i «celălalt» din casă.

— Vezi, dacă ne-am gătat țigările, să mergem în casă, să bem un păhar de vin în sănătatea Zenoviei și a dascălului Ion Bradu, cu care e logodită Zenovia, și o va lua peste o săptămînă.

În casă, între pahare, Gheorghe își mai dezleagă limba. Zice încet :

— A mai fost învățător dumnealui ? Că se vede om în vîrstă. Așa, la treizeci și opt, patruzeci de ani.

— Ei, da, a mai fost, răspunde înecat părintele Var-tolomeu.

— Și nu se vede că ar fi trecut ușor prin viață. Se arată pe față.

— Vezi bine că nu ! Cine trece ușor prin viață ? ! Parcă noi ne jucăm ? ! — Și părintele se încruntă iar, se mînie, dar numai o clipă. Apoi, muiat, se-upleacă tare spre badea Gheorghe și-i șoptește: E văduv. A mai fost o dată însurat, dar aceea n-a trăit. Are trei copii de la ea. Ce poți să faci, ei, ia spune-mi dumneata, dacă știi, ce poți să faci ? și-l privește bolnav, întrebător.

— Ei, nu te supăra, părinte, păcatele mele, de ce te superi ? Se mai întîmplă ! Ce poți să faci dacă n-are omul noroc ? Că norocul e totul în lumea asta. Uite, zău, să te superi pentru atîta lucru ? ! Aici tot a fost noroc, adecă la dumneata, la dumneaei, la Zenovia ! Tot este ceva ! Un dascăl nu-i de aruncat la gunoi ! Las', zău, părinte, nu te mai supăra ! Uite, îți vine să plîngi, ca la un copil ! Aici tot este ! Atîta numa : copiii. Copiii altuia ! Merge mai greu la-nceput, da',

după aceea, te dedai. Se dedă dumneaei, adecă Zeno-via, mai cu greu la-nceput, da', după aceea, se dedă. Atîta numa : copiii. Altfel, ar fi noroc, mare noroc ! Las', părinte, nu te mai supăra ! Dă Dumnezeu bine ! Nu știi dumneata ?

Tinerii tocmai au ieșit să se plimbe puțin prin curte. Merg tăcuți și cumpăniți la vorbă. Așa se și plimbă. Rîsul lor, — abia un surîs, — nu se potrivește deloc pe fețele lor triste, deasupra cărora veghează frunțile pline de griji. Parcă se cunosc de foarte de mult și de aceea n-ar mai avea ce să-și spună.

Badea Gheorghe urmează nainte cu mîngîierile lui, ce deșteaptă dureri vechi în inima părintelui, încălzit, muiat de vin. Ochii i se umplu tot mai mult de lacrimi, și, în urmă, cum stă aplecat, barba lui mare începe să se zbată nervos pe masă, în zbuciumarea neputincioasă a plînsului.

«Au trecut două luni de zile, tată dragă, de cînd ne-am despărțit, și numai atîta ți-am scris, că am sosit cu bine. Ne vei ierta dacă vei ști că noi o ducem cam greu acum, la-nceput. Știi dumneata, tată dragă, că tot începutul e greu. Vezi, că și noi am venit pe toamnă, cînd nu prea mai ai de ce te apuca. Dumneata ne-ai scris de trei ori să-ți spunem cum ne-am așăzat, ce oameni avem în sat și multe de toate. Ion, săracu, el e tot în școală, că ține mult să facă spor. El nu prea are vreme să scrie. Aș fi venit eu o dată acasă, să-ți spun cu gura, că de scris tot nu poți scrie așa cum le-ai zice. Da' vezi că-i departe, tată dragă ! Știi, cînd mă aduceai pe mine de la școală, de la oraș, în cei doi ani, veneam

cu căruța într-o jumătate de zi. Și doar nu erau cine știe ce cai buni. Ia, niște cai cum au oamenii ! Da' de-aici nu ajungi în patru zile, să tot vii, să nu mai stai. Dacă-i așa, vezi dumneata, tată dragă, că e greu de venit. Cai ar fi ei și pe-aici, și căruță, da' cine să ți-o deie pe un drum așa de depărtat ? Apoi vei ști, tată dragă, că satul e bun. Nu-i așa de mare ca al nostru, și casele sînt toate cu trestie acoperite, că sînt niște lunci și niște băltoci de te pierzi prin trestie. Atîta e rău numa, că se face o tină de să te ferească sfîntul ! Cîteodată se îngloadă vitele, de le scot oamenii cu lăstarele. La vecinul, — unu a' Oanei, — i s-a-nglodat un bou, și cînd să-l tragă afară, i-au rupt un picior. L-au tăiat și au dus carnea cu coșarca pe la oameni, să cumpere fiecare cît îl va trage inima. Noi am cumpărat un funt, era să mai luăm unul, da' mai apoi ne-am răzgîndit. Și așa venea vinerea, și pînă sîmbătă nu sta.

În jur mai sînt ele dealuri, da' n-au păduri. Asta-i aici : lipsa lemnelor. Aduc oamenii de departe lemne. Acuma, la noi are Ion doi stînji să-i deie școala, dar iarna nu s-a pus încă, și vezi că lemnele nu le aduc pînă la iarnă. Să vezi, tată dragă, luncile pe unde nu-s bălți ! Au cosit de mult otava și-a înverzit așa o iarbă mîndră, de gîndești că te ia de ochi. Și pasc vitele ! Să le vezi, tată dragă, cum îmbucă ! Și-s frumoase vite pe-aici, tot albe, și vacile, sara, cînd vin, abia aduc ugerile pline. Și dau lapte, dau ! Noi cumpărăm, ne luăm cîte-o jumătate de cupă. Nu-i scump, numa cu opt crețari cupa. Noi era să luăm o vacă, ceruse omul optzeci și o lăsase în șaptezeci și unu și jumătate, și nu trebuia să se deie banii toți deodată, da' vezi că grajdul e destul de rău și hîrbuit, vine și iarna, și

n-avem nici fîn. Apoi ne-am socotit, cu Ion, să lăsăm pînă la primăvară, că, după cum am spus, laptele nu-i scump. Drept că și pe lapte tot merge, că știi dumneata, tată dragă, cum e banul : dacă tot iai se duce.

Grînele s-au făcut bine anul acesta pe-aici, că sînt locuri bune de grîu. Partea învățătoarească încă este două ferdele, da' locul e mai spre Dîmbul-Crucii, — așa-i zic la dîmb, — și acolo e cam pietros. Știi dumneata, tată dragă, că eu nu trăgeam nici acasă atîta la mîncare, se vede cum eram eu așa, da' nici aici nu trag. Nu prea am nici acum voie, nu știu de ce. Da' dascălului, lui Ion, îi place de minune pînea, mai ales partea de pe vatră, cînd nu-i coaptă bine, de-i așa, cleioasă, știi dumneata. Zice că el ar putea trăi numa cu de-aceea toată viața. Ciudat gust, da', săracu, ce să facă și el ?...

Acuma, poate, cît de curînd, să-l aleagă pe Ion și cantor. Că-i bătrîn cantorul de-aici, — diacul, — de nu mai vede nici cu ochelari. Apoi, să vezi, tată dragă, dumneata nu l-ai auzit, dar Ion cîntă foarte bine și se pricepe la toată slujba din biserică. Mi-a cîntat odată acasă, o singură dată. Era cu toți trei copiii lui în curte, s-a uitat mult la ei, — eu nu știu de ce s-o fi uitat atîta la ei, — apoi i-a sărutat pe rînd pe toți, a venit în casă și mi-a cîntat o doină. Lui nu i-am spus, tată dragă, da' dumitale îți spun : mi-a venit atunci o jale atît de mare, părea că mi s-a mișcat ceva în inimă, așa, o tresărire mare, încît a trebuit să ies afară, ca să plîng. Nu știu ce-a fost : părea că-mi pare rău după ceva, părea că aş fi vrut o dorință mare, — eu nu știu ce dorință. Îmi venea parcă să mă fac ușoară ca o pasăre și să zbor, nu știu unde. Ciudată simțire ! Am mai avut

așa odată, înainte cu șase ani. Uite, zău, tată dragă, cât amar de vreme a curs de-atunci, și eu țin minte, ca și când azi s-ar fi întâmplat. Știi, am fost mers cu dumneata într-un sat aproape, la o petrecere. Și zicea muzica, — cum mai zicea, Doamne, parcă acum o aud ! Îți gîdila inima. Atunci am jucat cu ficiorul popii din Răstoace, știi dumneata, cu Virgil, nu cu celălalt. Odată s-a uitat așa, în ochii mei, și eu într-ai lui, ș-atunci iar mi s-a părut așa, că să mă fac o pasăre ușoară și să zbor undeva. Nici atunci n-am știut unde. Ei, dar acelea de-atunci au fost copilării, și au trecut. Iar acum nu știu ce va fi fost cu mine. Destul că am ieșit în curte, am plîns, m-am uitat la copii și, — auzi, tată dragă ! — îmi părea că văd pe mama lor, deși dumneata știi bine că n-am cunoscut-o. Îmi părea c-o văd că se uită la mine, și-mi părea că-mi zîmbește, așa, de fericită. Nu știu de ce va fi zîmbit fericită, că doar e moartă de mult. M-am șters eu la ochi, tată dragă, și iar am mers în casă. Ion tot mai cînta. Se vede că odată va fi cîntat foarte bine. Acum, în răstimpuri, dă să răgușească, de rămîne cîntecul ca agățat de un nod ce i-ar sta în gît. Da' cîntă bine, și zic oamenii că-l vor pune și cantor. Atunci mai vin și prescuri, tată dragă, și tot dă Dumnezeu.

Cu casa stăm destul de bine, că au dires-o oamenii pînă a nu veni. Fereștile nu se-nchid chiar bine, și sînt trei ochiuri stricate, da' când vine vrun glăjer, le dăm să le puie ochi, că, dacă lipești hîrtie, e cam întunec în casă.

Preotul de-aici e un om tinăr, frumos și bun. Atîta numa, că se ține prea sus. Acuma, dreptu-i că Ion e numa învățător, și cel dintîi în sat e popa, și nu dascălul, da' pentru aceea tot nu-i stă bine să vorbească

numai așa, peste umăr, cu Ion. Dumneata, tată dragă, încă ești popă, dar eu știu cum te porți cu învățătorul. Apoi nevastă-sa, pe aia s-o vezi dumneata ! Pășește așa de măreață, de-ai gândi că e cel puțin împărăteasă. Am fost odată cu Ion la ei. Abia și-au aflat trei vorbe să ne spuie. Și ce au întrebat, tot de femeia cea dintâi a lui Ion a fost. Ce să faci, tată dragă, așa-s alți oameni : răi.

Mai mare grijă ni-i acum că s-apropie Crăciunul. Adecă mai sînt ele aproape două luni, da' ne-am gândit de s-ar putea să ne cumpărăm un porc, așa, mai mijlociu, să-l îngrășăm. Vezi că, să-l cumperi gras gata, e prea scump. Nu știu pe la noi cum le va fi prețul acum, da' pe-aici, să-ți întorci capul după ce ți-l spune, și să pleci într-altă parte.

Am fost făcut rînd, tată dragă, de șase găini și un cocoș. Două galbine, una pestriță și trei negre. Cocoșul, așa, într-al doilea an să fi fost. Era rău de ouă, că nu aveam. De cumpărat, de unde să cumperi ? Că în sat, știi dumneata, nu prea vînd oamenii. Așa, le-am cumpărat noi pe toate, de la o muiere vecină. Mergea bine — trei ouă la zi, cîteodată patru, ba și cinci. Și-apoi, de multe ori n-ai altceva să faci de cină. Lui Ion încă-i plăcea tare de găini. De cîte ori venea de la școală, aduna fărîmituri, și numa ce-l auzeai : „Pui-pui-pui“. Știi dumneata, tată dragă, că eu nu prea rîd, da' cînd îl vedeam pe Ion că-și pune mintea cu găinile, vrînd să le învețe să mînce frumos, să nu se bată, zău că-mi venea să rîd !

Le-am făcut noi închisoare bună, jos, pe pămînt, că prin curte nu umbla nime, numa ele și noi. În toată

sara închideam bine, legam ușița cu șpargă, și, dimineța, de-acolo trîmbița mai întîi cocoșul, nu din curte.

Așa, am dus-o noi bine, pînă acumu-s două săptămîni. Nici nu ți-am scris, că gîndeam că nu va fi chiar așa de rău. Într-o spre marță, Ion avea să meargă la oraș și trebuia să plece de cu noapte. Se scoală el, mă scol și eu, să-i pun ceva de drum. Căpătase un cal și ieșise să vadă ce face afară. Calul, ca toți caii sătui, — și ăsta mîncase bine otavă, — calul, zic, pipa legat de pociumb. Eu puneam bucatele în traistă, că Ion numa pe miercuri avea să se întoarcă, cînd numa iacătă-l că vine, galbin la față ca un mort. E palid el și așa, da' ca atunci nu l-am văzut. Sufla greu și nu putea zice nimic. Gîndeam că va fi umblat cumva pe la cal, să-i pună șaua, va fi avut calul nărav, l-a lovit, și iacătă primejdia gata, acum, cînd să plece. „Te-a lovit calul, omule?“, îl întreb. „Nu!“ zice el. Zic : „Dar atunci ce-i?“ Stătu numa o vreme, așa, înlemnit, apoi zise odată : „Găinile!“ „Găinile?“ întrebai eu. „Găinile!“ zise el. Apoi îmi făcu sămn cu mîna : s-au dus pe-aici încolo ! Eu dau fuga să văd ce-i afară, merg la cotigar și numai atîta am putut zice și eu : „Găinile!“ Ion, de la spate, oftă iar : „Găinile!“ Ș-apoi ne-am apucat să le căutăm, da' parcă eram năuciți de cap. Tare mult le-am căutat, tot prin curte, cu toate că, de erau aici, le-am fi văzut îndată. Orașul a rămas, căci Ion s-a fost mîniat, — nu l-am văzut niciodată așa mînios, — și zicea că trăbă s-aflăm găinile, vii ori moarte. Am căutat toată ziua. Întîi gîndeam că le va fi luat vulpea, și de-aceea am căutat peste tot locul după pene, după urmă de vulpe. Ion, a doua zi, s-a dus în Părăul-Mare. Zicea că sînt acolo șapte vizuini de vulpi și, de bună

samă, acolo-s găinile. Abia târziu mi-a venit mie în minte că vulpe n-a putut fi, căci, sara, cu mîna mea am legat și înnodat șparga de la ușiță. Acuma, vulpea nu poate să dezlege nimic, și noi am găsit sfoara dezlegată. Bietul Ion ! Și prin trestiiș a căutat, peste tot locul, de s-a mai și tăiat prin cotoarele acelea ! În sfîrșit, am văzut că alta nu-i, fără a trebuit să le fure cineva. Primarul a pornit cercetarea, da' nu s-a aflat nimic. Gendarii au strîns pe vro trei dovediți altădată cu furturi, dar aceia n-au zis nici mac. Am așteptat ca în urmă vrun om bun să oblicească pe unde să ne steie găinile, da', pînă azi, nu-i nici o veste, și au trecut două săptămîni. Și să vezi, tată dragă, cum e de pustie curtea fără ele ! Gîndești că ești afară pe cîmp, și nu în sat cu oameni. Vezi dumneata, că ne-am fost dedat cu ele. Acuma, s-au dus. Și n-am făcut la nime nici un rău. Și, Doamne, rău-i fără ele ! Ion s-a mîniat și a zis că toți oamenii sînt mișei. Eu am zis că numa cel care ne-a furat găinile. Aveam de gînd să-ți scriu atunci, să cetești un blăstăm peste hoț. Da' n-am scris, și acum îmi pare bine.

Să nu te superi pentru asta, tată dragă, da' ce să facem ? Ion a zis că oamenii aceștia nu știu nici o omenie, se vede că bun popă au !... Vom cîștiga noi altele, numa să trăim, că doar nu-i lume ! Numa nu știu, dragă tată, ce să fie cu mine, că simt așa de puțină vrere de lucru și de viață ! N-am simțit nici o zguduire mare în mine, care să mă miște, să mă trezească. Zi-ceau că mă voi schimba după ce mă voi mărita. Acum îs măritată, și-s tot așa. Cîteodată simt eu ca și cînd s-ar trezi în mine ceva ce-ar vrea. Dar îndată se topește.

De altfel o ducem bine, tată dragă, să nu te îngrijești dumneata de noi, că doar n-om trăi cît vacul.

Dumneata cum o mai duci, tată ? A venit mătușa la noi ? Așadar, ea îți face acum demîncare ? Știi dumneata, tată, celea trei straturi de flori ale mele. Să vezi să nu le arați la primăvară, că știi dumneata cît țin eu la ele. În tot anul le-am ținut frumos, le-am plivit, și înfloreau așa de tinăre ! Vreau să le văd, cînd voi veni, și nu știu de ce mî-i așa de drag de ele... Poate pentru că, din cînd în cînd, mă visez cum am fost atunci, cînd am pus mai întîi flori în grădină.

Să nu te superi, dragă tată, de găini și de altele, că noi o ducem destul de bine, și lui Ion i-a mai trecut mînia. Sărutîndu-ți mîna și dorindu-te, rămîn a dumitale fiică,

Zenovia.

Parcă tot ar fi bine să cetești dumneata, tată dragă, o molitvă peste cel ce a furat găinile, numa să nu fie cu blăstăme, tată dragă, că, nu știu de ce, eu așa mă tem de blăstăm ! Sărut mîna.»

MORTUL

— Părinte, a murit ficiorul !

— Care ficior, bade ?

— D-apoi știi, ăla pe care l-ai grijit în Joia Rusaliilor.

Pleşuv, cu pălăria mică în mână, stătea înaintea preotului, așteptînd parcă să spună părintele mai departe.

— Cela de nu putea grăi bine ? Așa, acum știu. Era și slab, Dumnezeu știe cum i-a stat atîta sufletul în oase ! Bine că a scăpat, săracul !

— Așa zic și eu, părinte, vai de sufletul lui, c-am fost ajuns să ne luăm de-o groază. Doi ani să zaci pe coaste, nu-i glumă ! Așa zice și nevasta : bine că l-a luat Dumnezeu !

— Când am fost la dumneavoastră mai era în casă o fată, așa, de vro cincisprezece ani, una de tot râdea. E soră cu mortul ?

Omul își plecă privirile în pământ, părea că numără ceva pe jos.

— Aia de râdea ? Soră, da ! E puțin cam dusă de minte. Nu i-a venit din ceva, da' vezi c-așa a făcut-o mă-sa. De-ar lua-o Dumnezeu și pe aia, numa milă ș-ar face ! Că, vezi dumneata, părinte, ceilalți sînt sănătoși.

— Ai și alți copii ?

— Păcatele omului, părinte ! Avem încă șase, fără cea de râde ! Doi ficiori îs mari. Ei, ca și când n-ar fi. Încă ei ne ajută. Apoi avem una, slujnică la oraș, n-aș ști spune pe nume, da-i așa, la o crîsmă unde vin domnii.

— De cîți ani e asta ?

— Apoi chiar va fi de vro optsprezece ! Că-i dusă de mult și nu mai vine pe-acasă.

Preotul, după un răstimp de tăcere, zise, cu ochii umbriți de durere :

— Și când spui c-a murit fiertatul ?

— Vreme de-un ceas, părinte, vreme de-un ceas ! Abia l-au așăzat pe laviță, ș-am venit să-ți spun. Că ne-ar trebui și icoana din biserică, și sfeșnicul, și o cruce, să i le punem la cap.

— A murit greu ?

— Ba deloc ! Numa s-a-necat. Se vede că i s-a pus un nod în piept, c-a-ntins gîtul de i s-a lungit, i s-a lungit, a-nălbit din ochi, și din umerii obrazilor părea că râde. Apoi i-am lipit luminița de ceară la căpătîi.

— Dumnezeu să-l ierte și să-l odihnească, bade ! Cheia ți-o dau eu, da' să mergi pe la criznic, să-ți arate el ce icoană să duci.

— Bine-ar fi, părinte. Dar, uite, să te-ntreb de ceva : cît să-ți plătesc dumitale că mi-l îngropi ? N-am avut mort în casă de cînd am îngropat pe tata, ierte-l Dumnezeu... Știi, dacă s-ar putea mai puțin, că, Doamne, amară ni-i viața !

— Ne-om înțălege noi, bade. Zici că ai doi ficiori de lucră. Mi-or cosi vro zi.

— Cum să nu cosească, părinte ? Și două, și trei zile cosesc. Că asta-i nimic. Da' banul n-ai de unde să-l iai !

Omul ieși cu capul gol pe uliță, să afle pe crîsnic Preotul, abia după ce s-a dus, da să-și aducă bine aminte cine-i mortul. Pe care l-a grijit în Joia Rusaliilor îl știa, dar acela n-a fost fecior. Un trup ca de băiat de patru-sprezece ani. Și omul spunea că-i de douăzeci...

Era tină, și de sus urzeala subțire de ploaie nu se mai găta, cînd venise, în joia aceea, mama feciorului, — o femeie gușată și slabă ca un cal de mașină, — și-i spusese, șuierînd, cu pauze mari, că i-i frică să nu-i moară băiatul, așa, necîștigat.

O chilie mai numai cît să-ți întinzi brațele. Două lăviți vechi, smolite, o măsuță deznădăjduită subt învăli-toarea ce-o acoperea numai pe jumătate, și patul unde zăcea bolnavul : un cap mic, de maimuță, cu pielea galbenă ca șofranul, din care împungeau umerii obrazului, cu ochii tulburi, de idiot, în care se adunau, în răstim-

puri, unde ușoare de rîs. Mînile, degetele — subțiri, uscate, ca și cînd ar fi fost puse în drot. Și, tot trupul — atît de puțin, că, dacă s-ar fi adunat ghem, ar fi încăput într-o traistă ciobănească. Ședea în pat, răzimat de părete, și se uita bolnav la cei din casă.

— Ce te doare, Ioane, ia spune-mi mie, ce te doare ?

El clătină din cap, apoi își ridică ochii spre mamă-sa.

Aceasta, după o așteptare, suieră din adînc :

— N-aude, părinte, păcatele lui ! Vezi că, să fie cu iertare, de-o vreme-i tot curg urechile. Pîn-atunci auzea. Doamne, cum auzea de bine și cum ne-nțălegeam cu el !

Pe laviță, fetișoara zîmbea, — un zîmbet ce te umplea de friguri.

Preotul se apropie și-l întrebă mai tare.

Mîna uscată se ridică cu greu și se așeză pe pieptul cufundat adînc, lipit parcă de spate.

— Pieptul ?

— Pie... și-și înclină capul.

— Că nu mai poate nici tuși acum, părinte. Mai nainte putea. Doamne, cum tușea, de se făcea cîrlig ! Acum numai așa poate face : «Hî-hî !»

Preotul începu molitva. În aerul din casă, o floare albă cu petalele subțiri ar fi pălit într-o clipă. Bolnavul făcea cruci largi, peste umăr, și buzele i se zbăteau repede. Dumnezeu știe ce se ruga ! Mamă-sa trăgea aer de părea că se-neacă, apoi suiera, după preot, rugăciunile, tare. Fata, — cu același zîmbet de rîs înfiorător, — șezu cîtva timp pe laviță, apoi ieși în curte.

Preotul, după ce termină, întinse bolnavului patrafirul să-l sărute și ieși afară, pe cînd cel din pat își încrețea pielea de pe obraji să rîdă.

— Aşa, părinte, Dumnezeu să-ţi deie bine că l-ai gri-jit. Ne temeam să nu moară aşa. Sărută mîna, tu, domnu-lui părinte !

Dar popa abia putu să le zică rămas bun. Cînd copila se hotărî să meargă să-i pupe mîna, el era la poartă...

1 9 0 6

SLĂBICIUNI

— Dacă-i place !

— Să se uște pe picioare, omule, și trăbă s-o ții în frîu ! Unde s-a mai pomenit așa ticăloșie ?! Trăiește cu Gheorghe doi ani de zile, au un băiat, le moare voinicul, Ilie vine acasă de la miliție, și acum, hop ! să plece Gheorghe în satul de unde a venit și să-i ieie locul Ilie. Voi ați înnebunit, pe cum se vede ! Doar nu sînteți păgîni !

— Domnule părinte, da' fata s-a iubit cu Ilie și pînă a nu merge acesta la cătane. Ș-acum s-a deșteptat iar dragostea asta, nevoie mare !

— Și dumneata ai știut de treaba asta cînd ai cununat pe Nuța ?

— S-o fi trăznit Dumnezeu ! De unde să știu ? Da' muierea a știut, și n-a zis nimica. Eu aveam alte treburi. Și n-ar fi zis nime că Nuța se mărită silită.

Preotul se frămînta prin casă, umbla în jurul mesei, se așeza pe scaun și iar se ridica.

— Voi veți ajunge talpa-iadului, s-o știți asta una de la mine ! Așa se grijesc fetele pînă-s fete mari ? Și nevasta aceea a ta e o peliță de drac ! I-a trebuit avere multă, că n-ați avut destulă ! A oprit drumul flăcăului, cînd mergea cu șase junci la tîrg, l-a făcut să vie în casă, să se odihnească, să rămîie peste noapte acolo, ca apoi, a doua zi, să nu mai plece la tîrg, ci să se întoarcă acasă, să se gate de nuntă ! Ce te uiți așa ? Crezi că lumea nu le știe toate astea mai bine decît mine ? Să vă fie rușine, oameni de nimica ce sînteți ! Că n-am știut eu atunci farba voastră ! Știu că nu-mi îngreunam sufletul cu căsătoria asta mișească !

— Domnule părinte, dumneata nu porți vina. Cînd ai întrebat pe fată : «Vrei-l pe Gheorghe ?», a zis : «Vreau !» Putut-ai să cetești vro silă în vorba, în ochii ei ? Așă-i că n-ai putut ? Dar eu ce să mă fac, părinte ? Că mi s-a schimbat casa în iad de cînd a venit Ilie din cătane ! Gheorghe înjură, își împlîntă mîna în părul femeii, s-o lase pleșuvă, nu alta. Și fata aleargă la mine : «Bate-mă, tată, omoară-mă, tată, junghie-mă, da' pe ticălosul ăsta să nu-l mai văd la noi în casă !» Și Gheorghe e vînat de mînie : «Așa, acum-îs ticălos, dar atunci cînd mergeam, în treaba mea, la tîrg, mamă-ta de ce m-a tras cu sila în casă, și în noaptea ceea de ce n-ai dormit, ci ai venit tiptil la mine ? Acum-îs ticălos ? ! Da' doi ani de-a rîndul nu ți-am fost ? Am muncit ca un bou ! Acum a venit cătana, și deodată a intrat dra-

cu-n tine și te face să-mi strigi că-s ticălos!» Și asta se-ntîmplă tot la două-trei zile, părinte, de-mi vine parcă, uneori, să mă spînzur. Și crezi că n-o bat? Îi rup coastele, auzi dumneata, îi rup coastele! Dar ea scapă din mîinile mele ș-ale lui Gheorghe, ș-aleargă cu mamă-sa în uliță, și strigă în gura mare, de adună satul: «Săriți, c-o omoară! Oameni buni! Nemernicii!» Dar atunci cătana ei nu s-arată. Acela vine, cînd vine, prin fundul grădinii. De i-ar fi rămas ciolanele acolo, între zidurile cazărmilor!

Lui Gligor îi curgeau sudorile pe frunte. Preotul ședea acum pe un scaun, gîndindu-se.

— Bade Gligore, dumneata știi cum e legea noastră. Dacă s-au cununat odată și nu au fost siliți, nici el nici ea, apoi s-a gătat. Rămîn bărbat și femeie, pînă la moarte. De-aceea trăbă cumpănită așa de bine, și din partea copiilor, și dintr-a părinților, o căsătorie. Da' femeia dumitale a lăcomit la bani, fetei i-a fost prea mult s-aștepte pînă va veni Ilie din miliție. Se vede că nu l-a iubit nici pe ăsta, căci dragostea știe să aștepte. Acuma, ce-i de făcut? Să rămîie toate așa, în voia și în bătaia lui Dumnezeu. Biserica nu-i va despărți în vecii vecilor!

Badea Gligor ieși gînditor din casă. Pe drum îi veni așa, o ciudă pe sine însuși și o descurajare. Ce bărbat e dînsul? În sara aceea, cînd se oprise la ei Gheorghe mai întîi, trebuia să meargă la stîna, că era rîndul lui la lapți. Stîna-i departe și trebuie să stai și peste noapte acolo, ca să poți aduce și laptele de dimineată. Or, dacă s-a dus, de ce nu a tras pe femeie deoparte și să-i spuie să fie cu ochii în patru? Gligor se opri în drum și se lovi deodată cu palma peste frunte. Cui să-i fi spus să

fie cu grijă ? Femeii ? Dar n-a adus ea în casă pe Gheorghe, nu știe el ce plătește Saveta lui ? Cîte ponturi i-a făcut pînă a fost mai tînăra ? Vezi ce va să zică un bărbat bun ? Ba nu ! Un bărbat papă-lapte și nemernic ! Porni apoi mai departe, cumpănindu-se ca un om beat. De cîte ori și-a dat arama pe față Saveta lui, și, iată, acum, gura ei și a fetei tot l-au făcut să meargă, pentru a patra oară, la popa, să ceară despărțenie. Și l-a făcut să creadă că fetei îi e drag și-acum de Ilie, de cătana, și s-o spuie asta și popii. Ei, dar părintele nu e orb ca el ! Vezi cum a descusut lucrul ? ! Fata lui e o ticăloasă, femeia asta e o piele de drac !

Acasă, plin de ciudă și de mînie, nu a spus nici o vorbă femeilor. Dar cînd, de către sară, a întîlnit pe fată singură în curte, i-a zis scurt :

— De nu te-astîmperi, îți sucesc grumajii ca la un pui de vrabie !

Fata s-a îngrozit de ochii lui Gligor, și trei săptămîni n-a mai cutezat să schimbe o vorbă cu Ilie.

Era în toiul secerei, și Gheorghe, în munca aprigă, nu mai lua atîta sama femeii. Gîndurile lui parcă se mai înseninaseră acum. Gligor muncea cu el alături, dar despre femei nu vorbeau, nici despre cătană. Cînd au început să care grîul greu, au croit un stog larg, că era grîu mult. Roata uriașă, galbenă, era pe jumătate înălțată, cînd cerul prinse deodată a se întuneca. Nourii se grămădeau, învălmășindu-se prin văzduh, și bice de foc plezneau unde și unde pe sub cerul vinețiu. Moșia nu era departe, dar lui Gligor i se părea că nu mai gată de încărcat carul, pînă-i lumea. Curgeau sudo-rile pe el, de părea că-i la scăldat. Cămașa i se lipise de spate, udă de o puteai stoarce. Cînd să iasă carul din

miriști, snopii strînși sub sul se ridicară, îmbîrzoiați la capete, gata să se desprindă. Un vînt aprig, o furtună, se dezlănțui deodată, ducînd lepedeie mari de praf. Fulgerele tăiau, plezneau prin nouri, și, din cînd în cînd, se desfundau, ca o batjocoră răutăcioasă, hohote înfundate de tunet. Stropii mari, grei, izbiră întîi rar, duși de vînt, apoi, repede, prinse a ploua cu găleata. Și vîntul urla, fluiera prin carul de grîu și îniepta cu putere pînze de apă. Un vînt așa de rece, rar s-a mai pomenit la secere. Părea răsufletul de mînie al nourilor.

Gligor, din ziua aceea, n-a mai fost om. Înfierbîntat peste măsură, ud de sudori, vîntul rece și ploaia îi pătrunseră pînă-n măduva oaselor. Întîi n-a simțit nimic, dar, de către sară, îl luară dureri cu junghiuri adînci, și nu s-a mai sculat din pat pînă după Ziua Crucii, cînd l-au pus în groapă.

După moartea lui, Ilie, cătana, era tot mai cutezător, pînă ce, odată, în puterea nopții, pătrunse în casă, cu neamuri de-ale lui, legară pe Gheorghe fedeleș și-l duseră între hotare. Din noaptea aceea Ilie se făcu stăpîn în casa lui Gligor. Tînguirile femeilor încetară deodată, ca să înceapă, peste cîteva luni, și mai cumplite. Că lui Ilie îi trebuiau întruna bani pe tabac — ziua și pachetul; bani pe vinars — ziua și litrul, uneori și mai mult. Femeile se văitau, îl rugau cu lacrimi în ochi: Ilie așa, Ilie pe dincolo! Aș, ți-ai găsit! Slobozea șuvoaie groase de fum pe amîndouă nările și striga la ele militărește:

— Riucvert, marșș!

Și femeile tăceau ca pămîntul. Cine să cuteze să mai zică ceva?!

Au avut pîră îndelungată cu Gheorghe, pentru averea în capete de vite ce o adusese el aici, și, din moșia lui Gligor, a treia parte se vîndu la licitație, ca să poată plăti juncii și simbria lui Gheorghe pe doi ani de zile.

Se desprimăvăra, și toate plugurile răsturnau brazde negre, strălucitoare, umede. Hotarul chema afară cu ciocîrliile și cu văzduhul său înalt, albastru. Numai plugul lui Gligor ruginea mai departe sub șopru. Ilie apucase în sat la cinste, era între jurați, și nu putea să-și lase slujba. Știa scrisoare nevoie-mare și era veșnic cu un notiț cu cerusă în buzunar. În crîsmă se abătea așa, numai ca din slujbă. Scria vreo carte în țară, mai fuma o țigară, mai trăgea la măsea o țuică, două. Iar crîsmărița, o mărgineancă a dracului, albă și sprintenă, îi trăgea cu ochiul.

Cucuruzul — cu săpatul sta bine : l-a dat juratul Ilie în parte. Fînul poate rămîne iarbă, pînă va crește și otava, să taie odată, să nu facă cheltuieli zadarnice. Iar din holdă, ce să mai secere, că a năpădit-o buruiana, mazăricea, de numai cîte un spic se mai ivește, unde și unde. Va pune cosași și aici.

Femeile, mai ales Saveta, cu gura iar la el : că omule așa, că omule pe dincoale, că așa s-or calici în doi-trei ani. Juratul Ilie slobozea fum gros pe nări, își îndesa notițul în buzunar și comanda :

— Femeie ! Riucvert, marșș !

Și pornea iar prin sat, în slujbă, și să mai vadă cum știe trage de-a dracului mărgineanca aceea, crîsmărița, cu ochiul.

MOȘ VIRON

Cine-l cunoaște mai de-aproape îi zice «moș Viron». Când vorbește mai mult cu el, îi spune simplu, cu glasul înduioșat : «Moșule». Cei albiți de ani înșă, care-au apucat alte vremuri, nu i-ar zice pentru toată lumea asta decît «părintele Viron».

Din sătușul lui, răsfiat pe cursul unei văi ce-și strecura argintul în valurile frînte, părintele Viron nu mai prea ieșea în lumea asta largă. Că era destul pentru bătrînețele lui, — grele dar neînfrînte bătrînețe, — să slujească duminica sfînta liturghie, iar peste săptămîină să mai împrînză din cele sărindare și canoane ce i le dau oamenii mai cu tragere de inimă ca unui preot tînăr, căci, ce să zici, bătrînețele sînt totdeauna mai

aproape de Dumnezeu. Când ieșea la sfînta liturghie, să cădească biserica, aceeași muzică duioasă, plină de pace, se desprindea din zurgălăii înnegriți de fumul de tămîie, pe care o cunoșteau poporenii de un șir lung de ani. Și creștinii se aliniau smeriți, cu capetele plecate, cu mînilor în lungul trupului, să-i mîngîie mirosul fumului albastru, iute, ce rămînea în clăbuci rotunjori, ca și cînd ar fi scăpat din pumni, de cîte ori părintele Viron zmîncea din cădelniță. Și, ferit-a sfîntul ca să cădească dumnealui ca alți preoți bătrîni : abia să-și miște pașii și abia să adie din cădelniță ! Pe cînd buzele îi bolboroseau «psalm cinzeci», se purta grabnic și hotărît, ca și cînd ar fi fost mînios pe cineva. Stîngăcia nu o putea suferi părintele Viron. Cînd vedea într-alt sat vreun preot că abia se-ncurcă prin biserică, nu se putea răbda să nu-i spună, după liturghie :

— Bine, nepoate, de ce ți-a dat Dumnezeu sănătate ? Nu uita că slujba-i slujbă, ori la Dumnezeu, ori la împăratu ! Tu așa te uiți de parcă n-ai mîncat de trei zile și ți-i tot frică să nu ametești !...

Nici tineri, nici bătrîni nu scăpau nemproșcați de părintele Viron dacă i se-mpărea ceva.

Și în biserica lui trebuia să fie curățenie și rînduială odată. Că de se întîmpla să zărească căpețele de lemnuse pe lîngă sfeșnice, ori alt semn trădător pentru crîsnicul ce n-a măturat sîmbătă sara biserica, se oprea cu cădelnița în loc, privea cu sprîncenele adunate la locul cu pricină și nu se putea răbda să nu arate și cu piciorul. Iar cînd se întorcea în altar, crîsnicul lua, cu capul în pămînt, cădelnița și mergea să aducă jar nou, deși nu era nici jumătate stins celălalt. Pe diacul ce l-a avut dintîi, atîta l-a tot urmărit prin toate crîșmele, de

nu-i lăsa omului răgaz să beie un pahar de vinars, încât bietul diac, cum era pătimaș de felul lui, a trebuit să se mulțumească de cinste și de slujbă. Și, colac peste pupăză, când a cântat diacul cel nou în biserică, părintele Viron a ținut o predică despre datorințele fețelor bisericești, cum mai ales aceștia trebuie să se ferească de crîsmă, căci în fiecare butoi stau zece draci și umblă să ducă în ispită o față bisericească. Și în timpul predicii privea aspru, de cîte ori se oprea să-și ia răsuflet, la diacul cel vechi. De altfel, părintele Viron nu-și prea lua răsuflet. Vorba întâia și a doua îi erau domoale, dar, de-aici încolo, se aprindea văzînd cu ochii și vorbea la inima omului, de n-ai fi crezut că-i a lui barba cea albă și părul argintat. Îi vedeai numai ochii negri, plini de foc și neastîmpărați.

Dar liturghie e duminica și în sărbători, când are preotul slujbe de la poporeni. Multe zile însă sînt goale, pustii, fără să știi ce să faci, mai ales dacă ești cu-atîtea ierni în spate, ca părintele Viron. Că dacă ești bătrîn, te trezești odată cu găinile și, după ce te-mbraci, vezi că n-ai ce face. Ieși în curte, vezi că nu-i nici acolo nimic de făcut. Atîta doar, să-ți aprinzi pipa și să-ți deschizi portița, să-ți mai deie oamenii bună dimineța. E bine și asta, când ai o fire să te rabde așa. Dar părintele Viron nu era dăruit de Dumnezeu cu astfel de fire. Nu poți dormi? Te scoli, te speli în grabă, zici trei rugăciuni care le știi și «psalm cinzeci». N-ai ce face în curte? Ieși pe uliță și pornești cu cîrja bătrînețelor în mînă. Ci nu mergi așa ca bătrînii, ci cum se merge în aerul tînăr de dimineța. Întîlnești un om harnic și-i dai un sfat bun pe ziua de azi, dai de o femeie și-o întrebi de i-s sănătoși copiii, zărești un prichindut de

băiat cum mîna vaca, grăbit să nu scape ciurdarul, și-l lauzi în gura mare, că se va face un om «fală satului», iei în nume de rău pe un moșneag ce și-a și aprins luleaua, și mergi așa, înainte, pe ulițele satului, cu sprîncenele încruntate, gîndindu-te poate departe, dar văzînd, fără să vrei, tot ce-ți iese înainte. Și părintele Viron numai așa putea să trăiască.

Destul era pentru dînsul singurătatea nopții. Că-i era casa pustie și rece, și o liniște de-ți pătrundea în urechi. La cele două mîțe tărcate se uita chiorîș, și bătea cu piciorul în pămînt de cîte ori le zărea prin casă, de o tundeau la fugă ca arse cu biciul, și numai departe, în curte, se opreau, și mieunau trist, cerșind mila bătrînului. Zadarnic! Părintelui Viron nu i-au plăcut mîțele niciodată. «Satano!» zicea el, de cîte ori le vedea, și izbea cu piciorul în podele. Cînele Zoltan e alta. Cînele păzește casa și-și știe porția: în toată ziua un bruș de mămăligă. Și era mare, un cîne cio-bănesc, de de-a dragul să te uiți la el. De-ar fi fost vreun cățeluș, cum țin domnii, popa nesmintit ar fi bătut în podele și-ar fi strigat «Satano!» la vederea lui. «Ce-i neputincios e neputincios, și unde nu-i trup, ci numa o sfîrlează, nu poate să fie vîrtute», zicea părintele Viron.

Și cît năcaz a avut el pînă i-au fost copiii mici și trebuia să-i lase să mai prindă vreo mîță de coadă! Dar acum băieții lui s-au dus, ca și cînd n-ar fi fost niciodată în satul ăsta. Domni pe la orașe. Mai trimit din cînd în cînd vreo scrisoare părintelui, cu slova mărunță și așa de încurcată, de să se tot mire bătrînul: Ce au făcut atît amar de vreme copiii lui la școală de n-au învățat nici să scrie pe înțeles?! De multe ori se

oprea la jumătatea scrisorii și-o arunca pe masă : «Știu eu ce zice și așa». Dar de mîniat nu se mînia nicio dată pe ei.

Îi ziceau de multe ori cunoscuții, oameni care îndrăzneau orice cu părintele :

— Vezi, dumneata ai razim la bătrîneță, de ce nu te duci la vruncul...

Dar popa le tăia repede vorba :

— Ce să mă duc ?! Ce să mă razim ?! Ei să trăiască, eu nu voi muri de foame ! Auzi tu, parcă numa de-aceea s-ar trudi omul cu copilul, ca să aibă odată proaptă ! Nu-i asta ! Să faci om din el, știi dumneata, să-l bagi în lume și în trai ! Dacă-i odată om, celelalte vin toate. Apoi dumneata gîndești că noi nu mai putem face nimic ? Ba putem ! Ori crezi că noi nu mai trăbă să lucrăm ? Ba trăbă ! Că dacă nu faci nimic, ești mort. Înțalegi-mă dumneata pe mine ? Ești mort !

Și aceia trebuiau să înțeleagă, căci popa Viron își înțepenea odată trupul, ca și cînd ar fi fost de lemn :

— Vezi, iac-așa !

Nici nu avea lipsă de sprijinul copiilor, căci un om singur trăiește și din aer, dar încă dumnealui, care slujea încă !

«Gura ta ți-o astupi tu, gura femeii o astupi cu palma, numa gura copiilor n-o poți astupa numa cu pîne» — o judecată aceasta pe care o spunea părintele de multe ori. Dar acum copiii lui puteau să trăiască, și încă bine, preotesei de mult îi crește holbură și coadașoricelului pe mormînt.

Cu moartea ei s-a împăcat în grabă popa Viron. Drept că venise tîrziu, după ce și-a făcut toate strapațele în lumea asta și după ce a vegheat, Dumnezeu știe

cîte nopți, cînd el era dus departe ! Numai cînd își aduce aminte de timpul acela de singurătate, cînd el nu da cu lunile pe-acasă, iar preoteasa purta grija copiilor, pe niște vremi grele ca acelea, numai atunci inima părintelui Viron se înduioșa, clătina mereu din cap și, ridicînd din sprîncene, zicea : «Vrednică femeie !» Și în clipele acelea îi părea rău că a murit, că nu-i și ea aici lîngă el, să-i spuie o vorbă de mîndrie și una de mîngîiere, și s-audă și ea cum zice el din inimă : «Vrednică femeie !»

Dar iac-așa, de moarte nu scapă nimeni ! Ce-i viața asta ? Iacă, să dai în dreapta, să dai în stînga, să te frămînți, să izbești, dacă poți, acolo unde e buba și răul, să izbești cu nădejde, și, cînd nu mai poți face toate astea, cînd începi să te zvîrcolești numai, vine moartea și... gata ! Și, gîndind așa, părintelui Viron îi trece înduioșarea, ca și cînd i-ai fi luat-o cu mîna.

Ceva numai nu se potrivea cu bătrînețele dumnealui : cînd se apropia toamna, cu pîclele de neguri, cu nourii grei de plumb, cu vînturile tari și reci, care păreau țesute din vaiete și durere, cu ploile dese și subțiri-subțiri, atunci ieșea părintele Viron în pridvor și-și ațintea ochii neclintit în plumburiul cerului. Și, după ce stătea mult așa, clătina din cap și făcea «Hm !». Se trăgea încet-încet la portiță, ochii neclintiți urmăreau valurile de apă tulbure ce alergau pe vale cu cîntece frînte, pline de durere, făcea iar, după ce stătea mult, privindu-le : «Hm, hm !», și iar mergea în casă.

Alta-i iarna ! Atunci cel puțin știi de ce să te ții ! Vine făuraru și crapă stejarii și ouăle de corb ! Acolo-i putere odată, și ți-i drag să vezi cum scînteie zăpada

sub stelele înghețate ! Dar toamna asta e slabă, și de-aceea ucide așa, pe încetul. Parcă anume face să tîndălească, se-nmoaie, se înăsprește și iar se-nmoaie, parcă se bucură de putrezirea înceată a florilor și-a verdeții de pe cîmp și din pădure !

Și dacă la întoarcerea în casă dădea de mîțe, tro-potea părintele Viron cu amîndouă cizmele pe podele și zicea aspru : «Satano !» I se păreau viclene și mai ales răutăcioase, ca și toamna.

Numai o singură bunătate aducea toamna pentru părintele Viron : culesul viilor.

Nu la el în sat, ferit-a sfîntul, că pe la ei dăduse filoxera (o goangă cumu-i mai rea), și oamenii au scos de mult parii de prin vii. Dar erau mulți care ar fi dorit să-l aibă pe părintele Viron la cules, în jurul acela. Popa David însă, departe de patru ceasuri cu cai iuți, avea vinul cel mai bun, și la el se adunau mulți la cules. Părintele Viron în tot anul îi era oaspe.

— Vezi bine c-am mai venit și eu ! Vouă, ăstora tinări, vi se pare cam nu știu cum să vii patru ceasuri cu căruța, pe un vînt vrăjmaș ca ăsta. Vezi că voi v-ați domnit a dracului, de v-ar plăcea să vă steie trenul înaintea porții. Și nevestele parcă n-au alta de lucru, numa să se tot ție cu gura de voi : «Griji, dragă, să nu te răcești ! Bagă samă să nu capeți un catar !» Așa, parcă strănutatul nu l-a lăsat Dumnezeu. Numai-cît, să-mi credeți mie, prea multă grijă ticăloșește pe om ! Dacă merge tot așa la trei rînduri de oameni, din urmașii voștri cine știe ce nemți subțiri s-or alege ?!

Cine să se supere pe părintele Viron ? Preoteasa, care-l îmbie cu struguri de să nu știi pe care să-l iei

întîi ? Popa David, care, de la o vreme, pune coșarca la o parte, căci pentru bărbat grăiește vinul ? Ceilalți oaspeți, care privesc cu bucurie și cu sfială la acest om rămas din vremi atît de grele, și totuși atît de frumoase și de avîntate ?

Vinul grăiește el, nu-i vorbă, după cumu-i și vinul. Că un fel de vin îți dă durere de cap, altul te-nmoaie, de ești ca bătut, iar altul ți se suie deodată la cap, de te ametește. Dar vinul ce stă în întunerecul pivnițelor și priveghează în buțile mari, așteptîndu-și ieșirea la lumină, nici nu îmbată, nici nu dă durere de cap, ci întinerește. Și vin de ăsta avea popa David.

Părintele Viron își moaie buzele și mustața și zîmbește, nu doar că-i place, ci pentru că-i simte tăria. Este în el ceva, poate din multa putere de viață ce-i în lumea asta, ce-ți umblă prin vine, prin toate vinele, așa, ca o sîrmă de foc parcă. Căci vinele se întăresc, și focul singelui întinerit bate deasupra tîmplelor, încălzește inima, te învie.

— Mai nepoților, iac-așa, un păhar de vin sănătos și tare plătește cît trei crîșme. Tot așa vine pilda și despre om : un om tare însufletește o sută de oameni, iar doi oameni slăbănogi stau să scoată sufletul din zece oameni tari. Și, drept să vă spun, mie nu-mi place cînd aud pe om că se tînguie. Cînd simte unul trebuință să se tînguie, fără să-i fie rușine de oameni, e mai slab ca o muiere. De pildă voi : unul că n-are eclegie destulă, altul că n-are bani de ajuns. Advocatul spune că-i merge rău, doctorul se plînge că nu-l cercetează nimeni, popa vine să se tînguie ca o ceteră cu două coarde : sărăcie și copii mulți ! Bine, măi nepoților, astea pot fi adevărate, și sînt. Asta însămnă însă a da de greutățile

vieţii. Ce credeţi voi, că noi nu ne-am izbit de ele ?! O, Doamne ! Da' încă izbit, nu numai aşa ! Dar am fost oameni tari, măi, şi furtunile vieţii ne-au înăsprit şi mai mult. Pe voi lupta nu vă oţeleşte, ci vă înmoaie. Şi aici e toată primejdia.

Cei de faţă cunoşteau bine pe părintele Viron, şi ştiau că nu vorbeşte niciodată ca să le treacă vremea. Trebuia să le spună tot ce credea el despre lumea asta nouă.

— Ce gândiţi voi ? Dacă la patruzeci şi opt am fi fost şi noi cu o inimă ca a voastră, s-ar fi făcut ceva ? Hm ! Şi doar noi n-am învăţat atîta cît voi ! Da' ştii, pe-atunci era altceva ! Pentru noi zidurile şcolii erau sfinte. Ne trăgea ceva de la inimă către şcoală. Drept că şi aveam dascăli de să nu te mai dezlipeşti de ei ! Şi eu vă spun cu mîna pe inimă că nu m-am gîndit o singură dată, cît am fost la învăţătură : ce cîştig voi trage din strădania mea şi cum am să trăiesc de bine şi fără de griji. Hm ! Azi, pînă nu gată cu gimnaziul, ştie studentul : advocatura îmi aduce atîta, doctoratul atîta ! Şi abia apucă să treacă odată peste ani, să ajungă acolo unde vede de cînd i se deschide gîndul. De aceea-i şcoala urîta, pe cînd nouă ne era atît de dragă.

Vedeţi, aşa cumu-s, două locuri am şi eu dragi în viaţa mea : grădina clericilor din Blaj şi un loc în munte, undeva. Acolo, în grădina aceea, s-au aprins cele dintîi flăcări tainice în inima mea, acolo am legat pretiniile cele adevărate, care se fac numa-ntr-un chip : pe viaţă şi moarte. Iar celălalt, ştiţi voi toţi pentru ce mi-i scump, la ce să mai spun ? — Aici ochii bătrînului priveau tot în laturi, ca şi cînd ar fi voit să ascundă ceva.

Cei de față vedeau, ca într-o depărtare mare, locul unei lupte oțelite din vremile trezite și scuturate de somn. Părintele vedea tot locul acela într-o lumină mare.

Și multă vreme rămâneau pe gânduri, cu ochii neclintiți. Cei mai tineri priveau în răstimpuri la fața nemișcată a bătrînului, și nu le venea să creadă că din așa depărtări a mai putut să rămînă un om pînă în zilele lor.

Părintele Viron lăsa de altfel să fie bucurie deplină. Paharele se deșertau de multe ori și se făcea că nici nu bagă de samă la vorbele celorlalți, cum se înțelegeau între ei. Dar cînd se rupeau deodată vorbele toate și rămînea un răstimp de tăcere, vedeau că el nu trece nimic nebăgat în samă.

— Ce ziceți ? Că vremile mari își au oameni mari, că azi nu mai pot fi oameni de aceia ? Vezi bine că nu ! Da', măi nepoți, atunci nu numai oamenii mari și-au făcut datoria. Toți ne-am făcut-o. Că dacă s-ar porni zece la luptă, iar ceilalți ar sta cu mîinile în sîn, să le cadă mană din cer, ce s-ar face, spuneți voi, ce s-ar face ? Aceia s-au luptat pînă la capăt, umăr la umăr. Au căzut, căci dreptății i se rup grumajii pînă odată. Da' numa pînă odată ! Asta-i, voi credeți că i s-au rupt pentru totdeauna. Și aici iar e primejdie. Că, de crezi așa, te ticăloșești, poți să te faci putred de bogat, da' n-ai inimă, mă, că ți s-a făcut inima ghem, și dacă n-ai inimă, nu poți să dai nici urmașului tău ! Cînd ne-am văzut noi cu morții noștri mulți, cu văduvele, cu orfanii, cu satele pustiite, și, pe deasupra, iarăși îngenunchiați, atunci am gemut o dată înăbușit, cîtorva li s-a rupt ceva în piept de geamătul acela, da'

n-am deznădăjduit. Am privit o dată la cer, a doua oară la plaiurile pe unde era să învingă dreptatea, am privit cu aceiași ochi încruntați, reci poate, da' care nu voiau deloc să se închidă, ca și când toate s-ar fi sfârșit. Ne-am făcut o cruce largă apoi, de începutul unei munci noi, al unei noi lupte. Da' voi vă închideți ochii fără de-a lupta și spuneți că azi nu se mai poate face nimic...

Aici părintele Viron își schimba deodată glasul și vorbea domol cu ei, cum vorbești cu niște copii nevîrstnici. Și cei mai mulți se mirau de cunoștințele moșneagului ăstuia și, încetul cu încetul, își dădeau sama că pe vremea când a făcut gimnaziul și teologia, — căci părintele Viron le-a isprăvit pe amîndouă, — se învăța cu temei, și oamenii de-atunci nu părăseau cititul după ce terminau cu școala. Și vorbea înduioșat de nădejdlile lui, de greutățile de acum, de creșterea ce trebuie dată tuturor băieților. Mai ales să se ferească, ca de foc, să nu se tînguie de greutățile vieții, ci să se împace cu asta și să răzbească. Un om harnic nu moare în lumea asta, oricît ar fi de rea. Și lumea poate fi și bună, numai s-o știi face.

La sfârșit vorbea aspru :

— Grijiți, măi nepoți, să nu vă treziți că urmașii voștri, peste trei rînduri de oameni, nu vor mai să-măna cu noi, ci să gîndești că-s niște nemți subțiri, de să-i ducă vîntul. Ce tot «Doamne, cum îmi va trăi copilul ? Oare ca popă putea-va trăi ? Ca avocat nu va fi mai bine ?» Astea-s gînduri de om slab ! Da, da, nu rîdeți, gînduri de om slab ! Îndreaptă copilul în viață după ce l-ai făcut om. Om să fie întîi ! Lasă-l să se izbească de greutățile vieții, el, cum m-am izbit și

eu, cum v-ați izbit și voi. Care n-are corajul să se izbească se prăpădește, orice ar fi fost în lumea asta. Da' voi faceți-l să aibă coraj, măi, să fie tare, măi nepoților, și atunci v-ați făcut datoria.

O zi, două de avea părintele Viron, cât ținea toamna, să se mai răzbune și el. Mulți îi știau mai dinainte mîncărimea lui de limbă, dar le plăcea de el. Îl petreceau pînă departe între hotare, îi poșteau drum bun și la anul întîlnire veselă și se întorceau vorbind puțin și încet, pe cînd căruța cu doi cai a părintelui David ducea prin negurile dese pe moșul albit la barbă și la păr. Nu mai zicea o vorbă legănată pînă acasă, ci se clătina în căruță pe drumul pietros și-i șuiera prin urechi vîntul aspru de toamnă. Prin păduri era o jilăveală rece, de pe frunzele îngălbenite picura în răstimpuri, și vîjîitul surd al depărtărilor trecea ca prin peșteri mari pe subt bolta arămie a pădurii. Părintele Viron se uita cu ciudă la frunzele pline de tina drumului, își trăgea apoi pălăria pe ochi și nu mai voia să privească. Și în gîndul lui se încrunta cînd îi veneau în minte casa pustie și mîțele.

VAIERE

Cînd deschise ușa, îl lovi un aer gros, stătut, înăbușindu-l. Sub țol se zvîrcolea, vînată de durere, cu ochii holbați, o femeie în vîrstă.

— Valeo-oo, valeo-oo, picioru...

— Vai de capu ei, părinte ! Da' s-o auzi noaptea... Gîndești c-o mușcă șerpui ! Ce chinuri, Doamne, ce păcate !

Femeia care chemase pe popa la bolnavă își frîngea mîinile, îngrozită.

— Da' cum ți-a venit, leleo Sofio, durerea la picior ?

— Vezi că-s... patru săptămîni de-atunci. Tăiam le... valeo-oo, picioru, valeo...

Și se frămînta de credeai că-i e să-și iasă din piele.

— A tăiat lemne, domnule părinte, și ș-a tăiat picioru. Da' știi, prin os, încolo. Ce-a curs de sânge, Doamne ! Da-n urmă a stat. Și s-a legat c-o pânză, ș-a tras cizma. O săptămână n-a durut-o, da' de-atunci încoace stă pe sulii.

Bolnava se mai liniști. Se ridică încet, să-și dezvăluie piciorul, să-l vadă și părintele. Dar abia și-a aruncat ochii, și-a prins a se văita din nou, zmâncindu-și îngrozită capul.

— Amar de viața voastră ! Da' ce n-ați chemat doctorul, să deie leacuri, ha ? Să lăsați să se umfle așa ?! Uite, nici nu se mai cunoaște rana !

— C-a adus leacuri, părinte, a fost și doctoru. Chiar azi-dimineață le-a adus de la potică : șaptezeci și cinci de creițari.

Pe masă — o sticlă naltă, plină c-un fluid gălbui, și, într-o șatlă, vată.

— Când a fost doctorul aici ?

— Or tot fi două săptămâni de-atunci.

— Și leacurile le-ați adus astăzi ! Săca-v-ar capu ! Cum a zis să le folosească ?

— Apăi eu nu știu, că n-am fost aici. Nu mă țin de casa asta, eu îs din vecini.

— Ce-a zis, leleo Sofio, doctorul ?

Femeia gema, arătînd c-un deget la picior. Arăta la picior, și din ochi îi curgeau lacrimi grele. Abia atunci îi veni popii în minte să caute pe masă. Pe glaja cu leacuri, nedestupată, pe cercul de hîrtie albă era pusă îndrumarea de farmacist. Citi, își trecu mîna prin păr și stătu așa. Se apropie iar, să vadă mai bine piciorul. Nu se mai putea folosi îndrumarea, se obrintise prea tare.

— Aşa, acum aţi adus leacuri ! De ce nu le-aţi adus mai în grabă, ha ? N-ai pe nimeni la casă, leleo ?

— Ba am, părinte, — olloo ! — ba am. Da' n-a vrut ! Zicea că n-are bani. Zicea că-mi trece ş-aşa ! Şi n-a vrut !

— Ar fi căpătat degrabă un cal de la cineva, numa să fi cerut. Atîția bani sînt şaptezeci şi cinci de cruceri ?!

— C-avem şi cal, părinte. Da' n-a vrut să meargă ! Femeia din vecini adăogă :

— Vezi că trăiesc rău, părinte, laolaltă. Au fost văduvi amîndoi cînd s-au luat. Şi-s trei neamuri de copii mestecaţi.

Bolnava, cu degetele încîrligate, ghera păretele şi savila patului.

— O bate, părinte, aşa cumu-s bătrîni, o bate de-o usucă. Ce-a fost ş-asară aici, să te ferească Dumnezeu ! Lelea Sofia gema, asculta şi plîngea cu hohote.

— Că să fi vrut el, putea să meargă, că au cal. În urmă, tot a trebuit să meargă.

— Unde-i bărbatul ?

— Trăbă să vie îndată, a dus calu-n otavă. Da' mai bine să nu vie.

Cînd preotul îşi termină slujba în casă, la uşă cineva tuşi din adînc.

— Măi bade, dumneata eşti bărbat aici la casă ?

— Eu, domnule !

— D-apoi bine, mă ticălosule, cum laşi tu să-ţi moară femeia cu zile ? De ce nu te-ai dus după leacuri ?

Omul, adus de spate, îşi ridică puţin capul. O privire de gheaţă, neclintită, săgeta printre gene, de subţ fruntea brăzdată, pe preot.

— Ce vrei cu mine, domnule, spune-mi, ce vrei?

— De ce n-ai mers mai degrabă după leacuri? Din vina ta i s-a-nveninat piciorul întreg. În trei ceasuri poate să fie moartă.

— Ei, că nu moare asta a mea cu una, cu două, domnule!

Popa îngălbeni ca pământul.

— Nu ți-i rușine, măi om slab, să vorbești așa? Ce suflet e-n tine?

Bărbatul iar înțepa cu ochii printre gene.

— Lasă-mă, domnule, nu-mi trage dumneata mie scoteala! Știi dumneata ce-i aici? De ce nu i s-au dus ficiorii, că are trei lălăi, bată-i Precesta, de numa se-ntind la soare! Spune, de ce nu s-au dus ei? — Își înclină iar capul, privind încruntat în pământ. Mîinile-i atîrnau de-a lungul trupului. — Și-apoi nu s-a putut, noa, nu s-a putut! Că aveam de lucru, și nu erau nici bani. Nu s-a putut, și pace!

— Să-ți lași pe trei ceasuri lucrul și să pui șaptezeci și cinci de cruceri, ți s-a părut prea mult?! Da' să știi că pe sufletul dumitale rămîne, dacă moare. Au-zitu-m-ai? Pe sufletul dumitale! Așa știi să prețuiești o viață de om?! Vai de capul tău, nemernicule!

Ochii bărbatului săgetară iar.

— Nu blăstăma, părinte, zău, nu blăstăma!

Din casă veneau vaiere, apoi, în răstimpuri, țipete, ca și cînd ar fi împuns-o cineva cu săgeți pe bolnavă. Bărbatul asculta. Își vîrî tabac în pipă, îi dădu foc și bătu cu măciuca, rar, în pământ: «Toc, toc, toc»...

— Să vii acumă cu mine, să chemi pe doctorul!

— Bine, bine, îl chem, da' la ăla iar îmi trăbă zlotu! Dumneata gîndești că moare? Nu moare ea

aşa, cu una, cu două. Ştiu eu că nu moare. Da' dacă zici, iaca, merg, să nu fie cu supărare. Dar ăla nu vine fără un zlot...

Şi porni după preot, pe cînd vaierile luau în slavă căsuţa cu coperiş de şindrilă aproape putred.

O EXCURSIE

Ioniță Banciu stă cu atelierul lui de croitor pe o stradă laterală a orașului, nu așa de strîmtă, dar plină veșnic de noroi. Pentru dumnealui, care lucra într-o chiliașă din fundul curții, nu avea mare însemnătate noroiul acesta, dar pentru soția dumnealui, și mai ales pentru cele trei fete, — mărișoare, din darul lui Dumnezeu, — era foarte neplăcut. Casa în care locuiau, văpsită într-un galben-șters, da spre uliță, și de multe ori ferestrele se deschideau, să mai ieie și cei din casă puțin aer. Surorile cele mai mari — într-o fereastră, mama cu cea mai mică — într-altă fereastră, se așezau așa cum vedeau că fac doamnele de frunte din oraș și fixau aspru trecătorii grăbiți de pe stradă. Se distrau

de minune, cînd, deodată, o trăsură cu caii buiestri venea în ruptul capului, împrôșcînd cu raze dese de stropi din mocirla drumului în amîndouă părțile. Cuconițele și mama săreau repede de la fereastră, deși mai ales acum ar fi voit să vadă cine trece. Și dacă pîn-atunci erau cu toate bine dispuse și nu se mai slăbeau din «sorioară» și din «mamițo», după trecerea trăsurii ce împrôscase cu noroi stăteau gata să se certe la cea mai nevinovată vorbă. Nu se mai puteau așeza după plac la fereastră, vedeai că le trec călduri pe obraji, și, în răstimpuri, cîte una se zmîncea din presa ferestrelor strîmte și trecea la oglindă, să-și tocmească «tenul», cum obișnuiau să spună toate patru.

Să nu fi dat Dumnezeu sfîntul să între în odaie tocmai în astfel de clipe meșterul Ioniță Banciu ! Căci, de pildă, azi, mama, făcîndu-se că nu bagă de samă pe bărbat, zice fetelor :

— De cîte ori nu i-am zis eu dumnealui să ne mutăm din iadul ăsta ! Să nu cutezi tu să-ți scoți capul pe fereastră, unde s-a mai pomenit așa casă ? ! Da' dumnealui vede, dumnealui ascultă de vorbele mele ? Ah ! s-o dai dracului așa viață !

— Dă-o, soro, dă-o, numa griji să pleci și tu deodată, spune mînios meșterul Ioniță, aprinzîndu-se ca un foc de vreascuri uscate. Adecă dumnealor de uitat pe fereastră le arde ? Și eu să trag ca un cal de povară, din noapte-n noapte ? Zi numa, soro, zi, c-o să ne mutăm noi odată, n-ai grijă, o să ne mutăm !

Mama vede că n-a nimerit-o bine de data asta, că meșterul e năcăjit foc. Nu mai zice nimic, știind ea ce-ar urma, ci cu toate trei fetele se strecoară frumos afară,

prietenoaase acum, ca și cînd în veci nu și-ar fi dat ghiolduri în fereastra prea mică.

Și Ioniță Banciu avea de ce să fie cătrănit. Un domn comandase la el trei rînduri de veșminte, — pentru dînsul și pentru doi băieți, — făcute toate pe măsură, cum trebuie. De două zile cerca să afle unde șade domnul și nu-l mai găsea. Pleca ucenicul dimineața și se întorcea la amiază ; cît ce îmbuca de trei ori, pornea din nou, și sara numai atîta mîngîiere-i putea aduce stăpînului :

— Nu se găsește !

A doua zi sara băiatul mîncă o sfîntă de bătaie de să-i fie destul pe un an, și Ioniță se hotărî să deie afacerea la poliție. Dar numele domnului ce comandase la el veșmintele nu-l purta nici unul dintre cetățeni. Cu vestea asta la inimă a intrat el în casă și-a auzit vorbele aspre ale soției. Din fire era om blînd și bun, atîta numai că prea era nervos. Se aprindea deodată. Cînd i-a spus mai întîi nevasta că-i nervos, i s-a părut că vorba aceea înseamnă atît cît «nenorocit», și gîndea că femeii-sa are dreptate. Dar, îndată ce se liniștea, îi venea greu de vorbele pe care i le spusese și i-ar fi plăcut mult să nu i le fi zis. Adică, într-adevăr, nenorocit să fie el ?

Și Ioniță Banciu se gîndea adînc, și cu cît se cugeta mai mult, cu atîta se însenina mai tare. El e un fecior de la țară, pe care tatăl său, știind ceva carte, îl dăduse, de cînd era de șapte ani, ucenic la un croitor. Citise bătrînul prin foi că azi și măiestria e bună, că-i prostie să-ți steie gîndul tot la domnie mare. Și ascultase și de sfaturile ce i le dăduse preotul din sat. Și Ioniță s-a trezit mai întîi în oraș, apoi în străie nemțești — niște

pantaloni lungi și spintecați, și niște mîneci ce le răsfrîngea. Ascultător și blînd cum era, încasă destui pumni de la ortacii de-o samă și de la calfe, dar, în sfîrșit, a dat Dumnezeu de-a ajuns și el calfă, cu haine noi, curate, și-a început să cutreiere orașele.

Nesmintit, se simțea mai sus, cu mult mai sus decît prietenii lui de acasă, ce învîrteau sapa și lopata. El era între domni, cum s-ar zice, făcea plimbări, avea frizură, veșminte la modă. Și nu-i părea rău că s-a făcut croitor, căci, pe deasupra, e o măiestrie curată, și dac-o știi învîrți bine, îți face traiul liniștit. Ioniță, cutreierînd orașele, se gîndea la tihna și fericirea lui cînd își va putea deschide atelier, și el, stăpînul, va purta foarfecile albe prin postav de toate culorile, iar calfele și ucenicii lui vor împunge de sute de ori pe minut.

Gîndul acesta și domnișoara Margareta îl făcuseră s-orupă cu colindatul prin lume, și, cîne-cînește, să-și deschidă un atelier pe ulița asta plină de noroi. Cînd s-a văzut în noua locuință și-n atelierul lui și-a dat și mai bine sama de marea depărtare dintre de unde o pornise și unde ajunsese. Și atunci și-a îmbrățișat soția tînără și i-a făgăduit s-o ție ca pe-o împărăteasă. Căci, fără îndoială, era mare deosebirea dintre Margareta lui și muiera vreunuia din sat de la ei, cu care copilărise dînsul. Și iar a simțit maestrul Ioniță Banciu așa, ca o căldură la inimuța lui, de nu s-ar fi dat pentru toată lumea asta.

Munca a-nceput-o întîi singur, fluierînd romănțe dulcege, moi parcă, în atelierul lui, apoi i s-a alăturat un ucenic, iar, după zece ani, cea dintîi calfă. Și nu i-a mers prost deloc, căci dumnealui era aprig de mîină, de gîndea că i-o poartă vîntul, casa nu-i era grea — trei

copile și nevasta. Ioniță intrase în «lume», în reuniunea meseriașilor, citea foi, din când în când intra în vreo cafenea și privea cum se joacă biliard. Dar, spre nenorocul lui, toate trei fetele îi crescuseră deodată mari. Era mîndru cu ele, — cine n-ar fi mîndru cu trei domnișoare? — dar acum trebuia să asude în toată legea ca să poată ține casa. Rochiile noi, petrecerile, pălăriile, ghetetele cu toc înalt le scotea maistrul Ioniță din prețurile rîndurilor de haine ce le găta dînsul în atelier, în munca pe răpușie, alături cu calfa și cu ucenicul. Îi venea greu, dar vedea că, altcum, dac-ai intrat odată în lume, nu poate merge. Căci fetele lui trebuiau să fie și să rămîie domnișoare, și chiar de și-ar fi uitat vreodată de asta, i-ar fi adus aminte consoartă-sa, care, de când crescuseră fetele, căpătase deodată curaj și toană de cucoană mare, de cuteza să se împotrivească lui Ioniță. Cînd îi era mai apăsătoare greutatea domniei, Ioniță își descărca tot năcazul pe capul Margaretei. Toată viața asta nouă venea de la dînsa, se gîndea el, căci dacă ea n-ar fi fost domnișoară, nici fetele lui n-ar fi. Dar cînd îi trecea mînia, se înmuia ca joljul ce-l pui în apă, ș-atunci băga de samă că, la urma urmelor, intrarea lui în șirul meseriașilor tot de la Margareta venise, căci la casa unde nu-i muierea din viță de domn se prosteste și bărbatul. Și, în astfel de momente, ar fi fost gata să-i îplinească orice dorință.

Chiar și acum, după ce femeile se strecurară frumos pe ușă, lui Ioniță Banciu i se făcu milă de ele și ciudă pe sine. Se înțelege că nu pot fi mulțumite c-o astfel de locuință! Pune, mă rog, întîi că-i mică și întune-coasă, a doua, că-i într-o stradă lăturașă și plină de noroi, și adaogă apoi, la o astfel de locuință, trei dom-

nișoare, care-ar fi putut să fie măritate pînă acum. «Ei, dar pe aici cine mama-dracului se plimbă, să poată vedea fetele și să le cadă la inimă?» se gîdea acum Ioniță. Și cînd ar trece cineva din lume, mai de dai Doamne, vine căruța și stropește, de cată să sari de la fereastră.

Nesmintit trebuie schimbată locuința, altfel, fetele lui se vor trece, se vor ofili, ca niște mușcate în oale, se gîdea dumnealui. Bine că merg pe la petreceri, dar petrecerile-s rare, și tinerii, Doamne, cum uită de degrabă! Nu-i trebuie să-i spună lui nimeni, știe despre sine. O fată trebuie să folosească un întreg plan de luptă ca să învingă. Și nu atît o fată, cît mai ales o domnișoară. Pe o stradă ca asta, însă, nu se poate face nimic!

S-a gîndit de multe ori să se mute de-aici, dar, cu o chirie așa de mică, nu și-ar fi aflat altă locuință. Mai ales acum nu se putea împăca cu ideea aceasta, cînd trebuia să ieie peste o sută de coroane pentru cele trei rînduri de veșminte și nu afla stăpînul nicăiri. Totuși, îi părea rău că a certat-o astfel, între coconițe, așa de înjositor, așa de prost. Nu se cuvin, într-o casă ca a lor, ai cărei locatari sînt membri în reuniunea meseriașilor, astfel de vorbe. De aceea, vezi, dumneai, ca mai cu minte și mai educată, s-a retras fără de nici un cuvînt, să nu se facă scandal. Iar el, vai de capul lui, încă nu s-a putut ciopli atîta cît să nu mai deie puțință de scandal în casă.

Ioniță Banciu șade pe scaunul cu spetează tapisată și-și simte, ca o amăreală în inimă, toată neputința lui. Adînc de tot simțea că, totuși, cuvintele lui au fost adevărate, că-i prea grea povara pe care-o duce în spate. Asta o poate vedea și altul, nu numai el. Căci trupul

nalt, uscat, obrajii ca puși la pastramă, mînilе osoase nu vorbeau de bine. Iar mustața rară, galbenă, îi da o înfățișare bolnavă. Totuși, trebuia, neapărat, să îndrepte ceea ce stricase prin vorbele lui nesocotite, pe care mai bine și le-ar fi ținut pentru dînsul. Spre norocul lui, a doua zi dis-de-dimineață, la poartă i se opri o trăsură, și o doamnă întrebă de domnul croitor Ioniță Banciu. Fața dumnealui se umplu de lumină cînd află că doamna venise să ieie cele trei rînduri de veșminte, comandate de bărbatul ei. Stăteau la țară și n-avuseseră drum la oraș pînă acum. Ioniță vîrî banii în buzunar și se complimentă înaintea doamnei :

— De pe partea lucrului — răspund, cea mai prima și cea mai bună calitate ce se poate !

Cînd durăi trăsura, improșcînd cu tină în amîndouă părțile, lui Ioniță Banciu îi și veni o idee luminoasă. «Tot m-au rugat fetele și dumneaei să facem și noi o excursie la Detunata. Acum o s-o facem, să știi bine că nu știi ce se va-ntîmpla !»

Merse grabnic în casă, unde mama și fetele luau dejunul.

— M-ați tot rugat să facem și noi o excursie la Detunata, acum o s-o facem, să știi bine că nu știi ce se va-ntîmpla !

Dumnealor, se-nțelege, nu crezură, pînă ce Ioniță nu le spuse de vizita cocoanei. O înduioșare mare o cuprinse pe consoartă-sa, Margareta, la gîndul excursiei, iar fetele nu mai puteau de bucurie. În sfîrșit, fetele lui Virgil, Emilia și Anuța, nu se vor mai putea lăuda la nesfîrșit, înaintea lor, cu ceea ce văzuseră la Detunata și cum au petrecut de bine acolo. Cît le-a durut inima pe fetele lui Ioniță cînd trebuiau s-asculte atîtea minu-

năzii din gura altora, căroră le-a fost dată plăcerea să facă o excursie la Detunata ! Ascultau și se umileau, de li se părea cîteodată că-s așa de mici în fața aceloră, așa de mici, cît o gămălie de ac. Și ele, din darul lui Dumnezeu, numai mici nu erau, ci zdravene, bine zidite, că meșterul Ioniță era numai cumu-i o umbră pe lîngă ele. Atîta au tot stat cu gura de mamă-sa, și aceasta de Ioniță, să meargă odată la Detunata, încît, pe încetul, întrase în sufletul întregii familii convingerea că, într-adevăr, acolo trebuie să fie ceva deosebit de frumos și de însemnat.

După ce se mai liniștiră, Margareta se apropie, foarte sfioasă, de omul ei, care se-arăta vrednic să le ducă și pe ele odată într-o excursie.

— Bine, dragă, să mergem, de crezi tu că se plătește...

— Auzi colo, de se plătește ! D-apoi unde merg atîția domni, nu numa de la noi, ci și din străinătate, cum să nu se plătească ? De ce s-ar duce ei dacă n-ar fi un loc așa de nsămnat ? Zice că-i o minune a firii stîncă aceea.

— Atunci, să mergem. Vom pleca mîne de dimineată, nu-i așa ?

— Nu, astăzi plecăm ! Nu mai las să treacă nici o zi, să știu bine că nu știu ce se va-ntîmpla. Acum e 7. În patru ceasuri sîntem acolo.

— Bine, Ioniță, numa trebuie ceva pregătiri, ceva de mîncare, ceva...

Dar Ioniță îi tăie vorba :

— Astea le luăm gata. Nu-i duce doară supă la excursiune ! Acolo mîncare rece-ți trebuie ! Uite, vă dau bani. Cumpărați în grabă cîrnățarie, ori ce veți ști voi.

Și nu uita de cinci litri de vin a o coroană. Pîn-atunci eu angajez o trăsură. Știi, să meargă toate ca pe șinor.

Pentru domnul Ioniță Banciu, dacă era banul în palmă, toate celelalte erau jucării. Nu erau, însă, și pentru dumneai, și mai ales pentru domnișoare. Cumperi mîncare rece și vin, asta merge într-o jumătate de ceas, cu-mpachetat cu tot, dar pînă să se îmbrace coconițele, pînă să-și facă toaleta, cum se zice, trec două. Tot schimbă rochiile, și tot nu se mai hotărăsc. Care s-ar potrivi mai bine pentru o excursie? Și dau să-și aducă aminte cum le spuneau prietenele c-au fost îmbrăcate ele cînd au fost la Detunata, și nu-și mai aminteau. Mama se-nvîrtea în jurul lor, și, cu toată știința dumneai, în aceste momente grele, parcă premergătoare unei solemnități, nu știa ce sfaturi să le deie. Va fi știind ea multe, dar acelea-s din lumea veche. Și nu cuteza să le spună.

Cea mai tînără, mai nepăsătoare, mîniată foc de atîta tîndăleală, ieși să-l întrebe pe taică-său. El va fi făcut multe veșminte în viața lui, pentru tot felul de ocazii, dar, cum aștepta la poartă trăsura de-o jumătate de ceas, simți după răspuns că Ioniță se cam enervase.

— Îmbrăcați-vă cum vreți, numa ieșiți odată! Pentru orice moment însămnat, însă, trebuie să știți și voi că-s mai potrivite veșmintele negre.

Mărioara întră zburdînd în casă și le convinse în grabă pe toate să se-mbrace în veșminte negre. Nici nu le era greu, căci nu trecuseră trei luni de cînd le murise un unchi, și atunci Ioniță n-a putut scăpa pîn' nu le-a făcut, la toate patru, veșminte de doliu. Ce deosebire e însă între negrul de-nmormîntare și cel potrivit pentru alte ocazii? Nici una! Atîta doar că lași deoparte vălul

de la pălărie. Și e gata costumul pentru excursie ! Cît despre pălării, ar putea să nu le puie pe cele negre. Și nici nu le-au pus, ci s-au apucat iar de ales și de plimbat înaintea oglinzii, pînă ce Ioniță năvăli furios înlăuntrul.

— Bine, doamnelor, eu mă cert cu cel de la trăsură să nu plece, că sîntem gata la moment, iar dumneavoastră parcă nu mai aveți de gînd să isprăviți odată !

Atunci s-a decis fiecare pentru pălăria pe care o ținea în mîină.

Cînd ieșiră pe ușă, — în șir, una după alta, — călcau solemn, și totuși, parcă așa de ușoare ! Trebuiau însă să mai ieie pe cineva, ca să le poarte merindea, căci cu trăsura nu se putea merge pînă la stîncă. Și se opriră cu toatele dinaintea trăsurii, nevenindu-le nici un gînd. În urmă, tot Ioniță ieși deasupra încurcăturii :

— Îl luăm pe ucenic. E mic și încape oriunde.

Dar altul era acum năcazul : ucenicul n-avea haine bune, era nespălat, ca vai de el, și străinii foarte ușor ar fi putut gîndi că și el face parte din familie. Ioniță însă nu află altă scăpare ; pe cineva trebuia să ieie ; și pe altcineva mai mic decît ucenicul său n-avea de unde găsi la repezeală. Merse grabnic în atelier, luă un căputaș dintr-un rînd de haine gata și-l îmbrăcă pe băiat.

Era trecut de 10 ceasuri cînd s-au așezat în trăsură : mama cu fata cea mai în vîrstă, dinapoi, cele două fete mai tinere, față în față cu ele, pe un podișor de scîndură ce tot scobîlîția din picioarele lui de fier, Ioniță, înainte, pe capră, lîngă vizitiu, și, între ei, ucenicul cu pachetele.

Vizitiul se uită urît la această grămadă de oameni, scuiță într-o parte și zise foarte hotărît :

— Dacă mai pui trei zloți, vă duc, dacă nu, nici un pas nu fac. Dumneata nu mi-ai spus câți veți fi. Pînă acolo e drum greu, și poate să-mi bolnăvesc caii.

O adevărată ploaie de vorbe se descărcară pe capul lui :

— Cum, cine mai duce așa scump ca dumneata ?!

— Cine-a mai plătit pîn' la Detunata atîta ?!

— Om ești dumneata ?!

— Dacă nu vrei, nu mergem, mai sînt ele trăsuri !

Se aprinseră Ioniță, Margareta și toate trei fetele. Numai ucenicul sta strîmtorat, între stăpînu-său și vizitiu, copleșit de pachete.

— Dacă mai sînt trăsuri, poștiți !

Și vizitiul se arată gata să facă mai întîi loc ucenicului să sară jos. Dar cum se și strînseseră cîțiva oameni în jur, Ioniță-i șopti la ureche :

— Dă-le bici, că-ți dau ș-atîta !

Vizitiul nu mai zise nimic, gîrbaciul plezni, și trăsura se urni. Și afurisiții de stropi nu cruțară nici acum pe doamna Margareta și pe fetele sale. Cu batistele își ștergeau stropii de noroi ce se împrăștiau pe veșmintele negre. Dar trăsura ieși grabnic de pe ulița lor și duruia acum pe pardoseala de piatră, spre capătul orașului. Fetele stăteau neclintite, ca niște manechine ; numai pe unde locuia vreo cunoscută de-a lor întorceau capul și priveau mult în direcția aceea. Un cunoscut de-al lui Ioniță trecu pe lîngă ei și le azvîrli vorbele :

— Iar aveți o înmormîntare, frate Ioniță ?

Acesta-i răspunse încurcat, din fuga trăsurii, întorcîndu-se cu greu pe capră :

— Ba nu, da' mergem...

În sfîrșit, pe cîmp, afară, fetele putură să nu mai steie atît de solemn, iar Ioniță putu să răsufle parcă mai ușor. Trebuia să închine dintr-o glajă, să se-astîmpere, că prea din cale afară se iritase astăzi.

Vremea era senină, dar destul de răcoroasă, căci era o zi de pe la mijlocul lui octombrie. Pe vremea asta tîrzie nu mai umblau trăsurile pe drumul ce ducea la Detunata. Alta era în timpul verii, cînd căldurile mari cereau răcoarea văii și a brădetului. Bruma ce căzuse de pe la Sfînta Maria-mare, verdeața, ce-ți lua altădată vederile, și pădurile de pe cele două culmi ce țin de-a lungul drumului își scuturau frunzele arămii. În aer plutea ceva din tristeța toamnei, din sufletul ei plin de melancolie aspră. Dar cum nu plouase de mult, praful drumului, alb, învăluia trăsura, se așeza, se bătea în veșmintele negre ale doamnei și ale domnișoarelor, ce stăteau întepenite în înghesuiala din trăsură. Lui Ioniță îi vor fi venit în minte vremile de cînd era copil și umbla cu vitele, toamna, după ce se slobozeau lanurile de cucuruz. Își va fi văzut satul și ortacii depărtați ai copilăriei sale, și se vedea că-l atrage ceva către vremile acelea, căci fața lui, așa de slabă de altfel, se înduioșase tare, mustața rară i se lăsase și mai pleoștită pe gură, iar ochii lui spălăciți păreau că vor să se umezească.

— Doamne, tu Margaretă, cît e de tîrziu ! Acuș o să ne cadă iarna pe cap !

Consoartă-sa tăcu. Vezi bine că-i tîrziu, dar pînă acum Ioniță n-a putut fi înduplecat să facă și ei odată o excursie în viața lor. Privește la iarba arsă, roșcată, de pe lîngă drum, la ciorile ce filfîie încet pe deasupra

și se așează pe crengile scuturate de frunză. Și un fior rece îi trece prin inimă.

Fetele cugetă la vorbele prietenelor, care povesteau despre frumusețea drumului pîn' la Detunata, la peri-peșile ce le-au avut pe cale, la curtea ce le-o făcea cutare cavalier, ce venea călare pe lîngă trăsura lor. Dar acum în jur e liniște și pustiu. Cînd și cînd mai trece vreun mocan cu calul de căpăstru, ori vreo mocăniță cu opinci. Drumeții se feresc din calea strîmtă, pe unde vine trăsura, și trec fără să se uite la străinii dintr-însa.

În curînd, însă, vizitiul își dă arama pe față. Spune la pășanii hazlii despre cei ce-au mers la Detunata, de ucenicul s-ar tăvăli pe jos de rîs să nu fie acum în trăsura, cu picioarele acoperite de pachete. Căraușul a fost de multe ori cu domni la acel loc și povestește de să nu-i mai tacă gura, mai ales după ce domnul Ioniță l-a îmbiat cu două-trei pahare. A readus buna dispoziție în sufletele tuturor, încît abia așteptau să ajungă odată la stîncă aceea minunată. Cu cît le spunea vizitiul mai multe despre domnii pe care i-a dus el acolo, — «Ce domni mari!» — despre petrecerile ce se fac acolo sus, — «Știi, să le vezi o dată-n viață, ș-apoi să mori!» — despre doamnele și domnișoarele gătite, — «Știi, să gîndești că-s zîne din pădure!» — tot mai mult se întărea în fiecare convingerea c-au avut o foarte bună idee de-a veni și ei odată. Ba domnul Ioniță începu să-i deie lecții vizitiului despre folosul cel mare pe care-l poate avea omul ce vede multe în lume. Și se aducea de pildă pe sine, care-a cutreierat atîtea orașe. Nesmintit, și din călătoria asta are să se aleagă cu foarte multe cunoștințe noi.

— Ce crezi dumneata, ce-ar fi de om dacă n-ar mai vedea nimic nou? Întrebă pe vizitiu, uitîndu-se cu înțelese la cocoane.

Acesta, dînd bici cailor, răspunse :

— Ei, ce să se aleagă? Iac-așa!

Și ridică din umeri.

Ucenicul da să se zvîrcolească între cei doi, să se mai desțepenească. El singur nu înțelegea nimic din toată călătoria asta, și, să-l fi lăsat, ar fi fugit bucuros după trăsură, numai să se mai dezmoștească.

Spre marea bucurie a tuturor, ajunseră la 2 după amiază la punctul de unde nu mai putea răzbate trăsura. Se coborîră cu toții, silindu-se fiecare să-și desțepenească picioarele. Mai ales doamna Margareta trebui să meargă o bună ruptoare pînă să se poată ține drept.

Vizitiul puse două brațe de fîn dinaintea cailor, îi întinse de urechi și întră în birtul din apropiere. Ucenicul umflă în spate pachetele, și înainta cu greu după stăpîni. Într-o jumătate de ceas, pînă să între în pădurea de subt poala stîncii, au putut să se desțepenească cît de bine. Acolo, sub țesătura de cetini, ucenicul trebui să desfacă un pachet, căci domnișoarelor li se făcu rău de foame și nu mai puteau s-aștepte pînă sus. De altfel, dejunaseră la 7, și nu-i de mirare. Să te ții de program cît poți, cum se vede că pot alții, de care le spusese vizitiul că mănîncă numai după ce ajung deasupra, dar ele-s femei, și nu se pot pune cu bărbații.

Sus, în înălțime, bătea un vînt foarte aspru, de-acela care-ți crapă obrazii și mînile, dar cît ce întri în pădure nu te mai ajunge. Pădurile de fag, de carpin și-au arămit toate frunzele, numai veșnicul brad își arată și acum verdele-închis, metalic, în toată măreția lui. Prin

pădure liniștea crește și mai tare, o liniște închisă, păzită. Nu se vede, pe vremea asta, în tot cuprinsul ei o urmă de pasăre.

— Asta-i pădure de brad, așa-i, tătucule ? întreabă o fată.

— Da, de brad.

— Și frunza de brad nu se uscă niciodată ?

— Nu, niciodată !

În sfârșit, ajung lângă casele gornicești, la poalele Detunatei. Păretele prăpăstios al stîncii își arată măselele uriașe, cenușii, ca de metal, ce se ivesc din întreg cuprinsul lui. Dîre roșii, ca de sînge apătos, se preling pe unele locuri. Doi ulii cărămizii plutesc deasupra brazilor și se îniaptă pînă pe măselele ieșite din spinarea Detunatei.

Membrii familiei vin cu toții, se apropie, privesc puțin, și fetele dau să se întoarcă.

— Vai, mare-i, paștile mele ! zice domnul Ioniță.

— Mare, zău ! răspunde consoartă-sa.

Apoi merg cu toții într-o odaie a gornicului și se pun pe mîncate. Nu era muzică, nu era petrecere, nu era nimic acolo. Ci numai păreții goi, înlăuntru, iar afară, un vînt aspru fluiera prin acoperiș, tot mai întăritat. Ucenicul îmbucă și el ceva, apoi o tăie pe ușă, căci dase de mure.

Dumnealor mîncau tăcuți și ascultau deslușirile gornicului.

— Vara să veniți dumneavoastră, cînd vin mai mulți ! Să veniți așa, o societate, apoi vă puteți petrece ! Și știi, colea, subt brad, și nu ca acum, în casă. Acum e tîrziu, au trecut cinci săptămîni de cînd n-a mai dat

nimeni pe-aici. Se vede că dumneavoastră n-ați prea știut rîndul !

— Ba să mă ierți, răspunse domnul Ioniță, înțepat deodată. Știm noi cum merg astea ! Da', știi dumneata, fiecare om își are ideile lui.

Gornicul nu prea înțelese ce vor fi fost ideile astea, și zise numai atît :

— Oricum, da' tot e de-o sută de ori mai frumos vara !

Membrii familiei consumară mîncările reci, băură vinul și se gătară, posomorîți, de drum. Dar abia-l putură găsi pe ucenic, care, crezînd poate că-i în pădurile de la ei, pătrunsese adînc, căutînd boabele de mură, presărate cu o făină nespus de fină.

Merg la vale. Le vine cu mult mai ușor, dar vîntul e tot mai tăcios în după-amiaza asta tîrzie de octombrie. Merg tăcuți, încurcîndu-se pe drumul iute, țepiș. Dau de-o tablă pe care-i scris «Ghețar».

— Cumu-i aceea ghețar, aici, în pădure ? Întreabă o fată.

— Cum să fie, iacă, ghețar cu gheață, ca-n toată lumea, răspunde dumnealui, Ioniță.

— Să nu mergem să-l vedem ?

— Doar am mai văzut noi gheață !

Și înaintează și mai tăcuți, mînioși parcă, pînă ce ies din pădure.

Aici vîntul e în toată libertatea lui, și doamnele, în veșmintele lor negre, nu așa groase, încep să se-nvinețească la față, iar nasul domnului Ioniță se face cumu-i ardeiul cel roșu. Mustățile i se împrăstie pe față — o batjocoră. Doamna Margareta nu se poate răbda să nu zică :

— Doamne, Ioniță, frig ți-o fi ție numa-n jachetuța aceea !

Dumnealui însă merge aspru, fără să-i mai pese dacă se pot ținea cocoanele de el, pînă la trăsură, și poruncește birjarului să prindă caii, că-ndată pică și cocoanele. Și-ntr-adevăr, pică și dumnealor, frînte de obo-seală, și se urcă în trăsură. Ucenicul se uită mirat la ei.

— Și mergem acasă, domnule ?

Ioniță poruncește :

— Dă bici și las' să rămîie el aci, să înghețe !

Dar n-a înghețat, căci s-a prins de trăsură, și-atîta a zbierat, pînă ce i s-a făcut milă vizitiului de el și-a oprit. Cînd se vîrî între surugiu și stăpîn, acesta din urmă îi îndesă un pumn în coaste.

— Na, nesăturatule, că nu te mai saturi !

Și trăsura porni din nou, învăluită în praf, pe cînd vîntul aspru biciuia în față pe domnul Ioniță și pătrundea, ca niște ace de oțel, înghețat, prin veșmintele negre, de doliu, ale cocoanelor.

BĂTRÎNA

Cine, amarul ei, s-o-ngrijească, că n-are pe nimeni !

Aşa, a venit o muiere dintr-alt sat, cu un copil, şi, cum nu aveau unde să şadă, s-au dus în casă la bătrîna. Zicea că va-ngriji-o ea, cîte zile va fi să mai zacă. Însă nu toţi bătrînii mor uşor, ci unii tîndălesc cu boala luni întregi, şi chiar ani, pînă să le vie moartea. Aşa, femeia şi-a pierdut răbdarea. Dacă ar fi îndrăznit, ar fi încuiat-o afară, să n-o mai audă, să n-o mai vadă. Nu ştia nimeni de unde venise femeia asta, da' vecinilor le-a părut bine c-a luat-o cineva în grijă pe bătrîna şi că î-a scăpat pe ei de năcaz.

Ziua muncește prin sat. Rămîne numa copilul acasă, cu baba. Dar o-nchide și el, acolo, în odaie, și pornește pe uliță. Un ștregar ce bate toți cîinii !

Baba, în pustietatea chiliei, se bocește ca la moarte, plînge cu sughițuri și se-neacă ; ar vrea să-și miște trupul, jos, pe așternutul de paie, da' n-o lasă picioarele, înghețate. Sînt două luni de cînd nu s-a mai ridicat. Înainte umbla așa, răzimată în cîrje. O dată a vrut să iasă afară, și n-a putut deschide ușa. Tot clămpănea la zăvor, și ușa nu se deschidea. Copilul, care era afară, s-a izbit în ușă, iar baba s-a răsturnat, ca o grămadă, în mijlocul odăii.

De-atunci nu s-a mai ridicat ; vin cîteodată vecine de-o mai întorc, că, din partea femeii străine din casă, ar putea să putrezească !

Afară e vreme de iunie, și baba, în casă, zgribură.

— Ți-i frig, bunico ?

— Frig !... Ha ? Frig !

Și mișcă din cap.

Perină n-are ; un cojocel zdrențuit îi acoperă picioarele, în sus — un țol smolit. Prin părul ei, — ca o lînă aspră, — sînt încîlcite fire galbine, de paie. Ochii i-s ca două mărgele de sticlă de-un albastru spălăcit, pline cu apă limpede. La căpătîi, în părete, de un cui, spînzură două ii, o năframă și un cojocel mai bunișor. Pe marginea ferestrei — o bucată de pîne.

Babei îi tremură dinții în gură, și buzele, — numai urmă de ele, — se zbat repede-repede, și ea cearcă să se-ascundă mai bine în zdrențele ce-o acoperă.

— Da' de mîncat poți, mătușo ?

— Pot, pot mîncă, de mîncat.

— Zaci de mult, și așa, părăsită, trăbă că-ți vine greu...

Bătrîna clatină din cap.

— Vine greu !

— Apoi, dumneata ai avut odată avere, ș-acum nici foc în casă n-ai din ce să-ți faci ?

Baba se oțărăște, adunîndu-și puterile :

— Ba am, da-i la ficior, și ficiorul nu șăde aici.

Nu șădea, că era fugit cu o femeie măritată, într-alt sat.

— Apoi el nu se grijește deloc de dumneata ? Nu-ți trimite cîteodată ceva ?

— Trimite, ba trimite. Ia, pită-mi trimite.

Dacă stai mai mult în casă și nu te știe că ești acolo, vine copilul, izbind ușa, și se uită cu ochi dușmani la bătrîna. S-apropie de ea, bate-n pumni, îi face-n ciudă.

— Hî, hî, beutoareo, beutoareo, hî !

Babei i-ar veni să se-ntoarcă spre părete, ci nu poate. Se uită dar la băiat cu ochii ei sticloși, se uită neclintit. Cînd tace copilul, bătrîna-i face sămn să-i deie pîne. El rupe-o coajă, i-o pune pe oasele din palmă și, — cu zîmbetul făcătorului de rele conștient de fapta pe care-a făcut-o, — se uită cum palma ceea poartă coaja pe la barbă, pe la buzele ce nu vreau să se deschidă. În urmă îi alunecă din mîină, cum scapă copiii cei mici bucata ce le-o dai, și nu mai caută după ea. Apoi copilul iasă. Baba rămîne cu ochii la ușă.

— Pe rele mîni ai apucat, bunico, acum, la bătrîneță !
Au mari păcate oamenii care te chinuiesc așa !

Ea nu zice nimic. Privește mereu la ușă.

— Ai beut mult dumneata pîn-ai fost tină ră ?

Bătrîna își despătură buzele, închise adînc în gură, ca și cînd ar vrea să ofteze. Da' nu poate și zice numa, ușor de tot, ca și cînd ar adia cuvintele :

— ...Beut mult !

Se uită la tine, ca și cînd te-ar cunoaște de cînd vacul, și-ți face sămn să-i dai pîne.

Ar vrea să se miște și nu poate. Geme ușor, ca și cînd i-ar scăpa oftatul din gît :

— Aoleo, aoleo, aoleoo !

Dacă-i dai ceva mai ușor de mîncat, o prăjitură, buzele i se-mpreună adînc în gură, tot ridicînd bărbia ascuțită, mică.

— Și-ți pare rău dumitale că ți-ai prăpădit averea ? Se oprește o clipă.

— Pare !

Apoi răsuflă pe nas și mîncă iar.

Cînd să pleci, începe iar, repede și ușor :

— Aio, aio, aio !

— Vezi și să adormi, bunico, c-apoi îți trece.

Bătrîna se uită lung la tine și zice :

— Apăi, apăi mulțam !

— N-ai pentru ce, mătușo ! N-ai pentru ce-mi mulțămi !

— Ba am, ba am pentru ce-ți mulțămi.

Și de-afară auzi încă :

— Am pentru ce-ți mulțămi ! Aio, aio, aio ! Am pentru ce-ți mulțămi !

Dintr-un colț, de undeva, de pe uliță, păzește băiatul. Cunoaște el oamenii care mai vin cîteodată pe la bătrîna și știe ce aduce fiecare, știe că unii mai lasă vro bucată lîngă babă. Dacă vede pe vrunul de-aceștia ieșind, așteaptă pînă se depărtează bine, apoi o tunde acasă, adună

tot ce-a rămas, iasă pe prag și se-ndoapă. Bătrîna-l privește cu ochi reci, fără să clipească, fără să zică ceva. Cînd îl vede că s-apropie să-i facă-n ciudă, ar vrea să se-ntoarcă spre părete, da' picioarele, înghețate, nu o lasă.

Dinlăuntru se aud iar gemetele scurte, și ochiurile mici de fereastră privesc triste, aproape oarbe, la drumeții ce trec din cînd în cînd pe uliță.

Cîteodată, pătrunde pînă în drum un glas ascuțit, ce răsună în casă :

— Nu mai taci, ha, nu mai taci ?

TUȚU ILIE

I-a dat comuna un petec de pământ, de să poți învîrți în el un car cu patru boi, să-și facă o colibă. Pînă atunci locuise la un frate de-al lui, în tindă, cu muierea și cu cei șase copii, din care numai doi îi ajungeau pînă la piept lui bădica Ilie, ceilalți patru — cît genunchele. Omul, într-o primăvară, înălță stîlpii, puse coperișul de paie vechi, stricate, și cără apoi în spate nuiiele din pădure, să îngrădească păreții. Nevasta-i ajuta, și cei doi mai răsăriți ; ceilalți stăteau, ca patru ulcele, în curtea neîngrădită încă și se uitau, abia mișcînd cu ochii în soarele luminos, cum îngrădește «tuțu». Dacă se desprindea nuiaua de după proptea și izbea

pe tuțu peste obrazii mici, plini de cotoare de păr, ulcelele din curte se tăvăleau pe jos de rîs, pe cînd mama se uita încruntată la ei. Ilie își lipea palma aspră și mare de falcă, îndoia din nou nuiaua, fără să zică o vorbă, se ridica în vîrfurile opincilor, să ajungă pînă deasupra.

Cînd a fost gata cu îngrăditul, au mers toți opt în tina drumului. Ilie puse pleava umedă deoparte și se apucară de bulgări. Rotunjeau cîte-un glonț de tină, mare cît o ghiulea, frămîntîndu-l în pleavă, și-l aruncau în grămadă. Plini de tină pe mîni și pe veșminte, cu stropi de noroi pe față, se purtau, frînți de șale, să gate odată. Cei patru mai mici abia răzbeau să rotunjească și ei cîte-un bulgăr, și, pînă la grămadă, cădeau cu mîinile în tină.

Dacă vreunul începea să suspine că nu se mai poate ridica, femeia îl zmîncea din tină și-l puneă să șadă.

— Să nu te mai miști de-acolo, drace !

Și copilul nu se clătea pînă ce-i trecea plînsul. Ilie, cînd îl vedea că-i iar în șir cu ceilalți, zicea fără a privi la dîșii :

— Așa, vezi, ficiorii tuțului ! Acuș dăm gata casa !

Și, într-o duminică, la cîteva săptămîni, casa era, într-adevăr, gata. Femeia o și lipise, o și văruise de sclișea în lumina tînără a soarelui. Copiii intrau și ieșeau pe ușă, apoi iar se întorceau grăbiți în casă, ca și cînd i-ar fi chemat cineva.

Tuțu Ilie, în ziua aceea, știe amaru lui de unde-a scornit niște creștari de și-a luat tabac și s-a îmbătăt cumu-i tunu. Ar fi chemat tot satul să-i vadă casa lui

și să se bucure împreună cu dînsul. Dar nu s-a ostenit nimeni pînă-n capătul satului, și, astfel, el venea singur pe trei cărări, cu un zîmbet de fericire împietrit pe fața lui păroasă.

De departe-ai fi gîndit că-i un copilandru ce merge pe drum făcîndu-se că-i beat.

Că tușu Ilie era numai cît un pociumb, dar îndesat, și cu niște grumaji groși, scurți, de nici nu puteai băga bine de samă cum ies din piept. Și, la vîrstă de treizeci și cinci de ani, era cărunt ca și cum i-ar fi brumat vreo toamnă părul aspru.

Cînd ajunsese acasă, zîmbetul de pe față i se desluși mai tare și zise femeii :

— Tu, Nuțo, acum merge tușu-n Țară ș-aduce gologani mulți, mulți.

Era o veche dorință a tușului Ilie să meargă și el în Țară, să vie cu șerparul plin, cum a văzut el pe alți oameni din sat. Dar pîn-acum i-au stat în cale două piedeci. N-avea unde să-și lase nevasta și copiii, că frate-său n-ar fi ținut atîta puzderie de flămînzi la casa lui, i-ar fi zvîntat și cenușa din vatră. Acum avea bordeiul lui, unde se putea adăposti femeia ; e și primăvară, și poate săpa în parte mălaiul la vreun creștin, cu cei doi mai mărișori, să aibă pe iarnă bucate. De altfel, Ilie nu va sta pînă la iarnă. Ia, pînă-ncolo, la Ziua Crucii, ș-atunci, înapoi, cu șerparul plin de gologani. De cealaltă piedecă a scăpat, sînt acum vreo doi ani. Era «Ionița tușului», cum îi zicea Ilie, un copil de șase ani, care nu putea încă să se țină pe picioare. Stătea, cît e draga de zi și cît e de lungă puterea nopții, în pat, întins pe spate, cu niște ochi de gîndea că-s

plini de apă. Oamenii ziceau că are capul prea mare de nu și-l poate ridica. Un doctor ce-a dat prin sat, — acumu-s vreo cinci ani, — a spus că băiatul are apă în cap, dar tușu Ilie și Nuța știau că Ionița tușului e un copil schimbat. Se întâmplă că, după naștere, dacă nu grijești bine, nu pui mătura lângă ușă, nu bați un petec roșu în prag, vine Necuratul, — pînă nu-i botezat copilul, — și fură copilul sănătos de lângă mamă, punînd în loc altul, slujit cumu-i mai rău. De aceea ei se uitau dușmănoși la bolnav și le era greu, de la o vreme, să-l grijească. Mai ales Ilie tot pe el punea vina :

— Dacă n-ar fi numa Ionița tușului, ar merge și tușu în Țară ș-ar aduce gologani.

Acum nu mai avea nici o piedecă. Niște oameni buni l-au împrumutat cu bani și a plecat odată cu ei în Țară.

— Mie-mi aduci un gologan, tușule ?

— Aduc !

— Și mie-mi aduci un gologan, tușule ?

— Și ție.

— Și mie-mi aduci doi, tușule ?

— Ție ți-aduc doi.

— Mie să-mi aduci mai mulți. Știi, să-mi aduci zece !

— Ție ți-aduce tușu un franc !

Și copiii rămaseră la portiță, gîndindu-se ce vor fi gologanul și francul acela. Rămaseră. Și nu-i îmbrățișă nimeni, nici nu-i sărută. Lui Ilie nu i-ar fi trecut așa ceva prin minte, pentru toată lumea asta. Nici muierii. Nici copiilor.

Întrară cu toții în curte, copiii — sfădindu-se grabnic pentru gologani, iar muiera — văzîndu-și de lucru, ca și

cînd nu s-ar fi schimbat nimic din traiul lor. Și putea să nu se mai întoarcă Ilie niciodată, să nu-i mai vadă, și totuși, nici o duioșie nu li se cobora în suflet.

Nuța adună din restul merindei lui Ilie și chemă copiii la mîncare. Aceștia, ghiontindu-se, întrară în casă, și gura le amuți pe cîteva clipe.

Nuța, cu fața trasă, acră, merse la Ionu Stancului.

— Am auzit că s-a dus Ilie în Țară.

— Apoi ce păcatele lui să facă?! I-a tot stat lui în gînd.

— Numa de-ar face ceva ispravă... Nu toți vin cu ceva în pungă de-acolo.

— Știu eu?

— Dacă ar găsi așa, vrun boier de-ăla, să-l pună ciurdar, ar merge. La asta cred că s-ar pricepe.

— Știu eu?

Și lui Nuța îi veni o adîncă părere de rău, nu că i s-a dus bărbatul în Țară, ci că nu i-a spus să caute dup-un boier de-ăla, să-l puie văcar. Ionu Stancului o întrebă, uitîndu-se pe sus:

— Cît loc gîndești c-ai putea să sapi?

— Apoi sap eu și sapă și cei doi ficii. Ce să facem? Ne sculăm cu noaptea-n cap și tot săpăm, tot săpăm...

— Cam de cîte zile de plug gîndești să răzbiți?

Femeia se uită uluită la el. De unde pămîntul să se priceapă ea la asta?! Că pîn-aici tot Ilie făcea toc-meala. Ea știa atîta: dimineața să-și ieie sapa în spate și să plece după bărbat.

— Nu știi, bade Ioane. Poate-așa, de două zile...

— Cu atîta nu vi-i destul pe iarnă. — Apoi, după un răstimp: Veniți numa, vom face cum e mai bine.

Copiii cei mai mărișori îi ajutau chiar bine, că după cîteva zile săpau mai cu nădejde ca dînsa. Lelea Nuța se uita la ei bucurîndu-se, și, totuși, ofta din adînc sub povara muncii. Nu-i vorbă, îi și venea greu. Ilie se dusesse lăsînd-o cu șase, și cînd va veni va găsi șapte guri de săturat.

Cum s-a bucurat lelea Nuța și cum strigau toți copiii prin curte cînd a venit mai întîi o scrisoare de la tușu ! Ilie-i scria că-i văcar la o moșie, afară, unde vede numai pămîntul oblu și cerul, nici deal, nici pădure. «Grijește Dumnezeu de om...» își zicea mama, făcînd de cină. «Ne-aduce tușu gologani !» strigau copiii.

Într-o dimineată, toți cei șase rămaseră cu ochii holbați la mă-sa, că nu voia să se scoale. Dar îndată auziră, de lîngă părete, ca un guițat de purcel, și tuști, pe ușă afară. Numai cel mai mic sta plîngînd în mijlocul casei, izbit de ceilalți.

Femeia zise cu glas slab, ca dintr-o bute din fundul pivniței :

— Măi Pătruț, mă, du-te pînă la baba Mîia, să vie pîn-aici !

— La cine, ce ?

— La baba Mîia, mă Pătruț.

Copilul se ridică plîngînd și ieși afară.

Bătrîna veni adunată în cojocel, îmbrobodită cu ștergar alb legat pe subt bărbie.

— Doamne, nepoato, d-apoi ce-i cu tine ?! O ! sărac de tine ! sărac de capul tău !

Nuța n-a zis nimic, ci numai se uita, cu fața arsă, la babă. Dar peste două săptămîni era la cîmp afară.

Sara, acasă, se culcă toți devreme. Dar drumul trece chiar pe dinaintea colibei lor, și, pe-un drum mare, câți oameni nu trec ! Nuța aude, prin somn, cum strigă câte-un glas lui Ilie să se scoale, că s-a făcut ziuă, se sperie cum răcnește altul, ca și când ar fi un om beat, și se umple de groază când aude că bate cineva la fereastră, ca un făcător de rele. Dimineța afla în curte când o bucată de lemn, când vreo obială, când un petec de pănură neagră, când vreun bolovan de piatră, de nu-l pot urni din loc copiii, toți șase.

Nuța se miră și tot mai mult o stăpînește un gînd, ce-i trece prin sufletul ei amărît ca un sloi de gheață : «Nu-i lucru curat». Locul unde și-au făcut ei casa îi stăpînit de Necuratul. Și despre asta se convingea cu cît îi creștea mai mare copila din brațe. O botezase popa a doua zi, nu putea fi schimbată, și, totuși, părea că vede înviind în brațele sale pe Ioniță cel mort, cel cu capul mare.

Femeia, îngrozită, merse la popa să-i citească.

— Ce să fie, părinte, păcatele noastre ? Uită-te la ea ! Ce să fie ? Face așa din ochi, înălbește și se zvîrcolește de să iasă din scutece. Cetește-i o molitvă, sfinția-ta !

— Ce molitvă să cetesc, tu muiere, la o copilă de două-trei luni ? Are asta păcate ?

— Da' poate păcatele părinților.

Femeia, însă, gîndindu-se la Ioniță cel cu capul mare, nu se ducea pînă ce nu vedea patrafirul pe capul copilei și pînă ce n-auzea bolborositul popii.

— Îți dăm noi, că nu poftim să ne faci pe nimic. Trimite Ilie din Țară, c-a ajuns chiar la o cireadă de vaci, văcar.

Trecîndu-i puțin frica, muierea nu se mai gîndea atîta la copilă, ci mai învîrtea bățul printre ceilalți, cînd se apucau de ceartă.

Nu trecu însă nici Sfînta Maria-mare, și, într-o sară, veni Ilie din Țară. Le dete copiilor gologani și niște fluierici de zahăr. Dar se purta într-o dungă. Partea stîngă a coastelor părea că se tot afundă înăuntru.

Se culcară îndată. De la o vreme, Ilie începu să gîfîie, să geamă. Femeia, cum adormise de mult, crezu că-i un duh rău și aprinse un fir de tămîie. Dar geamătul nu înceta. «Gîndeam eu că nu-i lucru curat», își zise, și se apropie de lavița unde zăcea Ilie, să-i spuie și lui.

Aici însă i se luă ca o povară de pe inimă cînd auzi că el geme.

— Tu gemi, mă Ilie ?

— Eu, răspunse acesta, prelung.

— Da' ce ai, omule ?

— Mi-au rupt trei coaste de partea stîngă. Abia mai suflu !

— Cum ți le-au rupt, mă, tu visezi ?

— Ba nu visez. De-acolo, de la moșie. Un tist de ăia mi-a dat peste coaste de mi le-a frînt. Cică eu nu grijesc bine de vite, de iar au mai murit două vaci !

— Te-a bătut ?

— M-a... Zicea că de ce pleacă toți neputincioșii să facă bani la ei.

— Așa a zis ?

— Vezi bine ! Și mi-a frînt coastele.

— Vai de tine, omule ! oftă femeia, și-și întoarse ochii spre locul în care dormea copila cea mai mică.

La lumina lunii, care pătrundea înăuntru pe o fereastră cît plama, i se păru pe-o clipă că aceea zîmbește.

— Olioliolio !... gemu tușu Ilie, zvîrcolindu-se pe laviță și pocnind din toate oasele, ca și cînd l-ar fi întins cineva pe roată.

OMUL CU VIAȚA SCURȚĂ

Crescuse de mic fără vreun învăț, fără s-audă vreun cuvînt de îndreptare de la cineva. Murindu-i părinții de pe cînd era de trei ani, ajunse pe capul unei mătuși bătrîne, care jelea în veci pe răposatii lui și pe răposatul dumneaei. Cît ce se mai ridicase, cînd bătrîna începea cu tînguirile, își trăgea adînc pălăria pe ochi și ieșea în uliță. Întra în jocul copiilor ce umpleau drumul și răsturna din cîteva avînturi pe cei ce nu se luau după el. Cînd aceia se ridicau plini de praf, Costea zîmbea mulțumit și-i trecea supărarea din casă, ca luată cu mîna.

Costea nu se temea de nici un copil. Băiat îndesat, osos, plin în obraji, negricios și cu niște ochi cu privi-

rile jucăușe, întunecate, Costea umbla mai mult cu capul gol, cu cămășuța neagră, ca de țigan, cu pieptul dezvelit, ars de soare. Mătușă-sa avea un purcel și două găște, dar nu cuteza să le lase în paza lui. N-avea astîmpăr să le păzească. Cînd ieșea la poartă, să ciugulească și avuția babei din troscotelul drumului, Costea se trîntea pe spate la umbra porțiței și începea să sfoarăie. Cînd nu putea adormi, se scula, privea cu ciudă la găște și la purcel și începea să zburătărească avuția cu bruși ori cu pietricele. Apoi pleca pe ulițe, pînă unde da de copii.

Baba, după ce plăti cîteva gloabe, de i-a mîncat capul unei găște, s-a pregătit o zi întreagă să-l bată pe Costea. Și-a pus la îndemînă nuiaua, a tras încuietorea de la ușă și aștepta. Cînd băiatul răsări în tindă, bunica începu să tremure de cătrănită.

— Mă, blăstămatule, de ce n-ai grijit de găște și de porc ?

— De ceea !

Și Costea privi urît la bătrînuță.

Mătușă se întărită și mai tare, dar, cînd să-l frigă cu nuiaua, Costea izbea porțița curții. Bătrîna rămase cu ochii zgîțiți, cu brațele de-a lungul trupului.

— A dracului porodiță, bată-l, bată-l... Doamne iartă-mă, că era să zic ceva.

Dar nu zicea bunica niciodată, că era muiere cu frica lui Dumnezeu ! Tot nu-și putea lua gîndul de la tatăl băiatului, un om tăcut și întunecat, ce s-a înecat în iazul morii, într-o aprinsă zi de vară.

Bunica rămase să-și vadă singură de bogăție. Nu-i mai zicea nimic lui Costea, părea că nici nu-l bagă în seamă, pînă cînd venea vreo muiere plină de sfadă, ori

vreun bărbat, ștergându-și mustățile mari, s-o bage în toate groazele.

— Auzi, mătușo, să-ți ții mînzul acasă, că, de unde nu, întrăm în dușmănie amîndoi !

— Dară, nepoate, ține-l-aș, da' nu stă, bată-l, bată-l...

— Bate-l, arză-i rușinea obrazii de ștregar ! Că asta-i prea mult ! Ne sluțește copiii, tremură toți de el, de parcă el e împărat aici, pe uliță. Dacă vrei să scoți om din el, bate-l !

— Bate-l dumneata, nepoate, că eu n-am ce-i face, mînca-l-ar pămîntul să-l mînce !

— N-ai ce-i face ? Bine ! Numa să nu-ți pară rău. Îl întărcăm noi...

Rar însă omul care să fi pus vreodată mîna pe el. Costică-l ochea de departe și parcă mirosea dușmanul. Pălărioara — în mînă, și tălpile-i goale sfîrșiau pe drum. În fundul grădinii, la babă acasă, se tupila sub gard și, strîngîndu-și dinții, își scotea spinii din tălpi.

Cînd se întîmpla să-l prindă, mînca o sfîntă de bătaie, de fugeau toți copiii din jurul lui. Costică însă nu plîngea, nu se strîmba, nu i-ar fi dat o lacrămă, pentru toată lumea asta. Se uita cu ochi răi, dușmănoși la călău, îl lăsa să deie de cîteva ori, fără să se miște. Apoi, se încrunta deodată, fruntea i se întuneca și-ncepea să se zbată, pînă ce, lăsîndu-și vreun petec din cămășuță în mîna celui ce făcea dreptate, izbutea să scape.

Copiii, cîteva zile, nu se mai apropiau de el. Dar cînd se întîlneau mai întîi la scaldă, mulți mergeau acasă cu ochii umflați, cu obrazii vineți de corliturile ce le dădea Costea.

Așa crescuse el. Ziua — pe drumuri, furișându-se de patru-cinci ori în casă, noaptea — ghemuit la spatele mătușii, în păcelul de lîngă cuptor.

Iarna însă era mai greu. Fără încălțăminte, fără o haină mai groasă, trebuia să steie mai tot în casă. Atunci era bun. Nu făcea nimic, nu zicea nimic, ci se uita cu ochi bolnavi la copiii ce se dădeau cu săniuțele pe uliță. Și, lucru ciudat, Costea asta n-a zis o singură dată mătușii, cu glas moale, că el de ce nu are opinci și haine groase. Ci se făcea tot mai tăcut, mai palid, și umbla ca adormit pe jumătate prin casă.

Dar cînd, stînd la fereastră, zărea băieți încăierați pe drum, cine știe în ce nînțelegere, să nu fi dat Dumnezeu să vadă Costea pe vreun prieten de-al lui ajuns la strîmtoare, c-așa desculț cum era, izbea ușile și, pînă să bați în palme, cocoloșea în zăpadă pe cei ce se credeau învingători.

La școală n-a umblat decît numai cîteva săptămîni. Și dascălul s-a bucurat din suflet scăpînd de el, căci s-a învinețit destule ori de mînie că nu-i putea rade în palmă așa cum ar fi voit el.

La un Crăciun, un om avut din sat veni la mătușa lui Costea să-i tocmească nepotașul slugă.

— Vezi, bunico, îi zicea, dumneata și-așa n-ai ce face cu el, și-i mărișor acum. Să-și cîștige îmbrăcămintea cel puțin. Că dacă se învață vîntură-uliță de-acuma, mai mare nu va fi bun de nimică.

Bunica se uită la Costea și, înțîia dată în viața ei, îi fu milă de copilul acesta fără nici un căpătîi pe lume. Și simțea parcă așa, o greutate, la gîndul că se va despărți de el. Vedea însă bine că ea n-are de unde-i cumpăra nici o păreche de opinci, și se învoi cu omul.

— Ce zici, Costică, duce-te-ai cu dumnealui ?

— Duc ! răspunse băiatul, și izbi cu pumnul în marginea vetrei.

Îmbrăcat cu cioareci de lână, cu opincuțe, clichină de pănură și căciulă, Costică își pierdu, la început, elasticitatea mișcărilor. Îi părea că-i pus în teasc. Dar s-a obișnuit în grabă și umbla prin curtea bogată după porci, după viței, scîrțîindu-i repede zăpada sub picioare, de-ai fi crezut că de cîndu-i lumea a făcut trebile acelea. Mîrza, stăpînul, avea și o slugă mare, dar Costea nu se îndestula cu mărunțișurile ce avea să le facă el. Întra în grajd, se uita cu luare-aminte la tot ce face sluga mare, apoi scuipa în palme, ca un om mare, lua furca și asuda tot curățînd gunoiul. Lua apoi țesala și cerca să ajungă pînă la spinarea vitelor. Să tot fi avut așa vreo treisprezece ani, dar era inimos nevoie-mare Costea.

Avea Mîrza un cal dat dracului : mușca și zvîrlea din picioare de să-ți aduni dinții de pe jos, nu alta. Sluga îl țesăla și nu prea, că nu suferea țesala, dar Costea, cît ce rămînea singur, se apropia de murg, îl netezea întîi, apoi punea țesala. Calul își frămînta trupul, sforăia pe nări și izbea podelele grajdului cu copitele. Odată, cînd intra sluga cea mare în grajd, îl găsi pe Costea jos pe podele, cu țesala strînsă în mînă, lîngă murgul cu nărav. L-a luat îndată, l-a dus în casă, și toți ai casei s-au adunat în jurul lui, să-l deștepte. Mîrza era năcăjit rău. I-ar fi dat o bătaie zdravănă lui Costea, dar băiatul nu se mai deștepta. Cînd, întru tîrziu, își deschise ochii, stăpînul zbieră :

— Măi drace, măi, da' cine te-a pus pe tine să țesăli calul ?! Te-am pus eu ? Ia spune !

Costea nu i-a răspuns nimic, ci și-a închis iar ochii. Și abia la săptămîna putea umbla. De-aici încolo n-a mai țesălat pe murgul, dar, în schimb, cît ce rămînea singur, trăgea cu furca fînul de dinaintea murgului, apoi lua o rudă lungă și-l izbea de departe. Calul zvîrlea cu copitele pînă-n podele, se zmîncea în căpăstru și făcea spume. Costea-l lăsa pînă se mai liniștea, apoi iar ridica ruda.

Ieșiră, de la o vreme, dungi groase pe cal. Stăpînul se încrunta tot mai tare către sluga cea mare.

— Măi Petre, nu mai bateți calul, că dați de dracu !

— Bate-l mamonu, stăpîne.

— Ba-l bateți ! Ce-mi spui tu mie ? Doar nu-s orb !

Care i-a fost însă mirarea lui Mîrza cînd a dat odată de Costea cum îmblătea murgul ! Din mirare a trecut în mînie, și, din mînie, a început să-i care lui Costea la pumni. N-a plîns nici acum, nu s-a strîmbat, nu i-a dat o lacrămă, ci, după ce s-a dus stăpînul, a bătut calul ca niciodată.

Altă vină n-avea ce să-i bage Mîrza. Că se purta la trebi de parcă erau ale lui. Unde-l trimitea, era cu nădejde, ca și cînd ar fi trimis pe unul de-ai casei. Calul cel cu nărav l-a vîndut, și, de-atunci, Costea o ducea bine. Iarna se urca pe claia de fîn, arunca paie miroitoare jos, iar sluga cea mare le ducea în șură, să facă mestecături cu paie. Ajuta la țesălat, la curățat, scotea vitele din grajd și le mîna la fîntînă, la adăpat, unde sluga umplea troaca. Ducea singur ciubărul cu lături pentru porci, scotea napi din pivniță și-i dăraburea cu lopata în cîteva clipe. Dar, mai ales, îi plăcea să fie curățenie în curte. Cînd nu avea de lucru, tot puneă în rînd lemnele, aduna așchiile.

Se mai adăoga c-a întrat în el o patimă. Pentru un muc de țigară de la sluga mare era în stare să lucreze o zi în cap. Și-i plăcea, mai ales iarna, să aprindă capătul de țigară galben-verziu, ca de otravă, și să sloboadă fum pe nas în aerul tare de-afară. Îniepta fumul, și, cu fumul deodată, se vedea și respirația caldă, ca două șuvoaie drepte, alburii, cum ieșea pe nări.

Vara avea mai puțin de lucru. Umbla cu vitele la pășune.

Primăvara n-avea mai nici un farmec pentru el. Că sta tolănit la soarele călduț, pe pajiștea verde, și n-avea ce să facă.

Dar vara, și mai ales toamna, când se făceau merele bune, când se coceau nucile și strugurii, Costea era mai mult prin grădinile oamenilor și prin vii, decât la vite. De altfel, ceilalți băiețandri îi păzeau boii și vacile mai bine ca pe ale lor. Că știau cu toții cum știe Costea să pună piedeca, și știau că și ei aveau parte din ce aducea el. Veghetorul l-a oblicit de câteva ori, dar nu l-a putut prinde niciodată.

Așa trecură ani la mijloc, și Costea, în casa lui Mîrza, ajunsese el slugă mare. Se făcuse voinic de să-i cauți părechea și-i răsărise o mustață negricioasă, de rămîneau fetele cu ochii după el. În pălăria ori în căciula lui era o întreagă coadă de cocoș, mîndră colea, de să crape jandarmii de ciudă. Mulți îi și ziceau că va da de dracu cu jandarmii, pentru penele de cocoș, că va mânca o bătaie soră cu moartea și că-i vor lua penele. Costea zîmbea, dar nu zicea nimic. Avea el ceva în față, dar mai ales avea ceva în ochi, de părea că le spune

tuturor și-i convinge : «Nu mi-i frică !». Și, într-adevăr, când se întâlnea cu jandarmii, aceia se uitau urît, dar nu-i ziceau nimic.

La joc, la șezători, Costea se punea într-un colț și privea. Rar își făcea de vorbă cu cineva. Și atunci numai dacă acela începea vorba. Avea niște priviri așa de săgetătoare, încît nimeni nu cuteza să se apropie de el. Când vreo fată mai zburdalnică îl atingea așa, în treacăt, cu mîna, ori vreuna mai dată dracului, ca să-și arate curajul, făcea ce făcea și-i cădea în brațe, Costea o dădea frumos deoparte și zicea :

— Ce, te-a apucat strechea ?!

Nime nu rîdea la cuvintele astea, dar Costea ieșea îndată pe ușă afară, cu privirile duse aiurea. De era noaptea — se auzea de pe uliță un cîntec de voinic. Fetele suspinau, iar flăcăii priveau în pămînt. De era ziua, mergea-ncruntat, de-a dreptul acasă, în grădină, și sta pînă sara tîrziu sub nuc.

De la o vreme, însă, Costea nu se mai putea înțelege cu Mîrza. Nici cu simbria, nici cu purtarea, nici cu vorba. Se făcuse și mai tăcut, mergea mai des pe la mătușă-sa și stătea mult. Stăpînul începu să i-o ieie în nume de rău. Îl sfădea pînă ieșea afară Crucița, fata lui Mîrza, și-l îmbuna pe tată-său. Mîrza se astîmpăra, dar, de cîte ori venea să-l scape fata, Costea se tulbura mai tare. Și multe zile nu mai dădea prin curtea lui Mîrza.

Odată, după o astfel de mijlocire a fetei, Costea nu s-a mai putut înțelege nicicum cu stăpînul său. Înfiorat ca de o durere mare, ca de o nenorocire, și-a cerut simbria și s-a dus la mătușă-sa.

— Ce-i, maică, nu mai rămîi la Mîrza ?

— Nu, nu mai rămîn !

— Și de ce, Costeo ?

— De ceea !

Bătrîna nu mai zise nimic. Își aduse aminte cu groază că același răspuns i l-a dat și cînd era de-o șchioapă. Dar nu mai cuteză să spună ca atunci : «A dracului porodiță !»

Într-o zi Costea îi zise bătrînei :

— Merg iar slugă, mătușo !

— Vezi, vezi, tot nu-i așa de negru dracu cum îl văpsesc oamenii.

— Că nu mă duc la Mîrza !

— D-apoi unde dară ? Întrebă mirată bătrîna.

— La arîndașul !

Mătușa începu iar să se bocească.

— La blăstămatul cela ? Mă, d-apoi tu n-ai minte ! Nu știi tu că acela n-are nici un Dumnezeu ?

— Ori are, ori ba, m-am tocmit la el pe un an de zile.

— Rău ai făcut. Să știi că nu stai nici o săptămînă. Ce slugă l-a mai slujit pe ăla ?

— Apoi eu îl voi sluji, mătușo. Ai să vezi.

Celelalte slugi se uitară mirate cînd îl văzură pe Costea la curte, și cînd stăpînul trecu pe lîngă el ca pe lîngă oricare altul, s-au mirat și mai tare. Dar sluga cea nouă nu-i lua în samă, ci își vedea de lucru. Doar cîteodată se oprea, așa, fără rost, și cădea pe gînduri. Dar cît ce-i veneau gîndurile, pe dată i se tulburau ochii, i se făceau surii, și muncea cu atîta putere, de-i minuna pe ceilalți. Lui Costea, de rîndul muncii lui, nu-i putea băga nime nici o vină. Nici el nu s-a gîndit

o singură dată în viața lui că s-ar putea să nu-i placă vreunui cum lucrează el.

Era în postul Paștilor, când se gata cucuruzul sătenilor. Și cum banii în casa lor n-au ce căuta, trebuiau să ieie de la arendaș, pe zile de lucru la vară. Treierul era sus, în podul șurii. Se vîntura la cucuruz. Costea întorcea la roată. Arendașul veni, privi la grămezile galbene-aurii de grăunțe, apoi se întepeni lîngă Costea. Acesta nici nu-l băgă în samă. Se gîndea, în torăitul mașinii, la ceea ce a fost și pentru el o lumină în viața asta. Arendașul rînji în mustățile galbene, rătezate scurt.

— Griji, măi Costeo, că zvînturi mașina ! Tii ! De cînd ești ? Măi, tu ai să adormi cu învîrtitul tău ! Așa se-nvîrte ?

Costea tresări ca la un gînd urît și se opri în loc.

— Da' nvîrte, măi ticălosule, ce lași să steie treierul în loc ?

Costea rămase nemișcat, cu bărbia răzimată-n piept. În podul șurii se făcu deodată tăcere. Slugile celelalte își uitară de ele, aplecate, cu ferdelele în mîna ori cu lopețile-mplîntate-n movila de grăunțe.

Arendașul se învineți și făcu un pas înainte.

— Bine, măi prăpăditule, n-ai să te miști ? Ți-au săcat puterile, ha ? Uite la el, că stă proptit pe lăstarele celea, cîtumi-i nătăvala ! S-a ostenit de-atîta lucru !

Și arată batjocoritor cum stătea Costea.

Acesta nu-și ridică privirile nici acum, ci, după ce se-nroșise, pălea văzînd cu ochii. Arendașul își pierdu sărita. Se-nvolbură, se-nvenină și-i puse mîna în piept.

— Dacă ți-ai pierdut puterile, vino să ți le dau eu ! Măi, că nici tat'to n-a fost mai bun ca tine, golanule !

Și ridică dreapta să lovească. Dar Costea se-ndreptă brusc, îi prinse mîna ca în clește și-l apucă de piept. Cum îl privea țintă-n ochi, i se păru deodată că ține-o viperă-n mîna încheștată. Îl ridică în slavă și, drept ca un militar, merse pînă la ușa podului și îl izbi de pietrele curții.

Mătușă-sa, cînd auzi, începu să se bocească :

— Tată-so — în întunerecul apei, el — în întunerecul temniței ! Valeo, Doamne, Doamne, Maică Preceastă ! Se vede că li-i rînduit lor să trăiască puțin ! Oameni cu viață scurtă ! Valeo, valeo !

Și se bocca în pustietatea casei, plîngîndu-i fără șir pe toți cei care i se duseseră.

MIZERIE

Duminica și-n sărbători stă la ușa bisericii, în același palton cafeniu-spălăcit, cîrpit și rupt de curge de pe el. O pălărie tare, — cine știe de la cine căpătată, — îi stă-ndesată pe cap blegindu-i urechile mari. Obrajii, — lați, gălbenii, — n-au nici o trăsătură. Barbă nu-i crește decît unde și unde, ca niște smocuri de iarbă țepoasă. Omul e scurt, trunchios, dar foarte rău legat — pășește de parcă s-ar strădui să se desfacă din articulații și nu reușește.

Înaintea bisericii nu-și ține niciodată pălăria în mîină, ca alții, nici nu cere. Privește numai, bolnav, la oameni, cu ochi aproape albi de albaștri ce-s. Îți lasă impresia unei căpățîni de curechi zborșit care se-nmoaie.

Dar vremile-s slabe, bănuții rari, Doamne, rari, și el capătă puțini. Cu traista de gît, — îi bate genunchii, — trece pe la casele creștinilor, tot deschizînd porțile scîrțîitoare. De multe ori i se umple straița. Atunci pleacă domol undeva. Și, a doua zi, iar apare cu traista goală. Ce-o face, oare, amărîtul ăsta cu atîta pîne ?

.

Vine însă groaza tuturor săracilor : iarna. Omul cu straița bate și-acuma drumurile. E vînat ca pruna. Se leagănă pe opincile pologite cu pănură și se silește să umble cît de iute. Hainele i-s tot acelea de astă-vară. Gîtul, gros, prea gros, i-e gol, și firele mari de mustață i-s prinse în gheață subțire.

— Bine, omule, cine pămîntul te mai poartă pe gerul ăsta pe-afară ?

El zîmbește prosteste, ridică o dată din sprîncene, încrețindu-și fruntea, îngustă ca o muche de toporaș :

— Vezi că trăbă la copii...

Nu ți-ar fi trăznit prin cap nici în glumă ca omul acesta să aibă copii. Rămîi uimit, îl privești mai cu băgare de samă și-l descoperi și mai degenerat decît îl știai.

— Doar nu vei fi însurat dumneata ?!

El iar clătină din cap, ridicîndu-și genele :

— Ba sîntem ! Avem acum cinci copii.

Cine, bătaia lui Dumnezeu, ș-a fi legat capul de el ? Se părea cu neputință ca o femeie să trăiască c-un asemenea om.

— Da' bine, ești însurat, ori șădeți numai așa ?...

— Cununați, în biserică, ca oamenii. Ba nu, că nu facem noi păcate.

Nu făcea păcate, dar popa care l-a cununat pe-un om ca ăsta trebuie c-a fost orb.

El își tocmește straița și se razimă de părete.

— Da' bine, femeia unde ți-ai căpătat-o ?

— Că a venit ea. O bătea bărbatul. Da-n urmă-a murit el. Și ea a venit la mine. N-am bătut-o niciodată de cându-s cu ea.

Îți vine să zîmbești, și zîmbește și el, așa de dulceag, ca un copil stupid.

— N-ai bătut-o niciodată ?

— Nu, n-am bătut-o.

Îi dai ceva de lucru : să taie un lemn, să arunce zăpada dinaintea ușii. Cea dintîi întrebare ce ți-o pune :

— Cît dă domnu pe ea ?

Îi făgăduiești oricît de puțin și se-nvoiește dacă mai pui cinci pe deasupra. Îi dai douăzeci de bani, el, făr' să se gîndească, îndată ce gați vorba :

— Dă domnu douăzeci și cinci...

Dar de i-ai făgădui și o coroană, el cei cinci ai lui tot îi cere pe deasupra.

De altfel, iarna, să fi făcut contract scris cu cineva, nu numai învoială în vorbă, nu se ținea de tîrg.

Fără un strop de voie sau curaj se apucă de lucru, punîndu-și straița lîngă el. Dă de două-trei ori și-și duce pumnii la gură, să se încălzească. De i se pare prea greu, ochește pînă nu-l vede nimeni ș-o tunde afară pe portiță.

Vreo două-trei zile nu mai dă pe la tine.

Cînd e munca de tot ușoară, pentru copii, o duce, cu puțin spor, uneori și ziua întreagă. Cînd i-e frig, vine fără nici o sfială în casă și-și pune mîinile pe cuptor.

— Că nu-i frig acum, bade.

— Hm, ba-i frig !

— Chiar să fie, din cuptor s-a stins de mult focul.

— Tot încălzește el...

Cînd îți lucră ceva, se simte familiar oriunde. De vine numai așa, stă la ușă afară, și-i în stare s-aștepte și o jumătate de ceas, pînă îl simte cineva.

De mulțumit, nu mulțumește niciodată. Cînd poate, zice în el, de nu-l aude nimeni.

Șade departe, la marginea satului, într-un bordei. Înăuntr-u-i iad. Sau așa ceva trebuie să fie iadul — unde să vezi, unde să simți toată mizeria suferințelor trupești și unde, mai ales, să înțelegi ce înseamnă îngrozitoarea manifestare a unui suflet omenesc care nu mai samănă a suflet omenesc. Acele ființe nenorocite, — copiii lui, — nesmintit stau sub treapta cea mai de jos a omenimii.

Și, nu știu cum, privind pe cei doi nevoiași capi de familie, îți vine să le prinzi capetele și să le izbești laolaltă, cu o putere de uriaș. Cine le-a dat lor dreptul să schimonosească astfel cununa zidurilor de pe pămînt ?!

.

Dar într-o zi cerșetorul se arată iar.

— Ce-ți mai fac copiii, tot bolnavi ?

— Ba nu. Da' trii or murit. Auzi, într-o zi toți ! — Și începu să rîdă, schimonosindu-și fața. — Doi au scăpat.

Da' mor ei și ăia ! Vezi, domnule, se face mai larg în casă. Că și era strîmt !...

Acum nu-i trebuie pîne, ci numai trei bănuți, să-și ieie o luminiță de său. Cînd se depărtează, zice mulțumit :

— Dac-or murit, ce să faci ? Dacă muream io, era mai rău. Așa zice și nevasta, că murea de pită...

PRECUPAȘ

Încovoiat de spate, cu grumazul cufundat între umeri, capul chel, pe unde nu, — la ceafă și pe la urechi, — colie albă, cu fruntea lucie-lucie și cu două mărgеле verzii, neastîmpărate, subt pleoape, Precupaș iar și-a uitat de povara anilor ce-o poartă în spinare și merge pe drum chiuind ca un junișan. E sară tîrzie, da-i ca ziua. Că luna plină s-a ridicat deasupra dealului de la răsărit, și, străvezie, stă lipită de vârful bradului negru. În satul răsfirat pe vale e liniște adîncă, numai din pădurile de-aproape vine, în răs-timpuri, ca un zbucium înăbușit.

Precupaș se oprește în mijlocul drumului, privește țintă jos, înaintea opincilor, ca înlemnit. Stă mult așa,

apoi deodată izbește cu opinca în praful drumului și se învîrte într-un picior. Pleacă înapoi la crîsmă, pe dibuite deschide ușa și se lasă încet, ca și cînd l-ar dura ceva, pe-o laviță.

— Da' ce-i, unchiașule, ai greșit drumul ?

— Ba nu, tu, zgripțoriță, da' să-mi mai dai un deț de șpirt.

— Nu-ți mai dau, bade Precupaș, că-i tîrziu, ne culcăm și noi. Știi dumneata cumu-i vara : închizi un ochi și, cînd s-adormi și de celălalt, vine alba la fe-reastră.

Crîsmărița adună niște păhărele și e gata să plece. Precupaș o privește cu capul dat într-o parte.

— Știe-vă mamonul cum sînteți voi, aști tinări de-acum ! Vi-i somn de-i greu pămîntul, subt voi ! Tu, nepoată, în lumea asta să trăiești, că somnu-i pentru ceealaltă ! Aduci dețu ?

Dar crîsmărița n-aude, ci pleacă cu păhărelele. Precupaș mormăie întunecat, încet, apoi se sfădește tare, de răsună crîsma goală.

— Banu meu, tu ! Ce vrei tu ? Să nu beu ? Da', ia spune-mi, de cînd îmi poruncești ? Adă dețu, că te duce muma-dracului ! Spălătură ! Ai venit de patru ani la noi, și te și pui împotriva omului ! Da' ce om ! Alta-i dacă ești tufă ! Da' eu, nu ! Eu — om odată !

Ridică ochii și vede că-i singur. Se scoală deodată și trece în casă, unde dorm copiii mărunței ai crîsmăriței. Și nu-l mai poate scoate nimeni de-acolo pînă nu-i cu dețu-n mîină. Dar femeia-i cătrănită rău. Copiii, treziți, tipă în întunerec, și Precupaș chiuie cu vinarsul în mîină.

— Ieși, Necuratule, ieși ! Du-te cu glajă cu tot, să nu te mai văd !

Clătinându-se, deschide Precupaș ușa, și din patru trepte numai pe una pășește. E în mijlocul drumului, dar n-a căzut.

E o mîndreță afară ! Nici nu-ți mai vine să te miști ! Dar Precupaș totuși merge, — pe două cărări, — pînă în gura văii. Aici se așează pe un trunchi de brad, ține sticla în raza lunii, trage cu ochiul și înghite.

Nu-i pui de om pe uliță, dar lui puțin îi pasă. Ascultă liniștit murmurul șuviței de apă pe pietricelele curate, oftează și cîteodată cascade : «Hai-hai !» Apoi privește în neștire spre culmile împădurite, închide ochii, și, cînd și-i deschide iar, face : «Ii hai-hai !» Clatină din cap, duce glăjuța la gură și mai trage o înghițitură zdra-vănă.

Începe să șuiere domol printre dinții rari, din șuielat trece într-un cîntec încet, abia auzit :

— Foicică de mohor,
Nu mă bate gînd, nici dor,
Și trăiesc și nu mai mor.

Cînd e singur, Precupaș nu cîntă mult, ci oftează des. Se scoală de multe ori, să plece acasă, dar venindu-i ceva în minte, iar se așează.

Singur însă nu-i de multe ori. Că din tineretul satului mai totdeauna trec doi-trei ca nălucile pe ulițele înguste. Și dacă dau cu ochii de Precupaș, nu se mai dezlipesc de el. Mai ales duminica sara. Se spărga jocul la apusul soarelui, fetele de mult erau acasă, în dîra cinii, și cele din urmă cîntece se pierdeau în văzduhul limpede. Doi-trei oameni întîrziați pe la crîsmă trec și ei, vorbind tare, cu sfadă. Apoi liniștea se lasă grea, ca somnul oa-

menilor ce mîne dimineață vor începe iar munca de-o săptămîină.

Tîrziu de tot venea de la birt și Precupaș, cu deșul lui. Doi-trei feciori dau de el în gura vîlcelei.

— Ce-i, unchiașule ? Parcă-ți vine să cînti.

El înalță capul.

— Vine, da, puilor, cum să nu vie ! Da' voi după ce umblați ? Vi s-au aprins călcîiele de nu mai puteți sta locului ? Uite, doarme satul, și ei... Vezi, măi, voi sînteți oameni odată, de-aceea-mi place mie de voi ! Se cunoaște lemnul, de cîndu-i vlăstar, ce va ieși din el !

Tinerii se așează. Unul are un flaut. Cine știe de unde-l are, dar are un glas curat, dulce, plin, ca de fată mare. El abia mîrîie, dar Precupaș e vestit de bine ce cîntă. Știe-l Dumnezeu unde-a învățat, da' zice de să-l asculți o noapte întreagă.

Precupaș pune sticluga goală jos, încet, să nu se spargă, ia flautul, îl cearcă și dă din cap.

— Măi, eu vă zic, da' pe voi vă ieie dracu dacă nu stați în liniște. Știi, ca-n biserică ! Încă și mai și !

Cîntecul începe, și Precupaș își închide ochii. În văzduhul limpede, în liniștea răcoroasă, doina se leagănă, se înalță ca un suspin, se coboară domol, ca din zbor o pasăre ce bate rar-rar din aripi. Glasul curat umple valea îngustă și se pierde în întunerecul pădurilor de pe culmi.

— Vai, unchiașule, mai zi, n-o lăsa, că asta-i de aur !

Dar Precupaș, cu flautul pe genunchi, cu ochii închiși, stă mult ca înlemnit. Clatină apoi din cap, se uită la ei și iar clatină.

— Nu știu, măi băieți, când zic așa, mă ostenesc rău. Nu că mă doare ceva. Doare-l pe dracu, că-s sănătos ca un măr. Da' mi se pare mie că mă duc undeva departe, foarte departe... Eu știu unde ! Și dacă ajung odată acolo, mi se pare că-s mai tinăr ca voi, oho ! cu mult mai tinăr ! Ș-atunci m-apucă o dulceață, o amorțeală, de-mi slăbesc toate puterile. Și nu-s bolnav, n-am nimic pe lume !

Feciorii au făcut ceva, și dețul lui Precupaș iar e plin cu spirt.

— Unchiașule, nu mai închini o dată ?

El privește disprețuitor la sticlă.

— Că-i goală, dă-o Satanei !

Dar când vede că-i cu turbureală în ea, ochii îi clilesc, și-și șterge mustățile sure, așa, ca-ntr-o mîngîiere.

— Bat-o Precesta de beutură ! A dracului ! Ce ? Nu te lasă, măi, nu te lasă !

Înghite zdravăn, apoi o depărtează de el, ca și când i-ar fi greață.

— Apoi de, la bătrîneță mai merge ! Da' voi s-o dați în trăznet, să nu v-atingeți de ea. Eu, când am fost ca voi, hehei ! ce mai era pe-atunci ! Da' vinars n-am beut !

— Nici acum nu ești trecut dumneata, bade Precup ! Ți se pare numa.

— Ba nu, măi ! Acuma, nu-s eu orb ! Da' ce-a fost dulce s-a păpat !

Se pierde cu ochii în depărtări și rămîne pe gînduri. Doi nou-rași albi, ca niște unde de zăpadă subțiri, plutesc cu aripile moarte, aproape de lună. Precupaș îi vede, mai privește o dată în jur, ca de-o aducere-aminte, apoi ia flautul. De astă dată-i patimă adîncă, răzvră-

tire parcă în cîntec. Cînd termină, Precupaș e ostenit și foarte trist.

— Vezi, măi băieți, cumu-i și lumea asta ! Cerul și luna sînt aceleași, pădurile iar, pînă și cîntecul poate să fie același, și azi, și peste cinzeci de ani, numai omul trece, trece, și se ticăloșește, de nimic nu mai plătește !

— Oho, uncheșule, numa dumneata plătești încă mult, tare mult !

Precupaș nu-l aude, ci urmează gîndul ce i-a venit :

— Ei, iac-așa a fost odată, ca acum. Lumina luna, drăguța, și cîntau încet pădurile. Umblam pe drum, că eram așa, ca voi, și nu mă prindea somnul. Și numa, iacătă, o laie de țigani, cu caii deșălați, încărcăți cu dăsagi, bulendre, rude lungi pentru cort, de se tîrîiau pe pămînt. Făceau o larmă, ca la ei acasă ! Se opriseră și se păreau gata să se încaiere. Știe-i dracu ce le venise ? Dar eu am rămas deodată uimit. După cai, între țigăncile aproape despletite, tăciunite, Doamne, de să-ți scuipi în sîn, ca de Necuratul, sta o fată naltă, frumoasă de mama-focului. Doi ochi ca aceia n-au mai fost în satul nostru de-atunci. Mi-a venit deodată în gînd să merg să iau fata și să fug în lume cu ea. Nu m-am putut mișca din loc însă. Da' țiganii au rămas în sat, pe margine, la Vîlcea, și au întins șetrile.

Acuma, eu trebuia să văd fata și să vorbesc cu ea. Da' mi-era rușine de lume. Pîn-odată. Am auzit-o cîntînd într-o sară, și de atunci mi-am pierdut cumpătul. Nu era zi să nu ne-ntîlnim. S-a fost legat o dragoste între noi pe viață și pe moarte. Țiganii se încruntau la mine ca la un dușman, aruncau cu pietre, împușcau din revolvere. Zadarnic ! Fata se-nclășta de mine, îi ardeau ochii și nu mă lăsa.

Satul află în grabă, și în urmă și tata. A zis că lui nu-i trăbă păgîn la casa lui și nu m-a suferit mai mult acasă. «Auzi rușine ca asta ! Cine-a mai pomenit ? Să te-amesteci cu țiganii ! Rușine să-ți fie și piei din ochii mei, spurcatule !» Dar eu, pe-atunci, se vede că eram prost rău, — prostit de fată ! Nu mi-a păsat ! M-am dus în cort, și doi ani de zile am trăit cu țiganii laolaltă. Atunci am învățat în flaut. Că țiganii, dac-au văzut că țin atîta la fată, mi-au dat pace. De vremea aceea parcă mi-e groază să-mi aduc aminte, și totuși, așa n-are să mai fie niciodată...

Le învățasem limba, că fata nu știa o boabă rumînește. Cînd vream s-o năcăjesc, ziceam : «Ești mîndră tu, da' tot miroși a țigan». Atunci sărea de lîngă mine, și două-trei zile n-o mai vedeam. Se făcea cu alifii, numa să nu-i mai zic așa.

Într-o noapte m-am trezit legat fedeleș, și, în jurul meu, nici urmă de corturi. M-au dezlegat oamenii, și tot atunci am aflat c-au pierit din sat zece cai, cei mai frumoși.

Cînd m-am trezit eu din zăpăceală, era să mor de rușine. A fost și popa la mine. Eram pe ducă.

Dar atunci mi-a venit mie aminte că n-am făcut rău, nici păcat, îmi aduceam aminte de fată, și, rînd pe rînd, mă întrămam.

Da' tata nu m-a iertat nici la moarte. S-a dus blăstămîndu-mă, săracul ! Da' mă va ierta Dumnezeu dacă nu m-a iertat el. C-am tras de-atunci destule ! Cii, cîte-am mai tras ! Da' totuși, vedeți voi, cînd e vremea așa frumoasă, îmi place să stau pe-afară, să mă gîndesc, să cînt și iar să mă gîndesc undeva. Și pot zice din flaut ca atunci. De-aceea mă mir eu cum rămîne cîn-

tecul tot același, pe cînd eu am trecut de mult, tare de mult.

Precupaș se scoală, gata de drum. N-ar mai rămîne acum pentru toată lumea asta. Abătut și trist, înjurînd în răstimpuri, trece spre casa lui, unde femeia de mult nu-l mai așteaptă. Dar cînd deschide ușa, cea dintîi vorbă-i sudalmă, spusă tare, s-audă și ceea ce doarme.

— Te-ai săturat și tu, nemernicule ! Minune mare ! Las', că-ți va plăti ție Dumnezeu !

Precupaș stă puțin : să plece înapoi ? Dar își aduce aminte de povestea lui și nu mai are curaj. Se trîntește pe laviță îmbrăcat, ghemuit, și începe să sforăie.

— Domnule părinte, să vii la noi, că Precupaș are pe dracu !

— Nu mai vorbi prostii, muiere ! O fi beat poate.

— Ba nu. Are pe Necuratul ! Să vii numa să vezi...

— Cum ți-a venit în cap așa neghiobie, tu muiere ?! Te știam mai cu minte. Destulu-i că ai bărbat așa bețiv.

Femeia, speriată, își frîngea mînile.

— Părinte, face ca porcii !

— Cum, tu muiere ?

— Așa, ia : gruiți-gruiți și groho-groho, și dă să mă muște.

— Ți-am spus eu că-i beat ! A fost și ieri în crîsmă !

— Nu, părinte, să te ție Dumnezeu, crede-mă ! Că nu face numa ca porcii. Acum zbiară ca oile, acum nechează ca și caii, acum orăcăie ca broaștele în tău !

— Tu, muiere ! Tu știi că Precupaș e poznaș dacă bea. Du-te acasă și las', că-i trece.

— Că nu mă duc singură. Să vezi numa de ce cred eu. Și-a bătut joc de doi popi și poate că l-au afurisit. Și sfinția-ta știi că afurisania face din om neom. Acuma, să vezi. Când era ficior, a fost slugă la popă. L-a trimis odată la moară, și el s-a băgat în crîsmă ș-a beut toate bucatele. Nu mai avea nas să deie ochi cu popa. Carul l-au dus oamenii acasă, și el numa la două săptămîni a intrat în curtea popii. Da-n casă, să-și ceară iertare, nici poveste ! A trimis părintele după el. Dar el a tot tîndălit pînă sara. Atunci s-a cănit rău la față, și-a făcut un obrăzar din bostan, și-a luat niște piei de oaie pe el ș-a intrat. Preuteasa era în bucătărie, și, cînd l-a văzut, a țipat, o dată ș-a fugit în casă. Popa a rămas crucit : «Da' ce-i cu tine, mă, nebunule ? » «Să fie cu iertare, părinte. După pozna făcută, n-am mai cutezat să vin cu nasul și obrazul meu înaintea sfinției-tale, de-aceea mi-am pus altul, și mă rog să ierți.» Popa era om bun și l-a iertat, dar preuteasa s-a bolnăvit fără de vreme și s-ar zice că atuncea popa ar fi cetit o afurisanie peste el. Ce știi, părinte, poate acum să se răzbune, că Dumnezeu nu iartă așa ușor !...

— Ba nu, lele, asta nu se prinde. Îți spun că bărbatul tău e beat rău.

Femeia începu să plîngă. Atunci, preotul, mirat, își luă patrafirul și cartea și porni.

Precupaș dormea dus. Dar, cînd simți glasul muierii, deodată sări de pe laviță și începu să mugească mugetul vacilor cu viței mici.

— Iacă, a mai intrat unul în el ! Așa n-a făcut pînă acum. Scoate-i, părinte, să te rabde Dumnezeu !

Bărbatul îl văzu pe popa, dar nu se-astîmpără pînă ce acesta nu-i făcu semn femeii să iasă. Îngrijorat și

el acum, își puse patrafirul și răsfoia să afle o molitvă potrivită.

Atunci Precupaș se apropie domol de dînsul.

— Las', părinte, nu-i de lipsă ! N-am nimic !

— Să te spovedești cel puțin...

— Îs curat ca lumina soarelui. Zău, părinte, n-am nici un păcat !

Atunci popii i se păru că Precupaș e pe cale de-a înnebuni.

— Cum să n-ai păcate, măi omule ? Zice sfîntul Ioan evanghelistul că tot cel ce zice că n-are păcat mincinos este !

— Acuma, asta așa a fi. Dar eu n-am mai știut ce să fac cu femeia asta. De cîte ori vin acasă, îmi sare-n cap. Om bătrîn acum, părinte, și nu-mi mai place să mă tot spovedească și să-mi ție la cazanii. Atunci de ce-ai fi dumneata popă la noi în sat ? Asta-i slujba dumitale și, Dumnezeu să te ție, că, zău, omul lui ești. De-aceea eu, ca să scap de gura ei, m-am făcut că-s nebun. Și să vezi cum a-nceput să umble cu frumosul pe lîngă mine ! Mî-a dat de mîncare, mi-a așternut patul, — ce n-a făcut de cînd era tinăra. Cată să-ncerci, părinte, că, de nu, noi, aști bătrîni, murim cu zile. Și-apoi știi cum zici dumneata : Ce-i mai scump decît viața și sănătatea ? Dumnezeu să te ție, că bine vorbești. Da-i vorba că am trecut de mult, tare de mult, să ierți, și omul, dacă trece, nimic nu mai plătește !...

ÎN ÎNTUNEREC

— Acuma, ce să mă fac ? Bătrîna-i bolnavă de două luni, de nu se mai mișcă. Știe Dumnezeu ce i-a venit ? Stă întinsă și privește ca speriată ! Copiii-s mici amîndoi. Eu plec dimineața și vin sara. Acuma, gîndește și dumneata ce-i la mine-n casă.

— Chiar de aceea te-am sfătuit atîta să-ți aduci femeia acasă. Altfel, vă prăpădiți toți acolo, în colibă. Să fie pui de drac, mă, și, dacă ești tu bărbat în vîrte, scoți om din ea.

Bărbatul se întunecă la față, ca de-o durere mare. Își învîrte pălăria în mîină, apoi o lasă și privește țintă undeva în jos, ca și cînd ar vedea ceva ce-i atrage toată băgarea de samă.

Se îndreaptă apoi deodată.

— Ba nu ! Dintr-aia nu mai scoți om pînă-i vacu ! Că și părinții ei nu mai vreau s-o știe de fata lor. Cînd a fugit de la mine i-a dat tat'so o bătaie de să scoată toți dracii din ea. Și crezi că i-a scos ? A băgat mai mulți ! Și ce om e tat'so ! Că numa cînd se uită la tine și te-ngheață.

— Nu-nțaleg cu bătaia, măi frate. Da' vezi să te porți așa cu ea, să vadă c-a greșit, să-i pară rău, ș-atunci, să vezi, se va schimba.

— N-are ea minte de-aceea, taică. Dobitocului îi pare rău dacă s-a săturat ? Apoi ea-i mai rea ca dobitocul, trăzni-o-ar Dumnezeu de muiere ! De șapte ani a fugit de la mine. De-atunci are trei copii, la care nu le știe nime pe tat'so. Poate nici ea. Niște copii nengrijiți, de curg de pe ei hainele și necurăția. Într-o iarnă erau să moară de ger toți trei, cu ea cu tot. A mers la tat'so s-o scape, dar el a deschis ușa și a înieptat-o de spate : «Afară, cățea !» i-a zis. A trebuit să-i fie milă judelui de ea și i-a dat lemne de pomană. Nu, taică, Vuța nu mai poate veni la mine ! Ce să fac eu cu trei copii care nu-s ai mei ? Și încă ce copii ? ! Sărac de zilele lor !

— Bine, frate, dar altfel cum pot eu să-ți ajut ? Ți-ai adus femeie străină ș-ați avut doi copii. Acum muierea a murit și ți-a lăsat pe cap o bătrînă bolnavă și doi copilași. Zici că Vuța are trei copii. Și tu ai doi, tot așa ca și ai ei. Acum cine, pămîntul vostru, să vă poată ajuta dacă nu vrei s-o primești pe ceea ce-a greșit ca și tine ?

Omul oftează întunecat, privind tulbure într-o parte. E slab și nedurmit, cu părul aspru, nepieptănat, cu

barba nerasă de săptămîni. Pîn-acum, în răstimpuri, părea că o licărire de lumină, ca de nădejde, se mai arăta în ochii lui, dar acum o noapte grea i-a învăluit sufletul.

Nu mai zise nimic, ci ieși afară împletecîndu-se.

— Nu mi-i mamă, nu mi-i rudenie, da' vino, părinte, că-i păcat ! Moare ca un păgîn și vameș dacă nu s-o griji.

Și omul plecă grăbit acasă, căci erau singuri copilașii lui cu ceea de se bătea cu moartea.

— Hm ! făcu popa cînd ajunse și el, aici nu mai este mult.

— Nu ! zise rumînul, încruntat, ca și cînd ar fi săvîrșit în clipa aceea un omor. Aici s-a gătat ! Uite cum își întoarce ochii.

Bătrîna, la vederea patrafirului ș-a molitvelnicului, a dat să ofteze o dată ca de-o ușurare. Da' n-a putut decît pe jumătate, apoi s-a-ntunecat. Rumînul aprinse luminița de ceară.

— Nu-i de lipsă încă, zisei. Lele Slină, ce ai dumneata ?

Un glas slab, de stingere, abia desluși cuvintele :

— Vătămătură, mîncă-m-ar pămîntul !

Încă în ziua aceea, bătrîna muri.

Era citat și bărbatul, era citată și muierea. Cu bărbatul ajunsesem la o înțălegere : o primește dacă aduce doi copii numa, că și el are doi. Pe unul, — pe cel

cu pricina, — cum zicea rumînul, să-l deie la vro vară de-a ei, undeva.

Iasă el din casă și vine Vuța.

— Da' pe mine de ce m-ai chemat ? Întrebă ea, și se duse să șadă pe o laviță, cu mînila una într-alta.

Era o femeie tare la trup, ca un bărbat, c-un obraz mare, roșu, poate și de frig, cu plete bogate, împestrițate cu panglici. Din ochii ei nu puteai vedea nimic, și nici nu privea niciodată la om. Fără să aștepte răspunsul, adăogă :

— Era să ne prăpădim prin zăpadă. Să nu fi venit și soru-mea, pornea dracu de-acasă pe-așa vreme !...

— Te-am chemat să te împaci cu bărbatul și să șadeți iar laolaltă.

— C-am mai vrut noi să ne împăcăm, da' vezi că nu te poți. Că el vrea să vin singură, fără copii. Apoi cu ei ce să fac ? Să-i arunc pe drumuri ?

— El a zis că te primește cu doi. Da' pe unul, pe cel cu pricina, cum a zis el, să-l lași acasă.

— Să-l las acasă ! Parcă eu aş avea casă ! Stau și eu unde pot ! Cînd nu mai pot într-un loc, plec.

— Să-l lași la părinți ! Vor face atîta bine pentru împăcarea voastră.

— Nu fac ! Tata nu vrea, și s-a gătat ! Tata să vrea ?

— Atunci vro soră de-a ta. Numa pînă va fi copilul mai mare, atunci ar intra slugă undeva.

— Că nici ele nu vreau. Am o soră măritată, stă bine și n-are copii. Asta ar ținea pe unul din cei doi, da' pe celălalt nu ! Pe cela nu vrea să-l ție nimeni.

Chemai în casă pe soru-sa. Fata, — trecută și asta, da' molîie, — abia-și mișca gura. O-ndemnai să ție ea

copilul. Dar ea nu, că nu poate, că n-are casă, trăiește la tat'so încă, și cine știe cînd s-a mărita.

— Doar nu va fi necurat copilul acela, să se fe-rească toți de el ! zisei năcăjit.

Vuța privi mult la vîrful opincilor. Apoi își plecă mai tare capul.

— Păi, îi drept. E negru, e urît și are năravuri rele. Soru-sa se încurajă :

— Ba-i chiar pocit. Nu te poți uita la el. Se vede că-i neam de țigan, spune tu, că vei ști mai bine ca mine, o îndemnă ea pe soru-sa.

Vuța se sculă deodată.

— Dacă numa de-aceea m-ai chemat, mă duc, că se-nsară și-i greu pînă acasă. Nu ne putem împăca. Pe cela nu-l ține nime, și cu el nu mă primește bărbatul. Acumu-i urît, e negru, d-apoi eu ce să-i fac dacă-i așa ? Să-i dau în cap ? Mi-a venit și gîndul ăsta. Era noaptea și nu mîncasem nimic toată ziua. Pentru cela m-am sfădit cu tata. «Să nu fie minune ăla, zicea el, te-aș primi în casă. Așa, cară-te !» În noaptea aia Necuratul îmi arătă cum aș putea înăbuși copilul, să scap de el. Da' nu l-am înăbușit. Și ce dacă-i urît, dacă-i negru ? Acuma, văd eu că așa o să rămîn. Numa de-aș putea răzbi prin zăpadă, că-i greu !...

— Vezi, lele, roagă-te de părinți, poate-ți primesc copilul.

Vuța, ieșind pe ușă, bolborosi :

— Îhî, l-or primi ! Taica ! Bată-l puterile pe taica, el m-a măritat !...

FIERARUL PETREA

Covăcia lui Petrea își înălța coperișul de scînduri, lungi, afumate, cu părății lipiți cu pămînt, scufundați înlăuntru, unde se-ntîlnesc cele trei căi, în mijlocul satului, departe de bordeiele țigănești, ce-și scoteau din pămînt capetele buhoase tocmai în valea unde-și topeau femeile cînepa. Lîngă covăcie, casa lui albea din părății văruiți totdeauna proaspăt, iar coperișul ei, de șindrilă mărunță, nu se-nnegrea de fum, căci un horn de piatră se-nălța semeț și mîndru. În curtea mică mai era loc pentru o tocilă cu piatră nedată, surie, și pentru două ruzi orizontale, bătute pe pociumbi, între care intra boul sau calul ce trebuia potcovit. Încolo — pustiu, căci cele cîteva găini golașe,

«de soi», cum spunea Petrea, stăteau mai mult pe drum decît acasă, mai ales cînd se-ncepea căratul grîului.

Petrea are o spuză de copii, o fată mărișoară, doi feciori ce-i ajută în covăcie, trei băieți ce umblă în sat la școală. Pe cei mai mărunți nu-i pomenește Petrea niciodată. Ce folos însă că nu-i amintește el, dacă ne-vastă-sa, Raveca, le deschide cît de des ușa, și mărun-ței umplu podmolul de lîngă casă ?! Aceștia nu prea arată a fi dintr-alt neam decît puradeii ce se vîră în glodul din vale, colo, la capătul satului : cu părul vîl-voi, nespălați, cu cămășuțele petece și cu piciorușele subțiri și negre, ce vădesc pe țigan. Cînd îi vede, Pe-trea se uită urît la ei și i-ar trimite în casă dacă nu s-ar teme de gura muierii.

Din coperișul covăciei, dis-de-dimineată, se des-prinde, în pale, fumul alburiu ; între cărbunii de pe vatră, foii se umflă laconi și gîfîind, înviorînd tot mai mult, cu sufletul lor înieptat, roata de jar, mă-rind-o mereu. Unul din feciori, Pinte, cel mai mic, se leagănă pe ruda foilor și trage, îmbucîndu-și obrajii negrii, mici, dintr-o țigară, s-o deie gata mai iute, să s-apuce de lucru. În vatra de jar, pe care pîlpîie limbi vineții de flacăară, feciorul cel mai mare, Manea, ține bucata de fier, uitîndu-se, cu nepăsare, țintă, în foc, pînă ce de pe ruda de fier se desprinde o pulbere-ar-gintie. Atunci prinde ruda cu cleștele, înscrie cu ea, pe-o clipă, un semicerc de foc, pîn' la nicovală, înșfacă ciocanul și-ncepe să izbească, improșcînd cu scînteii un-ghețele întunecoase ale covăciei. Mai zdravăn ca Pin-tea, spătos, cu mînecile sufulcate, cu mustața neagră

răsucită-n sfîrc, Manea fluieră de joc în ritmul ciocanului.

În curte, Petrea se tocmește cu oamenii ce-i aduc roți să le strîngă cercurile, ori chiar să pună un raf nou, potcovește calul unui drumeț ce a plecat de dimineată, cine știe unde. Iar dacă n-are de lucru pe-afară, întră și el în covăcie, și-n curînd trei ciocane s-aud bătînd în tact, niciodată toate trei deodată, și-arareori două în același timp. Strigătul lor aspru sfîșie zarea de-argint a dimineții, zvonind pînă departe peste sat.

Cînd soarele se-nalță de două suluri pe cer, Petrea aruncă ilăul într-un colț și spune :

— Ficiorii tatei, ia să răsuflăm o dată și să tragem o pipă de tabac. Că noi trei, de-om munci așa toată ziua, putem îmbrăca tot satul în fier.

Ciocanele amuțesc și, tăciuniți, cei trei meșteri ies în curte, în lumina albă a zilei.

Petrea se uită cu coada ochiului la cei doi feciori și zîmbește pe sub mustățile negre. Ar jura pe cîte-s în lume că mai ales aceștia doi nu samănă deloc a țigani, ci-s cine știe ce calfe de fierar venite din depărtare, care s-au oprit pe cîtăva vreme aici, la covăcia unde se-ntîlnesc cele trei drumuri.

De altfel, în casa lui Petrea nu s-aude vorbă țigănească. Numai Raveca, de-o apucă vreo mînie mare, suduie în limba asta bogată. Atunci fierarul o măsoară cu niște ochi de oțel, din creștet pînă-n tălpi, și-o înjură, tot pe țigănește.

Cu plozii care umblă la școală Petrea se poartă foarte aspru. Cărțile trebuie să și le ție curate cumu-i lumina. În toată sara le cerceta, ținîndu-le cu teamă în mînile lui aspre.

— Cartea-i sfîntă, mă, ce ştiţi voi?! le spunea.

Şi, cînd se oprea la vreun punct de cerneală, prichindelul o şi tăia pe uşă afară, ca împuns de streche.

Cînd se gătau cărbunii, covăcia amuţea, ciocanele stăteau aruncate prin unghete, iar curtea se umplea de roate de car, de rotiţe de plug, de fierăraie.

Cărbunii erau năcazul cel mai mare al lui Petrea. Pădurea era departe, pe nişte dealuri oable, de nu puteai umbla cu carul pe ele. Petrea, cu cei doi feciori, îşi luau sacii tăciunaţi pe umăr, săcurile în mîna şi — sus, la pădure, să taie întîi aşchii din trupinele de stejar, să le adune apoi în hălmuri şi să le deie foc. Cînd vremea era ceţoasă, fumul se ridica greoi, plutea peste pieptul întunecat al pădurii şi se-nvălmăşea cu ceaţa. Iar cînd văzduhul era senin, copiii mînau vitele tot mai departe, de teamă că s-aprinde pădurea, ori că zmeii fierb acolo, în cazane, vitele răpite de la oameni.

Tîrziu, sara, se întorceau cu sacii plini de cărbuni, legaţi cu funia pe la mijloc, ca să-i poată duce mai bine în spate. Manea, feciorul cel mai mare, ducea totdeauna cîte doi saci. Şi, pentru atîta zdroabă, trebuiau să lucreze toată fierăria de car şi de plug din curtea baronească, stăpîna peste pădure.

Cînd ajungeau, zdrobiţi de oboseală, acasă, Petrea avea totdeauna mare chef de ceartă. Nevasta nu-i putea face nimic pe voie, iar copiii stăteau pitiţi pe lîngă păreţi, ca umbrele. În clipe de astea, Petrea o rupea pe ţigăneşte, vorbea aşa de înfocat, de da să-şi spintece cămaşa la piept. Dar ziua următoare, în cîntecul aspru al ciocanelor, Petrea îşi uita năcazul şi fierea de ieri şi se arăta iarăşi om între oameni.

Viața lui Petrea a curs mai mult liniștită decît tulbure. Se știa din moși-strămoși neam de fierar, aici, la covăcia din mijlocul satului, și se credea cu mult mai aproape de romîni decît de țigani. Nici nu-și făcea vorbă cu faraonii zdrențoși din marginea satului, și ținea de biserica neunită, pentru că toți aceia erau uniți. Avea nînași romîni, tot atîția cîți copii avea, și nu-i zicea nimeni țigan, decît vreun om năcăjit căruia Petrea îi ținea plugul trei-patru zile pînă să i-l dreagă. Așa, împăcat cu munca și cu oamenii, a trăit el, pînă ce i-a crescut mare fată-sa, Lala.

De pe la vreo șapte ani, Lala începuse-a fi foarte neastîmpărată. Părea că nu-i soră cu Manea și cu Pintea, și fierarul, de cîte ori vedea apucăturile ei, rămînea foarte gînditor și clătina din cap a pagubă. Lala n-ar fi ținut o zi întreagă nespintecată rochița dată nouă dimineața, s-o fi tăiat, toată, bucățele! Se zvîrcolea în mînile Ravecei ori în ale lui Petrea pînă scăpa afară, apoi o lua razna prin sat și nu se mai întorcea decît sara, după ce furase mere din vreo grădină și se bătuse cu copiii de pe uliți. Venea cu sînul plin de mere, se urca în păcel și le înșiruia frumos. Iar dacă vreunul din frați cuteza să i le atingă, zbiera ca din gura șarpei. Cît ce zbiera, Raveca o bătea pentru că nu le dădea și celorlalți, iar Petrea, pentru că furase. După ce mîncă bătaile amîndouă, Lala se-așeza jos, cu picioarele împletecite țigănește sub ea, privea în pămînt și nu mai zicea nici o vorbă, dar nici n-ar mai fi luat un măr din cele furate, să fi fost aurite.

Petrea se uita cîteodată îndelung la fată și se minuna de ciudățenia firii ei. Părea că-și aduce aminte de ceva foarte-ndepărtat.

Carte n-a putut fierarul s-o facă să-nvețe. Lala pleca dimineața bucuroasă de-acasă, dar dascălul i-a spus, într-un rînd, lui Petrea că n-a văzut-o niciodată în școală.

Ceea ce-l amăra mai mult pe fierar era că Lala se ducea foarte des în țișăneala din vale. Cine știe cum ajunsese la bordeiele lor, că erau departe, dar după ce-a dat de puradeii care vara se scăldau toată ziua-n părău, alătura cu porceii, iar iarna țișneau din bordeie și se dădeau desculți pe gheață, cînd voiau s-o găsească pe Lala, acolo trebuiau s-o caute. Dar Lala, cît ce zărea pe vreunul de-ai casei că vine după ea, își scăpăra piciorușele ca un drăculeț, se pierdea printre bordeie și totdeauna ajungea acasă înaintea celui ce pornise după ea. Își pierdea șurța, năframa, fără ca să-i pese, așa că Raveca nu-i mai da decît iie să se-mbrace.

După ce se mai ridicase, își bătea frățiorii mai mici, cît ce-o supărau cu cîte ceva, de le curgeau petecele. Se-nțelege că ea încă-și lua porția, dar nu-i păsa, ci se mînia numai, și două-trei zile nu vorbea cu nimeni.

Acasă nu-i prea puteau lua folosul, după ce trecuse de cincisprezece ani, căci le izbea toate cînd ți-era lumea mai dragă și pornea pe uliță. Petrea se uita la Raveca, Raveca la Petrea, și cu cît se uitau mai mult, cu atîta se mîniau mai tare unul pe altul și o rupeau pe țișănește, sfădindu-se.

Dintre toți copiii, nici unul nu se-asemăna cu Lala. Cînd te uitai la ea, îi vedeai numai ochii, care stăpîneau parcă singuri lumea asta. Ageri, negri, cu priviri ce tăiau în toate părțile, ca niște fulgere de oțel. Înaltă, zveltă de să se ascundă orice domnișoară dinaintea ei, pășea nepăsătoare, mîndră ca o domniță în zdrențe.

Da, în zdrențe, căci, de cînd se-nălțase, Petrea n-a mai vrut s-o îmbrace, crezînd că, fată mare fiind, se va rușina să umble astfel și se va îndrepta.

Fata nu se purta însă altcum acasă, dar o vedeai cînd cu o năframă nouă, cînd cu o șurță nouă, știi, numai cît le-ai luat din prăvălie. O dată veni acasă, după ce vreo două zile n-o mai văzuse nimeni, încălțată cu ghete nalte, ca o domnișoară, cu o rochie nouă, neagră.

Petrea se uită mînios la ea, izbi ușa, intră în covăcie și se întoarce și mai cătrănit.

— Ian să-mi spui tu, drace, un' te-ai împodobit așa, că-ți sucesc gîtul ca la un pui de pasăre !

— Undeva, răspunse Lala, făr-a se uita la tată-său.

Petrea o prinse de brațe și-o zgudui, ținînd-o cu fața-n lumina lămpii.

— Unde mi-ai umblat de două zile, drăcoaico, ha ? Așa ? Mă faci tu pe mine de ocară ? C-aduc barosul, și numa una-ți izbesc în numele tatălui !

Lala cerca să scape din încleștarea de fier a lui Petrea. Dar nici nu se putea frînge măcar. Sta înlemnită, dar ochii îi sclipeau negri, tari ca oțelul.

Petrea n-o mai întrebă nimic, ci-i spintecă rochia nouă, o luă, o cocoloși, îi trase ghetete nouă-nouțe din picioare și le-aruncă afară.

Fata privi dușmănos la tată-său, apoi, uitîndu-se-ntr-o fulgerare de ochi la toți din casă, zise :

— Ci dați-mi pace, măi, fire-ați ai dracului ! Ce-aveți voi cu mine ?

— Ce-avem cu tine, ha ? strigă Petrea. Tu să umbli prin tîrguri, să furi ca o hoață, și noi să n-avem nimic cu tine ? Să ne faci de rîs în sat, s-aduci gendarii în casa noastră ?

Și ridică pumnul s-o lovească.

Dar Lala nu așteptă lovitura, ci, brusc, își repezi mînile-n obrajii lui, apoi, răsucindu-se pe-un călcîi, își făcu vînt pe ușă afară. Petrea rămase pe-o clipă uluit. Fața-i ardea. Pe cămașă-i căzură cîteva picături de sînge. Gemînd ca înjunghiat, se smulse din loc, prăvălindu-se după fată în curte. Lala era la porțiță. Dar, cînd să puie mîna pe ea, de lîngă tocilă se dezlipi repede o umbră, și Petrea se simți ridicat în aer, apoi izbit de pămînt.

Cînd s-a sculat, nu mai era nimeni în curte.

Din sara aceea, la covăcia unde se-ntîlnesc cele trei drumuri munca începu să meargă prost, fără spor. Petrea învîrtea de cîteva ori barosul, apoi îl izbea mînios de pămînt și ieșea în curte, neștiind de ce să se-apuce. Își ridica, în răstimpuri, capul, ca și cînd ar fi vrut să adulmece depărtările, intra apoi în casă și se sfădea țigănește cu Raveca. Rămași singuri în covăcie, cei doi feciori mai dădeau o dată, de două ori cu ciocanele, apoi deodată se opreau și se priveau încruntați. Parcă nu era lucru curat. Se-nvrăjbiseră toți, și din cînd în cînd casa răsuna de larmă, de parc-ar fi luat foc.

Fata mai venea pe-acasă numai cînd simțea că bărbații sînt duși după cărbuni. Intra repede și povestea, foarte aprinsă, cu Raveca, tot pe țigănește. Căci Lala, în colindările ei printre țiganii din vale, învățase bine limba lor strămoșească.

Cînd se întorceau fierarii, n-o mai aflau, dar Petrea simțea, de pe drum, c-a fost Lala. Se descărca asupra țigăncii :

— Iar a fost drăcoaica pe-aici, tu ! Spune-mi tu mie drept ! Așa-i c-a fost ?

— N-a fost, bărbate !

Ochii lui Petrea licăreau ca ochii de lup și se repezea cu pumnul ridicat la femeie.

— Mințești, împielit, mințești tu ! Te-a pus mamonul să te-nțălegi cu ea. Să știi că te lepăd din casa și din neamul meu !

— Măi Petreo, nu fi tu nebun ! Fata vrea să se mărite după feciorul Țancului. Iaca, vezi, se duce ea de la casa noastră, să nu ne mai amărase.

Lui Petrea — ca și când i-ar fi pus catran. De aici încolo o dădea pe țigănește și înjura de câte-s în lume pe feciorul Țancului.

— Adecă după hoțul acela, ce bate toate târgurile, care-i mai mult pe drumuri decât acasă, care a-nvățat-o și pe Lala să fure ? Ah, fire-ar el al dracului de țigan ! El m-a izbit adecă de pământ, când era să pun mîna pe Lala, în curte. Și cu nemernicul acela șade fata mea acum de cîteva săptămîni ? Da' să știu bine c-o ung cu barosul în frunte, și nu voi suferi să șadă cu țiganul acela prăpădit, pe care-l arată cei de la șetre, în târguri, cu degetul ! Să știu bine că-mi vor putrezi oasele în temniță și că voi ajunge talpa-iadului...

Feciorii stăteau încă în cumpănă : nu știau cu care să țină, cu Petrea ori cu Raveca ? Dar, încetul cu încetul, se amestecară și ei în cearta zilnică, și de unde, mai nainte, Petrea-i oprea să vorbească în limba lor, acum începură să vorbească fără sfială țigănește, și din ce în ce tot mai bine.

Petrea, ca un creștin adevărat, ceru sfat de la popa. Dar care nu i-a fost mirarea fierarului când popa i-a spus că între Lala și feciorul Țancului n-ar fi nici o piedecă să se căsătorească, ci numai să facă vestirile și

să-i cunune. N-a dat nimic pe cuvintele popii și a plecat, plin de ciudă, la notar, să-i deie doi jurați să-și aducă fata acasă.

Jurații merseră împreună cu Petrea în țigănime, dar nu era acolo nici fata, nici feciorul Țancului. Aceștia le spuseră că de vreo două zile s-au dus, nici ei nu știu unde.

Fierarul se-ntoarse acasă, și-n ziua aceea n-a mai ieșit din covăcie. Mersul gândurilor lui părea că-l poți citi după cum bate cu ciocanul, când apăsător, când des, când iarăși rar, cu răstimpuri de socoteală. Din când în când se oprea, cu ochii duși prin pereții covăciei. Părea că vede, undeva departe, ceea ce-i povestise tată-său despre Pintea cel bătrîn, bunicu-său. Pintea acesta, îi spunea bătrînul, era un țigan de să-l cunoști dintr-o sută de neamuri. Iute la mînie, neastîmpărat și cu niște ochi de nu te puteai uita la ei. Se pomenise ca meșter fierar în satul acesta ; dar odată se abătuse pe-acolo prin sat o laie de țigani corturari, și Pintea, — deși era căsătorit și avea copii, — prinse o slăbiciune mare pentru o țigancă dintre lăieți. Și-ntr-o noapte, în puterea întunerecului, pătrunse în cortul unde era țiganka, junghie pe țigan, bărbatul nevestei, ce a cercat să i se împotrivească, și, cu prada în brațe, scăpă fugind de focurile de revolver ale lăieților ce se treziseră. Și din clipa aceea nu i-a mai știut nimeni de urmă, niciodată.

Petrea se gîndea la întîmplarea asta încă de cînd băgase de samă apucăturile Lalei. Mai tîrziu, după ce aceasta crescuse, fierarul băgase de samă, înfiorîndu-se, cît samănă fata aceasta cu strămoșul Pintea. Nu știa el ce va urma, dar avea o presimțire urîță de cîte ori se uita la fata lui.

Cînd, în ziua aceea, sara, izbi pentru cea de pe urmă dată cu ciocanul în nicovală, gîndul lui era hotărît într-un fel.

După ce, sfădindu-se, cinară, Petrea ieși afară, deschise încet covăcia, își vîrî sub clichină, lîngă piept, barosul cel mai greu și se strecură pe ulițele satului, ca o nălucă, spre țigănie.

Pe dealul din apropierea colibelor era un stejar puternic, cu o coroană împărătească, de unde se putea vedea bine bordeiul în care sta feciorul Țancului cu Lala. De stejarul acesta se lipea fierarul în toate sările și veghea : doar îi va simți odată pe amîndoi acasă.

În liniștea sării tîrzii ce se lăsa peste sat, larma aprinsă din țigănie trecea în răstimpuri, dusă de unde de vînt, ca niște vaiere triste. Petrea știa, însă, că, acolo jos, între bordeie, zgomotul era asurzitor. Cîte trei-patru țigănci se sfădesc din ușa colibelor, apoi, tot torrînd din gură, se apropie tot mai tare deolaltă, pînă ce nu le mai desparte decît un pas. Și ți se pare că în toată clipa va sări una la cealaltă, să-și scoată ochii, pînă ce vin bărbații și le împrăștie în toate părțile, ca să înceapă apoi ei, cu glasuri groase. Dar cearta lor nu ține mult așa, ci curînd se depărtează, amenințîndu-se vajnic cu pumnii, de li se clatină părul în cap. Tîrziu, sfada încetează ; numai unde și unde se mai aude boscorodind din ușa colibelor. Mai guiță purcelașii neînchiși, prin jurul bordeielor, pînă ce-și fac rost de întră înăuntru, apoi liniștea se lasă deplină și peste țigănie.

Dar atunci începe să suspine de undeva vreo ceteră de flăcău, și murmurul strunelor adie blînd, cald, în văzduhul curat. Și de după bordeie vezi ivindu-se umbre ce dispar iarăși în întunec.

Petrea a stat de multe ori la pîndă și, deși nu era nici o urmă de fată lui acolo, o putere mare îl trăgea în toată sara să mai meargă o dată. Se iscase, se trezise în el ceva, încă de la cea dintîi pîndă, ceva ce nu-i mai dădea pace. Acasă, ziua, mai mult tîndălea, și, dacă n-ar fi fost cei doi feciori să bată cu ciocanele fierul înroșit în roata de jar, n-ar fi avut ce mîncă. Nu se mai certa acum cu nimenea, dar nici de vorbit nu vorbea. Cu cît se-adunau mai multe sările pe care le petrecea la pîndă, lîngă țigănie, se făcea mai trist, și-n ochi prinse a-i arde un foc tainic. În răstimpuri rămînea ca înlemnit, privea în gol, privirile i se răceau, deveneau sticloase, apoi iar se-aprindea focul acela. Cîteodată părea că-i vine așa, să pornească în lume, adică, la drept vorbind, nu în lume, ci numai așa, să meargă, și ochii lui, în clipele acelea, cuprindeau depărtările ca și cînd toate-ar fi fost ale lui.

Femeia era bună-bucuroasă c-a scăpat de ceartă în casă, și nu-i mai păsa de el. Copiii să-i trăiască, Manoil și Pinte, c-aceia țin casa ! De Lala nu mai vorbea nimeni, ca și cînd n-ar fi fost niciodată fată la casa lor. Și așa, nimeni nu-l mai lua în samă pe Petrea cînd, după cină, ieșea tăcut din casă, deschidea tainic covăcia și-și trecea sub clichină barosul.

Hotărîrea lui, cînd pleca de-acasă, era nestrămutată, ca-n sara cînd i s-a tîrît mai întîi gîndul ăsta prin minte : îi pîndește, pînă-i prinde odată acasă, și-atunci mîna i se va-ncleșta pe baros și nu va mai ști de nimeni și de nimic.

Dar, cu cît se apropia mai mult de țigănie, sămînța de foc învia în ochii lui întunecați. Ridica mai tare capul, s-adulmece. Iar, mai cu samă după ce larma gla-

surilor înceta, cînd viorile, adiind ușor, deodată întorceau cîntecul, cu patimă, într-o arie vijelioasă, ca smuls dintr-o inimă ce nu mai poate răbda, ochii lui Petrea ardeau uscați, pieptu-i creștea ca-mpins de-un șuvoi lăuntric și-i venea să chiuie de bucurie, ori de ce nici el nu știa, apoi s-o ia razna pe coastă la vale, să nu se mai oprească decît între bordeie.

După cîteva săptămîni, în sfîrșit, licări o lumină în bordeiul în care ședeau feciorul Țancului și Lala. Licări întîi ca un chibrit, apoi se-aprinsesă trei lumini în șir. Petrea se zgudui, ca și cînd i-ar fi izbit cineva, pe neașteptate, un pumn în spate, și mîna i se încleștă pe baros, strîngîndu-l ca-ntr-un teasc de fier. Răsufli greu, ca un osîndit la moarte. Știa el ce are să facă : să plece cu barosul strîns, așa de să nu i-l poată smulge din mînă nici o putere din lume, drept spre bordeiul acela.

Dar iată că-n sara asta larma încetează mai degrabă, ori poate numai lui i se pare așa, și trei ceterași, cei mai buni din toată țigănimea, se furișează printre case și se așează sub streășina bordeiului unde stă Lala.

Cîntece tremurate începură din toate trei ceterile deodată, așa de tainic, așa de curat și pătrunzător, de Petrea, sus, lîngă stejarul lui, îngălbeni și începu să tremure. Ar fi vrut să alerge, să scape odată de povara ce n-o mai putea purta, dar voia să vadă ce se va întîmpla acolo jos. Și iată că din ușa bordeiului iese, ținîndu-se de mînă, Lala, înaltă, sulegetă, — o umbră parcă, — iese cu cineva. Petrea privea fără să clipească : ăsta să fie feciorul Țancului ? Un om voinic, cu mustața scurtă, groasă, ca un corneci de berbecuț, drept ca un brad, cu un cap mai nalt decît Lala lui.

Tinerii se așezară pe podmol, cu mâinile petrecute pe după grumaji.

Cei trei țigani cîntară încă vreo cinci arii de jale, apoi prinseră a zice de joc. Dar sus, pe coastă, Petrea nu auzi că s-a schimbat cîntecul. El asculta, ca deșteptat într-o lume așa de frumoasă, așa de bună și de nepăsătoare, tot ariile de mai nainte. De la o vreme îi păreau așa de cunoscute cîntecele acelea, ca și cînd le-ar fi ascultat toată viața lui, și abia acum de curînd s-ar fi fost despărțit de ele.

Întru tîrziu numai, oftînd, băgă de samă schimbarea cîntecului. Căci veniră cîteva fete cu flăcăi lîngă bordeiul unde ședeau cei doi tineri și începură un joc fantastic, ce părea și mai ațîțător la flacăra pîlpîitoare a celor trei lumini din casă.

Dar după ce notele vesele pătrunseră pînă la inima lui Petrea, acesta, ca luminat de-un gînd mare, bătîndu-i inima să-i sară din piept, alergă ca un smintit pe coastă, la vale. Se izbi de bordeie, între jucători. Ceterile încetară, și toți rămaseră înlemniți.

— Fata tatii, să-mi trăiești, fata mea, și să-ți ajute Precesta ! Și să-mi trăiești și tu, ginere, copilul meu !

Apoi, apropiindu-se de ceterași :

— Ziceți, măi, de să vă crape diblele !

UN RĂZVRĂTIT

Sta cu ochii holbați, cu obrazul supt, cu fruntea lucie, asudată, în pat, suflînd din adînc, des și cu horcăieli în piept. Femeia, — palidă, zbîrcită la față, — se purta prin casă ca o umbră, neștiind pe ce să pună mîna.

— Mi-a ținut lumînarea. Că-mi venea așa, ca o sfîrșeală, de se învîrtea casa cu mine. Da'... se vede că mai am zile.

— Măi bade Dumitre, nu moare omul așa, deodată. Știe Dumnezeu de toate. Nu lasă la rău !

— Ba, Dumnezeu să mă ierte ! Da' mie-mi pare că unii prea ne canonim în viața asta. Nu faci nici un rău, și o duci mai greu ca un cîine fără stăpîn. Pentru cei săraci îi prea mult ! Pare că pe noi ne-a osîndit cineva.

Femeia se-apropie și ea.

— Vezi c-am plătit numai acum o sută și cinzeci de zloți la un avocatăr. Pieri-i-ar sănătatea din casă cum ne-a asuprit el pe noi ! Dacă n-am avut drept, de ce-a zis să pîrîm ? Ia spune-mi dumneata, de ce-a zis ?

Bolnavul, din pat, se ridică într-un cot.

— Dar aveam dreptul, domnule ! Eu am jurat cu sufletul meu ! Și tot ne-a scos păgubași ! Atîta amar de bani, pe vremea asta ! Mi s-au dus două văcuțe !

— Da, două ! Ș-aveam nădejde de doi viței la primăvară. Așa să-i ajute sfîntul din cer, cum ne-a fript pe noi !

În casă întră un copil mărișor, zdrențos. Luă de sub masă cana verde, bău și ieși fără să zică o vorbă.

— E al dumneavoastră copilul ?

— Al nostru, și mai avem cinci. Ne-a dat Dumnezeu și pe deasupra.

— Ian auzi, bade Dumitre ! Nu vorbi așa ! Dumnezeu știe ce face ! Copiii-s dar de la Dumnezeu !

— Dacă-s dar, de ce nu au și domnii atîția ca noi ? Ba, lasă-mă, păcat ori ba, da' pe noi știu că ne-a bătut Dumnezeu ! Acum, spune-mi dumneata, ce s-or face ei fără mine ? Rămîn pe drumuri, ca vai de capul lor !

— Nu rămîn, bade Dumitre, se-ngrijește Dumnezeu de ei !

Bolnavul clătină din cap și se lungi iar pe spate. Îl prinse tusa ce horcotea adînc și nu se rupea. Picuri de sudoare îi brobonară fruntea. Deodată făcu : «Hîîî !...» prelung, sinistru.

Femeia aprinse lumînarea. Dar nu muri. Holbă din ochi și începu să răsuflă repede-repede.

— Ba-i prea grea ! Noi, o samă de oameni, mai bine nu ne-am fi născut ! Măi !

— Că să vezi dumneata, zise muierea, e și greu. Acuma, n-ai tu nimic la casă. Copiii nu pot câștiga nimic. Vezi, vine ziua când stai și n-ai ce să bagi în gură.

— Asta-i, domnule ! Că zice să postești. Da' rămâi pe mălai gol și trăbă să postești. Și-n gură se gată ș-aceia ! Să trăiască aceia care au !

Preotul încă nu dăduse de un om așa de încăpățânat, care să nu vrea să se împace cu Dumnezeu nici când e bolnav de moarte. Înainte de spovedanie, pînă era și femeia în casă, cercă în tot chipul, dar zadarnic.

Pentru omul acela zdrobit nu erau motive de mîngîiere. El nu s-a bucurat nicicînd de viața asta. N-a admirat zilele frumoase ori nopțile senine. Nu s-a ridicat niciodată sus, în înălțimi. N-a avut norocul să-l ieie alții în samă. Cu capul plecat spre pămîntul din care-și trăgea neîndurătoarea hrană, el pricepea și simțea, cu o logică scurtă, fără întorsături, aspră și neîndurătoare. În clipele grele ale boalei, — poate cele din urmă, — toată nemernicia vieții lui îi ieșise deodată, limpede, înaintea ochilor, tot amarul traiului îndurat i se adunase în inima ce încă bătea în pieptul cuprins de sudorile morții, și nu mai voia, nu mai putea să recunoască de bună, de fatală nedreptatea vieții acesteia.

În casă era un aer stătut, acru. Cîțiva tăciuni mai fumegau pe vatră. Femeia ieșise grăbită afară. Zbiera un copil.

— Bade Dumitre, da' crezi dumneata că Dumnezeu a să te ierte dacă judeci așa ? Te va ajuta în boală ?

Omul rămase ca înlemnit. Numai ochii, plini de durere nebună, erau vii.

— Nu-mi mai trăbă mie nimic. Ce, crezi că vreau să mai trăiesc ? N-am chinuit eu destul ? Oho ! Mai rău ca un dobitoc !

— D-apoi copiii dumitale ?

— Copiii mei ? Vor vedea și ei !

Și ochii lui luciră răi, ca de moarte, luciră urât, monstruos. Preotul își pierdu nădejdea. «Asta nu se mai împacă cu Dumnezeu niciodată», își zise el. Părea întrupată în omul acela, fără voia lui, răutatea rece, sceptică, pe care-o aduce-n lume lungul șir al nedreptăților omenești. Părea că nici nu vorbește scheletul acela din pat, ci rânjește spectrul chinuit al răzbunării.

— Ce boală să ai, bade Dumitre ?

— Aprindere de plămîni. Cu tusă și junghiuri. Ce junghiuri !

— Din asta scapă oamenii. Numa să ieie leacuri.

— Să ieie cine poate ! Am mai fost eu bolnav de aprinderi. Că boalele s-adună tot pe capul nostru, al celor proști, da' nu mi-a fost nimic.

— Totuși, să vie doctorul, s-aducă leacuri.

— S-aducă ! Da' creițar în casa mea n-am văzut de-un veac. Ehei, părinte ! Să vezi, că nu-s eu așa prost. Știu ceti bine. Ș-am cetit în gazete că să nu ne lăsăm fără doftori. E ușor să zici, da' domnii ăia care scriu ar trebui să ne cunoască pe noi întîi.

Dintr-odată, de parcă i s-ar fi descărcat un mănunchi de săgeți ascuțite în trup, gemu adînc, înfricoșător, și-ncepu să se zvîrcolească, să se-adune, cu ochii bulbucăți, cu degetele mîinii încîrligate. Graiul îi pieri. Abia bolborosea. Chinui așa o vreme, apoi păru că se liniștește.

Ochii i se mai înseninară. Părea că privește la ceva foarte îndepărtat. Părea un om trecut cu gândul într-altă lume.

Preotul se apropie de el. Bolnavul nu-l văzu însă.

Deodată din ochii lui sticloși izvorîră două lacrimi, apoi încă două și încă două... Izvorau încet-încet, luncînd în groapa obrazilor căzuți înlăuntru.

Cînd veni femeia, îl găsi țăpăn. N-a plîns, numa i-au dat lacrămile.

— I-i mai bine lui așa, părinte. Mai, mai !... De ne-ar aduna Dumnezeu drăguțu pe toți, pe toți !...

NEPOTRIVIRI

I

Vasile Crainic, cu chiu, cu vai, și-a bătut firma de doctor deasupra unei uși vechi ce ducea într-o odaie bătrână, rămasă poate din veacuri trecute, pe o stradă mare și largă, străjuită de clădiri noi. I-a fost greu de tot, că nu-l cunoștea nimeni, și a umblat în ruptul capului să afle doi oameni să-i iscălească o poliță. Dar n-a aflat. Și-atunci, un frate de-al lui și-a vândut o vacă cu vițel și i-a dat bani să-și cumpere cele de lipsă.

— Numai pînă la primăvară, frate Petre, atunci îți întorc banii ; poate ți-i dau înzecit. Acum n-am ce face, nu mă cunoaște nimeni.

Frate-său, Petru, un țăran înalt, cu barba aspră, cotoroasă, privea într-altă parte, cu ochi ageri, în care tremurau parcă și milă, și rușine. Zise, fără a-l privi :

— Știu eu că mi-i dai. Nu de asta-i vorba. Dar eu, parcă, să fiu în locul tău, nu m-aș mai apuca de nimic.

Vasile, grăbit și aprins cum era, nu luă în samă vorbele frăține-său, ori, mai bine, nu le înțelese. Îl luă să-i arate odaia închiriată.

— Vezi, o să am loc pentru toate. Și ieftin. Cinci zloți pe lună.

— Numaicât ai să-ngheți aici la iarnă, frate Vasile. E cât un magazin de bucate. Eu, să fiu în locul tău, n-aș mai face nimic.

Vasile tresări deodată :

— Cum n-ai mai face nimic ?

— Bine. Aș lăsa slujba.

Doctorul îl înțelese.

— Nu te teme, are să-mi meargă bine ! Începutul e totdeauna greu. Dar iată, voi, cei de acasă, nu sînteți obișnuiți. Cît ce te strînge o lipsă, crezi că-i sfîrșitul lumii. Eu, frate, am trecut prin multe. M-am oțelit de-ajuns. Și-apoi, ce crezi, am învățat atîta ca să nu-mi folosesc învățătura ? De-aș avea altă slujbă, ar fi altceva. Dar gîndește-te că eu n-am dormit jumătate din nopți ca să pot fi odată de folos în lume. Eu vreau să-i ajut pe oameni. Și cei ce vor să-i ajute pe oameni au răbdare și muncesc cu încredere, așteptînd să le fie de folos.

Trei săptămîni, zadarnică i-a fost așteptarea. Stătea în camera goală și rece, pînă la 12, se ducea apoi să prînzească, și la 2 era iar acasă. Se plimba în largul

odăii și citea. În zilele dintîi nu-i veni greu să trăiască astfel. Știa el că așa, cu una, cu două, nu se face nimic în lumea asta. Dar în curînd începu să-l neliniștească lipsa banilor. Nu mai avea decît pentru cîteva zile. Și nu se putea hotărî nicicum să-i mai ceară lui frate-său. Cu luarea doctoratului, cu cvartirul, îl ajutase destul ; nu mai putea să-l năcăjească.

Dar gîndul că în curînd nu va mai avea cu ce să-și plătească o masă la birt îi iscă o durere nouă, îl făcu să-i fie rușine de sine, îl făcu sfios cu toată lumea. Începu să-i fie rușine și de casa aceea veche și dărăpănată în care locuia, și pîndea în toate părțile, să nu-l vadă nimeni cînd intra și cînd ieșea.

Dar, la trei săptămîni, într-o noapte, bătu cineva la ușă.

— Domnule doctor, domnule doctor, te rog, vino îndată cu mine !

Crainic se trezi, și, într-o fierbințeală ca de friguri, se îmbracă și-l pofti pe străin înăuntru.

— Nu, domnule doctor, să ierți. Te rog, vino îndată. Am fost în trei locuri și n-am aflat pe nici un doctor acasă. Și-mi moare fata. Da, îmi moare !

Omul era înspăimîntat, cu obrajii brăzdați de-o mare suferință, cu privirea tulbure.

Crainic își luă cu dînsul ceva la repezeală și plecară. Era o noapte rece de octombrie, și podurile pe care treceau erau albite de brumă. Pășeau repede amîndoi, privind tăcuți înaintea lor, de parcă ar fi fost atrași de o putere magnetică.

Întru tîrziu, străinul se opri. Întrară pe o porțiță mică, urcară mai multe trepte, deschiseră o ușă, dădură într-un coridor și, în sfîrșit, intrară într-o odaie.

Străinul se opri dinaintea patului și-și acoperi obraji cu mâini mari, osoase :

— Iaca, vezi ? Moare ! și gemu înăbușit, ca și când l-ar fi înjunghiat cineva repede.

Nu era pui de om în cameră. În pat, bolnava, cu fața vineție, crispată de o mare suferință, părea să nu mai aibă mult de trăit, părea umbrită de-aripa morții.

Crainic își dădu sama îndată de ce se-ntîmplase. Se întoarse spre străin și întrebă grav :

— A băut mult ?

— Nu știu ! Atît cît să moară ! Vezi, nici dumneata nu-mi poți ajuta !

Vasile Crainic ieși grăbit din casă și alergă la cea mai apropiată farmacie. Veni într-un suflet cu doctoria și, descleștînd gura bolnavei, i-o dete. Apoi se întoarse spre tatăl fetei.

— Acum să nu te mai temi. Asta-i ajută. O să vezi. În două săptămîni nu mai are nimic. Dar de ce-a băut otravă ? Norocul ei că n-a fost tare și că n-a băut mult. De ce a băut otravă ?

— Nu știu, domnule, eu ce știu ? ! Muncesc toată ziua în cancelarie. Maică-sa a murit de mult. Nu știu de ce-a băut. Se văieta mereu că-i e urît de nu mai știe ce să facă. Alta nu mai știu. Atîta, că i-a fost urît. — Apoi, după un răstimp, zise mai rar și încet : Poate i-o fi venit greu că nu se mai mărită. Că îmbătrînește așa. Poate și asta. Dar eu ce să fac ? Eu muncesc toată ziua în cancelarie. Eu cum s-o mărit ?

— Acum fii liniștit ; are să se facă bine. Îi dai tot la un ceas din leacurile astea, pînă le isprăvește. Apoi vii și-mi spui.

— Bine, domnule. Și nu moare ?

— Nu.

— Atunci e bine. Iată, dumneata ești doctor și mă spovedesc ca înaintea unui preot. Eu nu-s de vină că a vrut să se omoare. Și totuși, când am văzut că-i aproape să se ducă, mi s-a părut că eu o ucid, m-a cuprins ca o muștrare amară, parcă mi se vărsa o fiere în inimă și mă învenina. Dar acum e bine că nu moare. I-a dat Dumnezeu și ei noroc.

Scoase apoi un gologan de cinci zloți și-l puse în palma doctorului.

— Îți mulțămesc, și are să-ți mulțamească și fata. O, da, ea e tare bună. Stă toată ziua acasă. Coase, tace, și din când în când se mai uită pe fereastră. Da, bună fată... Săraca mea Livia !

Doctorul ieși, se abătu pe la farmacie, să plătească doctoria, și apoi, fluierînd, porni spre casă. Nu fusese un caz așa de greu. O otrăvire mai ușoară. Dar Crainic se simțea acum iar omul neînduplecat de altădată, și nădejile îi înaripară iarăși imaginația și-i înflăcărară voința de a se dărui spre binele oamenilor. «Se vede că așa a fost să-mi încep cariera, se gîndi dînsul. Noaptea, să nu mă vadă nimeni, la un om sărac.»

De atunci doctorul Vasile Crainic avu mereu de lucru. De multe ori venea sara acasă frînt de oboseală, căci în firea lui nu pătrunsese nepăsarea profesională a medicilor. Fiecare caz i se părea o problemă de delegat, și nu numai o problemă științifică, dar și o problemă sufletească.

În curînd, o boală grea, o boală de gît, se răspîndi, între copii mai ales, în întreg orașul, așa că doctorii nu mai pridideau. Acum se simți el cu adevărat folositor. Umbla ziua și noaptea, cerceta, scria rețete, mîn-

gîia c-o vorbă, două. Uneori avea sentimentul că-i încă la Universitate și, adîncit în studiul bolii care cuprinsese orașul, stătea noaptea întreagă la masă, cu cărțile-n față. Ziua, ori de cîte ori intra la vreun bolnav, și de cîte ori vedea deznădejdea părinților, o mare durere-i săgeta inima. Și totuși, munca aceasta susținută, de noapte și de zi, nu-l obosea. Cerceta cartierele cele mai sărace, de multe ori fără să-l fi chemat cineva.

În scurtă vreme, numele-i fu cunoscut în tot orașul. După două luni se mută din casa aceea veche și-i întoarse fratelui său datoria.

— Ți-am spus eu, frate Petre, că numai începutul e greu ? Ce vrei, pînă nu miști, de unde să știe cineva că trăiești ? De aici încolo nu-mi mai purta nici o grijă. Dimpotrivă, cînd ai vreun năcaz, spune-mi-l. Ce crezi tu, că eu vreau acum să mă îmbogățesc ? Nu, banu-i făcut numai să trăiești din el, nu să-l aduni !

Și frate-său se întoarse mîngîiat acasă.

Îndată ce n-a mai simțit grija zilei de mîne, Vasile Crainic își începu viața așa cum o dorise el totdeauna. De cîte ori n-a văzut la ei în sat cum mor oamenii cu zile, cum boli ce puteau fi vindecate îi ucideau repede. De atunci simțea avîntul curat, frumos, de a veni în ajutorul aproapelui său. Acum era fericit că poate să deie acest ajutor.

Cîte un doctor bătrîn îl întreba, de multe ori :

— Bine, domnule Crainic, medic de plasă ești dumneata ?

— Ba nu.

— Atunci ce tot cauți de-atîtea ori la sate ? Doar nu cumva mergi așa, de plăcere ?!

— Ba da. Dacă n-am ce face acasă, mi-i urît. Ş-apoi, vezi dumneata, eu sînt de părere că şi la sat e lipsă de doctor, ca şi la oraş. Cel puţin de unele sfaturi de igienă sînt convins că au mai multă lipsă sătenii.

— Bine, bine, dar în schimb cu ce te-alegi dumneata ?

— Cu ce să m-aleg ? Nu-i destul că poţi face un bine ?

Doctorul rîdea, şi nu mai zicea nimic. Doar cînd să plece, îi spunea :

— Eşti tinăr încă ! Tinăr de tot !

Doctor cu nume bun, cunoscut şi în satele din împrejurime, Crainic trăi singur şi retras, numai pentru bolnavii lui, trei ani întregi. În aşa-numita societate aleasă nu prea umbla, căci nu-i plăcuseră niciodată secăturile ce se vînturau acolo. Pe lîngă asta, văzuse că avea încă foarte mult de-nvăţat. Cumpăra mereu cărţi noi, reviste de medicină, studia şi-şi făcea notiţe, cu mare sîrguinţă, ca în vremea studenţiei. Citind mereu, îi veneau de multe ori în minte scene din viaţa lui de pînă atunci, care îl ajutaseră să se-nţeleagă mai bine pe sine. Simţea acum puternic în sufletul său dorinţa, nedesluşită multă vreme, de a cerceta, de a afla cît mai mult din tainele ştiinţei pe care-o îndrăgise ; simţea că aceasta-i datoria lui cea mai înaltă. Vedea el bine, în răstimpurile de cugetare, că această dorinţă i-a dat putere să muncească neobosit în mulţii ani de şcoală, i-a dat aripi ca să se înalţe cu gîndul de la ceea ce pipăia şi cerceta, la ceea ce numai mintea putea să cuprindă. Fără să fi cunoscut limpede principiile după care se conducea, el vedea acum că şi-a format, în practică, de mult, o teorie a vieţii, şi fu mulţumit cu acea teorie.

Altădată, între colegii săi de universitate, de multe ori vorbea ca un om în vîrstă, ca un povăţuitor.

— Tot ce-i în lume e făcut să te-nalţe, să te facă mai om, zicea el. Aşa şi ştiinţa noastră. Eu, înainte vreme, nici idee n-aveam ce-i omul. Şi nici acum nu prea ştiu. Dar atîta cît ştiu mi-e destul spre a-l preţui cu mult mai mult decît înainte. Cunoşti organismul, cunoşti legi, descoperi desfăşurarea bolilor, examinezi ţesuturi, şi, din toate, ajungi la convingerea că ştiinţa numai de-aceea e dată, ca să te desăvîrşeşti şi să ajuţi şi altora să se desăvîrşească. Eu, de pildă, cînd am la clinică un bolnav, poate nici nu-l văd pe el, ci numai boala lui, şi n-am nici o dorinţă să ştiu cine-i şi de unde-i, ci vreau numai atît, să-l ajut, oricine-ar fi. Şi iată ce era să vă spun : tot ce vedem şi cunoaştem noi există de veacuri. Noi cercetăm şi descoperim cîte ceva ce de mult îi aşăzat şi îşi are rostul său în cursul firii. Dacă ne-am îndestula, cum zice profesorul nostru de anatomie, numai cu ceea ce cunoaştem examinînd, şi nu ne-am înălţa gîndul căutînd un scop cunoştinţelor noastre, ar însemna că nu sîntem oameni, că sufletul nostru nu se va lumina niciodată.

Venindu-i în minte astfel de amintiri din anii trecuţi, Vasile Crainic rămînea de multe ori cu cartea deschisă vreme îndelungată fără să mai întoarcă foile. Se culca tîrziu, şi, dimineaţa, femeia ce-i îngrijea de casă nu se putea mira îndeajuns cum de s-a isprăvit iar gazul din lampă. Era o femeie mică, adunată de spate, care avea grozavul nărav de a da poveţe. Ea îi zicea de multe ori :

— Domnule Crainic, dumneata alergi toată ziua. Ar fi bine ca noaptea cel puţin să te odihneşti. Acum eşti

tinăr și nu simți nimic, nu-ți pasă, da' mai târziu a să-ți pese !

Cînd era în voie bună, Crainic o năcăjea :

— Să vezi, mătușă, cu noi, doctorii, stă altfel lucrul. Noi avem doctorii care ne iau oboseala cum ai lua-o cu mîna. Bei un praf ? Din palid ce-ai fost, te faci roșu ca bujorul.

Bătrîna privea prin genele împînzite.

— Dumneata ești sănătos acum, har Domnului ! Da' tot așa a fost și Niculiță al meu. Și sta nopțile și învăța, că ziua scria în cancelarie. Și, de la o vreme, a-nceput să-ngălbinească și tușea săc. Apoi, n-a trecut anul și mi l-a luat Dumnezeu.

Crainic, de cîte ori îi amintea bătrîna de Niculiță al ei, nu mai zicea nimic. Căci știa povestea asta bine, și un nour de tristeță i se așeza parcă pe frunte. Știa nu numai de moartea lui Niculiță, ci că și bătrînul Dumitru, tatăl lui Niculiță, era să moară atunci de supărare și că mătușa avusese noroc cu un doctor, altfel ar fi rămas pe drumuri, cu alți trei băieți mai mici.

Avînd ce face și nepierzîndu-și vremea în zadar, Vasile Crainic era mulțumit aici în oraș, și nici prin minte nu-i trecea că i-ar lipsi ceva, ori că ar fi mai bine să plece în alt loc. Numai cîteodată, cînd se întîmpla să beie vreun pahar, două de vin mai mult, rămînea dus pe gînduri. Atunci firea lui, aparent nepăsătoare, se dezvăluia, și în ochi îi jucau unde neobișnuite de lumină. Atunci tăcea, și nu auzea nici cuvintele celor din jurul său. Dar nu sta mult astfel. Se scutura deodată, ca și cînd ar fi vrut să scape de ceva neplăcut, și-și zicea : «Ei, iac-așa !» Și făcea cu mîna un gest de renunțare.

— Cu cine nu te înțelegi, domnule doctor ? Îl întreba vreun prieten ce era cu el la masă.

— Cu cine ? Știu eu cu cine ? Îmi pare că-i un dușman ce pleacă din mine și-mi arată multe de toate. Frumos va fi ce-mi arată, dar nu-i pentru mine.

Și, în astfel de clipe, izbea tare în pământ cu bastonul lui noduros, ca și când ar fi dat în cineva nevăzut. Nu, nu putea să aibă dreptate glasul ce-i vorbea din suflet. El știe ce-i trebuie lui, știe de ce are lipsă, cunoaște ce-l poate face fericit. Știe foarte bine că nu mai dorește nimic. Cu gândurile acestea se așeza în pat, dar, când s-adoarmă, ceva, ca un fior tainic, părea că-i spune : «Ba da, trebuie să mai dorești ceva».

II

Într-o dimineață îl trezi din somn femeia ce-i grija în casă.

— Să ierți, domnule doctor, da' de un ceas așteaptă o căruță după dumneata. Zice omul c-a plecat de la miezul nopții de-acasă.

Crainic se îmbracă în grabă și chemă sluga ce venise cu căruța. Un fecior voinic, cu pieptul gol, cu ochii negri, strălucitori, deschise încet ușa și își săltă cojocul pe umeri, ca la o strîmtoare.

— Ei bine, voinice, cine-i bolnav la voi ?

— Domnișoara. I-a venit așa, cu friguri, spun, de vro două zile. Zice că are junghiuri și plînge că moare.

— În cîtă vreme ajungem ?

— În trei ceasuri, de-i cu noroc. Da' vezi că am un cal cu nărav. Când îi vine, nu-l mai miști din loc cu patru boi. Se temeau acasă să nu-l apuce pe drum năravul, să zăbovesc, de-aceea m-au trimis cu noaptea-n cap.

— Bine, să fii gata, vin îndată.

Romînul ieși pe ușă, și, pînă-și puse în rînd Țoalele din căruță, sosi și doctorul.

Căruța porni c-o zmîncitură scurtă, apoi începu să duruie pe pardoseala de piatră.

Răsăritul soarelui îl prinse pe doctor departe, în mijlocul cîmpului. Se culcase tîrziu sara ; se întîlnise cu niște prieteni vechi de școală, acum profesori, și goliseră multe pahare de vin. Și, totuși, nu era ostenit. Aerul curat, proaspăt, îl înviorase ca o baie rece.

Stătea răzimat în fundul căruței largi și nu se mai sătura privind dimineata aceea de iunie. De mult nu mai apucase răsăritul soarelui afară pe cîmp. După ce ajunsese student și avea atîta de studiat, nu mai simțise nici o chemare pentru astfel de frumuseți ale firii. Viața lui se mărginea la știința ce și-o alesese, și nu se mai gîndea că mai este și altceva pe lume. Dar în copilăria lui de-acasă, de cînd se desprimăvăra, mergea cu oile. Era numai o mîna de om, abia se zărea înapoia turmei mici. Atunci a văzut de multe ori răsăritul soarelui. De cînd ciripea rîndunica sub streășina casei lor de paie, mamă-sa îl trezea cu versuri de crai :

«Scoli, ciobane, nu dormi,
Somnul nu-ți va folosi.»

Atunci a urmărit de-atîtea ori cum, rotindu-se ca prinsă de-un vîrtej, se înălța ciocîrlia, pînă o înghițea

adîncul seninului. Pe-atunci, cu alți copii de sama lui, privea voios, sara, de pe culmea dealului, la soarele ce-și rotea tot mai viu ochiul de sînge și, lunecînd după creștetul aprins al munților, îl petrecea cu cuvintele :

«Sfinte, Doamne, soarele,
Că mă dor picioarele.»

Și-acum, în alergarea trăsurii, îi veneau în minte aceste frînturi din copilăria lui, cu adieri călduțe de boare ușoară.

Privind împrejurimile, — cîmpia largă, mărginită în depărtare de cîteva măguri, holdele ce trimiteau valuri de mireasmă de grîu copt, — Crainic vedea mai mult dealurile mari de la ei de-acasă și pădurile puternice de stejar. Își vedea frații harnici, părinții veseli, care de mult dorm, acum, în progadia veche. Și o înduioșare caldă, cu lacrimi, i se ridică din suflet și-i umezi ochii.

Nu călătorise de multă vreme atîta timp cu căruța și avea senzația, uneori, că-l duce în vis cineva pe locuri necunoscute.

Întru tîrziu zise feciorului de pe ziț :

— E frumos pe-aici, voinice. Și-aveți drumuri foarte bune. Mai avem încă mult de mers ?

— De-acum nu mai e mult, trecem îndată rîul și întrăm în hotarul nostru.

Rîul era abia o șuviță de apă, roșie ca și cînd ar fi presărat în ea cineva făină de cărămidă.

— Aceasta-i vale, băiete, nu-i rîu.

— Nu acum. Dar ia să vii primăvara, ori după o ploaie mare și să întri cu căruța. Crezi că se mai alege ceva de tine ? Hrană la pești ! Da' nu întră nime, că vine ca Dunărea de mare și de pogan.

Dincolo de apă, de o parte și de alta a drumului, se înălțau lanuri de porumb înspicat. Drumul era și mai neted, parcă și caii alergau fără splină.

Crainic se pierdu iar în gânduri, cu ochii duși în zarea limpede, departe. În sufletul său, privind nemărginitul, și la lumina amintirilor, se dezvăluia o parte rămasă de mult în umbră. Și, ca o adiere de simțire numai, i se părea că ceea ce vrea acum să se lumineze într-însul samănă cu gândul ce se năștea când bea două-trei pahare de vin mai mult și care-i spunea : «Ba da, trebuie să mai dorești ceva».

Bolnava avea fierbințeli mari. Ochii îi ardeau rugători, gata să plîngă. Frica de moarte îi aducea în răstimpuri întrebări de spaimă în priviri.

Crainic simți deodată o sfială mare când trebui să cerceteze mai amănunțit pe bolnavă. Era întâia oară în viața lui de doctor când nu cuteza să se apropie să ausculte pieptul celei ce suferea.

Venise cu sufletul plin de senzații noi, și când întrase în casă ochii i se opriseră asupra fetei, ce-l privea rugător, fără sfială, ca pe un cunoscut vechi, de la care cerea ajutor.

Abia putu să-și stăpînească ușoara înfiorare, cît o consultă. Simțea că-i arde fața, căci, fără să știe de ce, își oprise aproape cu totul respirația, cît ținuse examinarea.

Era un început de aprindere de plămîni, despre care încă nu era sigur cum se va dezvolta. Trecu în altă odaie, scrise rețeta și porunci, ca la el acasă, să se trimită îndată la farmacia cea mai apropiată. Spuse de asemenea să se aducă și gheață.

— Gheață avem noi, aici, destulă, domnule doctor, zise o femeie în vîrstă, îmbrăcată în negru.

— Așa ? Atunci, aduceți numaidecît. Cum de n-ați știut s-o folosiți și pînă acum ?! zise Crainic întorcîndu-se spre femeie.

— N-am știut ce boală să fie. Ne era să nu stricăm. Dar o vom îngriji, o îngrijim, că ni-i dragă ca lumina ochilor, și mie și soră-mi.

— Nu e fata dumneavoastră ?

— E a unei surori, care a murit. Așa, o creștem noi cum putem mai bine, că n-avem copii, și cu ea ne mîngîiem.

Crainic se gătea de plecare.

— Vai de mine, domnule doctor, nu ne vei părăsi așa de în grabă !

Îl conduse în altă odaie, un prînzitor foarte intim, unde era așternută masa. Crainic, din tot ce vedea, înțelegea că trebuie să fie oameni cu stare, căci aveau un interior foarte bogat. Ar fi dorit să știe cine-s, dar nu știa cum să întrebe, cînd doamna cea îmbrăcată în negru îi veni în ajutor.

— Să știi, zise ea, că numai bărbatului pot să-i mulțămesc c-ai venit dumneata. El mi-a spus să trimit după dumneata. Bărbatul meu e în oraș, e judecător, dar acuș iese la pensie. Și, așa, destul de în vîrstă cum e, închipuie-ți că are o pasiune : să locuiască aici, și de trei ori pe săptămîină, — zilele lui de oficiu, — să meargă cu trăsura la oraș. Grozavă pasiune ! Și uneori plouă, alteori viscolește să nu scoți cînele afară, dar el de plăcerea lui nu se lasă.

Crainic n-ar fi crezut ca femeii acesteia puțintele, căreia-i umbla gura ca melița, să-i pese ceva de boala

nepoatei. Și, totuși, cînd ea începu din nou să vorbească despre Ana, o podidi plînsul.

— Să n-aveți teamă, doamnă. Tot a treia zi mă voi rezezi pînă aici. De observ cumva că-i mai rău, cu permisiunea dumneavoastră, nici nu mai merg acasă, pînă n-o văd pe picioare pe domnișoara Ana.

— O, ai fi prea bun să faci așa. N-ai idee cît ne-ai îndatora.

Cînd să plece, Crainic se mai abătu o dată prin odaia bolnavei. Ana plînsese și tocmai își ducea batista de la ochi, cînd intra doctorul.

— Să nu te superi, domnișoară. Are să treacă. Fii numai liniștită. Dumneata ești tină, în putere, vei învinge boala. Și-apoi, n-om lăsa-o nici noi să prindă rădăcini. — Îi prinse cu sfială mîna albă. — Iată, nici fierbințelile nu-s așa de mari. Are să treacă. — Și, aproape glumind, adaose: Numai n-ai voie să plîngi. Iată, ochilor dumitale nu le plac lacrămile.

Cu o ușoară înclinare ieși apoi din casă și se urcă în căruța ce aștepta gata.

— La revedere, doamna mea, pe poimîne.

Și porni.

În drum spre casă, și în oraș, nu-i mai ieșea din minte bolnava. Nici nu mai văzuse, de cînd era doctor, așa fată frumoasă. Și doar a umblat el prin multe case. Ori poate nu băgase de samă pînă acum?

Și două zile gîndul îi fu mereu răzlețit spre casa aceea bătrînească, unde zăcea Ana. Și se temea de multe ori să nu evolueze boala mai repede decît de obicei și aștepta ca pe spini să meargă iar, să vadă cum îi este.

Cîteodată își zicea că n-are nici un rost îngrijirea asta, că exagerează. Ori ea, ori alta, tot bolnav. Dar nu

era mulțumit cu gândul acesta și cerca să-l alunge. Și nu-i era greu. Căci îndată ce o vedea așa, culcată, cu ochii înlăcrămați, cu fața albă, cineva-i spunea că fața de Ana trebuie să se poarte cu o deosebită grijă.

Cînd, a treia zi, o vizită din nou, doamna în negru îl aștepta afară.

— Bine-ai venit, domnule doctor. Dumnezeu te-a trimis de la-nceput la noi. Fetei îi merge bine. Acum rîde, să vezi, rîde, drăguța.

Într-adevăr, Anei îi era mult mai bine.

Fierbințelile trecuseră aproape de tot, și obrajii începeau să se trandafirească.

Acum lui Crainic îi veni și mai greu s-o examineze. Ochii Anei nu-l mai priveau rugători, ca întîia oară, ci plini de vioiciune și de curiozitate. Doctorul era tînăr, înalt, cu o față în care se oglindeau vigoarea și bunătatea. El se apropie totuși, făcînd o efortare ca să pară cît se poate de liniștit. Dar cînd își apropie capul de pieptul ei tînăr, ca să ausculte, o căldură moale și dulce îi înfioră toate simțurile : ar fi putut s-ausculte o zi întreagă, și n-ar fi știut să spună ce aude.

Din fericire nici nu mai era trebuință să audă, căci semnele din afară arătau că nu mai e nici o primejdie.

Crainic se retrase ca ameușit, își scoase carnetul și păru că înseamnă ceva. Dar trase numai cîteva linii fără nici un înțeles, și-l închise.

Ana nu mai înceta de a-l urmări pe doctor. Avea parcă niște ochi anume să citească în suflet. Ea băgase de samă zăpăceala lui și zîmbi cu mulțumire.

Cum Crainic tăcea, Ana îi zise, într-o ciripire veselă :

— A fost bună medicația, domnule doctor. Înțăleg, mi-a făcut bine. Cît pentru gust, cred că puțin zahăr

n-ar fi stricat. Da' nu-mi pasă, îmi pare bine că le-am băut.

— Mă bucur, domnișoară, crede-mă că-mi pare bine. Mă temeam, la început, că se va extinde și la plămînul drept. N-ar fi fost nici atunci primejdie, dar ținea mai mult și te slăbea prea tare.

În ziua aceea Crainic petrecu mai mult timp în odaia vecină, la masă, unde doamna casei îi făcu multe destăinuiri despre Ana. Află cum a rămas orfană de timpuriu, pierzîndu-l pe tatăl său, «un lujer de om», cum, în urmă, se stinsese și mama fetei. Dar, despre moartea acesteia, bătrîna vorbea cu înconjur, cu teamă parcă. Crainic știa acum că Ana a fost crescută în multe școli, că învățase pianul. Și cu cît asculta mai mult cuvintele mărunțele ale bătrînei, se-nduioșa tot mai tare, gîndindu-se la frumusețea și gingășia Anei și la soarta ei tristă de a nu cunoaște iubirea părinților, de a nu avea un razim în viață, decît pe bătrîna asta și pe soru-sa.

Cînd doctorul veni pentru cea din urmă oară, Ana părăsise patul. Umbla prin casă, în grădină chiar. Și Vasile Crainic abia acum putu să simtă tot farmecul ce se desprindea din ființa aceea, ce-i părea lui de un preț nemărginit.

Vorbi mult cu dînsa, și în glasul său curat tremurau fiorii dragostei dintîi. Nu mai erau nedumeriri ușoare, nu mai erau glasuri abia auzite, — cum i se deșteptau mai nainte în suflet, trezindu-i dorințe noi, — ci era un adînc șuvoi cald și luminos, care-i inunda cu tărie partea atîta vreme umbrită a sufletului său. Vedeia viața, nu strînsă în marginile științei sale și a cercetărilor, ci cuprinzătoare și nespus de bogată. Iar Ana cipea drăgălaș, ca o pasăre scăpată din colivie. Numai

în răstimpuri privea, pe furiș, la Vasile Crainic, pe a cărui față curată și frumoasă se așternuse o mare bunătațe.

Doctorul, acasă, începu să nu-și mai vadă cumsecade de treburile sale; simțea că trebuie să treacă o punte, ca să învingă stavila dulce ce i se pusese în cale. Simțea că trebuie să înceapă o nouă viață.

Cu gândurile cele mai curate, fără a întreba de zestre, de nimic, ceru fata, și cununia lor urmă în curînd. Frate-său, Petru, s-a bucurat din inimă.

— În fine, ești în rînd cu lumea, frate Vasile. Nu mă mai tem că nu vei ști să trăiești. Iată, pe mine de la multe rele m-a scos nevasta. Eu odată beam de mă făceam ca butucul. Acum, nu mai gust nimic. Da, foarte bine-ai făcut. Numa să vă deie Dumnezeu noroc.

III

Vasile Crainic umbla acum mai bine îmbrăcat, părea ca scos din cutie. De multe ori era grăbit să plece undeva. Dar Ana, pînă nu se uita la el cu de-amănuntul și nu-i aranja ba cravata, ba gulerul de la haină, nu-l lăsa. Crainic nu se prea bucura că pentru cîte un fleac de ăsta făcea pe oameni să aștepte. Dar nu putea să se supere pe Ana. Avea, se vede, și ea o slăbiciune. «Va trece ea grija asta, mai încolo», se gîndea Vasile.

Lui, înainte, două rînduri de veșminte îi ajungeau un an. Acum tot la trei luni trebuia să-și facă haine noi. Și pentru el era un chin să alerge de atîtea ori la

croitor, să steie drept înaintea lui, să-i ieie măsurile, să facă probe și să-i audă lingușirile.

Dar nu ar fi cutezat, pentru aceste mici neplăceri, s-o supere pe Ana nici c-o vorbă, nici c-o aluzie. El se bucura și era fericit că poate s-o vadă, c-o poate simți aproape.

Cînd ieșeau la plimbare, ar fi voit s-o arate la toată lumea. Era mîndru de femeia tînă și frumoasă pe care o avea. Uneori i se părea lui că-i prea zburdalnică, dar se gîndea la tinerețea și îndestularea în care trăise și trăia, și îi trecea neliniștea.

În oraș Ana și-a făcut degrabă cunoștințe. Mergea des în vizite și primea de multe ori. Uneori se-ntîmpla să n-o găsească Crainic acasă. Dar afla vreun bilet lung și îngust, scris cu litere mărunțele : «Vasile dragă, sînt dusă la doamna... Așa-i că nu te superi ? Îmi era urît și nu știam cînd ai să vii. Te sărut.» De cele mai multe ori Crainic surîdea și, citind în cărțile lui, o aștepta să se-ntoarcă din oraș. Dar cîteodată venea supărat. Atunci, de nu era Ana acasă, privea biletul de departe, încruntîndu-se ușor, și s-apuca de citit, ori aranja cîte ceva în casă. Căci Ana, cînd făcea vizite, lăsa împrăștiat prin casă tot ce-i trecea prin mîină, pînă să fie gata. Și Vasile, cînd era rău dispus, se gîndea : «Hm ! Ana nu se vede decît pe sine, cînd pleacă undeva.» Dar cînd sosea Ana acasă, totdeauna îmbrăcată frumos, îi trecea orice gînd, orice supărare. Cînau veseli, pe cînd Ana-i spunea o mulțime de nimicuri despre ce-a mai văzut și-a mai auzit. Cu flecăreala asta nu se putea împăca Vasile. Îi zicea de multe ori :

— Bine dragă, îți plac ție fleacurile astea ?

— Plac, da ! Nu-s fleacuri ! E adevărat ! Iaca, sînt sigură că doamna Marcu și-a pierdut brățara.

— Și ce însemnătate are asta ?

— Are-nsemnătate ! Cum nu ? Vorbește doar tot orașul !

Dacă vedea că ține la ceea ce-i spune, Crainic nu mai zicea nimic, ci o asculta, gîndindu-se la altceva. «În sfîrșit, femeie nu-i ?» se gîndea dînsul.

Ana venea de multe ori indignată de la vizite. Auzise că sînt oameni care-i vorbesc de rău.

— Trebuie să-i înveți minte pe mizerabilii aceia. Auzi tu ! Ce cutează să zică !

— Dacă n-au învățat omenie acasă, eu cum să-i învăț ? S-ar plăti așa ceva ?

— Cum să nu se plătească ? Dar că scornesc vorbe și le poartă în lume, e bine ?

— Las' să le poarte ! Ce ne pasă nouă ?

— Ei da, dac-ar fi toți ca tine. Tu nu prea mergi între oameni, decît la bolnavii tăi. Dar eu ? Eu cum să mă arăt în lume ?

— Dar, dragă Ano, tu știi că nu-i drept ce se spune. Nu ți-e de ajuns conștiința că n-ai nimic pe suflet ? De pleava clevetirilor omenești nu trebuie să ne pese.

Ana se supăra de multe ori că Vasile nu voia s-o apere.

— Da' bine, soro, îi zicea, ce vrei să fac ? Să mă duelez ? Asta una n-am învățat-o, dar chiar de-aș ști, n-aș face o asemenea prostie ! Atunci, dar, să-i dau în judecată ? Dar unde sînt martorii ?

— Sînt destui ! Ți-i aduc eu.

— Nu cred. Cînd ar fi la adecă, toți s-ar retrage, și numai ne-am face de rîs.

Îi era tare greu s-o liniștească în astfel de discuții, dar dacă vedea că n-o poate convinge, o lăsa în pace.

Altă dată venea aproape plângînd acasă. Era nemulțumită că nu-i stătea bine vreo rochie ori vreo pălărie. Îi spusese o prietenă, și din pricina asta era nenorocită. Și s-a întîmplat ca, dezbrăcîndu-se, să sfîrtece, în mînie, lucrul care o «compromisese». Așa ceva nu putea suferi Crainic. Dădea bani mulți pe rochiile ei, dar poate că n-ar fi zis nimic, dacă Ana, la mînie, la furie, nu s-ar fi urîțit așa de tare, dacă n-ar fi devenit așa de respingătoare, încît să n-o mai poată suferi. Rupînd rochia părea s-o sfîșie pe femeia care i-o criticase. Atunci Crainic lua rochia și-o arunca mînios deoparte.

— Asta-i prea mult ! Să strici tu o haină, pentru că nu i-a plăcut cuiva ! zicea dînsul.

— Da, e prea mult, pentru că tu ai dat bani ! Și-s scumpi banii ! Asta-i ! Că de nu, mi-ai angaja altă croitoreasă ! Asta-i o proastă, o nepricepută !

Crainic nu o lua în samă și nu-i răspundea cu vorbe aspre nici cînd îl înfrunta astfel. Vedea că Ana era prea iritată și se gîndea că poate nici nu știe ce vorbește.

Ce-i era însă și mai greu lui Vasile, era cînd aveau oaspeți la masă. Atunci trebuia să fie atent la atîtea nimicuri, încît, la sfîrșit, avea senzația că masa a ținut o veșnicie. În cîteva rînduri, cînd fusese mai slobod în vorbe ori în mișcări, cînd se purtase firesc, așa cum se pomenise el de cînd era om pe lume, văzuse că Ana îl privea supărată, că nu se simțea bine.

— Așa ne facem de rîs ! Dacă nu merg toate după regulă, vor crede toți că sîntem niște oameni de rînd, îi zise dînsa.

Atins de cuvintele astea, Vasile îi răspunse trist :

— Eu nu cred. Dacă însă tu afli o fericire într-asta, voi fi mai cu băgare de samă.

De se pregătea în oraș vreun concert, vreo reprezentație de teatru, Ana descoperea dintr-odată că-i lipsesc multe, și cheltuia sume mari de bani pe rochii, pe pantofi, pe pălării, pe bijuterii. Dar Crainic, când o vedea strălucitoare de frumusețea sa și a gătelilor, uita de toate. «Ce să-i faci ? Așa-s nevestele, pînă-s tinăre !» Dar ceea ce-l umplea mai mult de grijă era că, după concert ori după teatru, acasă, în căldura bună din odaie, când ar fi dorit să vorbească cu ea despre reprezentație, s-o întrebe ce păreri are, ce a impresionat-o mai mult, Ana ori nu răspundea la astfel de întrebări, ori, dacă zicea ceva, spunea niște lucruri, încît Vasile era convins că n-a înțeles nimic. În schimb ea nu mai termina cu observațiile ce le făcuse asupra cunoscutelelor. Haină, pălărie, ținută, purtare, nimic nu rămînea necriticat. Și-și făcea observațiile cu o vădită satisfacție răutăcioasă. Asta, când se credea pe sine cea dintîi în sala de teatru sau de concert. Dar, când băga de samă, c-un junghi la inimă, că alta are o rochie sau o pălărie mai frumoasă, spunea, culcîndu-se în grabă, că nu mai merge în veci la concerte ori la teatre, că nu s-alege cu nimic din ele.

Iarna, la ceaiuri, aduna lume multă în casă, în fiecare săptămînă.

Crainic îi zise odată :

— Ano, eu cred că-s prea dese lucrurile astea. Tu n-ai idee cît se cheltuiește ! Mai rar, nu zic, dar chiar așa de des e prea mult.

Femeia aproape se îmbolnăvi de supărare.

Dac-a văzut așa, Vasile i-a dat pace. Își dădea sama că Ana se simte bine la astfel de întruniri, că-i voioasă, că tot ce făcea atunci i se potrivea foarte bine. Simțea însă și greutatea tuturor cheltuielilor ei, dar în gândul său tot bună, tot curată o vedea. Pentru el, om care muncea, era o recreare când venea acasă să-și poată privi nevasta — tânără și frumoasă.

Îl mai neliniștea și faptul că pe Ana n-o văzuse, de când erau laolaltă, citind ceva, în afară de jurnale de modă. Nu se aștepta să citească tratatele lui de știință, dar avea reviste de literatură, avea ziare. Și i-ar fi plăcut mult să-i menționeze ea, de pildă, vreo nuvelă, o poezie, un articol de prin reviste. Ar fi simțit o adevărată mângâiere să-i audă glasul curat îmbrăcînd și alte cuvinte decît de acelea care nu lăsau nimic în urma lor. Dar, zadarnic. Pentru așa ceva Ana nu simțea nici o atracție.

Cîteodată, mai ales când era năcăjit, cugetînd la Ana, îi venea gândul uscat și rece, ca un sol al deznădejdiei : «Dar dacă femeia asta este atît cît se vede, și-n suflet n-are nimic ? Dar dacă Ana e numai o păpușă ?» Dar nu putea să creadă așa ceva. O vedea așa de plină de viață, așa de vie în toate mișcărilor ei, încît înțelegea că tot ce face acum e mai mult o zburdălnicie, un prea mare avînt al tinereții și al nepriceperii.

Într-o zi dădeau un prînz mare. Era invitată o mulțime de lume. Din două odăi trebuiră să facă prînzitor. Veniră oaspeți aleși, fruntași de-ai orașului. Era cel dintîi prînz adevărat mare ce-l dădeau. Și era animație, era veselie. Și Ana era foarte mulțumită.

Către sfârșit, veni servitoarea și merse de-a dreptul la doctor, îi spuse ceva la ureche și ieși.

Crainic, îngrijat, se sculă în grabă și zise cu glas foarte scăzut :

— Veți face bine să mă scuzați. Trebuie să plec numaidecât. E bolnav greu frate-meu.

Și voi să iasă.

Ana se întunecă la față și toată strălucirea îi pieri din ochi.

— Cum să pleci chiar acum ? Strici toată voia bună. Nu, nu te las eu să pleci acum îndată.

Crainic o privi înmărmurit.

— Ba da, să plece, ziseră mai mulți, îl scuzăm pe domnul doctor. Aici sînt două datorii !

— Nu. Mai așteaptă doctorul puțin. Țăranii-s mai tari de fire, nu mor așa în grabă, zise Ana, și se apropie de Crainic să-l ducă la loc. Dar cînd întîlni ochii lui Vasile, se dete înapoi îngrozită.

El ieși în grabă, fără să mai zică o vorbă, se sui în căruță și porni îndată. Dar nu știa încotro merg. Părea că-i noapte în jurul său, și în noaptea asta cineva-i bătea la ureche tobe asurzitoare. Se făcea deodată liniște ca de moarte, și iar sunau tobele. Și sunetele acelea îi pătrundeau întreaga ființă, dar nu rămîneau sunete, ci se schimbau în zguduiuri puternice. Și, departe în noapte, vedea o închipuire grozavă, un dobitoc cu ochii de jar, și-n loc de gură cu niște colți ca de darac. Veneau apoi răstimpuri cînd nu mai auzea, nu mai vedea nimic, cînd îi părea că a murit.

Nu se trezi decît cînd se opri căruța. Privi speriat în jur, apoi, ca deșteptat din somn, se frecă grăbit la

ochi și sări jos. De tot s-a trezit însă numai lângă patul fratelui său Petru.

Nu mai putea să-i deie nici un ajutor. Abia-i putu pricepe cele din urmă cuvinte, ce se desprindeau cu greu, șoptite, de pe buzele lui moarte.

Dintr-o nebăgare de samă Petru căzuse, venind din fînață, în coasa lucie, care-i străpunse spatele și pieptul.

Crainic rămase în sat pînă după înmormîntare.

Pe cînd se întorcea de la groapă, simți că lui îi murise deodată și frate-său, și fericirea sa. 'Da, aceasta a început să tragă de moarte de cînd plecase de-acasă. S-a zbatut cu deznădejde să scape, să învingă, dar n-a izbutit. Căci o strivea mereu gîndul că Ana e o păpușă, frumoasă, cu mlădieri atrăgătoare, dar fără suflet. Sentimentul care-l neliniștea uneori, că femeia sa e dintre acelea ce formează spuma ușoară și ridicolă a societății, devenise deodată convingere ; și această convingere i-o întemeiase, vai, chiar Ana ! El încercase, vreme de trei ani, să scuze tot ceea ce-i părea fără înțeles, de rîs, în viața ei. Atîta amar de vreme a-ncecat să se înșele pe sine, și i-a împlinit dorințe care, pentru el, n-aveau nici un preț, nici un rost. Da, da ! El lua de-o vreme încoace onorarii mari și de la oameni săraci, cînd trăgeau să moară, ca să aibă cu ce-și cumpăra ea rochii și pălării, ca s-o poată vedea mulțumită. Căci în viața lui părăsită, de care nimeni, niciodată, n-a purtat grijă, Ana aceasta, cu ființa ei caldă de tinerețe, venise ca o mîngîiere dintr-alte lumi. Și, iată, el s-a-nchinat trei ani unei păpuși, care în loc de inimă avea o mașinărie tainică, blăstămată, fină, care-i purta mînile să-și așeze hainele,

părul, care-i trezea glasul de ceremonie la ospete și toate purtările de mașină în saloanele reci și-năbușitoare.

Cu ochii ficși, speriați, Crainic le vedea toate acestea, și inima i le simțea cu durere.

Și dragostea lui și-o vedea parcă închipuită într-o femeie tristă, tăcută, care, în haine de doliu, se pogora, cu ochii în pământ, singură, de bunăvoie, în groapa deschisă.

I s-a așezat apoi o liniște grea pe suflet, de care însuși se temea. O ură adâncă, cum i-a fost și dragostea, a luat loc în inima lui. O ură care cerea răzbunare nesfârșită. Și totuși, se simțea așa de liniștit, ca și când ar fi fost o statuie, și știa că orice răzbunare nu l-ar putea face fericit.

Când, după vreo cinci zile, se-ntoarse acasă, Ana tocmai sosise de la o vizită.

— Ai stat mult, îi zise ea. Chiar voiam să-ți scriu. O ! Au sosit la modistă niște pălării admirabile ! Dar bine c-ai venit ! Așa-i c-ai să-mi cumperi una ?

Crainic nu zise nimic. Desfăcea scrisorile sosite în lipsa lui. Ana îl privi mai atentă, și-i păru c-a slăbit și c-a îmbătrânit mult. Văzu că-i rău dispus, și deodată-i trecu ceva prin minte.

Se apropie de el.

— Nu fi supărat ! Mie mi-a trecut atunci în grabă ! Ne-am distrat foarte bine, și toți te-au scuzat de plecarea ta grabnică. A, era să-mi uit, i-e mai bine lui frate-tău ?

Era tot glasul acela, ca o muzică duioasă, care-l fermeca altădată, dar acum îi deșteptă niște sentimente ciudate, neplăcute. Ce-avea femeia asta cu frate-său ? S-ar bucura să știe c-a scăpat ? Hotărât, nu ! S-ar în-

trista să știe c-a murit ? O, nu ! Atunci ce rost avea întrebarea asta ? Ia, o vorbă spusă în vînt, o încercare, poate, de a se apropia de el. Nu-i răspunse nimic. Ana se mînie, se aruncă în fundul divanului, cu fața ascunsă în palme, și tăcu.

Crainic, după ce citi scrisorile, se opri la cîteva. Niște bolnavi îl chemau la locuințele lor. Își luă bastonul și plecă.

Și păsea parcă pe o cale pe care încă nu mersese niciodată în viață. Căci, cît fusese singur, mergea cu gîndul țintă la boala ce i se va desfășura înaintea ochilor plini de curiozitate științifică și de dorința de a însănătoși ; după ce se căsătorise, mergînd, o vedea mai mult pe Ana, cum a lăsat-o, cum va afla-o la întoarcere. Acum din sentimentele pentru Ana nu mai rămăsese nimic, ci se simțea parcă pe sine însuși, greu și rece ca plumbul, dar tare și neînfîrînt în dragostea lui pentru bolnavi, în interesul lui de a le fi de folos.

După acest incident faima lui de doctor bun crescuse tot mai tare. Îl vedeau oamenii veșnic tăcut, cu fața împietrită, dar multora le plăcea mai mult așa.

Ana își continua netulburată felul ei de viață. Numai dînsa se tulbura de sine. Ca și altădată vorbea adeseori despre nimicurile ei. Crainic nu mai cerca să-i spuie nimic împotriva, dar nici n-o aproba. Pentru el, viața de-acasă se mărginea acum la cărțile și studiile sale.

Dar Ana nu se putu împăca multă vreme cu veșnica lui tăcere. Îi spunea aceasta de multe ori. El o privea rece, ca pe un obiect. Cîteodată-i zicea :

— Ce să vorbesc ? Ce pot eu să discut cu tine ?

Și nu mai scotea o vorbă, orice i-ar fi spus dînsa.

Crainic, din notele pe care și le făcuse de-a lungul anilor, începu să scrie articole și să le publice în revistele de specialitate. I se părea că această activitate era o datorie pentru dânsul. Pe exteriorul său, începu să nu mai pună nici un preț, ca și înainte de a se însura. Ana nu-l putea suferi astfel, și-i zicea cu ciudă :

— Îți ies genunchii din pantaloni. Cum poți tu fi așa, cum poți umbla așa în lume ?

— În care lume ? o întreba el, c-o liniște rece și amară, de parcă și-ar fi strecurat glasul printr-un strat de durere și ură.

— Cum, prin care lume ? Între oameni, între oamenii care te cunosc ! Ce vor spune despre tine, cum te vor aprecia ?

— Și dacă aş umbla în pantaloni veșnic călcați, mi-ar crește prețul ? Ce crezi tu, că eu îs marfă ?

Și un zîmbet rău, abia perceptibil, îi luneca pe față.

— Fă cum vrei, eu n-am să mă cert. Mă gîndesc numai la vizitele pe care o să le fac cu tine.

— Din partea asta poți fi liniștită. N-am să mai fac vizite.

Atunci, Ana se mînia și, față cu tăcerea și împietrirea lui, se tulbura și mai tare.

De la o vreme se răspîndi vestea că doctorul Vasile Crainic dă consultații gratuite săracilor. Vestea dovădindu-se a fi întemeiată, Crainic nu mai ajungea să meargă în cîte locuri era chemat, și cînd venea acasă îl așteptau și aici o mulțime de oameni. Cu o adîncă înfiorare vedea acum pe cîți nenorociți îi ținea sărăcia departe de doctor și de binefacerile științei medicale.

Dar în felul acesta nu mai câștiga aproape nimic. La clienții cu stare, rareori se mai putea duce. Însă el era îndestulat, mulțumit chiar, și-i părea că-și ușurează oarecum sufletul pentru onorariile luate, în cei trei ani din urmă, și de la cei mai năcăjiți oameni. De câte ori se gîndea la aceasta, i se părea un păcat neiertat. Îi veneau în minte, cu o limpezime uimitoare, toate cazurile cînd scosese cinci, ori zece zloți dintr-o casă săracă, care-ar fi trăit din ei poate o lună. Banii aceștia mulți, luați de la cei sărmani, și risipiți pe hainele, pe luxul păpușii de-acasă, îi păreau că picură stropi de sînge. De-aceea s-au străduit atîtea generații de oameni să fundamenteze o știință umanitară ca știința medicinei, acesta e scopul chinului creator al unui creier omenesc, pentru atîta e toată concentrarea unui suflet, ca o femeie să-și învăluie trupul în foșnet de mătăasă și-n sclipire de giuvaere și să facă din cap gingașe complimente? Crainic simțea toată zădărnicia vieții dezgustătoare duse alături de Ana și, chiar de aceea, prin zdroada lui de acum, cerca să-și ușureze sufletul, deși vinovat nu era sufletul lui, care uitase, din dragoste pentru Ana, glasurile vechi și puternice dintr-însul, idealurile lui sfinte.

Arzînd în vîlvătaia remușcărilor și-a jertfei de sine, el nu-și dădea sama că în casa lui se răsîndea zi de zi aerul greu al lipsei. Dar Ana simți șuierul rece al acestei boale și-ncepu să-i facă, aproape în fiecare zi, scene, deznădăjduind în fața lui, și blăstămîndu-și zilele. Cum? El, doctor cu faimă, să nu aibă ce-i trebuie în casă? Să nu-și poată purta femeia elegant îmbrăcată? Să coboare în rînd cu sărîntoacele?

Dar Vasile își zîmbea imperceptibilul zîmbet de mulțumire răutăcioasă, și nu-i zicea nimic. Numai cîteodată îi arunca, așa, peste umăr, vorbe :

— Ce atîtea haine ! Ai ce-ți trebuie ! Nici acasă n-ai umblat mai bine-mbrăcată.

Și iarăși nu mai zicea nimic la țipetele, la vaietele și tînguiriile ei.

Cînd îi cerea bani, el îi răspundea că n-are. Și nu mințea. Dar Ana nu-l credea. Atîta clientelă ca el n-avea nici un doctor din oraș !

Odată îi spuse mînioasă :

— Minți ! Ai bani ! Dar ești zgîrcit, și nu dai ! Minți !

O umbră de încordare întunecată se ivi pe fața lui Crainic. Îi răspunse rece :

— Nu mint ! Întreabă pe oricine, și-ți va spune.

Ana era nenorocită. De luni de zile nu mai cuteza să iasă nicăiri. În veșmintele pe care le avea, credea că nu poate să iasă din casă. Nu erau noi, nu erau după ultima modă.

Dar, ca să se convingă că Vasile o mințea, că numai din zgîrcenie nu-i dă bani, porni în grabă, tînguindu-se pe la vechile prietene. Nemulțumirea și mînia o urîțise. Prietenele o priviră cu satisfacție : «A, da ! i s-a mai rătezat din cornițe», își ziceau dînsele. Dar de ceea ce știa orașul întreg, și de ceea ce dînsa abia acum afla, Ana se îngrozi. Bărbatul ei dădea consultații populației celei mai de jos a orașului, intra în bordeie cu mirosuri grele, vindeca, fără să ieie bani, o mulțime de năcăjiți, pe care mai bine i-ar fi lăsat să moară.

Se întoarse acasă ca o furtună. Odaia de așteptare era plină. Bolnavii îl așteptau pe Crainic. Ana apărură între ei ca o furie, verde de venin. Vorbe urîte, grele,

ucigătoare aruncă asupra acestor nenorociți. Tocmai îi scotea cu grămada pe ușă, când se ivi doctorul. El înțelese în grabă totul.

— Stai, doamnă ! Oamenii aceștia m-așteaptă pe mine. Cu dumneata n-au nimic, nimic pe lume. Binevoiește a trece dincolo.

Și o conduse în odaia vecină. Închise ușa și-și chemă clienții înăuntru, apoi începu vizitele, — vreo două ceasuri, — liniștit, ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic.

După ce termină, întră să prânzească. Ana tăcea mînioasă. Vasile era hotărît să curme odată situația grea dintre ei.

— De ce-ai vrut să-mi alungi pacienții ?

Ana făcu o efortare să-i răspundă liniștită :

— Pentru că nu vreau să-i mai văd în casa mea.

— Cum, în casa ta ? E a ta casa asta ?

Și doctorul zîmbi iarăși.

Ana, vrînd să se stăpînească, își mușcă buza de jos pînă o învineți. Crainic o întrebă din nou, privind-o fix :

— De ce-ai vrut să-i alungi ? Nu ți s-a părut că faci un păcat ? Ori nu, nu păcat ! Nu ți s-a părut că e sub demnitatea ta să-i ocărăști așa de urît ? Și erau între ei oameni bătrîni, și femei de-a' tale, adică femei ca și tine !

Ana se zbuciumă puțin, ca și când ar fi vrut să scape de ceva, apoi zise cu ciudă :

— Nu vreau ca murdarii aceștia să-mi mai umble prin casă ! Nu !

— Numai cît aici eu poruncesc, și nu tu ! Și, după mine, o mîină de-a unui murdar de ăsta care suferă, o mîină murdărită de muncă, are mai mare preț decît o

mînă albă, plină de aurituri, a unei doamne, care în toată viața ei n-a simțit altă lipsă decît să-și îngrijească trupul. Acela-i om, voi sînteți niște păpuși fără viață ! Hei ! dar las' ! Tu, de altfel, n-ai spus drept. Nu de-aceea ai voit să-i alungi. De multă vreme vin ei la mine, și gîndul ăsta încă nu ți-a dat prin cap. Tu te-ai mîniat pentru că știi că-i caut gratuit. Vezi, am avut dreptate cînd ți-am spus că n-am bani. O, și nici nu voi mai avea vreodată ! Doar atîta cît să putem trăi. Rodul științei, rodul nopților nedormite, nu-i permis să se schimbe în pălării la modă, în veșminte fără înțales, în prînzuri îmbelșugate, presărate cu vorbele de spirit ale celor ce n-au nici un pic de spirit. Nu, nu ! Rodul științei trebuie să aibă ceva corespunzător de înalt în viață. Da' bine, ce-ți spun eu ție de-astea ? ! Tu nu-nțălegi ! Tu-nțălegi numai un lucru : «Nu sînt bani». Pe tine aceste trei vorbe te ucid, — pe mine mă lasă rece.

Și, într-o liniște de moarte, ieși din prînzitor, își luă paltonul, pălăria, bastonul și, ieșind în stradă, se-n-dreptă, ca de obicei, spre clinică.

Cînd se întoarse, sara, întîi se miră văzînd că Ana nu-i acasă. Apoi, gîndindu-se că poate va fi plecat într-o vizită, se așeză la birou și-ncepu să studieze. Tîrziu, spre ziuă, cînd, obosit, voi să se culce, găsi pe măsuta de lîngă pat un bilet. Îl luă, îl apropie de lampă și citi : «Rămîi cu bolnavii și cu studiile tale ! Nu ne potrivim ! Ana.» Puse biletul înapoi pe măsută, suflă în lampă, și, așa îmbrăcat cum era, se trînti pe pat. Perna-i cuprinse capul într-o învăluire rece, odihnitoare.

UN CANDIDAT

În micul orășel făcu mare zgomot sosirea domnului doctor Petru Iuga. Citiseră de mult prin ziare anunțul avocatului din localitate, Petrașcu, că în cancelaria lui se primește numai decît un candidat. Mai ales domnișoarele și mamele cu domnișoare așteptau ca pe spini sosirea candidatului.

Domnul Iuga era chiar de cîteva zile în oraș, și toată lumea îi știa istoria din fir în păr. Aflaseră că-i un tînăr foarte isteț.

— Talent, știi, de-acela care te face să te ridici ca din apă ! A făcut, la gimnaz, două clăși într-un an ! La universitate a strălucit, a fost favoritul profesorilor.

Gata-gata să ieie doctoratul «sub auspiciis». Ci, ce vrei, soro, spunea o doamnă mai bătrână, acolo încă trebuie proptele ! Trebuie să țină domnii cei mari, pînă la împăratul, cu tine. Altfel, te-ai făcut chisăliță, bunăoară ca Muntenescu nostru, ce-a căzut de la primărie.

Domnișoarele ieșeau toate la plimbare, părea că le-a înieptat un vînt aspru de prin case. Ele știau ce înfățișare, ce față, ce mustață, ce surîs are domnul doctor Petru Iuga.

— Auzi, dragă, să vezi cîtu-i de proastă Mărineasa ! Și-a ridicat nasu-n vînt ! Cică, hop ! Cică de-acum a căzut norocul și peste fată-sa.

— Dac-ar fi și norocul orb, cum e fată-sa chioară, aș mai zice și eu.

Dar cînd, — departe, — zăreau domnișoarele vreun chip de domn necunoscut, tăceau deodată și răsuflau greu. Li se tăia de tot respirația, cînd treceau pe lîngă el.

— Oare să fi fost dînsul ?

— Nu cred ! Țsta-i prea bătrîn. Doctorul Iuga trebuie să fie un tinăr ca de douăzeci și cinci, douăzeci și șase de ani !

Și astfel, vorbele curgeau gîrlă, și pe uliță și acasă. Poate numai trei-patru să-l fi cunoscut, dar tocmai de-aceea știau cumu-i pînă și copiii din casele unde erau fete mari.

În schimb, domnul doctor Petru Iuga știricise de-ase-menea, în grabă, cam ce fel de lume e în oraș. La cîteva zile, îi zise șefului :

— Bine, domnule Petrașcu, dar e grozav să locuiești în orașul ăsta ! Mă mir cum ai trăit dumneata aici atîta vreme !

Petraşcu era bătrîn, om tare bun şi liniştit de tot. Parcă n-ar fi fost avocat. Zise, surîzînd :

— Ei, tinăre, şi de ce să nu poţi trăi aici ?

— Pentru că trebuie să te-năbuşi ! Bine, lucrezi. E drept că, de muncit, poţi munci oriunde, dar vorba e că după muncă trebuie să ai puşină recreaţie. Unde o afli aici ?

— O poţi afla în foarte multe locuri, numai s-o cauţi.

— De pildă ?

— De pildă, ieşi, pe oricare drum, la larg, afară. Să vezi ce mîndreţă, să vezi ce viaţă, să vezi ce sănătate !

— Da' dacă n-ai poftă de plîmbat ?

— Atunci mergi la vro familie. E drept că eu am gătat-o cu familia. Mi-am aşăzat toţi copiii şi toate fețele. Dar sînt altele.

Domnul candidat începu să rîdă cu hohote.

— Am înţales cam ce familii sînt aicea !

Advocatul, atins, îi zise :

— Nu trebuie numaidecît să mergi în familii, dacă n-ai plăcere. Sînt ele birturi, sînt cafenele.

— O, da, numai cît n-ai cu cine schimba o vorbă. După cîte-am înţales, nici cazină n-aveţi aici !

— N-avem, dar cazina nu-i cine ştie ce lucru mare. Am umblat eu prin cazine...

— Să-mi spui dumneata, domnule avocat, este aici vro persoană care să poată susţinea, de pildă, o discuţie politică, ori socială ?

— Bine, domnule, zise avocatul, mînios, dumneata se vede că vrei să-ţi baţi joc de noi. Ce dracu, doar n-o fi aşa de aproape coada veacului ! Se vede că dumneavoastră, tinării, vă ţineţi căzuţi din lună.

— Să nu fie cu supărare, domnule Petrașcu, ceea ce-ntreb nu-i numai convingerea mea. Vezi dumneata, de mulți, de cei mai mulți, să zicem, dintre advocații bătrâni, nu se-aude nimic în lume. Parcă ar fi murit. Deci nu poți să crezi așa, ușor, că ei s-ar mai gândi și-acum la interesele mari ale neamului nostru.

Bătrînul Petrașcu îl lăsa în cancelarie și ieși afară. Îl uimea și-l umplea de indignare impertinența batjocoritoare a acestui om, care n-avea nimic de-a face cu firea serioasă a românului.

Cîteva zile trecură fără să mai vorbească decît cuvintele strict oficiale. În vremea aceasta, domnul doctor Petru Iuga cunoscuse orașelul și oamenii, ca unul de baștină. Într-un hotel se sfădi cu proprietarul, pentru că ține un biliard atît de mizerabil, aproape hîrburi, cu toate că era singurul biliard din oraș. Pe cîteva domni, cărora le făcuse cunoștința, îi muștră aspru, gesticulînd larg, aristocratic, că n-au, în oraș, o reuniune de cîntări, că nu dau concerte, că n-au teatru, că vegetează, nu trăiesc. Pe niște coconițe le-a jignit, văzînd că n-au cunoștință de-o nouă poezie a unui mare poet român.

«Proastă treabă ! Într-o lume ca asta n-o s-o pot duce ! O să mă înăbuș», își zise, și cînd vorbi din nou cu șeful, îi abzise fără nici o ceremonie.

Și în micul orașel iar se vorbi o grămadă de vreme despre tînărul candidat. Acum însă se vorbea despre cauzele ce l-au făcut să plece. Unii ziceau că nu i-a plăcut de șef, alții că nu i-a plăcut orașul.

Dar bătrînul Petrașcu, surîzînd batjocoritor, le tăia vorba :

— Ci dați-i pace ! Țsta căzuse din lună odată cu vîrcolacii !

Oraşul unde se dusesese domnul doctor Petru Iuga era oraş în toată puterea cuvîntului. Fusesse odată capitală de ţară, acum era capitală de comitat. Să vezi numai îmbulzeală de oameni cu poziţii înalte, s-auzi numai cum tună prin cafenele retorii politici, cum fîşâie prin aer şi se izbesc de masă, prin cazine, cărţile de joc ! Îşi află în grabă prieteni — oameni de sama lui, să poată schimba o vorbă, să poată discuta o chestie la ordinea zilei în Parlament ori în societatea din oraş. Domnul Iuga povestea cu bucurie despre întunecul şi neorientarea generaţiei mai bătrîne. Din ţinuta dreaptă a trupului, din strălucirea ca de sarea-mîţii a ochilor, puteai citi că dînsul se considera superior celor ce-l înconjurau.

În societatea bărbătească a oraşului, cufundată în glodul afacerilor, tinerii aceştia, «speranţa neamului», erau singurii pe care-i frămîntau şi-i agitau marile probleme ale poporului. Se ţineau însă, cu toată această preocupare, bine îmbrăcaţi, după moda cea mai nouă, şi se purtau după cele mai stricte reguli de bună-cuviinţă.

Numai unul dintre ei, Mărcuţ pe nume, părea mai de lume ; cînd era în societatea lor nu vorbea aproape nimic, nu prea lua parte la petreceri, nu făcea vizite, nu cerceta saloanele. Dar pe acesta ei nu-l luau în samă.

— Să vezi, domnule Iuga, spunea cîte unul mai vechi în oraş, acesta scrie la foi de cînd era student. Şi nu poţi vorbi cu el decît despre o singură chestie : cum s-ar putea ajuta poporul de la ţară, aproape lipsit de orice cultură.

— Ba chiar are de gînd să scoată o carte întreagă, plină de sfaturi. Gîndeşte că cineva va fi prost să i-o tipărească ! Cine să deie banii pentru un necunoscut ?

zise altul, răzimîndu-se în baston și plecîndu-și capul pe-un umăr.

Domnul Iuga ar fi răspuns îndată, căci teoria lui de mult era gata. Dar, trăgîndu-și de samă, întoarse vorba într-altă parte. Chiar voia să pună la cale o șezătoare literară. Să mai dezmoștească pe cei ce nu se interesau de nimic. Domnul Iuga, ca nou-venit, voia să țină o conferință. Nu spusese nimănui despre ce va vorbi, dar, își zicea el, «am eu atîtea-n minte, de-aș putea conferința, la adică, un an de zile».

Dar cu cît se apropia timpul seratei, domnul Iuga era tot mai neliniștit. Știa el cum are să vorbească, dar gîndul că poate nu vor bate toți din palme, că poate nu va fi bine primită conferința, de toată asistența, îl neliniștea. Oricum, pășea pentru întîia oară în fața societății romînești de-aici din oraș, și voia să-i cucerească pînă la unul pe toți cei care vor fi de față. Nu-i vorbă, era el doctor, dar sînt mulți doctori și de tot felul în ziua de azi, și numai singur titlul acesta poate că nu va impune.

Și, în liniștea odăii lui, gîndul îi rătăci cu ani în urmă. De cînd era în gimnaziu se bucura grozav că va pune odată un *Dr.* înaintea numelui său. L-a ispitit de multe ori gîndul să iasă și el la lumină, cu vreun articol de gazetă, dar totdeauna ajungea la convingerea că, pînă n-are un nume, nu se plătește să-ncerce nimic. De mult tot plămădea în mintea lui o serie de articole cu care să tune de să se audă în toate părțile. Cum era acum în preajma conferinței sale, se prinse cu toată puterea de planul acesta. Le va scrie acum, le va trimite la cea dintîi gazetă, și va subscrie *Dr. Petru Iuga*. Și se vor mira redactorii de cumînțenia articolelor lui, le vor

comenta, vor scrie săptămîni și săptămîni despre ele. Și se vor umple de invidie prietenii, care-l vor fi crezut mort, cînd se vor trezi deodată cu el tocmai pe vîrfurile înălțimii. În chipul acesta va atrage și societatea romînească la conferința lui, și rezultatul va fi o izbîndă deplină. Și-i umblau prin gînd vorbele ce se vor rosti prin oraș : «Va vorbi dr. P. Iuga». «Care Iuga ?» «Știi, soro, cea cu articolele din ziar.» «Așa ?» «Dumnealui însuși !»

Și încă în sara aceea, domnul candidat s-a apucat de scris. Trei articole despre *Cum trebuie să fie preotul în luminarea mulțimilor*, alte trei despre *Cum trebuie să fie învățătorul*, și, în fine, tot trei despre *Bună înțelegerea celor doi factori de mai înainte*. Le va scrie pe rînd, și mai bine de o săptămînă va publica în fiecare număr al ziarului. Nu se poate să nu bată la ochi ! Deasupra va pune un titlu larg, sonor, de pildă : *Culturale*. Dacă s-o întîmpla să fie prea mult material, redacția va introduce o notă : «Din cauza îmbulzirii de material, prețiosul studiu al talentatului tînăr dr. Petru Iuga se continuă în nr. cel mai apropiat».

Domnul candidat, gîndindu-se la toate acestea, își frecă mulțumit mîinile, își pocni degetele albe și zîmbi cuceritor.

Cel dintîi articol, tipărit pe pagina a doua, avu efectul unei bombe. Ori cel puțin așa i se păru dumnealui. Îl citi și de zece ori ; purta numărul ziarului veșnic cu sine, și privirea de biruință nu i se mai stinge în ochii mici, neastîmpărați.

Prietenii îl gratulau din toate părțile.

— Adecă dumneata și scrii ?

— Va să zică dumneata ești publicist ?

— Și încă ce articol ! Știi, să facă senzație !

Doctorul Petru Iuga privea peste umăr la ei, dar binevoitor.

— Ei, vă place ? Așa-i că-i spăl bine ?

— Ba, știi, îi și razi, îi razi fără săpun, răspunse unul, rîzînd prostește.

— Asta-i nimic, să vedeți ce-o să urmeze !... Acolo-i grosul ! Aici, mai mult o introducere. Dar în tratare, și mai ales în încheiere !...

— A' dracului îi iei la-ntrebări ! Știi c-așa-mi place ?!

— Ce vrei, frate ? zise Iuga. E nemaipomenit cum trăiesc oamenii ăștia în mijlocul poporului, de pe spattele lui, și nu-și dau nici cea mai mică urmă de interes față de oile pe care le mulg ! Trebuie să ne ridicăm glasul, noi, care vedem și înțălegem.

— Vezi bine că trebuie, altfel putrezim ! Da, da, domnule Iuga, ai toată dreptatea. Și să nu-ți pese dacă vreunul își va ridica glasul împotriva acuzelor dumitale.

— Ce să-mi pese ?! Adecă de cine să-mi pese ?! Nu se poate asămăna, frate, un preot ori un dascăl c-un avocat ! Ce zice deosebirea de cultură, ce zice deschilirea de poziție ? Ș-apoi, n-ar putea să susțină nici unul o dispută ziaristică.

— Să vezi ce vîlvă ai stîrnit în oraș ! Abia așteaptă să vie serata. Vor să te-audă cu orice preț. Nu-ți poți închipui cum te laudă și te stimează tot publicul.

— Vom vedea noi cum va fi și cu serata. Dacă-ș ști că vin puțini, nici nu mi-aș dezvolta conferința.

— Ce spui, frate ?! Toți vor veni. Ce puțini ?! zise un prieten, care de o grămadă de ani era tot student în drept.

Domnul Iuga se despărți de prieteni și porni spre locuință, foarte mulțumit de sine. Ca-ntr-o lumină ușoară el vedea, în legătură cu reușita de-acum, un șir întreg de izbânde strălucite : un nume, o nevastă «de familie», cu zestre, — ce mai zestre ! — o cancelarie de avocat cu doi-trei candidați, o grabnică înălțare cine știe pînă unde...

La cîteva zile ieși al doilea articol despre amărății de dascăli, cu mult mai cutezător, și aproape plin de injurii, nu atît la adresa celor ce erau mai mari peste dascălime, cît mai ales la adresa dascălilor. Domnul Iuga, peste zi, fusese la o execuție silită într-un sat depărtat, și, sară, venise obosit, prăfuit și tare rău dispus. Mersese acasă de-și schimbase hainele, apoi o luase ață la cafenea, să-și citească articolul din gazetă.

Prietenii nu veniseră încă. Doctorul Iuga, oricît se străduia, nu putea să-și citească liniștit articolul. Mereu îi veneau în minte, ca o arătare urîtă, amenințătoare, chipurile femeii și ale celor doi copilași pe care îi dăduse afară din casă, cărora le vînduse cu toba tot ce biet avuseseră. Ca aduse de unde repezi de vînt, auzea vorbele lor de rugare, plînsul lor, vaietele lor de deznădejde. Șeful îi dăduse mînă liberă : ori să ajungă la o înțelegere cu datorașii, ori să-i scoată din casă. Și doctorul Iuga auzea mereu și vorbele femeii : «Domnule dragă, măria-ta, așteaptă-ne numa pîn' la primăvară, și vom plăti. Ce să facem, amar de noi, dacă Ion a murit așa, deodată. Da' vom plăti. Voi face cumva și vom plăti. Ci dumneata nu trăiești doar din casa noastră.» Însă el rămăsese neînduplecat. Voise să mîntuie repede,

cu orice preț. Cine să mai facă încă o dată un drum așa de lung, așa de obositor ? Și pentru cine ?! Pentru niște amărâți de oameni ?! Și i-a dat afară. Când s-a urcat în trăsură, să plece, un român cu obrazul ars de soare și-a plecat fața aspră, încruntată, nemiloasă, parcă să-l poată vedea mai bine. Amintirea ăstuia îl înfioară mai cu samă acum. Și i se strânge inima de i se face mică-mică. Și i se pare că aude și cuvintele românului, în urma trăsuri : «Zice că-i rumîn, dar ăsta-i cîne !»

Cercă să-și citească articolul, ca altădată, dar după cîteva șire se opri, izbit de-aceleași închipuiri. Și acum prietenii întîrziiau să vină, doctor Iuga ieși să se plimbe puțin în răcoarea de-afară. Dar taina însărării părea că-l duce tot mai mult spre sātuțul acela depărtat, apoi spre un alt sat, de care de mult nu-și mai adusese aminte. Dar ce-i venea în minte, ce vedea cu gîndul, acum, acolo, departe, în satul său, îl umplea de-o amăreală, de-o scîrbă, ce-i făcea rău. Toată verdeața, toată lumina, toate cîntecele de la ei din sat, pentru dînsul erau prilej de a-și mări dezgustul acru ce-l simțea ca un nod, cînd înghițea în săc.

Se întoarse iar la cafenea, și nu peste mult veniră și prietenii.

— Bună sara, frate Iuga. Azi toată ziua nu te-am văzut. Se vede că ai scris iar.

— Am fost într-o comisie. Mizerabil drum ! Mizerabil sat ! Ți-e parcă rușine să zici că-i românesc !

— Așa-s multe sate pe-aici. Cunoști de-o poștă ce conducători au. Astora le pot numai folosi articolele tale. Ia să-l vedem pe ăsta, cum l-ai croit.

Și s-apucă să citească cu glas tare, gesticulînd.

Pe cînd citea, întră în cafenea și Mărcuț, — tînărul care arareori umbla cu ei și care ocolea saloanele. Se așeză la aceeași masă și ascultă și el articolul.

După ce se termină lectura, citețul exclamă :

— Admirabil ! Țsta le-ntrece pe toate ! Ce ziceți voi ?

— Așa-i, le-ntrece !

— Ba-i foarte prost, spuse Mărcuț, palid ca un mort.

Se făcu liniște. O liniște în care nici unul nu știa nici ce să zică, nici unde să privească.

Mărcuț adaose :

— Se-nțălege că-i prost ! Să vrei să-ți cîștigi lauri cu un car de acuze înveninate nu e lucru greu. Știți voi ce ? Popa și dascălul sînt la noi calul de bătaie al tuturor celor care vor să scrie ceva, să apară și ei înaintea publicului ca oameni ce se interesează de nație, ca jurnaliști. Toți știu să-i acuze, toți știu să le deie sfaturi. Dar nici unul dintre acești «toți» nu se gîndește că nu în chipul acesta sînt chemați să ajute poporului de rînd. O, nu ! Ci să facă și ei ceva. Să ajute cu fapta. Ce ziceți voi, pentru ce nu se apucă unul de-ai noștri să scrie o serie de articole cu tema : «Cum trebuie să fie advocații romîni și toți doctorii în munca de luminare a poporului ?» E revoltător și josnic să ne descărcăm numai asupra preotului și asupra dascălului. Căci, astfel, noi pentru ce-am învățat la școală ? Numai ca să putem cîștiga mai lesne banul ? Numai atîta simț de om și de romîn să fie în noi ? Ar fi grozav ! Măi fraților, să știți voi că noi toți, care ne ridicăm din poporul ăsta, avem această datorință, să-l luminăm.

Mărcuț, în liniștea ce stăpînea încă, ieși.

— E curat smintit ! zise un prieten.

— Așa l-am știut de cîndu-i. Și mi-a fost coleg și în gimnaziu. Dar are gîndurile lui, din care nu-l poate scoate nimeni.

— Și bagă de samă că e și mojic, zise, c-un suspin din adînc, ca de ușurare, doctorul Iuga. Mă gîndeam să-l provoc la duel.

— Crezi că el are curajul ?! Au cercat ei și alții. Dar el spune că duelul e o prostie. Cine are ceva cu el, pî-rască-l.

Oricît s-ar fi arătat de nepăsători tinerii, conversația se lega greu de data asta. Fiecare primise cîteva afronturi, și, cine știe cum, adînc, în sufletele lor, se simțeau mici de tot și ușurei-ușurei, și fără nici un preț.

Doctorul Iuga începu să se pregătească pentru conferință. Uitase de execuție, uitase de Mărcuț, și vedea numai rezultatul strălucit al conferinței sale. Își alese un subiect răsunător, care, pentru alt om, ar fi putut fi sfînt : «Ideea națională în scrierile postume, — versuri și proză, — ale lui Eminescu».

A vorbit, în fața sălii pline, vreme de un ceas. A fost aplaudat, a fost aclamat. Atîta i-au strîns mîna, de să i-o rupă, nu alta. Și toți, cu excepția lui Mărcuț, care știa cine a fost cu adevărat Eminescu, s-au ales din această conferință cu cunoștința domnului doctor Petru Iuga, candidat de avocat.

A fost, în sara aceea, la petrecerea cu dans care-a urmat, cel mai bine primit de toate fetele, de toate doamnele, de toți bărbații cu poziție înaltă.

— Un talent, frate, cum rar afli !

— Un tinăr plăcut, sorioaro, cum nu mai găsești !

— Un candidat serios, doamna mea ! Aici nu-i glumă, un candidat serios ! O partie, știi, numărul unu.

Și fericitul doctor Petru Iuga deveni dintr-odată triplu candidat : de avocat, de însurătoare — și, ce mai știi ? — poate și de deputat.

1907

DOI BĂTRÎNI

Căsuța mică, zgribulită de frig parcă sub acoperișul mare de paie, nu ar sămăna să fie dintr-un sat cu cele două case de piatră ce-i stau una de-o parte, una de alta. Între cele două zidiri frumoase, aproape noi, căsuța pare și mai mică, și mai umilită. Curtea-i strîmtă, mai numai cît o grădinuță de flori, și în curte crește iarbă mărunță și tînără. O tot rătează un purcelaș și-o ciupără cîteva ciocuri de găină. Sub streășină, la umbră, un podmol luciu, ca o umflătură învechită, razimă păretele, din care abia mijește o ferestuță cu vederi slabe, ca ochiul împăienjenit al unei bătrîne. Ușa e veche, cu brazde adînci, ca lustruite. Pe subt ușă, pe lîngă pragul ros, poate intra găina în bunăvoie la ouat în tindă. Ba

și cocoșul. Atîta numai că el se strîmtorește puțin. Dar cînd întră și cocoșul, dinlăuntru, din căsuța ce s-ar părea pustie, se aude numai :

— Hîș, hîș, cocoș, mînca-ți-ar ciorile creasta !... Hîș !

Apoi un alt glas, mai gros, s-aude mai dinlăuntru :

— Da' ce-i, babo ? Doar n-a fi venit iar cocoșu !?

— Ba a venit, mînca-l-ar frigerea să-l mînce !

— Apoi iar a venit pe subt ușă ?

— Vezi bine că iar a venit pe subt ușă.

Glasurile se opresc apoi amîndouă, și cocoșul se zbate, se frămîntă subt ușă. Din mijlocul curții cucurigă tare, ca un învingător.

— Acuma-i vine să cînte, bată-l puterile de pintenat !

Glasul gros nu răspunde îndată. S-aude numai o tusa cu înecuri, ca la bătrîni, de astă dată în tindă, și, după un răstimp de tăcere, s-aude glasul gros :

— Acum poate cînta, că iar a mîncat din cucuruz. Ți-am tot spus, tu babo, să astupi c-o rîză gaura ceea.

— Bine, omule, dar atunci nu pot veni găinile la ouat !

— Dacă nu pot, eu ce să le fac ?

— D-apoi eu ce să le fac ?

— Tu s-astupi gaura, și pace !

— Bine, omule, d-apoi găinile ?

— Găini, negăini... Bine-i c-a mîncat iar din cucuruz ?

— Ba nu-i bine.

— Dacă nu-i bine, astupă gaura și taci !

Se vede cum se vîră dinlăuntru un șorț negru subt ușă. Apoi iar s-aude tusa, mai înspre fundul căsuței. Apoi liniștea iar se așează asupra căsuței, ce pare părăsită.

Dar nu peste mult, din tindă, găina începe să cotco-
dăcească.

— Acuma pe unde iasă găina ?

— Treaba ta, că tu ai zis să astup gaura !

— Am zis, dar acuma găina a ouat.

— D-apoi !

— D-apoi trăbă să-i dai drumu, că, de nu, s-apucă
și ea de ecuruz.

Ușa de la tindă se deschide, și amîndoi bătrînii răsar
în ușă.

— Azi iar va fi năduf, tu babo !

— Văd eu bine că iar.

— Poate să-i roiască lui Ion vrun stup !

— Vezi bine că poate.

Încet-încet, s-așează amîndoi pe podmol. În fața lor,
din sus, stă casa lui Ion. Înaltă, cu tencuiala nouă, cu
coperiș de țiglă.

Bătrînul se uită mult, ca în vis, la casa ceea și zice
apoi, mulțămît :

— Ce-i frumos îi frumos, tu muiere !

— Vezi bine că ce-i frumos îi frumos !

Cum stau ghemuiți pe podmol, par niște pitici cu că-
suța lor cu tot. El, cu părul și mustățile de colie ninsă,
cu sprîncenele înțepoșate la mijloc, cu ochii de un verde-
șters, șters, ea, cu bărbuța ridicată, cu gura căzută în-
lăuntru, cu ochii mici, cufundați, — par îmbrăcați în
haine de oameni mari, numai ca să nu-i cunoască lumea
că-s niște copii îmbătrîniți înainte de vreme.

Aici, pe podmol, e bine, că-i răcoare, da-n curte soa-
rele arde tot mai tare. Purcelul s-a vîrît bine lîngă gard,
cu nasul în buruieni. Găinile, cu aripile depărtate, își tot
lasă pielița pe ochi și iar o ridică.

— Vezi, tu babo, și eu era să fac o prostie ! Era să nu-l las pe Ionu nost' să-și zidească casă de cărămidă ! Da' vezi că eu mă temeam de gerul iernii. Când colo, iarna, la ei — mai cald ca la noi.

— Ion a făcut cărămidă cumu-i legea. A ars-o-n foc. Știi ce foc și ce jar ? De parc-ar fi ars o casă.

Nu mai zic un răstimp nimica, ci privesc duși la casa dinaintea lor. O mândrie și o mîngîiere mare ies pe fețele lor vecuite, cînd văd ce harnic a fost feciorul lor Ion, care și-a zidit o casă de piatră ca asta.

Portița de la curte se deschide grabnic, și o fetiță de vreo șase ani strigă de-acolo, tare, ca la cineva foarte depărtat :

— Buno-o ! A zis mama să veniți și dumneavoastră să mîncăți !

— Haida, tu babo, să mergem dară !

— Nu știu ce să fac, că mie nu mi-i foame. Da' ție ?

— Nici mie, da' tot mă duc.

— Atunci, așa pot veni și eu.

Și, încet-încet, se scoală amîndoi și pornesc spre portiță.

— Doamne, tu babo, da' puțin pot eu mîncea acum !

— Las', c-ai mîncat tu odată destul !

— Mîncat, da ! Da' tu n-ai mîncat ?! spune dîrz moșul, și nu mai zice nimic.

Afară, moșul dă să plece la vale, spre casa lui Petru.

— Nu acolo, bătrînule, hehei, nu acolo ! Acuș nu mai știi pe ce cărări să umbli !...

Și baba se oprește cu mînile în șolduri, gata să rîdă.

Bătrînul zice năcăjit :

— Da' bine, n-a fost asta Mărie ?

— Ba Mărie a fost.

— Mărie, copila lui Petrea nost' ?

— Ba Mărie, copila lui Ionu nost'.

Moșul clatină din cap că nu crede. Atunci, bunica îi zice scurt :

— Nu face pozne ! Unde-am mâncat ieri ?

— La Petrea nost'.

— Bine, așadar, azi la cine mâncăm ?

El nu mai zice nimic, ci se întoarce spre casa lui Ion.

Amândoi erau feciorii lor, și, cum bătrînii nu mai puteau să muncească acum, îi țineau ei. Azi unul, mîne celălalt. I-au rugat, pe bătrîni, amândoi feciorii, să locuiască la ei, dar moșnegii nu s-au învoit. Cum să le rămîie casa lor pustie ? ! Și mîța li s-ar sălbătici acolo. Din curte, și de-o parte și de alta, au cuprins mult feciorii, cu casele și acareturile lor, dar bătrînilor și așa nu le mai trebuia. Odată, curtea, — care-i acum numai cît o grădinuță de flori, — era mare, căci moșul a stat destul de bine : car, plug cu doi boi, și două vaci. Și bunica de-acum pe-atunci era o nevastă sprintenă ca o șopîrlă.

Așa s-au învoit cu tinerii, că ei să-i țină cu mîncare, dar să rămîie în casa lor pînă la moarte.

Cînd întră în curtea lui Ion, copiii mai mărunți sar grămadă în jurul lor.

— Bunică, cîte ouă aveți acum ?

— Zece !

— Și ieri ai zis că zece.

— Acum avem zece și încă cu zece, s-amestecă în vorbă moșul.

— Și pînă la Paști nu le mîncăți, așa-i, moșule ?

— Nu, dragă, nu. Că noi acum ne-necăm cu ouăle, da' vi le-nroșim vouă. Știți voi bine.

Blidul cu lapte, larg și afund, stă în mijlocul mesei, și vreo șapte linguri pescuiesc înlăuntru, să prindă și cîte un glonț de mămăligă. Ochii copiilor privesc țintă la blid. Ochii moșului și-ai bunicii se uită mai mult la copii, și mîinile ce duc lingura la gură tremură, de parc-ar face lingurile tot așa : «na și ție, na și ție».

Pe bătrîn îl îneacă de multe ori tusa cu horcăieli, acolo, la masă. Copiii cei mai mici rămîn cu lingurile în mîină și privesc speriați la moșul, ce stă să se înece. Cei mai mărișori rîd înfundat pe sub masă.

O fetiță s-apropie de bunica și-i șoptește în taină :

— Bunico, de ce face moșu așa de urît ?

— Are o mașină acolo înlăuntru, și aceea cîntă așa, tu fată.

Pe bunica o umflă rîsul, cîtu-i de bătrînă, cînd bagă de samă că moșul a auzit vorbele ei.

— Am pe muma-zmeilor, zice el, și se duce de la masă, să tușească afară.

Bătrîna a fost femcie rea de gură, în vremea ei — ca toate muierile harnice. Îi plăcea ș-acuma să-l mai zgîndăre pe moș. A și rămas mai în putere ca el. Copii mulți n-a avut, numai pe aceștia doi, și n-a avut poveri grele în viață. Moșul se trecuse mai tare. Cînd da vreme de ploaie, auzea greu ca pămîntul. Sta atunci cu baba în casă și nu știau ce să se mai facă.

— Auzi, moșnege, că trage clopotul, zicea baba întru tîrziu.

Moșul avea cinste mare de clopot, care împrăstie tunetele, trăznetele și toate furtunile scormonite de șolomonari. Asculta cît putea mai atent. Dar nu auzea nimic. Totuși, ca să nu s-arate babei că-i chiar așa de surd, zicea :

— Îmi pare și mie c-ar suna. Parcă cel mare încă !

— Vezi bine, cel mare. Spun c-a murit Gheorghe-a Melentei.

— Nu mai spune, tu soro ! Că n-am auzit să fi fost bolnav !

— Ei, nu ! Și, iaca, s-a stins.

— Sărac de el ! Și încă avea o fată neașăzată. Noi, ce să zicem, tu babo, ne-am așăzat copiii, și cum încă ! Bine ! Tare bine ! Pe noi ne poate lua Dumnezeu cînd vrea. În pace ne ducem, ca și cînd n-am mai fi fost în lume de cîndu-i vacul. Iacă, Ionu de pildă. Are casă de piatră, are tot ce-î trăbă. Numa noroc să-i deie Dumnezeu de-aici-ncolo. Și Petrea tot așa. Au și ei copii, dar au și din ce să-i ție.

Cînd se întîmpla să se întîlnească apoi cu Gheorghe-a Melentei, ori cu altul de care-i spusese baba c-a murit, moșul se mînia foc, dar nu-i spunea babei de ce-i mînios. Destul că două-trei zile era înțepoșat la obraz și la privire, cînd trecea pe lîngă babă, și nu i-ar fi spus o vorbă legănată, pentru toate bunătățile din lume.

În zile de-acestea moșul era între nepoți, cînd la Ion, cînd la Petrea, și-i plăcea atunci să le spună povești cu muma-pădurii și cu vrăjitoarea. Și cînd da s-arate cum a fost muma-pădurii, totdeauna zicea astfel :

— Cunoașteți voi pe bunica ?

— Cum să nu, moșule !

— Ei, apoi chiar așa a fost și muma-pădurii, leit-poleit.

Iară cînd se culca, horăcăia îndată, să-i pară bătrînei că doarme fără nici o grija că-i în dușmănie cu ea.

Dar de se punea în cale vreo duminică, vreo sărbătoare, moșul își lăsa mînia deoparte și cerea de la bătrîna haine curate pentru praznic.

Porneau apoi amîndoi deodată la biserică, cu călăpăr și busuioc în mînă.

— Ați plecat la sfînta biserică ? ziceau drumeții. Dumnezeu să v-ajute !

— Ce să facem ? ! Plecăm devreme, s-ajungem, că-i departe.

— Vi-i lesne dumilor-voastre, c-aveți doi ficioni harnici și detreabă.

— Avem, mulțam Doamne ! Să deie Dumnezeu și la alții tot așa ca nouă !

Și bătrînii pășeau tăcuți mai departe, cu ochii umezi de lacrimi, oftînd din cînd în cînd.

De multe ori, sara, nu adorm decît tare tîrziu. Mai ales în zilele ploioase, cînd stau mai tot în casă și ațipesc. În clipele acelea de așteptare a somnului li se pare că umblă pe undeva, foarte departe, că se întîlnesc amîndoi mult înapoi pe cărările bătute ale vieții lor, și în astfel de clipe numai își zic ei pe nume.

— Doamne, tu Mărie, de mult sîntem și noi pe lume ! zice moșul, încet, din păcel.

— De mult, Tănase, zău, că tare de mult ! răspunde bătrîna de pe laviță. Uite, eu de multe ori nici nu mai pot să-mi aduc bine aminte.

— Așa și eu, tu Mărie ! Așa și eu !

Apoi, dup-o altă colindare lungă cu gîndurile, zice bunica :

— Ce-ai face tu, Tănase, să mă găsești dimineață moartă ?

— Hm ! Eu ce-aș face ?

— Tu, ce-ai face ?

— D-apoi aş chema pe popa şi te-aş îngropa, ce să fac altă ?

De-aici-ncolo nu mai zice nici unul nimic. Poate că dorm, ori poate că stau aşa, pe gînduri, ca nălucile — uşoare, uşoare...

1 9 0 7

A D D E N D A

IDILĂ

E verde, covor e câmpia,
Și florile-arată-și veșmîntul.
De farmec plin e pămîntul.
Se-nalță, rotind, ciocîrlia,
Cercîndu-și cuvîntul.

O turmă pe cîmp se arată,
E albă, ca spuma de lapte.
Ciobanii-s cu glugile-n spate,
Eu nu știu, văzut-am vreodată
Așa glugi curate ?

Măgari cu poveri, în cojoace,
De-abia mai pășind după turmă.
Răsar pe câmpie. În urmă,
Un câine, ce vrea să se joace,
Pămîntul îl scurmă.

Și mieii zburdalnici s-aruncă
În joc nebunatec, și saltă,
De-o caldă plăcere se-mbată.
Ciobanul de-un spine descurcă
Oița-ncurcată.

Aproape-i păraul ce curge
Cu murmur prin iarbă și cîntă,
La gîrle cu zgomot s-avîntă
Și cade în spume, și fuge,
Și grabnic cuvîntă.

Și oile beau, și ciobanii,
Și beau mielușei, mioare,
Și noatini cu coarnele-n floare.
Tăria, berbecii, — vultanii, —
Voiesc să-și măsoare.

Ei merg, se departă deolaltă,
Ș-aleargă în goană nebună
Unul spre altul. Și sună
Ciocnirea de coarne, și saltă,
Și-n codru răsună.

De zbierăte aerul plin e.
Mumînile fiii își cheamă...
Pe ceruri un nou se-ntreamă.
Păstorul îl vede cum vine
Și-și trage pe semă...

Dar nu e nimic ! Se desface
Și fuge de-a soarelui rază
Sălbatecul nor. Înviază
A mieilor voie, și-i face
De jocuri să-și vază.

Pe pajiștea verde, deoparte,
Doinește din fluier păstorul.
În doină îngroapă-și el dorul.
De sunete dulci și curate
Te umple fiorul.

Și-i verde, covor e cîmpia,
Iar florile-arată-și veșmîntul.
De farmec plin e pămîntul,
Se-nalță, rotind, ciocîrlia,
Cercîndu-și cuvîntul.

SPRE LUMINĂ

Din necuprinsul haos ne apare
Al zilei domn, lucind de fericire,
Redeșteptînd natura cu-o privire,
Și focul lui s-aprinde tot mai tare..

Din dese neguri luna,-n noapte,
Și stele mii din întunerec iasă...
Iar în văzduh un farmec sfînt se lasă,
Și din pămînt vin dulci și calde șoapte...

.
Către lumină totul se îndreaptă,
De întunerec fuge, se-ngrozește...
Sus, inimă ! Din noapte te deșteaptă !

.
Nu vezi că vălul negru se-ntetește,
S-acopere bătaia ta curată ?...
Împrăştie-l, din nou întinerește !

1 9 0 0

LĂPUȘNEANUL

(Imitație după Arany Janos)

E iad de-ntunerec afară,
Furtuna cumplit clocotește,
Și ploaia în geamuri izbește
Cu picuri puternici. De-asăară
 Și vîntul vuiește.

Voivodu-i cu părul vîlvoi
Și-i galben ca moartea la față :
— «Pe ziduri, pe ziduri s-agață,
Lipsiți-i, ostașilor, voi,
 De-a doua viață !»

— «Nu-i nimeni. Te-așază, stăpîne.
E ploaia ce-n geamuri lovește.»
Bătrînul călugăr voiește
Să-l scape de teamă. — «Hei, cîne,
Ascultă, privește !

Boierii-s ! Cum vin cu turbare
Spre mine !... Schelete ce sună...
Și capete n-au... și nebună
Lucește-le arma... Mai tare
Spre mine s-adună !»

— «Nu-i nimeni... a vîntului șoapte.»
— «Ah, vulpe ! Tu ține-le parte,
Că tu i-ai chemat !»... Și s-abate
În patu-i... Ș-un cîne în noapte
Tot urlă departe.

Furtuna mereu se-ntetește,
Mai repede-aleargă și vîntul,
Și plin e de groază pămîntul...
Tot fulgeră-n noapte, trăznește...
Deschis e mormîntul.

— «Cu tunuri de moarte venit-au
Spancioc și cu Stroici, să dărîme
Mărețu-mi palat, să-mi sfărîme
Viața... Cu dînșii pornit-au
Și lehii cu arme.»

Ş-un trăznet căzu pe aproape,
 Urlînd în nebună vuire.
 Voivodul îşi iese din fire :
 — «Ei vreau ca de viu să mă-ngroape...
 Din iaduri simţire !»

— «E trăznetul, doamne, te culcă.»
 — «Văzut-am pe Stroici. — Taci, cîne,
 Şi nu îmi mai zice stăpîne. —
 Venea ca în vis o nălucă
 Cu gînduri păgîne»...

.

Dar norii alungaţi-s de vînturi.
 Seninul din nou se arată.
 Şi stelele toate. Curată,
 Ş-a nopţii regină. Iar cînturi
 Nebune înceată.

Voivodul adoarme. În casă
 Pătrunde a lunii lumină...
 Şi iată, spre patu-i se-nclină
 Viteaz înarmat : — «Să ne iasă
 Învingere plină !»

Sălbatec se scoală, răzbate,
 S-aruncă din patu-i — furtună —

Lovește în aer... s-adună
Și sare ca tigrul... Se zbate
Furia-i nebună.

Călugărul piatră rămîne :
Cu cine se luptă pe moarte ?
Nu-i nimeni în casă... — «Ce soarte
Amară avut-ai, stăpîne...
...Pierdutu-le-ai toate !»

1 9 0 0

DIN DEPĂRTARE

Picură mereu în minte-mi
Farmecul trecutului,
Iară gându,-n voia lui,
Fuge, zboară... Chipuri sfinte
Trec pe dinaintea mea...
Cum le-aş pironi în minte-mi
De-aş putea !

O ! aşa de dulci îs toate
Dac-odată au trecut...
Miere azi mi s-a părut
Ce-am ținut venin de moarte,

Altădată... Vreme, mergi
Prea cu zor... dar tu puține
Înțelegi.

O ! va fi pădurea verde...
Primăvara vine iar...
Și un dor fără hotar
Mă cuprinde și mă pierde :
Să-mi revăd sătuțul drag,
Casa, lunca și pădurea
Cea de fag.

Se apropie voioase
Zilele de sărbători,
Le-am cântat de-atâtea ori,
— Bucurii din inimi scoase, —
Dar cum mi s-au arătat
Astăzi, că-s străin, o, n-au fost
Niciodată !

Au pornit și alții-n lume
Sărbători și bucurii...
O ! dar nu știu cum va fi :
Le cunosc, și nu au nume,
Nici un farmec nu cuprind,
Nici un foc în al tău suflet
Nu aprind.

Reci sosesc ; cînd trec, sînt ghiață.
Unde e seninul lor,
Și mirosu-mbătător ?
Unde e a lor viață ?
Ca la noi, — să-mi credeți mie, —
La alți nu mai sînt, și veșnic
N-or să fie !

Pleacă-mi, deci, închipuire,
Pe la noi, căci eu nu pot.
Vezi ce-o fi, și-mi spune tot,
Rumenă de fericire
Cînd te vei întoarce iar...
Dar povestea mea n-o spune :
E-n zadar.

TÎRNAVA

(Imitație)

Vii așa de-ntunecată,
Tîrnavo, ți-e zbucium mersul,
Geamăt ți-este astăzi viersul
Doinitor de altădată !
Plină ți-e de spume gura,
Și cu gura muști din țărături
Lacomă, ți-e plină ura,
Și de multă ciudă tremuri !

În adînc îți fierbi veninul,
Și-n obraz veninu-ți iasă.
Nu-l acoperi, nu îți pasă

Că ți-e negru-tină sînul.
Tu, în hohot nebunită,
Sai deodată peste maluri
Și iei cîmpii despletită,
Păru-ți curge-n rupte valuri !

Tot mai mare crești. Mînia,
Vînată, mereu îți crește,
Cum alergi de nebunește,
Să îneci toată cîmpia.
Iat-o salcie rămasă
De topor, în brațe-o scuturi
Și o smulgi. Din umbra-i deasă
Zboară-ncet de noapte fluturi !

Ce apuci odată-n brață
Strîngi la piept ca disperarea !
Neagră ți-e nainte zarea,
Și-ndărăpt ai nori de ceață.
Stai. Sălbatec ochiu-ți cată
Și, ca tauru-n mînie,
Capu-n piept ți-l pui deodată,
Și pornești — o vijelie ! —

Tu, cu ochii-nchiși, acumă
Nu mai știi ce-i deal, ce-i vale,
Ori de-ți stau dușmanii-n cale !
Dai din mîni, ți-ntuneci spuma,

De nu merge, dai cu pumnii.
Te trîntești de stavili toată
Și răzbești, iar stîlpii, unii,
'N păru-ți, încîlciți, înoată !

Și pădurea stă năucă.
Cu ochi mari la tine cată.
Nu te mai pricepe, fată.
— «Ce-i cu tine, ce te-apucă ?»
Și, de ciudă că nu poate
Taina ta să o-nțeleagă,
Urlet de mînie scoate
Și se zbuciumă întreagă.

Dar în calea alergată
Te-ai izbit, șuierătoare,
De-un pripon, și glasu-ți moare.
De durere-nfiorată,
Ridici capul, și cu ochii
Tulburi tu privești năcazul
Ce-ți stă-n drum... Ce, poala rochii
Ți-o ridici că-i mare iazul ? !

Însă nu ! Alt gînd te poartă !
Te-ai oprit de-ți strîngi puterea.
Prea-i amară-n tine fierea,
Și mînia nu ți-e moartă :
Vrei să-l smulgi din rădăcină,
Hohotind să-l duci la vale...

.

Glasul vîntului suspină,
Și-n văzduh e-atîta jale !

Ș-acum, uite-o ! Iar vuieste.
Iazul ea l-a prins în brață
Și-l zmîncește, și-l înhață,
Dar nu poate, nu-l pornește.
Și ea lunecă, și cade,
Părul i s-agață însă
Prin grădele. Și o arde
Soarele pe fața-i plînsă !

Te-a învins ! Și, rușinată,
Fugi acum și-alergi întruna !
Ți-a mărit în piept furtuna,
Neizbînda, dragă fată !
Și pădurea de pe culme
Te-a văzut, și-a rîs să moară,
Parcă nu-i și ea din lume,
De durerea ta s-o doară !

Dar de ce începi să tremuri,
Tîrnavo, și plîns îți vine ?
Ce te doare, ce-i cu tine,
De c-un glas din alte vremuri
Prinzi să cînti înduioșată ?
Haina de ți-o strîngi în crețe
Lîngă trup, și se arată
Pe-a ta față-acum blîndețe ?

O,-nțeleg ! Pe-un deal, deoparte,
Un cioban din fluier cîntă
Doină trăgănată, frîntă.
Sînt romîni din astă parte !
Tu-i cunoști, și rău îți pare
C-ai stricat ogoare-atîte,
Munca lor... Și-ți ceri iertare,
Palidă,-n suspinuri frînte !

Și-acum vrei ca, dintr-odată,
Să-ți aduni din vînt veșmîntul,
Să-l ții strîns. Și-ți plîngi cuvîntul
Că nu poți, sărmană fată !
Dar pe rînd îl prinzi de-a bine,
Părul despletit pe cale
Plete-l faci, că ți-e rușine
Să pornești așa la vale !

Iar pe deal romînu-și cîntă
Doina lui tremurătoare,
Parc-ar fi dintr-o ruptoare
Cu-al tău glas, ce se frămîntă,
Tîrnavo ! Și cîtă jale
Zace-n ele,-ntr-amîndouă !
Ah ! De-ar fi de-aici o cale
Prin Carpații rupți în două !

STROFE

Tu zici că-i greu să mergi la deal
pe munte.
Dar, crede-mă,-i cu mult mai
greu la vale,
Cînd vrei să nu-ți frîngi
gîtul pe nevrute.

Că-n fruntea tuturor, prin
foi, prin ziare
E pus, e cu-nțeleș, căci, vezi,
se suie
Piticul pe stejari, să fie mare.

Cum șoapătă pă răul și se stinge
De lin șoptitul lui târziu
 în noapte...
Tu, drag,-ai învățat numai a
 plînge.

În laturi, Aristot, și tu, Virgile !
Azi fetele sînt universitare,
O Xenofonă văd între copile !

1 9 0 1

VESTALA

Pe altarul sfânt al Vestei, cu văpaia-i tremurată,
Focul arde ; luminează largul templului... Vreodată,
Palpитеază lung și-nceată flacăra, și iarăși crește,
Pe pereți își joacă chipul și-n unghere se topește...
Liniște... Afară, luna, melancolică, își face
Drumul său, a sa cărare, ce-ntre mii de stele zace,
Și din veci e tot aceeași...

În veșmîntu-i alb, la focul
Vestei, — stă fecioara blondă și, pierdut, privește jocul
Flăcării. Un vis de vară, vis de primăvară este,
Chip din o frumoasă, dulce, melancolică poveste.
Stă de mult pe gânduri dusă. Și din cînd în cînd ființa
I se zguduie de-un cuget ce-o cutremură. Credința

De copilă e sădită-n al ei suflet : Focul Vestei
Pururi trebuie să ardă pe altare. Că acestei
Datini și credințe sfinte au de-a-i mulțumi romanii
Cucerirea lumii-ntrege, groaza ce-o simțesc dușmanii
De puterea Romei... Toate ea le-a supt de mică, toate,
Și acuma, când e pusă strajă focului, nu poate
Să cuprindă taina asta... Din noianul depărtării,
Din icoanele trecute... Jos, pe țărmurile mării,
Satul ei... copilăria... mamă-sa cu-a ei povețe,
Și, săltînd pe malul apei, rumenă de tinerețe,
Cum mergea cu alte fete la scăldat... Ș-a fost să fie
Ca odată ochi de tînăr, — dulci ca o copilărie, —
Să s-oprească pe ființa-i albă-n alba spumă-a mării...
Și de-atuncea ea aicea-i, el — în fundul depărtării...
Ce s-o fi ales de dînsul, și pe ea ce-o mai așteaptă?...
Cu mîna-i tremurătoare, palidă,-un tăciune-ndreaptă...
Iar văpaia vineției crește-ncet, palpitătoare...
Și în pieptul vestalinei s-au stîrnit, ca o vîltoare,
Toate patimile calde-a tinereții negustate.
— «Vestă, tu, ce-mi ții și mintea, și pornirile legate
De altarul tău, te-ndură și mă scapă de povara
Ce-mi zdrobește viața-n mine ! Ah ! Arată-te în para
Focului acestui sacru, și gîndirea-mi luminează :
Azi să-ți fiu pe veci supusă, veșnic focului tău pază,
Și atunci, în noapte-mbracă-nchipuirea-mi, și viața
Scursă pîn-acum s-o coperi cu-o nestrăvăzută ceață.
Azi, de nu, să plec în lume, scapă-mă de jurămînt !
Nu vezi tu c-așa mă mistui și că întru în mormînt ?!
Și așa te rog, zeiță, tu ascultă-mi rugămintea,
Căci eu văd că mi se-ngroapă, că îmi piere-n creieri
mintea»...

Ș-a vuit deodată-n templu, s-au cutremurat pilaștrii,
Stîncă a rămas vestala cea cu ochii dulci, albaștri...
Focul de pe-altarul Vestei împrăștiat prin templu este,
Și o voce tunătoare a tunat ș-a zis aceste :
— «Tu, copilă-a lumii tale, rînd de vieți de ți-ar fi date,
Și la templul Vestei toate le-ai petrece, nu-i străbate,
Nu-i cuprinde adevărul ! Nici de te-ai întoarce-n lume,
Nu vei fi mai norocoasă... Tot ce credeți numai fum e !»
Ș-a tăcut. Și luna-și face drumul ei, nepăsătoare...
Iar părăiele suspină și mugesc pe la vîltoare...

.
Dimineața-n templu află trupul rece-al vestalinei...
S-a ucis, căci a ucis-o necuprinderea luminei.

CÎNTEC

Mă pierd mereu în visuri
Lipsite de-nțeleș,
De ce mă chemi, pădure,
La tine-atît de des ?

Un basmu plin de farmec
Mă duce-n țara lui.
Ce nu-mi dai pace, lună,
La ce nu mai apui ?

Pe malurile tale
Cu doruri mă frămînt.
Ce nu-mi dai pace, Someș,
La ce atîta cînt ?...

1 9 0 3

DIN AMINTIRI

Din amintiri mi s-a-ntrupat
Un dor învăpăiat,
De vraja dulcelui tău glas
Mă simt mereu chemat,
Mă urmărește-n drum mereu
Și treaz, și-n visuri chipul tău.

Pornesc în codrul desfrunzit
Doar de te voi uita,
În jalea închegată-n el
Doar vântul se văita,
Dar doi obraji ca ruji răsar...
Și simt că-i primăvară iar...

Afară noapte neagră e,
Eu mor de mult senin ;
Afară plec să-l risipesc,
Ca să mă mai alin ;
Dar două stele îmi zîmbesc,
Și iar seninu-l întîlnesc.

De cîte ori m-am dus apoi
Pe-al Someșului mal,
Căci e liniștitor și mut
Al Someșului val ;
Dar nentrerupt acum vînta,
Iubito, chiar povestea ta !

M-am adîncit în cărți să-mi uit
De mine și de tot ;
Dar, vai, stăpîn pe gîndul meu
Să fiu eu nu mai pot :
Visez la zîne din povești,
Prin care tu crăiasă ești.

Cînd, sara, vreau să depărtez
De mine umbra ta,
Se pare că vrăjit aș fi
Să nu te pot uita :
Căci tu m-adormi, tu visu-mi ești,
Tu dimineța mă trezești.

PASTEL

S-au lăsat a sării umbre
 Și e pace pe pământ,
Doar prin desele răchite
 Cîntă rătăcitul vînt.

Ca un brîu de-argint străluce
 Someșul, în mersu-i lin,
În argintu-i se-oglindește
 Chipul lunii, dulce, plin.

Eu, în mica-mi luntrișoară,
 Stau la țărmur și privesc ;
Nu cutez să stric oglinda,
 N-am putere să vîslesc.

1 9 0 3

LEGENDĂ

I

Sus, în palat, sînt capete pierdute,
— Şi sfetnicii, ş-ai oştii ghinărari, —
Iar împăratul, de trei zile, mut e,
Înţepenit în tronu-i de stejar :
De-un crai duşman, sculat, venit-a veste, —
El e bătrîn, prea tînăr fiu-i este.

A patra zi, cu barba pieptănată,
Cel mai cuminte sfetnic, mai bătrîn,

Proptindu-se de cîrja-ncîrligată,
S-a dus la împăratul : — «Drag stăpîn,
E Domnul drept. La vatră rămîn proştii,
Tu lasă-l pe Lian în fruntea oştii.»
Un tînăr nalt, cu-obraji rumeni de fată,
Dintr-un ungher ascuns a răsărit,
A-ngenunchiat la tron : — «Mă lasă, tată !
Să se-implinească ce e sorocit».
Bătrînul îl sărută, zice : — «Du-te !»
Şi lacrimi două-n barbă-i sînt pierdute...

II

De cînd află de hotărîrea dată,
Din plîns Firuţa n-a mai contenit,
Se stinge ca o floare, biată fată,
De trei nopţi somnul nu i-a mai venit.
Dar cînd a fost în noaptea despărţirii,
S-arată Precesta în visul Firii :
— «Aici, îţi dau, copila mea, o furcă,
De aur fus, şi caier de argint ;
Tu pînă-n zori torci tort ce nu se-ncurcă,
Şi pînă-n zori tu-l pui la năvădit,
Îl ţeşi, croieşti şi coşi pe cum e data,
Şi dimineaţa dai cămaşa gata.

Ş-a fi apoi cămaşa fermecată :
 Să nu s-atingă săbii, — limbi de foc, —
 De cel ce va purta-o îmbrăcată,
 Săgeţile să le oprească-n loc.
 Lian ți-e frate geamăn : e dreptate
 Ca lui să-i dai această bunătate.»
 Firuţa se trezeşte, răsărită
 Ca un copil setos de dulce-alint ;
 Fecioara nu-i. De pat furca-i proptită,
 Cu fus de aur, caier de argint.
 Şi minunat', s-a pus pe lucru fata,
 Şi pînă-n zori a dat cămaşa gata.

III

Oştirile sînt gata de plecare.
 Răsună trîmbiţe şi tobe bat,
 Iar ghinările se rotesc călare,
 Nechează cai de-adînc împintenat.
 Şi lăncile-s pădure lucitoare,
 De crezi că-i pe pămînt al doilca soare.

Domniţa în fereastră stă şi cată —
 Din ochi ea soarbe-un tînăr făt-frumos
 Ce-şi joacă roibu-n coama răsfirată ;
 Sfios, Firuţa-şi pleacă ochii-n jos
 Şi simte-n sîn un val de tinereţe,
 Că nu a mai văzut aşa mîndreţe.

Și când gîndi că poate-n lupte moare
 Și nu l-a mai vedea pe calu-i murg,
 I se porniră-a ochilor izvoare,
 Pe fața palidă — al morții-amurg...
 Și când a fost oștirea-n drum pornită,
 Ea lui i-a dat cămașa cea vrăjită...

IV

Trecut-a anul de când jalea mută
 Stăpîină e deplină în palat...
 Nici leacuri, vrăji, nimic nu mai ajută
 Bătrînului de-un veac încoronat,
 Că nici o veste-n țară nu-i sosită,
 Să știe lupta cum e hotărîită.

Dar într-o zi, vreo cîțiva soli în fugă
 Sosesc grăbiți, c-un sprinten ghinărar :
 Dușmanii vin furtună și-i alungă,
 În urma lor e jale și amar, —
 Lian e mort, ucis de-o lată spadă...

.

Bătrînul crai din tron căzu grămadă...
 Și vin dușmanii cum aduce vîntul
 Un nour de lăcuste-ntunecat...

Palatul vechi e una cu pămîntul,
Și poarta curții-n două a crăpat.
Iar pe ruine buhne cînt-a jele,
Plîngînd mărirea îngropată-n ele.

V

Din ceasul cînd, în pragul curții sale,
A pus piciorul cel dintîi barbar,
Pornit-a Fira, pe-o pustie cale,
Cu furca-n brîu, departe, spre hotar.
Iar mîndrul ghinărar înnebunit-a,
Zadarnic căutîndu-și multiubita.

De-atunci, în nopți tăcute și senine,
Ea toarce firul cel subțire,-ntins.
Pe mîndre văi, acasă, pe ruine,
De vrajă cîntă fusul ei cuprins.
Dar nu mai cînt-uneltele vrăjite
De Preacurata-n visu-i dăruite.

Ea toarce fire lungi într-o ruptoare,
Să țeasă iar cămașa lui Lian,
Să-l apere de lănci otrăvitoare.
De spadele cumplitului dușman,
Să-i fie munca fără spor vrea Sfîntul,
Căci firele-i mereu le fură vîntul...

Cînd toamna vezi plutind lungi fire albe
Prin aer rătăcind sub cer senin,
De se agață-n miriște ca salbe
Ori printre rămurele se anin,
Din tortul Firci toate sînt acestea,
Așa ne spune, dragii mei, povestea.

1903

CRĂNCĂU

— *Copie de pe natură* —

E imposibil să nu-l cunoașteți !

În birturi, cafenele, la cărți și la biliard, nedespărțit tovarăș al pardesiului său învechit, roșiatic-verziu, al bastonului său plin de noduri, ca grumazul cantorului de la noi, de gîlci.

Cutreieră în fiecare zi de trei-patru ori toate străzile orașului, cu mersul său superb, apăsător, provocator. Capul și-l ține drept, chiar un pic lăsat pe spate. Pieptul, — dezvoltat, puternic, pe care se odihnește veșnic mîna lui stîngă, cu degetele răsfirate, osoase, diforme, — despică aerul, cum despică pieptul corăbiei undele verzi ale mării nemărginite.

E veşnic cu catar, strănută de răsună străzile, şi tot el îşi urează viaţă lungă, pe-un ton aşa de moderat, că-l poţi auzi din casă : ziua — când îţi plîng copiii ori te sfădeşti cu nevasta, noaptea — când eşti pe jumătate adormit.

În zilele aprinse de focul lunii lui cuptor îl găseşti pe promenada oraşului, plimbîndu-se ori şezînd pe vreunul din scaunele cu văpseaua aproape ştearsă. În zilele de iarnă şade rar acasă. Veşnicul lui strănut face să se cutremure ferestrele birturilor, şi stăpînii, aproape de fiecare dată, dau tîrcoale în jurul lor, să vadă : nu a crăpat vreuna ?

E om bun la fire. Nu se ceartă, nu se agaţă de nimeni. Cîteodată i se pare că trăieşte singur în lumea asta lungă şi lată. Nime nu-l înţelege, nime nu-l întreabă de rostul vieţii lui. Poate nici el nu se mai prea înţelege, şi poate de-aceea, ca să-şi mai limpezească gîndurile, bea aşa de des şi-atît de mult.

Dumneavoastră îl cunoaşteţi aşa cum e acum, dar eu îl ştiu de pe cînd era altcum, şi de-aceea mă impresionează mai mult decît pe dumneavoastră.

Nu e aşa de mult de-atunci, pot număra anii pe degete, şi totuşi, cum s-a schimbat, cît de bătrîn pare şi cît de dezgustat de lumea asta !

Dar aşa-i ursita firilor sublime,
Singuri să trăiască, să-i priceapă nime,
Pîna se arată moartea genială,
Şi cu ea în nouri ei îşi fac porneală.

(Din *Genii*, poezie de un prieten al meu.)

Îi pusesem numele «Crăncău». Din botez îl chema Ion, și porecla îi era Pădureanu. Cognume frumos, românesc. Ceva reminiscențe din vremile de haiducie, ceva semne de «fecior de lele».

Și l-a-nzestrat natura cu toate darurile !

Din puterea mămăligilor și a blidelor de fasole frecată s-a închegat în mușchii, în oasele și-n vinele lui vîrtutea ajunsă de poveste a neamului nostru.

Din glasul croncănitoarelor și-a împrumutat o parte a glasului său.

Din privirea ageră a vulturului, ce se rotește maiestuos sus, în slava cerului, deasupra încîntătoarei noastre țări, a cules, a concentrat, ca în două focare, în negrii săi ochi, priviri ce străbat prin întunerecul închegat al nopții, priviri a căror ardere nici o femeie n-a putut s-o susțină.

Cu pieptul de-atunci promițător a fi un puternic scut în viață, cu umerii lați, cu brațele și cu picioarele sale îmbrăcate într-o musculatură de Hercule, era un adevărat Crăncău. Numele ăsta, la drept vorbind, nici noi, cei ce i l-am dat, nu prea știam ce va să zică. Dar ni s-a părut așa de potrivit pentru întreaga lui ființă, că nu ne-am mai putut dezlipi de el, odată născocit de unul din noi.

Cu sufletul drept, cu mersul și mai drept, cu ochii aprinși, cu inima veșnic în flacări, căci veșnic era îndrăgostit ; vorbareț ca o babă, și-apoi dintr-una melancolic, ca un cal șarg mîncat de ham ; obraznic cîteodată înaintea domnișoarelor, altă dată sfios ca o fată mare, Crăncău arăta toate însușirile omului de geniu, un om cu care puteai porni în toiul nopții prin pădure și cu care erai mai sigur în crîsmă decît singur la tine acasă.

Și-apoi la petreceri ! Doamne ! Părea că-i toată lumea a lui ! Părea că de vîntul ce-l făcea rotirea puter-niciei lui se-nvîrt domnișoarele în polca cea repede.

Și, după cum mi-a spus, petrecerile i-au și pus capul. Adică nu petrecerile, ci multele cunoscute de la petreceri, care toate l-au părăsit cu necredință.

De-atunci s-a retras prin crîșme, de-atunci a-nceput a strănuta și a vorbi singur, ca nebunii.

Dumneavoastră nu l-ați cunoscut așa cum a fost odată, de-aceea nu-l băgați în samă. Dar eu, eu, care-l știu cum «a fost odată», mă impresionez de cîte ori îl văd, deși nu cred ca «infidelele» să-l fi adus în halul de azi. Asemenea munte de om trebuie doară să fi avut o inimă de piatră ! Sau poate...

AXENTE CIUBUC

— Copie de pe natură —

Se-nțelege că dumneavoastră nu-l știți, că n-aveți de unde. Trăiește retras de lume, departe de patimile și mizeriile zilnice ale micilor muritori, ca un adevărat filozof din timpurile de mărire ale grecilor. N-are nimic cu oamenii, și totuși sînt mulți care nu-i dau pace.

Axente mi-i prieten hăt, de cînd eram prin gimnaziu, și mi-i prieten și-acum. Dacă mi-aș cunoaște viitoarea soție așa cum îl cunosc, vă asigur că în veci nu m-aș căsători.

După înfățișare, i-ai da paisprezece ani. Cam plecat de spate, — poate în urma greutății pipei, ce spînzură melancolică dintre dinții lui îngălbeniți de fum, —

atingînd aproape pămîntul ; cu picioarele subțirele, care parcă nu trăiesc bine laolaltă, căci mereu se ferește unul de celălalt, ca boii ce trag răzimați de rudă, Axente e iute ca pîrjolul, pare că fuge pămîntul sub picioarele lui, așa merge.

După statura plecată, ai zice că-i filozof, dar după umbletul nervos și repede, îți face impresia unui negustor veșnic în dîra gheșeftului.

După înfățișare ai zice că-i de paisprezece ani ; dar dacă îți iei îndrăzneala să-l examinezi mai de-aproape, și, se-nțelege, dacă îți dă și el voie, vezi că, afară de rotogolul din jurul ochilor, — cam cît ar cuprinde o fiertată dutcă (4 coroane vechi), — din toată cînstita lui față răsar niște țepe aspre și dese, — o adevărată pădure în miniatură, — de peri cotoroși și negricioși. Pe sub nas — un ștraf mai întunecat, așa că ai putea spune în dragă voie că-i bălțat, dacă termenul ăsta nu s-ar folosi mai mult pentru purcelașii brăzdați cu ștrafuri albe.

După barbă, ai zice, dar, că-i de cel puțin douăzeci și trei de ani.

Are un roc în para focului și niște pantaloni în culoarea blăni de vulpe, cu genunchii ieșiți ca două funduri de căciulă. Umblă cu guler tare, decorat unde și unde, și mai ales pe partea din priveliște, cu niște punctuțe negre și fine. Manșete se vede c-a purtat mai nainte vreme, căci butonii, adevărate buți de pleu, cu cercurile tăiate în corpul lor, trăiesc și acum. Unul e agățat decorativ de lanțul ceasornicului de buzunar, celălalt spînzură așa, cam la un decimetru din cheutoarea mînecii stîngi a cămășii ieșite de sub adăpostirea rocului. Pălăria lui,

jumătate verde, jumătate incoloră ori surie-mohorîță, pare o ciupercă uriașă, gata să putrezească.

După îmbrăcămintă, ai zice că-i din epoca în care au umblat muscalii pe la noi.

Ceasornicul lui are patru capace — trei de-o parte, și adică : hîrtia pe care-s scrise numerele, rama în care a fost sticla, și a treia parte din capacul ce se ridică rânțoș drept în picioare cînd apăsai cu degetul de bumbulețul ce era odată lipit de toartă ; de cealaltă parte — un petec de piele neagră ține locul capacului din dos, care cine știe pe unde gustă eterna pace. Petecul ăsta se deschide cu ușurință și lasă să se vadă intestinele ruginite, posomorîte, ce abia se mai frămîntă în această interesantă alcătuire. Îți fac impresia unor cai de mașină. sărmane mîrtoage ce așteaptă să le iasă odată duhul, să se mai preumbe și prin ceea lume și să mai deie și altora de lucru. După ceasornic, ai putea crede că Axente e din prima epocă a mașinilor.

Pipa lui e o adevărată comoară și pentru plămînii setoși de fum, și pentru măselele ce se hrănesc cu băgău, și pentru un muzeu arheologic. Ai zice că-i din epoca de piatră arsă !

Și fiindcă dintre cîte semne are fratele Axente pipa e mai bătătoare la ochi, — Ciubuc i-a și rămas numele.

Dar veți zice că nici acum nu-l cunoașteți, că v-am spus de toate, numai de Axente nu v-am spus nimic. Eu, dragii mei, cred că v-am povestit așa ca să-l puteți cunoaște «după înfățișare». Nu cutez să trec la descrierea firii lui. Nu-s așa de meșter.

Și-apoi, încă ceva : mi s-a gătat tabacul și n-aș vrea să întru în dușmănie cu el.

ION ĂL CU STRAIȚĂ

— *Copie de pe natură* —

Doamne, fie voia ta !
Zilele, pe toate, nopți
Fă-le, Doamne, dacă poți.

Plouă, Doamne, ce-i ploua,
Plouă, Doamne, cartaboși
Afumați și unsuroși.

Se zice că omul are voie liberă, adică, pe românește spus, că omul e stăpîn pe sine, pe toate facultățile sale. Legea asta, cum îi zic învățații, generală, o dă de minciună și o face de rîsul lumii prietenul meu Ion. Cînd mămăliga se rostogolește aburind din fundul ceaulului și se pune la odihnă pe unul din cele patru col-

țuri ale mesei de brad, cînd zama cu carne de berbece se varsă în blide scufundoase, largi, și cînd patru cocoloașe cît patru căciuli ciobănești răsar deasupra jăratecului de pe vatră, ca tot atîtea luni pline, nici cu doi boi nu l-ai putea urni din casă pe Ion «ăl cu straiță».

Îl cheamă Ion după numele moșu-său, pe care l-a prăpădit o potaie de urs hăt-colo sus, în inima munților, într-o iarnă neagră, cînd urșii nu prea stau atîta în vizuini și cînd păcurarii nu cheltuiesc atîta cu iernatul oilor.

De mult nu mai vorbește nimeni de el, și, ca să-i rămîină cît de cît pomenirea la nepoții și strănepoții cîți or fi să fie, Ana și cu Achim au hotărît să-i deie copilului numele bătrînului, cu care i-a cinstit norocul.

Ion creștea ca năzdrăvanii — într-o zi ca-n două, și-n două ca-n nouă. Cînd a împlinit o săptămîină era cumu-s copiii celor mai multe doamne de azi cînd împlinesc un an.

Romîn din viță porodită !

Neam de păcurar, înrudit cu brazii înalți, arătoși, drepți, chip de libertate, de neatîrnare !

Cînd a fost de-o jumătat' de an, mumă-sa a-nceput să-l bată aproape în fiecare zi, și asta a ținut pînă a ajuns de zece ani.

Biata femeie era să-și deie duhul în vremea cît a supt copilul. Așa hrănaci, să-i găsești părechea ! Era în stare să sugă de la toate femeile cu copii mici cîte erau pe ulița lor. Și cînd cea din urmă îi smulgea țîța din gură, zbiera ca din gură de șarpe.

Cînd a împlinit trei ani, ținea pînea întreagă în brațe și nu lăsa pe nimeni să taie din ea. În vreo cîteva rînduri, badea Achim, tată-său, era cît pe-acî să-și poto-

pească odorul, care zbiera cîte două ceasuri, cînd bărbatul, ostenit, venind de la muncă, îi smulgea pînea din brațe.

La cinci ani, mamă-sa l-a trimis la școală, dar haramina de băiat nu putea sta nemîncat pînă la amiază. Și cum ușa domnului Istrate, a dascălului, nu se-nchidea chiar așa ca nici un copil să nu-și poată băga mîna să ieie rățezul, Ion a început să ieie la protocol mămăliga, ceapa, șteandul cu brînză și alte bunătăți de-ale lui Istrate, care, ca văduv ce era, trăia mai mult cu mîncări reci.

Odată l-a găsit pe micul tîlhar dîndu-și cu pumnul după cap ca să-i lunece pe grumaji un boț de mămăligă cu brînză ce i se oprise deasupra omușorului, pesemne nu fusese bine mestecată mămăliga.

— Stai tu numa, tîlharule ! Bine că te-am prins ! Adecă tu-mi erai inspectorul !

Și cînd a pus mîna pe el, Ion, uitîndu-și că are boțul de mămăligă în gît, a răcnit una ca acasă, cînd tată-său îi lua pînea din brațe, și atunci glonțul de mămăligă a sărit drept în barba domnului învățător. Dar n-a ținut mult concertul, căci Istrate l-a tîrît repede la masa din fund, i-a tecăruit bine gura cu mămăligă, i-a aplicat deasupra o batistă, legîndu-i-o la ceafă, mîinile i le-a legat la spate, să nu poată dezlega batista, și l-a trimis acasă.

Cînd l-a văzut mamă-sa așa legat, n-a știut ce să gîndească. Băiatul nu putea zice nimic. Cînd a descurcat tot lucrul, Ion s-a ales cu o bătaie bună și cu făgăduiala că de-aci nainte își va duce la școală bucate în straiță.

De-aci încolo copiii nu i-au mai zis altcum decît «ăl cu straiță».

Dar de la o vreme biata femeie s-a săturat și de straița asta, și, văzînd că acasă tot nu prădează chiar atîta, a hotărît cu Achim să nu-l mai deie la școală.

Dar peste vreo doi ani s-au schimbat trebile lui Achim ; de cînd începuse să taie porcii de Crăciun ai părintelui popa, îi venise poftă să-și facă feciorul popă.

Cinci clăși de gimnaziu, trei ani de bogoslovie fac laolaltă opt ani ; pînă să-și capete sat, să zicem că mai trec doi, și iată că peste zece ani, cînd copilul lor va fi de douăzeci și patru de ani, va citi Evanghelia și va cădelnița prin biserică.

Din tot planul, însă, s-a ales Ion cu vreo trei ani de gimnaziu și un an de preparandic.

Acum, cînd am avut fericirea să-l cunosc, e om de vreo treizeci de ani, holtei.

Are o bărbie ce de trei ori se-ndoaie, ori mai bine zis o triplă bărbie, ceafă groasă și lată, și cînd își dă capul său mare, turtit, diform, puțin pe spate, și se pare că ai de-a face cu un grăsun.

Umblă încet, îndesat, legănîndu-se.

Vorbește și mai încet, și parcă nici n-ar vorbi din piept ; vorbele le zice numai pe jumătate, pipă ca un turc, și, după spusa lui, cine știe ce nenorocire l-ar putea ajunge dac-ar fi să nu pipe ; cască mult, doarme și mai mult. Iarna tremură de frig, vara stau să putrezească hainele pe el.

Sărmanul tată-său, bine că n-a mai trăit să vadă o astfel de dihanie !

Și ferice de el că nu mai trăiește mumă-sa, să-l oprească de la mîncare și de la somn !

CUPRINS

V		<i>Ion Agârbiceanu</i>
		SCHIȚE ȘI POVESTIRI
5		Badea Niculae
10		Mătușa Stana
15		Mistrețul
26		Bunica
33		Nepotul
38		Hoțul
57		Dan jitarul
68		Zi de târg
74		Popa Vasile
83		Costea pădurarul
103		Căprarul
112		Bolnavii
123		Un doftor
134		Dascălul Vinilă
153		Dragoste veche
163		Cula Mereuț
172		Suferințe

Redactor responsabil : MARCEA POMPILIU
Tehnoredactor : CANTEMIR MINA

*Dat la cules 03.06.1962. Bun de tipar 30.08.1962. Apărut 1962.
Tiraj 12.195 cx. legate 1/1. Hîrtie velină mată de 65 g/m².
Format 540×840/16. Coli ed. 20,24. Coli tipar 31. Planşe tief-
druck 6+1 bromograf. A. nr. 0269/1962. C.Z. pentru biblio-
tecile mari 8R. C.Z. pentru bibliotecile mici 8R—O.*

Tiparul executat sub comanda nr. 20.636 la Combinatul
Poligrafic „Casa Scînteii”, Piaţa Scînteii 1,
Bucureşti — R.P.R.

